

KP

4 – 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

Dvajseti april — naš vseljudski praznik (F. S.)	145
Mejniki na prehojeni poti (F. S.)	146
SKOJ — udarna pest jugoslovanske revolucionarne mladine (M. P.)	152
Prve žrtve (L. P.)	153
Partijska pesem (Tone Seliskar)	156
Upor husinskih rudarjev (D. V.)	158
Konjuh planinom	159
Proti »Orjuni« (F. K.)	160
Čudna beračica (Tone Habe)	163
Od Ade Ciganlije do Lubjanke (Slobodan Vujica)	164
Po plazovih in čez ruševje (Peter Uzar)	166
Utrinki iz spominov starega komunista (M. P.)	167
Zmaga v boju za enotno Partijo (S. V.)	169
Krvalo zlato (F. S.)	171
Prva ilegalna tiskarna v Ljubljani (M. P.)	173
Prvomajsko slavlje (France Filipič)	174
Vrnitev (Miha Klinar)	175
»Oblaki so rdeči...« (Miha Cerin)	179
Dogodek v šoli (France Sušteršič)	181
Marčni dnevi 1941 v Mariboru (Milica Ostrovska)	184
Novo ime — širša vsebina (M. P.)	184
Prvo vprašanje okupatorjev: Kje so komunisti? (Vlado Segrč)	186
Posvetovanje za Cinkom (F. S.)	188
Volitve v narodnoosvobodilne odbore spomladi 1944 (dr. Maks Snuderl)	189
Spomin na eno izmed pomembnih akcij OF (M. P.)	191
Kako je s pripravami za postavitev spomenika Borisu Kidriču v Ljubljani (M. P.)	192
Kako je v Alžiriji...? (Jože Sircelj)	193
Konec spora za Ciper (M. O.)	195
Ujede ne mirujejo	197
Se ne veste?	198
Nenavadne zgodbe	199
Obračun pri Komnu (Alojz Ravbar)	200
Kako je bilo na Liparskih otokih... (Boris Rešek)	202
Liparski otoki (M. P.)	202
...in na Elbi (Franc Bratovž-Aco)	204
Gost, ki se ni vrnil (Anica Kos)	204

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Hlapec Jernej in njegova pravica (Mile Pavlin)	206
Izrečeno in zapisano... (M. P.)	208

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Muzeji — podoba naše revolucije (M. P.)	209
Za ohranitev dokumentov iz protifašističnega boja v taboriščih (B. A.)	211
Dragoceni podatki o prvih partizanskih enotah na Gorenjskem (F. Š.)	212
Bivšim borec 10. brigade NOV	213
Dvorana je bila premajhna (M. P.)	214
Pisma uredništvu	214
Kratke novice	215

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Zadetek v polno (Mile Pavlin)	216
Praški	218

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borec NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v

Ljubljani 600-70
3-1195¹ naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Klišaji, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Obvestilo

V tisku so že tri knjige iz letošnjega programa Založbe »Borec«:

R. Polič: »Čudežna pomlad« knjiga spominov iz narodnoosvobodilne borbe v okolici Ljubljane

»Viharni časi«

zbirka spominov na partizanska leta

I. Petek: »S XIV. divizijo«

ponatis albuma najboljših umetniških fotografij iz partizanskega življenja, posebno iz bojev XIV. divizije na Štajerskem.

V najkrajšem času bodo naši poverjeniki predložili prospekte za naročila.

Za praznika 20. april in 1. maj bo izdala založba nove voščilnice z različnimi motivi.

Vse prosvetne ustanove, urade, podjetja in organizacije obveščamo, da je Založba »Borec« založila velike stenske slike MARŠALA TITA v okvirih. Ti naj-novejši posnetki naj nadomestijo vse sedanje zastarele posnetke. Slike bo Založba »Borec« pričela pošiljati naročnikom v mesecu juliju.

kupuje in prodaja kože vseh vrst
kože divjačine — strojila — lubje in ruj
odpadke kože in volne po najugodnejših
pogojih

Odkupne postaje v vseh večjih krajih
Slovenije in Srbije

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno in stanično prejo
vseh vrst — bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas, flanelo itd.

Lastna predilnica, tkalnica in oplemenitilnica

Upravni odbor, delavski svet in kolektiv

Tesnilka

tovarne tesnil in plastičnih mas

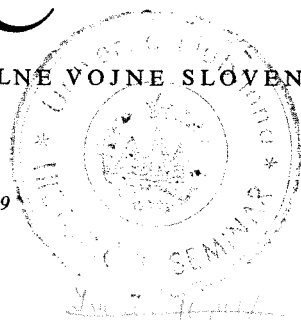
Medvode

čestita vsem delovnim ljudem za praznik
dela, 1. maj 1959

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 4 — Letnik XI — April 1959

Marij Pregelj: Pokol na Zaloški cesti

Dvajseti april — naš vseljudski praznik

ŠIROM po domovini vihrajo zastave, rdeče kot kri junakov, ki so prezirali smrt in se borili za svobodo in lepše življenje celovnega ljudstva, plamteče kot jutranja zarja pred velikim, sončnim dnem. Vihrajo kot simbol neizbrisnega spomina na trpljenje, boj in zmago, kot simbol s krvjo priporjene svobode in vere v srečno bodočnost.

Velike množice se zbirajo pod njimi in slave praznik, vseljudski praznik zahvale

in zvestobe svoji voditeljici — Komunistični partiji oziroma Zvezi komunistov Jugoslavije, ki je bila ustanovljena pred štirimi desetletji.

Hvaležni smo ji, ker je v časih belega terorja in neusmiljenega izkoriščanja pokazala proletariatu pot v bodočnost, ker ga je strnila v mogočno armado in dvignila njegovo revolucionarno zavest z naukom Marxa, Engelsa in Lenina, ker je v najusodnejših

dneh zgodovine jugoslovanskih narodov — ko jih je buržoazija prodala okupatorjem — organizirala vstajo in nas vodila do zmage.

Zvesti smo ji, ker nas uspešno vodi po poti socialistične izgradnje, ker nas vzgaja v nove ljudi in kaže pot naprej, ker se — prežeta z duhom internacionalizma — bori za mir na svetu, za enakopravno sodelovanje med narodi, ker je velika ideja proletarskega socialističnega internacionalizma njeno vo-

dilno načelo v stikih z drugimi naprednimi gibanji in v mednarodnih odnosih sploh.

Naj vihrajo zastave, naj mogočno ori pesem svobode po naših mestih in vaseh, zakaj velik je praznik, ki ga praznujemo! To je vseljudski praznik ponosne zavesti, da smo šli in bomo šli neomajno enotni za njo, za Zvezo komunistov, ki nas vodi naprej, v srečno bodočnost.

Naj živi Zveza komunistov Jugoslavije!

Mejniki na prehojeni poti

Štiri desetletja so minila, odkar je bil v Beogradu I. kongres pokrajinskih socialističnih strank in skupin, ki je privedel do njihove združitve in ustanovitve Socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov). Takrat je plamen revolucionarno razpoloženih ljudskih množic visoko zagorel in ni nikoli več ugasnil, čeprav so ga dušili protiljudski režimi z žandarji in glavnjačami, čeprav je nad dvajset let žvižgal bič reakcije nad pleči jugoslovanskega proletarca.

Ob neugasljivem revolucionarnem ognju, ki ga je zanetila Oktobrska revolucija, je naša Partija zorela v močno proletarsko avantgardo. Po odstranitvi frakcionaških elementov je ojeklenela, se najtesneje povezala z delovnimi množicami in jih pod vodstvom tovariša Tita povedla v zmagovit boj za osvoboditev, za nov družbeni red, za zgraditev socializma, za neodvisnost, za enakopravnost med narodi.

Štiri desetletja boja in dela naše Partije označuje vrsta konferenc in kongresov, ki so mejniki v njenem razvoju. Obudimo spomin nanje in na prehojeno pot, ki je dragocena zakladnica izkušenj delovnega ljudstva v boju za svobodo življenja.

BEOGRAD:

I. kongres

Od 21. do 23. aprila 1919 je bil v Beogradu I. kongres združitve socialističnih strank in skupin. Ustanovljena je bila nova stranka, ki si je dala ime Socialistična delavska partija Jugoslavije (komunistov). Kongres je obsodil II. internacionalo, ki je izdala delavsko gibanje, in izglasoval pristop k Tretji, komunistični internacionali.

Pomen I. kongresa je predvsem v tem, da je bila na njem ustanovljena enotna, centralizirana, revolucionarna proletarska partija, ki je takoj pristopila h komunistični Tretji internacionali, ustanovljeni pred poldrugim mesecem. Kongres je sprejel tudi program, imenovan Podlaga zedinjenja, v katerem je med drugim rečeno:

»Borba delavskega razreda zoper kapitalistično izkoriščanje je neminovna politična borba. Brez političnih pravic

delavski razred ne more voditi svoje ekonomske borbe, niti razvijati svoje ekonomske organizacije. Tudi ne more izbojevati prehoda proizvodnih sredstev v splošno last, dokler ne dobi politične moči.

To borbo delavskega razreda je treba razviti v zavestno in enotno ter ji pokazati njen naravni končni cilj — to je naložiti socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov).«

V nekaterih vprašanjih pa kongres ni zavzel pravičnega stališča oziroma jih sploh ni načel. Tako se na primer sploh ni dotaknil nacionalnega vprašanja.

VUKOVAR:

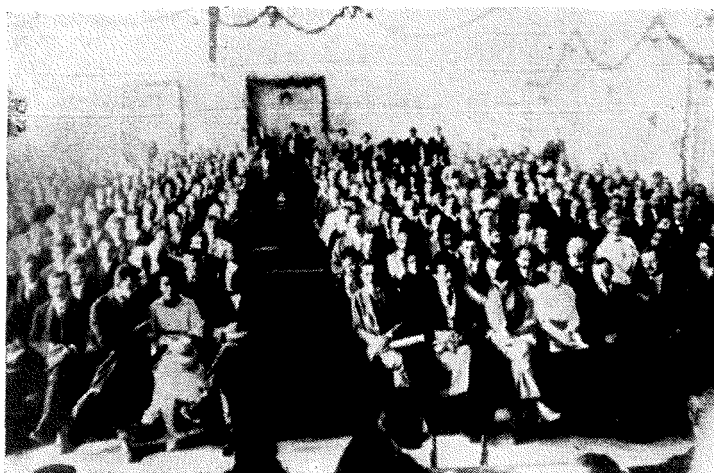
II. kongres

Drugi kongres je bil od 20. do 24. junija 1920 v Vukovaru. Udeležilo se ga je 374 delegatov, ki so zastopali 65.641 članov Partije.

V času od prvega do drugega kongresa se je buržoazija

pripravljala, da z aparatom nasilja zaduši revolucionarni pollet delovnih množic. Medtem ko je bilo delavsko gibanje 1919. leta v ofenzivi, se je položaj leta 1920 že precej spremenil: reakcionarnemu režimu se je posrečilo zadušiti generalno stavko železničarjev, pritisk na napredno delavsko gibanje je bil čedalje hujši. Razen tega je kmalu po I. kongresu in po imperialistični intervenciji na Madžarskem proniknil v vodstvo SDPJ(k) oportunist. Ze leta 1919 je bilo čutiti v vodstvu različne struje, po železničarski stavki pa je frakcionaštvo postalo očitno. Tako vodstvo ni znalo izkoristiti revolucionarnega polleta množic, čeprav je Partija štela nad 60.000, revolucionarni razredni sindikati pa 300.000 članov.

Na vukovarskem kongresu sta bila sprejeta strankin program in statut, stranka pa se je preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije. Vsebina programa je izražala —

Vukovarski kongres

kot jo je ocenil Josip Broz-Tito v političnem poročilu na V. kongresu KPJ — otroško dobo naše Partije, ki pa je kljub pomanjkljivostim že stopila na pot ostrega revolucionarnega razrednega boja.

DUNAJ:

III. kongres

Od 7. do 22. maja leta 1926 je bil na Dunaju III. kongres KPJ oziroma Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (NDPJ).

Po besedah Josipa Broza-Tita lahko označimo šest let med II. in III. kongresom kot dobo prilagajanja delovanja KPJ ilegalnim pogojem, ker je reakcija s svojimi žandarji nenehno preganjala Partijo in njene člane. Za to dobo pa so značilni tudi frakcijski boji v vodstvu Partije.

Pred III. kongresom so bile tri državne partijske konference. Na prvi so prevladali tako imenovani »desničarji«, na drugi pa so prevzeli vodstvo »levičarji«. Tretja partijska konferenca, ki je bila proti koncu decembra 1923 v Beogradu, je bila važna zlasti zato, ker je bila na njej sprejeta resolucija o priznanju pravice vsakemu narodu do samoodločbe in hkrati do oцепitve. Na tej konferenci je bil prvič priznan makedonski narod. Za marksistično stališče glede samoodločbe narodov pa se je za-

vzela samo »levica«. Razen tega se desna in leva frakcija nista strinjali v stališču glede dela v revolucionarnih sindikatih, kjer so tedaj imeli glavne pozicije »desničarji«. Kljub upiranju »desničarjev« so začeli organizirati v sindikatih partijske frakcije, ki so okrepile sindikalno revolucionarno gibanje.

Za III. kongres sta se obe frakciji pripravljali ločeno, vendar pa sta na kongresu soglasno sprejeli vse sklepe: resolucije o političnem položaju, o nacionalnem vprašanju, o sindikalni politiki Partije, o agrarnem — kmečkem položaju

in o organizacijskih vprašanjih.

III. kongres pomeni velik korak naprej v razvoju naše Partije, ker je na njem Partija zavzela pravilno stališče v nekaterih važnih vprašanjih, zlasti v nacionalnem. Žal pa so na osnovi sklepa Kominternе — v znak sprave — izvolili v vodstvo pripadnike obeh frakcij. Po kongresu se je frakcijski boj spet začel in se še bolj zaostрил.

DRESDEN:

IV. kongres

Meseca oktobra 1928 je bil v Dresdenu IV. kongres KPJ.

Med III. in IV. kongresom so razjedali Partijo najostrejši frakcijski boji. Zato je največji pomen IV. partijskega kongresa v tem, da je ostro obsodil frakcionaštvo ter pozdravil vse tiste komuniste in nekomuniste, ki so vzlic preganjanju, ne glede na frakcionaštva v vodstvu, pogumno nosili zastavo boja za pravice delavskega razreda. Kongres je analiziral ekonomsko in politično situacijo ter opozoril na priprave za uvedbo monarhistične diktature v Jugoslaviji. Za sekretarja CK Partije je bil izvoljen tovariš Đuro Đaković, ki pa ga je že nekaj mesecev pozneje zverinsko umorila policija. V letih 1929, 1930 in 1931 so provokatorji v vrstah

Priloga plačana v gotovini. Posamezna številka 1 Din.

GLAS SVOBODE

Priloga plačana v gotovini. Posamezna številka 1 Din.

GLASILO NEZAVISNE DELAVSKE STRANKE JUGOSLAVIJE

Izhaja vsak četrtek. — Uredništvo in upravljalstvo: Trzinški trg št. 2, priloga. — Naročnina: na mesec: 4 Din, četrtletno 12 Din. — Dostopi se ne vrsto.

Štev. 1. Ljubljana, sobota 21. aprila 1931. Leto 1.

Manifest proletarijatu Slovenije.

Na poziv članov slovenskega izrednega odbora Socialistične Stranke Delavskega Ljudstva se je sestala v nedeljo, dne 13. aprila 1931 konferenca slovenskih komunistov iz cele Slovenije v Ljubljani, da se spopade o skupnem izrednem zavezanem proletarijatu Slovenije v nevarnostnem obdobju jugoslavije.

Neodvisni delavski sindikati Jugoslavije.

Vse javnosti delavski sindikati so soglasno sklenili, da se temu izrednemu izrednemu zavezanemu, kot vseh razredno zavezanec, v Sloveniji ne da iz druge strani neodvisne delavske stranke, kateri se ločeno pridružiti, ampak je celotno zavezanec proletarijatu Slovenije v nevarnostnem obdobju jugoslavije in vsiljena proletarijatu na poti k osvoboditvi izpod kapitalističnega jarma. Obsevanje je konferenca sklenila, da tudi naslednja

77

NEZAVISNA RADNIČKA
PARTIJA JUGOSLAVIJE

ЧЛАНСКА КАРТА СЛАНСКА КАРТА

№ 1502

IZVOD IZ PARTISKOG STATUTA

ЧЛАНСТВО. Чланови N. R. P. J. mogu biti samo ona lica koja usvajaju program, statut i taktiku Partije, i obavezuju se da će u partiji raditi.

ORGANIZACIJA. U svakom mestu za osnivanje mesne organizacije potrebno je najmanje 20 članova i odobrenje najbližeg sekretarijata. Ode ne postoje ti broj članova osniva se poverenistvo. Upravu mesne organizacije do 300 članova sačinjavaju 7 lica, u organizacije preko 300 članova 9 lica. Uprava bira iz svoje sredine: predsednika, sekretara i blagajnika, a svakog mesec po 3 člana za predstavnika.

UPRAVE MESNIH ORGANIZACIJA. Biraju se na godišnjem skupštinstvu, koje se održavaju u toku prvog meseca ili kongresa. Odlomkom skupštinstva organizacija priustrojuje u prvom mesu po 1 član poverenstva.

OBLAGNA GRUPE. Osnivaju se u svim organizacijama onoga mesta u oblasti u kome je pokret najrazvijeniji, delegati svih partijskih organizacija iz te oblasti i oblasni sekretar. Oblasna veće bira svoj izvršni odbor od 3-7 članova. Oblasna veće ketare postavlja izvršni odbor, izvršni odbor Oblasnog veća i oblasni sekretar sačinjavaju Oblasni Sekretarijat.

ZEMALJSKO VEĆE. Je glavni upravni, nadzorni i izvršni organ Partije. Ona ra po dve oblasti: 1. oblasima i 2. sekretarima Partije, jedna lica i drugi kongres Partije, a svake godine izabiru članstvo i izvršni odbor od 21 člana. Zemaljsko veće iz svoje sredine bira centralni odbor od 7 članova koji trajno radi sa sekretarom i kongresom.

KONGRES PARTIJE. N. R. P. J. upravljaaju svi članovi preko kongresa, koji je najviše telo u Partiji. Pravo učesništva imaju: 1) delegati mesnih organizacija (do 100 članova) i delegati, 2) one koje imaju više od 100 članova po 1 delegat, 3) članovi Zemaljskog veća, 4) članovi partijske parlamentarne grupe (najviše 6), 5) član centralnog partijskog organa, 6) uređnik partijske časopisa, 7) 2 izaslanika centralnog veća i 7 predstavnika deji grupa.

MATERIJALNA SREŠTVA. Članovi partije plaćaju u sve na mesecne organizacijama uplatnju za redovni članak mesne organizacije od 3, 5 i 10 dinara. Mesne organizacije zadržavaju polovinu prihoda od članskog uloga, a uplatu sađu svakog tromesečja Z. V. Materijal se diji od partijske blagajne samo za gotov novac.

Чланска изказница »Неодвисне делавске странке« из лета 1923

Partije omogućili generalu Petru Živkoviću, da je pobili nadsto najzvestejših članov Partije in članov SKOJ, okrog 1000 pa jih je vrgel v zapore ter obsodil na dolgoletno ječo. Kmalu po IV. kongresu je bil aretiran tudi tovariš Tito, ko je skušal rešiti iz rok policije delavca, ki je sodeloval pri demonstracijah.

Po smrti Đure Đakovića je vodstvo Partije pobegnilo v tujino, kjer je nadaljevalo frakcijske boje in izgubilo povezavo z množicami v domovini.

LJUBLJANA:

IV. partijska konferenca

Od 24. do 25. decembra 1934 je bila v Ljubljani IV. državna partijska konferenca. Njen po-

men je zlasti v tem, da je sprejela sklep o ustanovitvi KP Hrvaške in KP Slovenije ter o pripravi na ustanovitev KP Makedonije. Ta sklep je konferenca takole utemeljila:

»Zaradi krepitve boja proti nacionalističnemu vplivu ter zaradi olajšanja in pospešitve razvoja lastnega kadra iz vrst delavcev, ki pripadajo zatiranim narodom, sprejema konferenca sklep, da se v okviru KPJ ustanovita KP Hrvaške in KP Slovenije ter v najbližji bodočnosti tudi KP Makedonije. Internacionalistični značaj ter partijsko-politična in organizacijska enotnost Partije, ki dela na področju države Jugoslavije, s tem sklepom ne bosta oslabiljena, ker bosta KP Hrvaške in KP Slovenije sestavna dela KP Jugoslavije in ker bosta imeli v njenem vodstvu svoje predstavnike ter se bosta podrejali skupnemu vod-

stvu CK KPJ. Konferenca osvaja sklep, da se v najkrajšem času izvedeta ustanovna kongresa KPH in KPS.«

Na IV. državni konferenci je bil izvoljen tovariš Tito v politbiro CK KPJ.

ZAGREB:

V. partijska konferenca

Po IV. državni partijski konferenci se je začel močan polet v razvoju KP. Frakcijska in izdajalska politika sekretarja CK KPJ Gorkića je bila razkrinkana in leta 1937 je bil zamenjan ves CK, vodstvo pa je bilo poverjeno tovarišu Titu. Partija se je očistila, organizacijsko utrdila in se tesno povezala z množicami. Tako je postala monolitna organizacija, ki je vztrajno zbirala vse

napredne sile v Ljudsko fronto, usmerjajoč jih v odločen boj proti reakcionarnim režimom in fašistični nevarnosti. Preroditev partijskega dela je prišlo posebno do izraza na V. konferenci, ki je bila od 19. do 23. oktobra 1940 v Zagrebu. Udeležilo se je je 105 delegatov iz vse države. Toliko udeleženecv ni bilo dotlej na nobenem ilegalnem kongresu ali konferenci. Glavni referat na konferenci je imel tovariš Tito.

Peta konferenca, ki ji je bil kasneje priznan značaj kongresa, je praktično pomenila konec boja za konsolidacijo razmer v Partiji.

Utrjena Partija, ki se je neizprosno bojevala proti reakcionarnim režimom in zbiralala okoli sebe spričo svojih naprednih stališč čedalje širše množice, je dočakala usodno leto 1941 pripravljena. Potem ko je buržoazija izdala ljudske množice in jih pahnila v naročje fašističnih osvajalcev, je Partija organizirala vstajo jugoslovanskih narodov ter jih v junaškem boju vodila do zmage.

BEOGRAD:

V. kongres

O prehojeni poti, o uspehih KPJ med narodnoosvobodilnim bojem in v povojni graditvi je poročal na V. kongresu KPJ tovariš Tito. Kongres je bil od 21. do 29. julija 1948 v Beogra-

Dne 25. aprila 1929, torej pred 30 leti, so žandarji zahrbtno ustrelili takratnega sekretarja KPJ Đuro Đakovića in sekretarja Rdeče pomoči Nikolo Hecimovića. Ubili so ju pod pretvezo, da sta skušala pobegniti čez mejo v Avstrijo. Zločin, ki se je odigral v Selevi grapi pri Ostrem vrhu, je opisal slovenski pisatelj Ivan Potrč v romanu »Zločin«. — Na sliki Đuro Đaković.

du. Udeležilo se ga je 2336 delegatov, ki so zastopali 468.175 članov in 51.612 kandidatov Partije. Prehojena pot, ki jo je analiziral V. kongres, je pomenila močno moralno oporo v odporu proti napadom Komin-

forma. Kongres je pokazal, da nobena sila ne more omajati v boju prekaljene enotnosti Komunistične partije Jugoslavije.

Na V. kongresu sta bila sprejeta nov program in statut KPJ ter resolucija o prihodnjih nalogah. Ko je tovariš Moša Pijade poročal o načrtu programa KPJ, je med drugim dejal:

»Ta program ne določa samo nalog Partije za sedanje obdobje, ampak je tudi dokument za oceno vsega, kar se je naši Partiji posrečilo uresničiti s tem, da je organizirala revolucionarno borbo narodov Jugoslavije in jo vodila pod modrim vodstvom tovariša Tita... Ta program ne bo ostal beseda na papirju. Pisan ni za mirno branje, marveč za živo uresničevanje. To je program milijonov naših delovnih ljudi. Apel, s katerim se program konča, bo našel pot v njihove glave in njihova srca ter jih navdihnili za nove bitke in nove zmage pri graditvi naše socialistične domovine, kakor jih bo tudi navdihoval, da bodo prav tako neomajno kakor doslej stali v prvih vrstah svetovne protimperialistične demokratične fronte. Oboroženi z njim in vsemi ostalimi sklepi tega zgodovinskega kongresa bodo lahko komunisti Jugoslavije še širše razvili plamteče zastave naše herojske Partije pred milijanskimi množicami delovnih ljudi naše dežele, sledeč tovarišu Titu v svetlo in srečno bodočnost naše ljubljene socialistične domovine.«

Ustanovni kongres KPS — slika akademskega slikarja Gojmira Kosa

Naslovna stran tretje številke Dela s poročilom o V. konferenci KPJ

v Zvezo komunistov Jugoslavije.

Zveza komunistov pri svojem delu ni in ne more biti neposredni operativni vodja niti v gospodarskem niti v državnem in družbenem življenju, pač pa naj s svojo politično in idejno aktivnostjo, predvsem s prepričevanjem, vpliva v vseh organizacijah, organih in ustanovah, da sprejmejo njeno linijo in stališče.

Zveza komunistov je najzavednejši organizirani del delavskega razreda, delovnega ljudstva.

Lastnosti in vloga komunista, člana Zveze komunistov, se izražajo v njegovi zavednosti, politični in družbeni aktivnosti, nesebičnosti, požrtvovalnosti, predanosti smotrom, osebnim moralnosti in skromnosti.

Govorec o vlogi Zveze komunistov, je tovariš Tito med drugim dejal:

»Ko sem dejal, da je bodoča najvažnejša naloga KPJ idejno-vzgojnega značaja, nisem mislil s tem, da prenehajo vse druge vodeče funkcije. Ne! Te ostanejo, prvič — kolikor komunisti ustrezajo za to ali ono funkcijo; drugič — vodilna vloga komunistov ne more biti nekak družbeni privilegij, marveč mora biti prežeta z idejnim vplivom v vodenju in učinkovitostjo tega vpliva na pravilen so-

ZAGREB:

VI. kongres

Od 2. do 7. novembra 1952 je bil v Zagrebu VI. kongres KPJ. Od V. kongresa do tedaj so minila 4 leta, ki so pomenila najtežavnejšo preizkušnjo socialistične Jugoslavije.

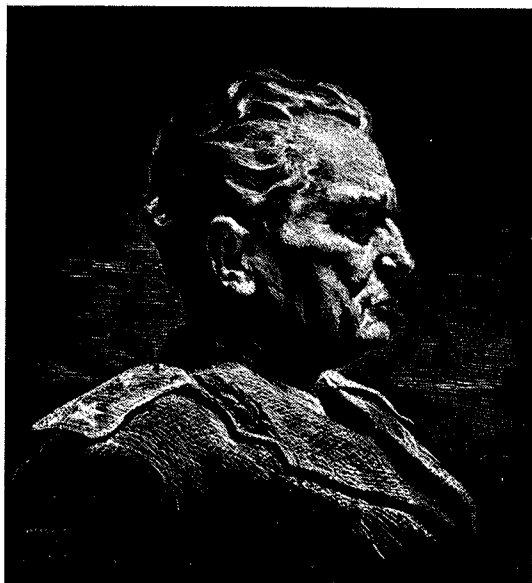
Na VI. kongresu je generalni sekretar CK KPJ Josip Broz-Tito podal referat o boju komunistov Jugoslavije za socialistično demokracijo, tovariš Aleksander Ranković pa referat o predlogih statuta in nekaterih organizacijskih vprašanjih. Po obširni diskusiji je kongres sprejel oba referata ter odobril celotno delo in linijo CK od V. kongresa dalje. Najpomembnejši sklepi VI. kongresa so se nanašali na odpor proti Kominformu, na notranjo ekonomsko in družbeno graditev ter na ideološke in politične principe graditve socializma s posebnim ozirom na samoupravljanje. Na VI. kongresu je bil razen statuta sprejet tudi sklep o preimenovanju Komunistične partije Jugoslavije v Zvezo komunistov Jugoslavije.

V tistem delu resolucije VI. kongresa, kjer je govora o družbenih odnosih in o vlogi Zveze komunistov, je med drugim rečeno:

»Kongres sodi, da razvoj družbenih odnosov v smeri čedalje večjega neposrednega delavskega upravljanja in čedalje bolj demokratičnih oblik oblasti narekuje kot osnovno dolžnost in vlogo komunistov — politično in ideološko delo za vzgajanje množic.

S tem v zvezi je kongres sklenil, da se spremeni ime Komunistične partije Jugoslavije

Božidar Jakac:
Maršal Tito

cialični razvoj. Zato Zveza komunistov Jugoslavije ne zmanjšuje svoje vloge in odgovornosti za uspešen razvoj socializma, marveč jo še veča, zavrača pa nekatere škodljive metode, ki se vlečejo iz sovjetske prakse, ki pa so v Sovjetski zvezi privedle komunistično partijo v položaj pomožnega žandarja birokratskega upravljanja.«

LJUBLJANA:

VII. kongres

Od 22. do 26. aprila 1958 je bil v Ljubljani VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije. Udeležilo se ga je 1683 delegatov, s člani CK ZKJ in člani centralne revizijske komisije pa je bilo na kongresu 1807 delegatov.

Na VII. kongresu je poročal o nalogah Zveze komunistov Jugoslavije v zvezi z mednarodnim položajem in notranjim razvojem socialistične graditve tovariš Tito. Za njim je podal poročilo CK ZKJ o organizacijsko-političnih zadevah ZK tovariš Aleksander Ranković. Referat o programu ZKJ je podal tovariš Edvard Kardelj, tovariš Moma Marković pa referat o spremembah in izpopolnitvi statuta ZKJ. Razen statuta in programa je kongres sprejel tudi resolucijo o prihodnjih nalogah ZKJ.

Razdobje med VI. in VII. kongresom je potekalo v znamenju izpolnjevanja nalog, ki jih je nakazala resolucija VI. kongresa. Ko je tovariš Tito karakteriziral to obdobje, je med drugim dejal:

»Obdobje od VI. kongresa do sedaj odlikujejo zelo različne oblike nadaljnega razvijanja in izpolnjevanja naše socialistične družbene biti. Ta proces se razvija v skladu z našimi materialnimi možnostmi in s stopnjo razvoja socialistične zavesti v naši državi. Prav tako niso bili brez vpliva na hitrejši ali počasnejši proces tega razvoja tudi zunanji činitelji subjektivnega in objektivnega značaja. Razumljivo je torej, da smo v tem obdobju zadevali na razne težave, ki smo jih morali premagati, da bi lahko hodili dalje. Mnogo

Maksim Sedej: Socialistična graditev

truda je bilo potrebno, mnogo samozatajevanja in požrtvovalnosti naših delovnih ljudi, da smo v tem obdobju, in sicer navzlic vsem težavam, dosegli tako pomembne uspehe v graditvi industrije in ekonomike nasploh ter v nadaljnjem izpolnjevanju našega družbenega sistema. Pri premagovanju težav na različnih področjih naše družbene dejavnosti pripada prvenstveni delež Zvezi komunistov in Socialistični zvezi delovnega ljudstva Jugoslavije. Brez njunega vztrajnega prizadevanja si sploh ne bi bilo mogoče predstavljati takšne vne in vztrajnosti delovnih ljudi ter takšnih uspehov, kakršne smo v tem obdobju dosegli pri graditvi socializma v naši državi.

K temu je veliko prispevalo tudi dejstvo, da je na VI. kongresu ZKJ doživela vloga komunistov v razvoju naše socialistične skupnosti kvalitativno spremembo. Pri prehodu iz državno-centralističnega upravljanja v decentralizacijo na raznih področjih družbenega razvoja je bilo treba s temi spremembami vskladiti tudi

delo komunistov. Kajti na tej višji stopnji družbenega razvoja dobiva diktatura proletariata novo, bolj demokratično in širšo vsebino, ker se je stopnja socialistične zavesti med množicami delovnih ljudi ne samo povečala, temveč tudi razširila, medtem ko je razredni sovražnik izgubil svojo moč.«

Ko je tovariš Tito v svojem zaključnem govoru poudaril pomen in važnost novega programa, pa je dejal:

»Na VII. kongresu smo sprejeli nov program ZKJ in druge važne sklepe. Kongres je dal s tem članom Zveze zelo močno orožje, skovano na osnovah marksistične in leninistične znanstvene misli, na naših lastnih izkušnjah v obdobju graditve socializma in na izkušnjah, ki so bile pridobljene v obdobju od velike Oktobrske revolucije, prav tako pa je zasnovano tudi na oceni sedanjih mednarodnih odnosov. V programu so, z drugimi besedami, teoretično obrazložene in izoblikovane naša praksa in izkušnje v graditvi socializma kakor tudi praksa in izkušnje

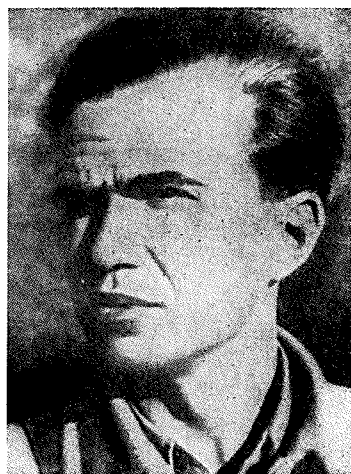
s področja mednarodnih odnosov. S tem daje ta kongres članom Zveze komunistov v roke zelo močno orožje, pomembno za njihov nadaljnji boj in za njihovo nadaljnje delo za graditev socializma v naši deželi. Člani Zveze komunistov morajo do temeljev spoznati in proučiti te sklepe in program — na eni strani zato, ker so v njih natančno označene nalo-

ge, ki jih imamo pred seboj, na drugi strani pa tudi zato, ker pomeni spoznavanje nalog in sprejemanje duha programa in sklepov tudi spoznavanje možnosti in izogibanje raznih napak, hkrati pa pomeni močno in zanesljivo krmilo v delu in boju članov Zveze za uresničenje socializma v naši deželi ter v boju za mir in mednarodno sodelovanje.«

SKOJ — UDARNA PEST JUGOSLOVANSKE REVOLUCIONARNE MLADINE

OKTOBRA 1919 je bila v Zagrebu — pod neposrednim vplivom ustanovitve Socialistične delavske stranke (komunistov) — ustanovna konferenca Zveze komunistične mladine Jugoslavije ali SKOJ (Savez komunistične omladine Jugoslavije). Junija 1920 je bil v Beogradu I. kongres SKOJ, kjer so bili navzoči delegati iz Srbije, Hrvaške, Slovenije, Bosne, Hercegovine, Vojvodine in Slavonije. Na kongresu so sprejeli program in statut SKOJ ter sprejeli sklep o vstopu SKOJ v Komunistično mladinsko internacionalo. Konec l. 1920 je bilo delo SKOJ prepovedano z Obznanom, pozneje pa z Zakonom o

zaščiti države. To se je zgodilo istočasno s prepovedjo delovanja KPJ in neodvisnih sindikatov. SKOJ je takrat začel delovati ilegalno, oslanjal pa se je v glavnem na delavsko mladino. Kljub težavnim pogojem ilegalnosti je bil II. kongres SKOJ že leta 1922 v Ljubljani. Isto leto so ustanovili tudi Zvezo delavske mladine Jugoslavije, dve leti kasneje pa je bil kongres te Zveze. Kongres je načelno sprejel program in statut SKOJ, ki je bil samo delno prilagojen pogojem ilegalnega dela. V to Zvezo je stopala tudi šolska mladina. Toda že leta 1924 je oblast delo Zveze prepovedala.

Ivo Ribar-Lola

Na III. kongresu SKOJ, ki je bil leta 1926, je bilo sklenjeno, da je potrebno ustanoviti celice SKOJ po podjetjih, mladinske sekcije pa po sindikalnih in drugih organizacijah. V tem obdobju je SKOJ organiziral niz akcij, med katerimi je najbolj znana stavka zagrebskih študentov leta 1928, pa tudi protestni miting beograjskih študentov. Leta 1929 je SKOJ pod monarhistično diktaturo doživel hude udarce. Razen drugih članov SKOJ je zapovrstjo padlo tudi šest sekretarjev CK SKOJ.

Nekaj let je preteklo, preden so se organizacije spet zbrale in obnovile. Leta 1937 je po prihodu tovariša Tita na položaj sekretarja KPJ tudi za SKOJ nastalo novo razdobje. Proti koncu tega leta je bila ustanovljena mladinska komisija pri CK KPJ z Ivom Ribarjem-Lolom na čelu. Ta komisija je imela nalogo, organizirati množično mladinsko gibanje proti fašizmu. SKOJ je postal jedro, okoli katerega so se začeli zbirati pripadniki delavske, študentske in dijaške mladine. V mnogih krajih je vpliv SKOJ segel tudi v vrste mladine na vasi.

Avgusta 1939 je bila blizu Kamnika V. državna konferenca SKOJ. Navzočih je bilo 20 delegatov iz vseh krajev države, razen iz Makedonije. Septembra 1940 pa je bila že

Skupina udeležencev I. kongresa SKOJ

VI. konferenca SKOJ, kjer so bili zbrani delegati, predstavniki 18.000 članov SKOJ. Tik pred fašističnim napadom je imel SKOJ že 30.000 članov. Od teh jih je 15.000 odšlo k partizanom že prve dni oborožene vstaje.

Razmah narodnoosvobodilnega boja narodov Jugoslavije je omogočil, da je bil konec decembra 1942 v osvobojenem Bihaću I. kongres protifašistične mladine Jugoslavije. Takrat je bila ustanovljena Združena zveza protifašistične mladine Jugoslavije ali USAOJ (Udru-

ženi savez antifašističke omladine Jugoslavije). Maja 1944 je bil v osvobojenem Drvarju II. kongres USAOJ. Navzočih je bilo okrog 800 delegatov, med njimi jih je bilo več kot pol iz vojaških enot. Tega leta je štel USAOJ blizu pol milijona članov. Dve sto tisoč mladincev in mladink je bilo v vrstah NOV, med njimi 70.000 članov in članic SKOJ. Med vojsko je padlo nad 50.000 mladincev in mladink, med njimi tudi Ivo Ribar-Lola, sekretar CK SKOJ. Že med NOB je mladina na osvobojenem

ozemlju ustanovila delavske brigade za pomoč prebivalstvu in NOV.

Maja 1946 je bil v Zagrebu III. kongres, kjer je bil USAOJ organiziran v Ljudsko mladino Jugoslavije. Na IV. kongresu SKOJ oktobra 1948 v Beogradu pa je bilo sklenjeno, da se Ljudska mladina in SKOJ združita. Že konec istega leta je bil skupni kongres SKOJ in LMJ. Takrat je bilo v Jugoslaviji že okrog milijon in pol organiziranih mladincev oziroma nad 80 odstotkov vseh mladincev v državi.

Detajl s spomenika borbenim železničarjem na Zaloški cesti v Ljubljani

KO SE je avstro-ogrska monarhija sesula v prah, so se na njenih ruševinah rodile nove države, med njimi tudi Jugoslavija oziroma država SHS, kakor so jo takrat imenovali. Za njeno krmilo so zagrabili oblastniki starega kova, ki jih je bilo strah revolucionarno razporejenih delovnih množic. Tako se je z novo državo rodilo tudi novo nasilje nad delavskim razredom, novo zatiranje delovnega ljudstva.

Tudi življenje jugoslovanskih železničarjev je bilo po prvi svetovni vojni težavno, nevzdržno. Takrat še niso imeli urejenega delovnika in so morali biti v službi po 10 in še več ur dnevno. Za delo pa niso prejeli niti toliko plače, da bi jim zadoščala za nakup najnujnejših življenjskih potrebščin. Tako je trkala na

PRVE ŽRTVE

marsikatera vrata železničarskih domov beda, siromaštvo.

Pot iz brezupnega položaja je kazala delavcem Partija, zato so se združevali v organizacijah, ki so bile pod njenim vodstvom. Najbolj priljubljena in najbolj množična združenja so bili sindikati. Tudi železničarji so strnili svoje vrste v sindikalnih organizacijah in prek njih odločno zahtevali izboljšanje življenjskih razmer.

Jeseni leta 1919 so šli delegati »Zveze železničarjev«¹ s svojimi zahtevami k ministru za promet Miloradu Draškoviću. Po šestnajsturni razpravi so podpisali sporazum, ki je

določal, da velja tudi za železničarje osemurni delavnik, da se jim povečajo plače in da se jim zviša nagrada za kilometražo za 300 odstotkov.

Ta sporazum pa je bil le pesek v oči, ostal je na papirju. Železničarji so zaman čakali na večje plače in na izboljšanje življenjskih razmer.

Ko niti januarja 1920. leta niso prejeli večjih plač, so začeli odgovarjati s stavkami. Najprej so začeli stavkati železničarji v Nišu. O tem so obvestili tudi Zvezo železničarjev Jugoslavije, ki se je z njihovim sklepom strinjala in jim dala vso moralno podporo.

Stavko nižkih železničarjev je skušala vlada razbiti z vojsko. Le-ta pa je prenehala z nasiljem, ko so ji železničarji obrazložili, zakaj so začeli stavkati. Potem je bilo zahte-

Zbor železničarjev v Tivoliju ob generalni stavki leta 1920

vam nižjih železničarjev ugodeno — proslavili so svojo prvo zmago, ki je vzpodbudila druge železničarje po državi, da so začeli na enak način terjati svoje pravice.

Spričo takšne odločnosti železničarjev je bila vlada sprva presenečena. Vse je poskusila, da bi stavke v kali zadušila. To pa se ji ni posrečilo, čeprav sta ji pomagali vojska in žandarmerija.

Potem je postal prometni minister dr. Anton Korošec, ki je slovel po svoji brezobzirnosti do naprednega delavskega gibanja. A tudi on ni mogel pogasiti ognja: čim bolj je pritiskal na delavce, tembolj so bili odločni in enotni.

»Uporabimo vojsko, policijo in žandarmerijo ter pobijmo voditelje delavskega gibanja,« je dejal ministrski predsednik.

Delegati Zveze železničarjev so še enkrat skušali mirno urediti s prometnim ministrom problem železničarjev. Korošec pa je bil gluha za njihove zahteve. Tedaj je centralna uprava Zveze železničarjev sklenila razglasiti generalno stavko. Začela se je v noči od 15. na 16. april 1920. leta.

Tisto noč se je minister Korošec zabaval v kavarni »Lepa Katarina«. Nenadoma je stopil k njemu neki uradnik in mu sporočil, da železničarji stavkajo. Korošec je skočil pokonci, prebledel, jezno prevrnil stol in zakričal:

»Kako se je moglo to zgoditi!«

Železniški promet je po vsej državi miroval. Stavki so se pridružili tudi brodarji.

Vlada se je bala, da ne bi prišlo do splošnega upora, do revolucije. Tega pa so se bali tudi nekateri oportunistični voditelji delavskega gibanja, zlasti Sima Marković. Tako so ostali stavkajoči železničarji in brodarji osamljeni in vlada je lahko energično odgovorila na stavko. Minister vojske je izdal ukaz, s katerim so bili vsi železničarji vpoklicani na dvo-mesečne orožne vaje. Železničarji se temu pozivu niso odzvali, zato sta nastopila policija in vojska. Začele so se aretacije, železničarji pa kljub temu niso odnehali in so se še vedno zbirali na protestnih mitingih.

Naposled se je vladi posrečilo, da se je sporazumela z brodarji. Tako je bila stavka brodarjev končana 19. aprila in Zveza brodarjev je slavila zmago. Sporazum z brodarji pa je bil pravzaprav le taktična poteza vlade — železničarji so ostali sami, kar je pomenilo začetek poraza njihove stavke.

Tudi v Ljubljani je tiste dni vrelo. Dne 14 aprila zvečer je bil javni železničarski shod pred Mestnim domom. Udeležila se ga je ogromna množica, ki sta ji govorila tovariša Jože Petrič in Marcel Žorga. Shod je pozdravil tudi delegat zagrebških železničarjev, ki je med drugim tudi dejal:

»Železničarji v zagrebških kurilnicah smo pripravljeni

na stavko. Naj živi stavka železničarjev Jugoslavije.«

Potem so ljubljanski železničarji organizirali še več shodov v Taškarskem gozdu, v Tivoliju itd. Na teh shodih so govorniki govorili kar z dreves in spodbujali navzoče k vztrajnosti in solidarnosti.

Dne 24. aprila so ljubljanski železničarji zasedli železniško postajo in prevzeli ključke od vodstva železniške direkcije. K vhodom in izhodom so postavili straže. Železniški promet je počival, lokomotive niso več piskale.

Da bi dali stavki še večji poudarek, so sklenili organizirati pohod revolucionarno razporejenih množic po mestu. V ta namen se je zjutraj 24. aprila 1920 zbrala pred nekdanjo tramvajsko remizo na Zaloški cesti množica 4000 ljudi. V njej je bilo tudi mnogo žena in otrok.

Množica se je razvila v sprevod in krenila po Zaloški cesti v mesto.

Za ta pohod pa je zvedela tudi policija, ki je hotela po vsej sili preprečiti, da bi se množica zgrnila v mesto. Na Zaloško cesto je prikorakalo 20 oboroženih žandarjev in 5 policistov, ki so se pred Leoniščem postavili v kordon. Tako se je sprevod znašel pred bajoneti.

Množica je za trenutek obstala. Tedaj pa je nekdo zakričal:

Žandarji...

155

1930

Razpela mavrica se je v nebo,
pod njo življenje si je trlo svojo pot
in kot danès je sonca sij zalival žive njive,
pa spet oblakom je neurje vilo rdeče grive,
vodovje divje je valilo val za valom v dalje,
jaz pa v prelepe pomladanske zarje
sem bil priklenjen ko na vesla galijot.
Podoba tisočev in tisočev sem jaz,
vkovan in lačen, pretepen v obraz
verige trl sem in kakor blisk
prižigal luč s kresilom punta sem v ljudeh.

Ta svet je naš,
ta svet je naš,
pred nami je življenje, radost, smeh! —

STONE SELISKAR:

Partijska

sem rjul v fabrikah in ob črni jami —
ženo je glad med stavko strl —
otroci šli so z nami
in v žarki luči, v sencah hladnih
ta črna vojska srčnih, gladnih
naprej in kar naprej!
In Zaloška je cesta v krvi zacvetela,
spet srca novim tisočem ogrela,
jaz pa v Glavnjači škripal sem z zobmi
in skoz rešetko pel:

Po srečo svetlo za menojo,
dovolj nam je gorja!

Mar dvomiš še, tovariš moj?

Glej, te roke rasto nam iz srcá,
a v srcu Lenin je in Partija!

1942

Cez domovino ogenj spenja se v nebo.
Mrtvaška ptica na vešalih smrtni spev
kriči nam v lica, rabelj zanko spleta,
se krohoče
in rane vsak dan so bolj žgoče, žgoče.
Joj, domovina, nam je mar umreti?
In spet sem pesem revolucije zapel!
Za mano sosed je korak povzel,
vse ljudstvo se pognalo je v ognjen vihar!
Pojoč omahnil v mlaki sem krvi...
Tema, praznina... Mar me nič več ni?
Že me je vase črna, hladna prst sesala,
srce pa ne ohromi;
v njem kliče, trka, ukazuje:

Nikar, nikar!
Naprej, tovariš, na poslednji udar!

In spet sem v vrsti, spet gremo in spet gremo,
gremo tako kot so nekoč
v oktobru
spev revolucije pojoč
ljudje kot mi
v poslednji, odločilni boj odšli.

Zastavo dvignemo v neba obok
ko vihra ženemo se spet v naskok,
nasilnika preženemo od vsepovsod,
na oni breg odrinemo zdaj zdaj svoj zadnji brod,

ker te roke rasto nam iz srca,
a v srcu Lenin je in Partija!

ILUSTRIRAL EVGEN SAJOVIC

pesem

1950

Razpenja mavrica se čez nebo,
pod njo življenje kar naprej gre svojo pot
in sonca sij preliva se čez žive njive,
oblakom v vihrach plapolajo rdeče grive,
vodovje divje pelje val za valom v dalje,
pa spet v prelepe pomladanske zarje
zdaj stopam vedro človek — gospodar usod!
Stojim na plavžu ves ognjen
in v ognju dela v silen lik skovan
na svojih plečih svet noseč titan
prepevam pesem novih dni povsodi,
kjer človek misli, dela, ljubi, hodi
in v pesem vpletam zvok kladiva, nakovala,
utrip srca in val ljubezni.

Oj te roke, ko da jih domovina boža!
Se tisoč ton železa, žebeljev, jekla,
od rudnika do rudnika bo proga mladih stekla
skoz gore in predore ter zaseke,
mimo morja, skoz mesta in čez reke!

Za srečnega človeka nov in lepši svet
zgradimo si za tisoč let!

Prižgite vse peči!
Rudarji, več premoga!
Naj ogenj plavžev v nas milijonih zagori
in šiht za šihtom noč in dan
bo zmagala ta naša dlan,

ker te roke rasto nam iz srca
a v srcu Lenin je in Partija!

UPOR HUSINSKIH RUDARJEV

V zgodovini revolucionarnega delavskega gibanja naših narodov je eden izmed dogodkov znan kot »Husinska buna«. To je bilo burnega leta 1920, ko so komaj ustanovljeno versajsko Jugoslavijo pretresale stavke in delavski upori, pa tudi upori ostalih delovnih ljudi, ki je njihov položaj zaradi neusmiljenega in grobega izkoriščanja postajal čedalje slabši. Nešteto delavcev je bilo brez dela. Mezda kvalificiranega delavca je znašala marsikje le 5 do 6 dinarjev na dan, kilogram kruha pa je stal dinar in pol. Gospodarstvo je bilo na tleh, cvetela je špekulacija, ki je še bolj poslabšala položaj ljudskih množic. S stavkami se je delavski razred bojeval za izboljšanje življenjskih razmer. Delavski tisk je poročal, da se delavci bojujejo za »pravico do življenja in večji kos kruha«. Med največje stavke tega časa prištevamo stavke rudarjev v Bosni in Hercegovini in Sloveniji. Dogodek, imenovan »Husinska buna«, je samo del tega boja. Dramatičen konec te »bune« pa ni razburil samo naše, ampak tudi vso svetovno proletarsko javnost.

LETA 1920 je imela KPJ lokrog 60.000 članov in je bila po številčni moči na tretjem mestu v Evropi. Združeni delavski sindikati so štelili okrog 300.000 članov. To je bila močna sila, spričo katere je buržoazija, prestrašena in nepripravljena za odločilen protinapad, tu in tam nekoliko popustila.

Tako so rudarji velikega rudnika Kreke v vzhodni Bosni uspeli prek svoje Zveze skleniti z delodajalci kolektivno pogodbo o delovnih pogojih. Pogodbo so sklenili julija 1920, veljati pa je začela avgusta. Po pogodbi bi smeli obe strani, če bi se cene zvišale ali znižale, zahtevati ustrezne spremembe.

Zgodilo se je, da se je tisto jesen živež strahovito podražil, ponekod kar za 42 odstotkov. Rudarska partijska organizacija je razpravljala o novem položaju rudarjev. Potem so na splošnem zborovanju rudarjev sklenili zahtevati revizijo kolektivne pogodbe.

Začasna vlada za Bosno in Hercegovino, ki je imela rudarski odsek, se ni zmenila za zahteve rudarjev iz Kreke. Tako jim ni ostalo nič drugega kot zadnje orožje — stavka.

Drugega dne stavke se je rudarska delegacija odzvala pozivu rudniškega direktorja, naj bi se pogajali. Direktor je ponujal povečanje plač za 25 odstotkov, rudarji pa niso privolili. Takoj po tem sestanku je bilo veliko zborovanje v delavskem domu, kjer so delavci sklenili nadaljevati stavko. Pogumnih rudarjev niso prestrašile grožnje okrajnega načelnika, ki je stalno ponavljal: »V kali bom zatrl to boljševiško zlo.« Prav tako se niso zmenili za sporočila iz Saraje-

va »o mitraljezih, ki jih je dovolj, da prisilijo Kreko k pokorščini«.

Oblastnikom se je mudilo. Iskali so povod za krvavi obračun, do katerega je kmalu tudi prišlo. Takoj po sklepu o nadaljevanju stavke so delavci prenesli arhiv iz delavskega doma v vasico Husino, kjer se je nastanilo tudi vodstvo stavke. Tam se je zbrala tudi mno-

kimi rudarji. V pretepu je bil ubit rudar Blaško Kovačević. Več rudarjev je bilo ranjenih ali hudo poškodovanih. Ogorčenje rudarjev in ljudstva se je stopnjevalo. Orožniki so se umaknili, eden izmed orožnikov pa je bil v spopadu ubit.

Pred večerom istega dne so se pojavili v Husini orožniki; to pot jih je bilo še več. Na splošno začudenje se je v vasi pojavila tudi vojska s topovi in pripadniki »bele garde«. Hudodelski režim se je tako pripravil na pokol neoboroženega ljudstva.

Upor husinskih rudarjev je bil v krvi zaduščen. Nad 370 rudarjev so vrgli v ječo. Eden izmed njih, Jure Kerošević, je bil obtožen uboja orožnika. Začel se je preiskovalni postopek, ki je trajal več ko leto dni. Med tem časom so se v napredni javnosti vedno bolj pogosto slišali glasovi protesta proti nasilju v Husini. Že 31. januarja 1921 je pet komunističnih poslancev, med njimi tudi Đuro Đaković, vložilo v skupščini interpelacijo, s katero so zahtevali javno razpravo o dogodkih v Husini.

V interpelaciji je bilo med drugim rečeno: »Znano nam je, da je več kot 100 najboljših in najbolj večjih rudarjev Slovencev bilo izgnanih v Slovenijo, nekaj Čehov na Češko, veliko število naših rojakov pa v svoja rojstna mesta. Znano nam je, da je po zaporih nad 400 rudarjev in kmetov, med njimi tudi nekaj žensk in otrok, da jih je bilo nad dve sto pretepenih in mučenih, da je rudar Grgo Tunjić, pretepen od državne oblasti, umrl v tuzlanski bolnišnici, da je bil rudar Blaško Kovačević, oče devetih otrok, ubit v vasi, da

žica rudarjev iz okolice. Toda že naslednjega dne je v Husino prišla močna skupina orožnikov. Komandir je ukazal nekaterim rudarjem, Slovincem, naj takoj z družinami vred izpraznijo rudarska stanovanja. Nečloveško povelje, naj rudarji zapuste stanovanja ter z otroki odidejo v strupen zimski mraz, je razburilo rudarje, da so se uprli. Prišlo je do spora in obračuna med orožniki in goloro-

je bilo več žensk posiljenih, da je dosti hiš izropala oborožena tolpa, imenovana »bela garda«...

Sprašujemo gospoda ministra za notranje zadeve: ali ve za navedene reči in nasilje s strani njegovih organov? Ali so mu znani postopki načelnika okrožja gospoda Dimitrija Grudića, ki je zagrešil veliko

nezakonitost? Ali misli postaviti pred sodišče in v pripor krivce in hudodelce zaradi posilstev in izgonov rudarjev in kmetov?»

Interpelacija je ostala brez odgovora. To so bili prvi dnevi izvajanja zloglasne »Obznane«, prvi dnevi pohoda proti vsemu, kar je napredno in pošteno. Upor rudarjev v Kreki so oblastniki označili kot »komunistično zaroto proti državi«.

Skoraj leto dni je minilo, preden so bili husinski rudarji postavljeni pred sodišče. Sodili so jim po skupinah. Prvi skupini so začeli soditi v Tuzli 11. januarja 1922. Obtožnica je obsegala nad 100 strani. Najbolj je bremenila Karla Železnika, ki je bil baje »kolovodja stavke in upora«, in pa Jureta Keroševiča, ki »je ubil orožnika«.

Toda s preiskavo ni šlo gladko. Zmrcvarjeni in izmučeni, pretepeni rudarji so kot eden zanikali vse točke obtožnice. Keroševič je odločno zanikal obtožbo, da je ubil orožnika, čeprav je bil to med preiskavo priznal. Pred sodiščem je dejal, da je bilo to priznanje od njé-

ga izsiljeno »z najstrašnejšim mučenjem in maltretiranjem«. Rekel je: »Priznal sem, da sem ga ranil, a priznal sem samo zato, da bi skrajšal svoje muke in trpljenje v preiskovalnem zaporu.«

Proces je trajal celih 34 dni. Sodišče se je trudilo, da bi dobilo kakršnokoli priznanje obtoženih, da bi karkoli dokazalo. Toda ves trud je bil zaman. Tudi krivda glavnega obtoženca Keroševiča ni bila dokazana. Kljub temu so nedolžnega rudarja obsodili na smrt z obešenjem. Pritožbe na smrt obsojenega Keroševiča minister pravosodja ni hotel niti poslušati. Ko so to sporočili obsojencu, se je zgodilo, nekaj, kar ni nihče pričakoval. Jure Keroševič je vzkliknil pred sodiščem: »Boril sem se za kruh, vi pa ste me obsodili na smrt!« V istem trenutku je potegnil od neke nož in si ga porinil v trebuh — hotel si je vzeti življenje, da ga ne bil ubil osovraženi režim. Nesrečni rudar se je huje ranil in so ga odnesli v bolnišnico. Izvršitev obsodbe pa so morali odgoditi.

Vest o tragičnem koncu tega »monstre-procesa« je povzročila

Revolucionarne ideje med Husinčani niso zamrle.

Leta 1941 so pred vstajo ustaši zaplenili članom KP v Husinji vse orožje. Kako priti spet do orožja? Izmislili so si komedijo: po direktni KP so ustanovili »ustaško organizacijo«, dobili orožje in uniforme ter se dobro oboroženi in opremljeni pridružili upornikom nekaj dni pred splošno vstajo. Vseh je bilo 17, članov KP in SKOJ ter simpatizerjev.

V kasnejših bojih so skoraj vsi padli. Član KP iz Husine Peja Marković je bil hudo ranjen že leta 1941. Tovariši so ga nosili s seboj čez Konjuh planino. Tik pod vrhom so ugotovili, da je umrl. Pokopali so ga blizu piramide na vrhu Konjuha. Poleti 1942 je tod mimo šla VI. Vzhodnobosenska brigada. V čast padlemu so na vrhu piramide pustili rdečo zastavo s petokrkatko zvezdo. Miloš Popović-Djurin je bil navzoč pri Markovičevem pogrebu in pri izobešanju zastave. Tako je dobil navdih za pesem »Konjuh planinom«, ki jo objavljamo. Pesem velja za eno najlepših partizanskih pesmi v Jugoslaviji in je znana v več verzijah, ker je dejansko ponarodela. Napev je po ruski pesmi »Komsomolsko srce«.

*Konjuh planinom
vjetar šumi, bruji.
Lišče pjeva žalovite pjesme,
borovi i jele,
javori i breze
svijaju se jedan do drugoga.*

*Noć je šumu svu
u crno zavila.
Konjuh stenje, ruši se kamenje.
Mrtvoga drugara,
husinskog rudara
sahranjuje četa proletera.*

*Kiše jesenje
po grobu su lile,
bure snježne kosti su raznjele.
Iz krvi crvene
husinskog rudara
crvena je šuma izlistala.*

*Konjuh planinom
vjetar šumi, bruji.
Lišče pjeva žalovite pjesme,
a na vrh planine
zastava se veže,
crvena od krvi proletera.*

la pravo burjo protestov v državi in v tujini, ne samo v vrstah delavskega razreda, pač pa tudi v vsej ostali napredni javnosti. Po vsej državi so se skoraj vsak dan vrstili protestni mitingi, demonstracije in stavke. Ljudje so zahtevali pomilostitev po nedolžnem obsojenega rudarja. Protestom rudarjev, delavcev in študentov Jugoslavije so se pridružili rudarji Francije in Nemčije, pariški študentje in skoraj ves evropski delavski tisk. Val protestov je primoral beograjske oblastnike, da so Juretu Keroševiču smrtno kazen zamenjali s kaznijo 20 let težke robije.

Kasneje je »Borba«, pisala: »Tovariša Jureta Keroševiča obdajajo debeli jetniški zidovi. Ti pa nikoli ne morejo preprečiti, da bi proletariat ne pozabil nanj...«

Devetnajst let kasneje, v vstaji leta 1941, so husinski rudarji med prvimi v tem kraju pristopili k narodnoosvobodilnemu gibanju. Niso pozabili žrtev svojega upora, ostali so zvesti svojim proletarskim in revolucionarnim tradicijam. V narodnoosvobodilnem boju je padla vsa njihova četa, ki o njej poje ena izmed najlepših pesmi naše revolucije »Konjuh planinom...«

Ilustrirala Cita Potokar

Proti Orjuni

VČASIH so se komunisti pozdravljali z geslom »Delu čast in oblast!« Pred vojno, dolga leta pred vojno, je to geslo pomenilo zelo veliko, bilo je znamenje ideje in pozdrav med tovariši.

— Delu čast! — je pri srečanju dejal prvi.

— in oblast! — mu je odgovoril drugi.

Govorniki na zborovanjih so končali svoje referate s tem geslom. Ponoči so tajno pisali te besede na zidove. Po njih so se komunisti spoznavali med seboj.

Malokdo se spominja avtorja pozdrava »Delu čast in oblast!« Ni ga več med nami, padel je kot ena izmed prvih žrtev stare monarhistične Jugoslavije.

To je bil Franjo Vулč s psevdonimom Vlado, komunist in junak našega delavskega razreda in naše Partije.

Franjo Vулč se je rodil 18. aprila leta 1891. Že s sedmimi leti je postal sirota in zato ga je vzel k sebi njegov stric Ivančer iz Čezsoče pri Bovcu. Tu je živel do 14. leta in končal slovensko osnovno šolo, potem pa so ga dali za vajenca v trgovino Zornik v Gorici. Delal je še v trgovini Stekar v Ajdovščini in veletrgovini Greinitz v Trstu. Zrasel je

Leta 1916 se je Franjo Vулč iz ujetniškega taborišča prostovoljno javil jugoslovanske-mu korpusu v Odesi, odšel na fronto v Dobrudži proti nemškim divizijam, a po umiku je bil med tistimi srbskimi vojakami in prostovoljci, ki so leta 1917 po morju okoli Evrope prišli do Soluna. V sestavu srbske vojske je leta 1918 prehodil vso Srbijo, iz katere je bežala avstrijska in nemška vojska.

— Zmagali smo! — so klicali srbski oficirji in generali.

— Zmagali smo! — so trdili nacionalisti v novi državi SHS.

Vулč je pričakoval sadove zmage. A teh sadov ni bilo. Staro nemško gospodo sta zamenjala slovenski buržuj in srbski hegemonist, a uresničitev narodnih zahtev, narodne svobode, so izpodrinili predrzno verižništvo, neusmiljeni militarizem in velesrbski šovinizem. Kaj z vami, mladostne sanje in ideali prostovoljcev? Kje je tazičena svoboda? Kdaj bo ljudstvo doseglo boljše in lepše življenje?

Ti dvomi so spremljali Vулča, ko je po vojni našel službo na Jesenicah kot vaditelj sokolskega naraščaja, a pozneje pri trvdki Basin-Vidmar na Mestnem trgu v Ljubljani.

Vулča je kovinar Alojz Kusbild pripeljal v Partijo. Raz-

Taki so bili orjunaši

Skupina ranjencev, ki so bili ranjeni ob spopadu z ORJUNO v Trbovljah leta 1924

jasnil je njegove dvome ter ga seznanil z idejo komunizma. Franjo Vulč se je z vso vnemo oklenil načel Oktobrske socialistične revolucije. Nadel si je psevdonom Vlado. Partiji se je predal na življenje in smrt.

To je bilo konec leta 1921 ali v začetku leta 1922.

Najprej seveda in predvsem življenje! Nova dejavnost, novi tovariši... Romantika ilegale, surova realnost nevarnih akcij in vsakdanji prozaični posli!

Franjo Vulč-Vlado je bil kmalu v vsem na tekočem. Tu konspiracija, tajni sestanki, letaki, knjige, kakor tedaj znana »Abeceda komunizma«, tam telovadne vaje in nastopi v delavskih društvih »Iskra« in »Vesna«. Pod njegovim povešljem se vadijo zdaj mladi delavci in delavke v Ljubljani, Trbovljah, Zagorju, Hrastniku, na Jesenicah. Kakšen uspeh je žela »Vesna« na delavskem zletu v Mariboru leta 1923! V belih oblekah, z rdečimi ovrtnicami, s petjem delavskih ko-rračnic so korakali telovadci in telovadke iz raznih podružnic »Vesne«, a na čelu Vlado, energičen in miren.

Vulč je imel čudovite organizacijske sposobnosti. Znal je vzpodbuditi nadobudnega mladince ali mladinko, mu zaupati to ali ono zadevo ali funkcijo. Zato je povsod imel okrog

sebe zanesljiv aktiv, brez katerega bi bil sam nemočen. Proletarska mladina ga je oboževala in posnemala.

Leta 1923 je bilo polno bojev z nastopajočim fašizmom. To je bil prvi val fašistične nevarnosti v Jugoslaviji. Najbolj agresivno proti delavstvu in nacionalnemu gibanju kmetov se je vedla »Orjuna«. Napadala je delavske shode in kmečke prireditve. V nevarnosti so bili delavski domovi, sindikalne in prosvetne organizacije. Pod zaščito vlade in

policije so se orjunaši po zgledu italijanskih fašistov pripravljali na odločilen obračun z delovnim ljudstvom. Njihovo glasilo v Zagrebu je odkrito pisalo: »Krv ima da legne po Jugoslaviji!«

Komunistična partija je stala na čelu boja proti fašizmu. Njen najzvestejši in najmočnejši pomočnik je bila Zveza komunistične mladine ali skrajšano SKOJ. Ukazano je bilo: formirati obrambo.

Tako so se v Sloveniji rodile Proletarske akcijske čete. Skrajšano so jim dejali PAČ. To je bila prva vojaška organizacija slovenskega delavskega razreda.

Spomladi leta 1923 so bile ustvarjene brigade z vodi v Ljubljani, v rudarskih revirjih in na Jesenicah. V Ljubljani je bil sedež Vrhovne komande PAČ. Za vrhovnega komandanta je Partija pooblastila Franja Vulča-Vlada.

Kaj so delale te proletarske akcijske čete? Kako so se formirale? Kakšna je bila njihova oborožitev?

Naj takoj pojasnimo, da je bila to tajna organizacija, da pa so se vanjo vključevali ne samo partijci in mladinci, temveč tudi simpatizerji, pripravljeni na obrambo pred fašizmom. Najmanjša enota je bil vod v sestavi 10 mož. Koliko vodov je tvorilo brigado, ne vemo; ohranil se je le doku-

Leta 1924 so orjunaši zanetili požar v Rudarskem domu v Trbovljah

Frano Šimunović: Groza

ment o brigadi v Zagorju, ki govori o 12 vodih. Oboroženi so bili z bokserji, gumijevkami in podobnimi rečmi, ki jih je bilo moč skriti pod obleko ali maskirati v obliki prome-nadnih palic, ki so tedaj bile moderne. Bojevniki so zbirali ali kupovali tudi pištole in pa-trone k njim. Če je bil revolver pokvarjen, ga je popravil kovač Ivan Božjak v Zagorju. Čete in vodi so se vadili med izleti v naravo, na delavskih shodih in prireditvah kot redi-telji, med stražarjenjem okrog Delavskih domov in društve-nih prostorov, pa tudi s ščite-njem nekaterih funkcionarjev, ki so jih ogražali orjunaši.

Služba v PAČ je bila nevar-na in mikavna. V kolektivu so bili vedno pripravljeni na boj. Med odmorom pa se je razle-gal smeh, zlasti med rudarji, znanimi humoristi. Razlegale so se pesmi »Naprej, ti mla-da garda!«, »Internacionala«, »Varšavjanka«. Zlasti je zani-miva pesem, katere besedilo je sestavil Vulč:

»Po Ljubljani smo hodili, smo orjunce spat podili. Dol ž njimi, dol ž njimi, nočemo jih več! Saj Ljubljana je proletarska, brez proletarcev Ljubljane ni.«

Obvezen medsebojni pozdrav pripadnikov akcijskih čet je bil: dvig desne, v pest stisnje-ne roke k čelu, in vzklik »De-lu čast«, na kar je pozdrav-ljeni odgovoril »In oblast!« Kadar je odzdravljala vsa če-ta v vrsti ali sprevodu, je glasno in daleč odmevalo »In oblast!« Da, za to je šlo...

*

Septembra 1923 je Franjo Vulč-Vlado emigriral. Partija ga je poslala v Sovjetsko zve-zo na šolanje. Tiho se je po-slovil od pristašev, kakor nam je nekaj let pozneje o tem napisal za naš tedenski list »Enotnost« Matija Gorenc, te-danji sekretar SKOJ. Vulč ni dočakal dneva, ko so se v ostrem boju z Orjuno dne 1. junija 1924 v Trbovljah najbolj izkazale Proletarske akcijske

čete. Z orožjem so se uprle fa-šističnim odredom, ki so se priklatali iz vse države v rdeče Trbovlje. Delavci pod vod-stvom komunistov so se Orju-ni odkrito zoperstavili, ko pa je zažgala Rudarski dom in ubila ujetega borca Franca Fa-kina, se je sama razkrinkala pred ljudstvom — vse to ji je prineslo politični poraz in po-litično smrt. Po vsej Sloveniji, po vsej Jugoslaviji se je dvig-nil val ogorčenja in odpora. Prvi val fašizma v Jugoslaviji v začetku dvajsetih let je bil odbit.

Več ko dve leti je Vulč pre-živel v Sovjetski zvezi, nato se je vrnil v domovino in pri-čel ilegalno delo v Beogra-du. Žal, ni dolgo trajala nje-gova dejavnost. Padel je v ro-ke režimskih krvnikov. Dne 16. januarja 1926 je bil areti-ran.

*

Našega Vlada so zverinsko ubili v Glavnjači. Zlomili so mu roke in noge, a truplo so zašili v vrečo in ga vrgli v Do-navo.

Vest o tem je prodrla v jav-nost konec leta 1927, za kar gre zaslugi pogumnemu novi-narju Otokarju Keršovaniju. Kmalu se je vest razširila po vsej deželi.

Beograd, 15. februarja 1928. Sodna dvorana. Na obtožni klopi komunisti. Eden izmed procesov, na katerem se ob-toženci niso samo zagovarjali, ampak tudi napadali režim Glavnjače, dolžili krvnike za nečloveške muke. Sima Mar-ković je govoril o Vulču-Stan-ku. Dejal je:

»...kot zgled naj nam bo primer tovariša Stanka. Poli-cija ga je aretirala in mučila, da bi izdal druge tovariše — razen njega so zaprli še 150 starejših komunistov. Silili so ga, naj podpiše izjave proti njim. Toda kljub vsem mu-kam in trpinčenju tovariš Stanko ni klonil. Pretepenega, z zlomljenimi rokami in noga-mi in polomljenimi rebri sem ga videl v celici šte. 2. S krvjo na ustih mi je zašepetal: »Silili so me, da podpišem pro-ti vam drugim, pa nisem mogel in ne bom!« Rajši je umrl v strašnih mukah, ko da bi izdal svoje sobojevnike.«

F. K.

ČUDNA BERAČICA

TAKRAT, ko je krvavi režim stare monarhistične Jugoslavije razpusil Komunistično partijo Jugoslavije in vse njene strokovne in kulturne organizacije ter izgnal iz skupščine in pozaprl 58 komunističnih poslancev, se je začel lov na komuniste tudi v rdečih Trbovljah. Oblastniki v Ljubljani so pohiteli in izdali tiralico

za številnimi komunisti, med njimi tudi za Tončko Čečevo, ki je prebivala na Kleku.

Tončka se je skrila pri nekem kmetu v bližini Litije. Tiralica pa jo je ovirala, da kot mlada skojevka ni mogla opravljati dela, ki ji ga je velevalo njeno komunistično prepričanje. Zato je sklenila, da se bo preoblekla v beračico, se primerno maskirala in odpoštovala peš, s palico v roki, po samotnejših poteh v Ljubljano do predsedstva tedanje deželne vlade.

Tako preoblečena in maskirana se je odpravila na pot skozi gozdove. Na poti se ji je pridružil postaven kmečki fant. S ponarejenim starčevskim glasom ga je povprašala po tem in onem. Dalj časa sta složno hodila skupaj. V Radečah sta šla po mostu čez Savo in zavila proti Dolenjski. Ko pa je Tončka zagledala pred seboj Mokronog, kjer ni bila več v tako nevarnem območju, je nenadoma obstala ob poti, zasadila svojo gorjačo v zemljo in čez glavo začela slačiti krilo. Fant je strmel vanjo kakor okamenel. Ko pa je potegnila še ruto z glave, je planil v dir in začel bežati na vso moč — menda je mislil, da je hodil s čarovnico. Niti slutil ni, da je spremljal mlado in zelo simpatično dekle, ki so jo žandarji preganjali samo zaradi njene zvestobe delavskemu razredu.

Do Ljubljane je nato prišla brez zaprek. Tudi v poslopje deželne vlade je kot simpatično dekle prišla kljub straži. V hodniku pred vrati tajništva je mimogrede za hrbtom orožnika strgala s stene še svež plakat, na katerem je bila natisnjena »Obznana«, ga zmečkala in potisnila v nedri, nato pa se je v tajništvu prijavila, da hoče govoriti s predsednikom vlade.

Kmalu nato se je res znašla pred njim. Protestirala je, da so za njo izdali tiralico, »ko vendar ni nobenega razloga za to«, in zahtevala, naj jo prekličejo. Morda je predsednika ganila njena preprostost in odločnost ali pa njena mladost — obljubil ji je, da bo izpolnil njeno željo. In res je izpolnil obljubo. Tončka se je lahko vrnila v Trbovlje in na Klek ter se še z večjo vnemo spet posvetila ilegalnemu partijskemu delu.

*Po pripovedovanju
Marije Habe napisal
njen mož Tone Habe,
ilustriral Bojan Šlegl*

... Ko pa je potegnila še ruto z glave,
je planil v dir ...

Od Ade Ciganlije do Lubjanke

»Ko bi bilo vse to res, se ne bi čutil krivega. Ponosen bi bil, da se bojujem proti takemu režimu.« S temi besedami je odgovoril na obtožnico februarja 1928 komaj tridesetletni Radomir Vujović. Državni tožilec ga je obtoževal pripadništva Komunistični partiji, širjenja komunistične propagande in nezakonitega prehoda čez državno mejo. Vsak njegov odgovor na vprašanje sodnika in tožilca je bil dejansko obtožba.

»Kje ste stanovali?« ga je vprašal sodnik.

»Nočem povedati! Ne iz strahu pred sodiščem, pač pa zato, da moji prijatelji ne bi imeli opravka s policijo.«

»S kom ste si dopisovali?« je nadaljeval sodnik.

»Nočem izdati oseb, ki sem si z njimi dopisoval iz osebnih razlogov. Nočem jih seznaniti z zloglasno Glavnjačo!«

Ostali odgovori so bili podobni.

JULIJA 1927 je tridesetletni moški s svežnjem v rokah hitel na dogovorjeni sestanek. Trudil se je, da bi ostal neopažen. S seboj je nosil zavitek ilegalnega gradiva. Toda agenti Specialne policije so ga presenetili in ujeli. Policija je dolgo molčala o aretaciji Radomira Vujovića. Šef Specialne policije ga je imenoval nevarnega komunističnega agitatorja, agenta Kominterne, močno osebnost v komunističnem gibanju, ki je imela posebno nalogo v Jugoslaviji.

Šef policije je bil znani Milan Aćimović, kasnejši sodelavec okupatorja za časa Nedica. Vedel je, da ima pred seboj »odgovornega funkcionarja« KPJ in ilegalca, znanega v »komunističnem gibanju Evrope«. Nameraval je v Glavnjači skrivaj likvidirati človeka, ki ga je tako dolgo iskal, kot je sam kasneje rekel. Toda naklepi policije so se izjalovili.

Ko je vročega julijskega dne agent vodil Vujovića v smeri Glavnjače, je jetnik stalno premišljeval, kako bi obvestil tovariše o aretaciji. Bilo mu je jasno, da ga kot ilegalca lahko policija v dneh »belega terorja« likvidira, ne da bi kdo za to zvedel. To se je tedaj večkrat pripetilo.

Ko sta agent in Vujović šla mimo zgradbe, v kateri je bilo uredništvo »Politike«, je Radomir izkoristil nepazljivost agenta. Nenadoma je planil v zgradbo. Tu je enemu izmed simpatizerjev Partije oddal paket z ilegalnim gradivom, skočil k svojemu prijatelju, tiskarnškemu delavcu Štefancu,

in ga prosil, naj mu posodi nekaj denarja. Tam ga je agent ponovno dohitel. Radomir mu je mirno rekel, da je šel svojega znanca prositi denar na posodo in da gre zdaj lahko mirno tja, kamor hočejo.

Partijska organizacija je bila takoj obveščena o dogodku. Medtem ko je policija trmasto molčala in ni hotela priznati, da je v njenih rokah Radomir Vujović, se je začela v naši in svetovni javnosti kampanja proti policijskemu režimu v državi. Od policije so zahtevali, naj prizna, da je ujela Vujovića. Toda policija ni dajala nobenih pojasnil. Aćimović je izjavil, da so res ujeli Vujovića, ki pa je pobegnil iz zapora, potem ko so mu vse dokazali.

Toda Vujovićeve aretacije je po pisanju takratne »Politike« dobila pomen mednarodne afeře, za režim neprijetne in daleč znane. »Humanitete« in ostali levičarski listi na Zahodu so opisali Vujovićeve primer kot krut političen umor. Nazadnje se je začel z njim ukvarjati tudi »Odbor za obrambo žrtev belega terorja na Balkanu«. Predsedniku vlade v Jugoslaviji Velji Veljkoviću so poslali protest, kjer je bil podpisan tudi André Barbuse. V tem protestu so zahtevali, naj oblast takoj sporoči javnosti, kaj je z zaprtim študentom Radomirom Vujovićem.

Pod pritiskom javnosti je šef policije 9. avgusta 1927 povedal dopisniku »Politike«, da je bil Radomir Vujović aretirán zaradi komunistične propagande, kar je predvideno z Zakonom o zaščiti države. Na vprašanje,

zakaj je bilo prej sporočeno, da je Vujović ušel iz zapora, je šef policije na kratko pojasnil:

»Želel sem, da bi o tej zadevi nekaj časa ne bilo nič znano. Potrebno je bilo usmeriti preiskavo v miru in brez ovir, da bi imela uspeh.«

Po večmesečni preiskavi, ki jo je šef policije hotel opraviti »v miru in brez ovir«, so Radomira Vujovića 1. februarja 1928 postavili pred sodišče za zaščito države. Sodišče prve stopnje ga je obsodilo na 9 mesecev, kasacijsko sodišče pa mu je kazen povečalo na 5 let robj.

Kdo je bil ta revolucionar in kaj je delal? Trpel je za zidovi Ade Ciganlije, v Sremski Mitrovici, v Mariboru. Prevedel je »Anti-Dühring«, naposled pa žalostno končal svoje življenje leta 1938, v dobi Stalinovih »čistk«, neke v celicah moskovske ječe Lubjanke ali zapora v Lefortovki.

*

V družini obrtnika, kolarja iz Požarevca — Dimitrija Vujovića se je 8. septembra 1895 rodil sin, ki so mu dali ime Radomir. Že kot deček se je pridružil delavskemu gibanju. S štirinajstimi leti je prodajal »Radničke novine«. Leta 1911 je bil že v socialističnem krožku na gimnaziji, kjer se je šolal. Za 1. maj je organiziral skupno proslavo delavske in srednješolske mladine. Deloval je v dijaški skupini »Razvitak«, se učil tujih jezikov, prevajal Gorkega in znano protivojno novelo Grašina »Štiri dni«.

Deček, ki je odkril »prve tajnosti življenja«, ni mogel več mirovati. Med I. svetovno vojno je zbežal pred bolgarskimi okupatorji v Smederevo, kjer je med ruskimi ujetniki širil socialistične ideje.

Velika vojna je minila. Pod udarci ruskega proletariata se je zrušil prvi člen v verigi kapitalističnega reda. Evropo je zajel val proletarskih revolucij. Delavci vseh držav so se odzvali Leninovemu pozivu naj branijo prvo delavsko-kmečko državo. Številne stavke in akcije v vseh krajih Jugoslavije so bile odmev solidarnosti z Oktobrsko revolucijo.

Radomir Vujović se je vrnil v Požarevac in se z vso vsmo

udeležil obnavljanja krajevnih partijske organizacije. Propagiral je ideje Lenina in zahteve Oktobra.

Leta 1919, ko je našo državo zajel val revolucionarnih akcij, je Vujović odšel v Pariz študirat medicino. Tam se je dejansko začelo njegovo revolucionarno delo.

*

Radomir je dopisoval v »Humanité« in druge levičarske časopise. Delal je v enem izmed komitejev III. Internacionalne v Franciji, ki je imel nalogo, propagirati ideje Internacionalne v socialističnem in sindikalnem gibanju francoskih delavcev. Vujović je v Parizu delal tudi med jugoslovanskimi študenti, ki so bili naklonjeni komunistom, pa tudi med delavci, ki so prišli v Francijo »s trebuhom za kruhom«.

Toda njegova aktivnost ni ostala skrita pred očmi francoske policije. Ime študenta Radomira Vujovića se je znašlo na straneh francoskih reakcijskih časopisov. Obtoževali so ga, da je »agent Moskve, ruski vohun, komunistični plačanec in provokator«. Naposled, potem ko je tri mesece predsedel v zaporu »La santé«, so ga izgnali iz Francije.

Strastni revolucionar pa ni mogel mirovati. Odšel je na Dunaj. Tam je v letih od 1921 do 1924 delal kot sekretar balkanskega sekretariata Komunistične mladine Internacionalne. Sodeloval je tudi pri delu inozemskega centra KPJ. Vzdrževal je zveze z gibanjem v naši državi. Leta 1923 je prišel v Jugoslavijo, kjer so ga zaprli. Zaradi pomanjkanja dokazov pa so ga morali kmalu spustiti. Kot funkcionar Komunistične mladinske Internacionalne se je Vujović udeležil mnogih sestankov, plenarov in kongresov Kominterne. Nikoli pa ni prekinil zvez z gibanjem v naši državi. Stalno si je prizadeval, da bi se vrnil v Jugoslavijo. Njegova želja se je naposled izpolnila. Leta 1925 je odšel v Jugoslavijo, najprej kot predstavnik Mladinske internacionalne, kasneje pa kot instruktor Kominterne. Nazadnje so ga na III. kongresu KPJ, leta 1926, izbrali za člana CK.

Vujović se je takoj lotil posla. Delal je pri organizacijskem urejanju Partije. Zavedal se je nevarnosti za Partijo zaradi neprestanih frakcijskih bojov med »levo« in »desno« frakcijo. Neutrudno je obiskoval organizacije in posameznike, govoril in pisal članke. Najbolj pogosto je odhajal med delavce, v katerih je videl glavno silo za dvig Partije iz pasivnosti, ki so jo rodili neprestani frakcijski boji. Leta 1926 piše v enem izmed pisem:

»Moje delo je tukaj zelo zanimivo. Prvi rezultati našega prizadevanja se že vidijo. V Ljubljani sem bil navzoč pri razpravi med navadnimi proletarci. Bil sem na petih takih sestankih, kjer so govorili o vsem. Sicer zelo zmedeno, toda zelo iskreno, tako da sem se v enem večeru med poslušanjem razgovorov več naučil kakor iz vseh naših učenih razprav v ožjem krogu.«

Nekega julijskega dne 1927 ga je beograjska policija, ki ga je že dolgo zasledovala, nenadoma prišla, ko je hitel na enega izmed sestankov...

Bilo je 26. oktobra 1932, ko je Radomir Vujović skupaj z Rodoljubom Čolakovićem po prestani kazni, petletni ječi, pustil za seboj vrata jetnišnice v Mariboru. Odšel je oborožen z novim znanjem, ki si ga je pridobil v »objokovani hiši« skupaj z drugimi političnimi jetniki, z Mošo Pijadom, Rodoljubom Čolakovićem in drugimi. Z orožniško stražo so ga odvedli v rojstni kraj Požarevac, kjer je ostal nekaj časa. Leta 1933 je ilegalno odšel na Dunaj, od tod pa v Moskvo. Tam je nekaj časa delal v Kominterni, kjer pa ga je doletela tragična smrt. Za časa Stalinovih »čistk« so ga zaprli kot mnoge druge revolucionarje. Obsodili so ga na pet let zapora »brez pravice do dopisovanja«. Izginil je kakor nesteto drugih.

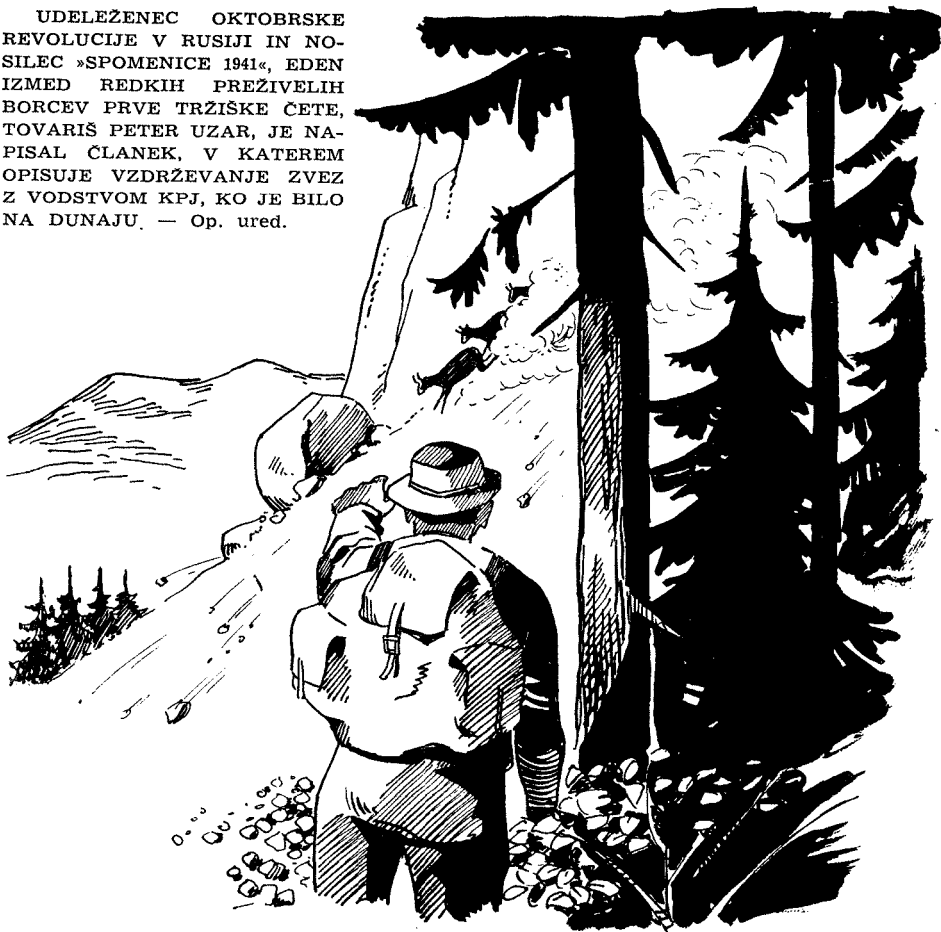
V spomin na Radomira Vujovića je mestni ljudski odbor Beograd dal eni izmed ulic glavnega mesta Jugoslavije ime »Ulica Radomira Vujovića«.

Slobodan Vujica

*Pivo
Karama-
tijević:
Zenske
iz Krajine*

UDELEŽENEC OKTOBRSE
REVOLUCIJE V RUSIJI IN NO-
SILEC »SPOMENICE 1941«, EDEN
IZMED REDKIH PREŽIVELIH
BORCEV PRVE TRŽIŠKE ČETE,
TOVARIŠ PETER UZAR, JE NA-
PISAL ČLANEK, V KATEREM
OPISUJE VZDRŽEVANJE ZVEZ
Z VODSTVOM KPJ, KO JE BILO
NA DUNAJU. — Op. ured.

V letih 1928, 1929, 1930 in 1931 so čez Gorenjsko vodili mnogi ilegalni partijski »kanali« v Avstrijo. Vodstvo KPJ je bilo na Dunaju in gorenjski komunisti so vzdrževali težavne in nevarne zveze čez Karavanke. Po teh poteh so hodili ilegalni potniki z važnimi in odgovornimi nalogami, po njih so tajni kurirji nosili nahrbtnike partijskih tiskovin.

Tiste čase sem bil član Planinskega društva Tržič. Kot tak sem imel legitimacijo, ki mi je dovoljevala popolnoma legalno prekoračiti mejo in kretanje po avstrijskem ozemlju do Drave. Od partijskega vodstva sem dobil naloge in obvestila o vseh prehodih, ki so takrat obstajali. Najbolj znani prehodi so bili: Tržič—Begunje—Zabreznica—dolina med Begunjščico in Zelenico ter dalje preko Zeleniškega sedla. Drugi prehod je bil iz Tržiča po gozdnih poteh mimo Kofc in preko Košute, tretji pa preko Jesenic skozi karavanški predor.

Leta 1928 sem večkrat hodil po različnih poteh v Avstrijo in nazaj. Moja stalna potovanja pa so postala sumljiva orožnikom in tako so mi nekega dne odvzeli legitimacijo člana planinskega društva ter tako končali moje legalne prehode čez mejo. Odslej sem moral hoditi bolj previdno.

Poleti 1929 sva morala s tovarišem prenesti iz Avstrije več zabojev propagandnega gradiva in knjig. Sporočeno nama je bilo, kje je javka, kjer bova gradivo sprejela. V temni noči sva se vsak s svojim nahrbtnikom počasi

prebijali skozi skalovje na Košuti. Nihče naju ni srečal, zato sva pričakovala, da bo vrnitev precej težavnejša. Zanj o sva si izbrala drugo pot.

Izpod nog se nama je valilo kamenje in grušč. Postalo je nevarno, da bi s tem opozorila naše graničarje ali financarje. Nenadoma sem se nečesa domislil. Med ruševjem in skalami je rasla trava »zaspanc«. Gospodinje so jo uporabljale pri peki kruha. Tudi midva sva jo začela trgati in tlačiti v nahrbtnika, tako da so bile knjige na sredi. Naba-sala sva ju tako, da je precej trave gledalo ven. Mogoče sva se s tem opravičilo ukvarjala kakih deset minut, ko sta se iznenada tik pred nama izluščila iz grmovja dva zelenca-financarja. Kratek »stoj« nama je nekoliko stisnil grli. Napravila sva kolikor moč nedolžna obraza, češ, kaj naju motita, saj vidita, da le travo nabirava. Eden izmed financarjev je površno pretipal moj nahrbtnik, naju premeril s pogledom od nog do glave, kratko salutiral z roko, nato pa sta oba izginila v grmovju. Prav gotovo sta naju še opazovala, ko sva se pomikala niže proti gozdu. Šele med smrekami sva se oddahnila. Material sva srečno prinesla na dogovorjeno mesto.

Jeseni 1930 nas je bilo pri enem takih prehodov več skupaj. Spuščali smo se po Zeleniškem sedlu po plazu v dolino. Šli smo v gosjem redu, jaz pa sem bil kot prvi nekaj metrov pred drugimi. Nenadoma je nad nami nekaj zaropotalo. Mimo mene so leteli kamni in grušč. »Graničarji!« mi je šinilo skozi možgane. Skočil sem v grmovje in se zaril vanj. Nihče me ne bi mogel opaziti. Precej dolgo sem tako ležal in šele ko se je vse umirilo, sem se tiho splazil na rob grmovja. Prežal sem na vse strani, da bi videl, kaj je bilo. Potem sem tiho začel po imenih klicati svoje tovariše, pa nisem dobil nobenega odgovora. Kaj zdaj? Zlezel sem iz grmovja in poslušal. Precej daleč se je nekje rušilo kamenje in grušč. Tedaj sem zagledal kakih sto metrov nad seboj kakšnih trideset gamsov, ki so drug za drugim bežali v dolino. »To so torej tisti graničarji,« sem se oddahnil. Olajšano sem stopal naprej, nisem pa mogel razumeti, kam so tako hitro izginili moji tovariši. Domov sem prišel sam. Zvedel sem, da so moji spremljevalci prišli v dolino dosti pred menoj.

Za take prehode smo navadno izkoristili sobotne popoldneve in nedelje. Med najbolj pogostimi tovari v naših nahrbtnikih so bili ilegalni časopisi »Narodna škola« in »Proleter«. Posebno težavni so bili prehodi v zimskem času. Visok sneg in led sta nas prisilila, da smo morali uporabljati »kramžarje«, ki so nam omogočali varno hojo. Nekoč sem se vračal z vlakom iz Avstrije in ob tej priliki sem prinesel s seboj tudi matrico. Rabila naj bi za razmnoževanje letakov v zvezi s fašističnim nasiljem na Primorskem in v Istri, kjer so takrat ubili Vladimira Gortana in tovariše. Novembra 1931 pa je moja pot prekinil zapor. Okrožno sodišče v Ljubljani me je po Zakonu o zaščiti države obsodilo na 18 mesecev ječe.

Peter Uzar,

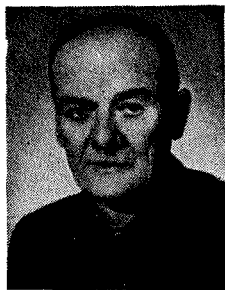
ilustriral Bojan Šlegl

Utrinki iz spominov starega komunista

KO SEM pregledoval spisek živčeh predvojnih komunistov, se mi je oko ustavilo na imenu Ivana Pustotnika, rojenega 1893, upokojenca, stanujočega v Moravčah, ki je član KPJ oziroma ZKJ brez prekinitve od leta 1919. Sklenil sem, da ga bom obiskal in se na lastne oči prepričal, če je podatek v spisku točen. Komaj sem stopil v njegovo stanovanje v Moravčah in povedal, po kaj sem prišel, je že pričel kazati orumenele fotografije, stare dvajset do trideset let. Z njih so zrl

vame brkati obrazi rudarjev in kmetov, s širokimi klobuki, telovniki z urami in verižicami. To so njegovi tovariši s prvomajskih izletov, iz delavskih društev in organizacij. Končno mi je pokazal tudi svojo izkaznico člana ZKJ. Pod sliko tega 66-letnega moža, nekoliko preveč mladostnega za ta leta, stoji črno na belem: Član KPJ od oktobra 1919.

Torej je le res, da bo letos ob enem z vsem našim ljudstvom, z vso Zvezo komunistov Jugoslavije, tudi tovariš Pustotnik praznoval štirideset-

letnico svojega revolucionarnega dela. Kako dolga doba je to, se človek zave šele, ko posluša pripovedovanje tega veterana revolucije. Datumi so na leta predvojnega dela zabrisani v njegovem spominu. Saj

Skupina delavcev, ki je leta 1919 praznovala 1. maj. Z možnarjem so streljali na večer pred praznikom. Na sliki, ki je bila posneta v Zagorju, je tudi Ivan Pustotnik

ni čudno! Vsak dan toliko drobnega, nevidnega dela, dan za dnem, mesec za mescom, leto za letom! Se le razdobje NOB, ko se je začelo uresničevati tisto, za kar so se celi rodovi revolucionarjev bojevali dolga leta, je izjema. Tovariš Pustotnik se dobro spominja puške in nabojev, ki jih je prinesel domov iz kraljevske vojske, spominja se partizanov, ki so prihajali k njemu — Hohkrauta, Jamskega, Kraigherja in Šlandrove, spominja se, kako so postale Moravce središče partizanske »republike« in kako so ga leta 1944 izvolili v okrožni narodnoosvobodilni odbor, kako je delal kot obveščevalec VOS in kako so ga ujeli domobranci, ki so ga izpustili teden dni pred koncem, spominja se prvih dni svobode, ki je zasijala v tistem nepozabnem maju 1945, ko so ga Moravčani izvolili za prvega predsednika krajevnega ljudskega odbora.

Med njegovimi podatki je napisano, da je upokojenec. Leta 1937 ga je zasulo v rudniku Zagorje. Zaradi pretresa možganov je bil že takrat upokojen, vendar ni miroval, kadar se je šlo za skupne koristi. Še zdaj je vse prej kot upokojenec. Kazal mi je vrsto izkaznic različnih društev in organizacij, kjer dela kot član

občinskega odbora. Poleg tega je član občinskega ljudskega odbora in član občinskega komiteja ZKJ v Domžalah.

»Izšel sem iz delavske družine,« pripoveduje tovariš Pustotnik. »Moj oče je bil železničar. V družini nas je bilo enajst otrok. Kot najstarejši sem moral s trinajstim letom služiti za pastirja v graščino Anderburg. Zaslужil sem 5 krajcarjev na dan. S tem denarjem bi lahko kupil dve žemlji in pol. Tako smo zaslužili v tistih časih, ki jim nekateri pravijo 'dobri stari zlati časi'. V resnici pa smo garali na vse kriplje. Čez nekaj let sem šel k železnici pulit travo s proge. Tu smo zaslužili bolje, vendar smo delali samo poleti. Zato sem se zaposlil v železarni Store. Delali smo po 12 ur na dan, v službo sem hodil eno uro daleč. Delo je bilo zelo nevarno, zato sem šel spet k železnici. Ves čas sem pomagal očetu, da je lahko prehranil številno družino. Nato sem šel v Trbovlje k neki italijanski firmi graditi progo, pa spet nazaj k železnici, potem v rudnik. Kot rudar med I. svetovno vojno nisem bil vpoklican. Ko sem se v rudniku ponesrečil, sem dobival kot 75-odstotni invalid 500 dinarjev pokojnine na mesec.«

Vprašal sem ga, kako in kdaj je prvič slišal za delavsko gibanje, zakaj se mu je priključil. Odgovoril je: »Bil sem star šestnajst let, ko nam je na železnici neki delovodja, doma iz Zagorja, povedal, da bomo le s skupnim bojem dosegli svoje pravice. Vpisal sem se v socialdemokratsko stranko. Plačevali smo nekaj malega članarine, hodili na shode in imeli legitimacije. Že takrat sta bili med nami dve struji. Ena, številnejša, je bila za bolj ostre oblike boja, druga za kompromisarstvo in samo za boljše plače. Leta 1919 smo postali mi, ki smo bili bolj radikalni, odločno močnejši in smo zmagali na volitvah delavskih zaupnikov. Onih je ostalo samo še 23. Sicer ne vem natančnega datuma tega dogodka, ker sem že dosti pozabil. Omenjena številka kaže, kako slabi so bili socialdemokrati v primeri z nami, ki smo imeli na stotine članov.

Po I. svetovni vojni so se vrnili k nam tovariši, ki so se udeležili Oktobrske revolucije v Rusiji. Tam so končali razne politične tečaje. Ti tovariši so nam dosti pomagali s svojo razgledanostjo. Iz teh časov se spominjam Farčnika, ki je padel v NOB, obeh bratov Klopčičev in drugih, ki so povečini padli v NOB takoj prva leta. Po razglasu 'Obznane' smo postali bolj previdni. V celici smo bili samo po trije. Brž ko smo pridobili četrtega, je že moral eden proč. Bil sem predsednik take celice. Sestajali smo se v rovi, večasih pa zunaj, kje v grmovju. Samo predsednik celic je vedel za druge celice, tako stroga konspiracija je bila. Vsak nov član je moral biti nekaj časa kandidat, preden so ga sprejeli. Socialdemokrati so nas pričeli ovajati orožnikom in zato smo se kmalu smeli sestajati le še na cesti, ko smo šli v službo ali iz nje...«

Tovariš Pustotnik je pripovedoval še in še. Njegova pripoved bi napolnila »Borca« do zadnjega kotička. Še več, to bi bila cela knjiga: kako sta s tovarišem Mihom Marinkom tiskala na bukovem štoru sredi gozda letake, kako so organizirali ustanovni kongres KP Slovenije, kako so ga lovili orožniki, mu premetavali sta-

novanje, pa nikoli niso ničesar našli. Nazadnje so obupali in niso več poskušali iskati. Tako ni bil nikoli v zaporu. Leta 1941 so ga mobilizirali celo med orožnike. Spominja se, kako mu je sestra, ko se je vrnil iz vojske, povedala že aprila 1941, da »zdaj ni več Partije, ampak so partizani, ki se bodo bojevali z orožjem v roki«. Sestra je leta 1942 umrla v nemškem taborišču, bila pa je stalno povezana z delavskim gibanjem. Menda ni razumela, kaj so partizani in kaj je Partija, vedela je samo to, da je napočil čas za tako dolgo pričakovano revolucijo.

Potem sva govorila o njegovi družini. Povedal mi je: »Žena je bila enako kot jaz članica KP. Ko sem se preselil iz Zagorja v Moravče, potem ko mi je zdravnik zaradi pretresa možganov svetoval spremembo zraka in kraja bivališča, mi je dosti pomagala. Bila sva edina komunisti v tem kraju, ki so se ga vsi liberalci bali kot zagrizeno klerikalnega. Ne morem reči, da so bili slabi ljudje v Moravčah. Hitro sem se z njimi spoprijateljil in kmalu sem videl, da so liberalci pretiravali. Lepa beseda lepo mesto najde! Kakšni so Moravčani, se je videlo med vojsko.

Samo iz prejšnje občine Moravče je med NOB padlo 183 ljudi! Zdaj je žena hudo bolna, sam moram kuhati in pospravljati.«

Dve hčeri in sina ima. Ena izmed hčera je bila skupaj z možem izseljena leta 1941 v Srbijo. Tam sta z možem postala partizana in se vrnila po vojski v Slovenijo. Druga hči je šla januarja 1943 na Dolenjsko in bila do konca v NOB. Dvanajstletni sin pa je bil doma v Moravčah kurir. Torej vsa družina neomajno na strani delovnega ljudstva.

M. P.

Zmaga v boju za enotno Partijo

LETO 1928... Drugo leto gospodarske krize v stari Jugoslaviji. Kapitalisti so zapirali podjetja in množično odpuščali delavce. Baje je bilo tega leta več kot 200.000 delavcev brezposelnih. Tudi kmetje so trpeli. Kmečki dolgovi so dosegli ogromne vsote, suša je povečala revščino. V nekaterih pokrajinah je zavladala prava lakota.

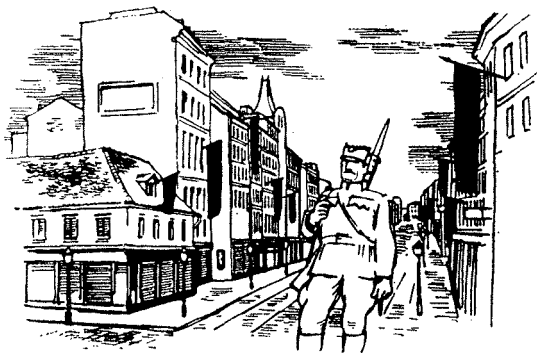
Med delavci je vrelo. Vsak dan je izbruhnila nova stavka. Tako se je širila upornost med ljudstvom in pogoji za delo Komunistične partije in razrednih sindikatov so bili čedalje bolj ugodni. Toda Partija tedaj ni bila sposobna izkoristiti te revolucionarne plime. Vodstvo se je ukvarjalo predvsem z notranjimi nesoglasji v sami Partiji. Vseeno pa so se med člani Partije našle zdrave sile, ki so se odločno uprle frakcijskim spopadom in notranjim nesoglasjem. Zagrebška partijska organizacija je bila kmalu na čelu boja proti frakcionizmu.

SEKRETAR USNJARJEV ZAČNE BOJ PROTI OBEMA FRAKCIJAMA...

Zagrebška partijska organizacija je bila tedaj zelo močna. V mestu je bilo okrog 35.000 socialno zavarovanih delavcev in nameščencev. Josip Broz je bil sekretar usnjarjev in član mestnega komiteja KPJ.

Vodstvo zagrebške partijske organizacije ni ostalo izven frakcijskih spopadov med »levimi« in »desnimi«. Ko se mnogo let kasneje spominja tovariš Tito teh bojev, pravi:

»Globoko smo vsi občutili škodljivost frakcionizma. Ne samo člani KPJ, ampak tudi ves delavski razred. To frakcionizem je povzročalo veliko škodo sindikalnemu gibanju in neposrednemu boju delavskega raz-

reda za boljše življenjske pogoje... Vselej smo prišli do zaključka, da pride lahko do ozdravljenja partijskega organizma samo od spodaj, od članov Partije. Z velikim navdušenjem smo delali v tej smeri. Najvažnejša naša naloga je bila obvarovati zagrebško partijsko organizacijo pred frakcionizmom, jo organizacijsko in politično okrepiti in potem z njeno pomočjo začeti boj proti desni in levi frakciji.«

Josip Broz je bil tedaj voditelj skupine delavcev-komunistov, ki so nasprotovali eni in drugi frakciji. Kot sekretar usnjarjev in član mestnega komiteja je pogosto zahajal

Tovariš Tito leta 1927

med delavce v podjetja. Pripovedoval jim je, da ni dovolj samo pisati letake in programe, ampak je treba začeti z delom.

Priprave za osmo mestno partijsko konferenco so potekale v znamenju frakcijskih bojov, ki so na sami konferenci dosegli vrhunec.

ŽELIMO MOČNO PARTIJSKO ORGANIZACIJO...

Konferenca se je pričela zvečer 25. februarja 1928 v majhni, samotni pritlični hišici na Pantovčaku, predmestju Zagreba. Delegati so prihajali posamič, v majhnih časovnih presledkih. Skupno jih je bilo 31. Poleg delegatov sta bila navzoča tudi dva predstavnika beograjske partijske organizacije, eden pristaš »leve«, drugi pa »desne« frakcije, ter predstavnik Kominterne.

Konferenco je začel član mestnega komiteja Zagreba Milan Milanović. V svojem govoru je obsodil frakcionaštvo in izjavil, da upa, da bo pravkar začeta konferenca vsaj v zagrebški partijski organizaciji uspela odpraviti ta škodljivi pojav. Sekretar mestnega komiteja Dušan Grković je podal poročilo, ki je bilo pravo ogledalo dela tega partijskega telesa. Bilo je polno fraz in je na široko poskušalo opravičevati nedelavnost mestnega komiteja s policijskim pritiskom in preganjanjem. V zapisniku s te konference je zapisano, da se je Grković spustil v obširno razlago notranje in zunanje politične situacije in da je v svojem govoru posvetil dejavnosti mestnega komiteja le 20 minut časa.

Po podobnem poročilu drugega člana mestnega komiteja se je začela razprava. Kot so kasneje pripovedovali udeleženci konference, se je še med čitanjem poročil čutila velika napetost, ki je dala slutiti, da bo konferenca zelo burna. To se je tudi zgodilo. Že prvi govorniki, med katerimi sta bila Josip Kraš (narodni heroj, padel 1941) in Blaž Veljin (padel 1941), so ostro napadli poročilo kot površno in prazno.

»Ne moremo sprejeti poročila, ki ne ustreza dejanskemu stanju,« je rekel Veljin. »Pravi položaj je tak, da imamo na eni strani leve, na drugi desne, v sredini, izven enih in drugih, pa so delavci. Nočemo niti enih niti drugih. Hočemo močno partijsko organizacijo, čisto, brez frakcij!«

JOSIP BROZ PODA POPOLNO ANALIZO DELA ZAGREBSKE PARTIJSKE ORGANIZACIJE...

Oster in enoten nastop delegatov proti poročilu in proti delu mestnega komiteja je izzval sekretarja Grkovića in še nekaj drugih članov v takšni meri, da so poskusili zavreti nadaljnje delo konference. Trdili so, da je vse »že vnaprej pripravljeno«.

V takšnem ozračju se je prijavil za besedo Josip Broz. Popolnoma mirno in zbrano je začel govoriti, svoje izvajanje pa je potrdil z mnogimi podatki o delu zagrebske partijske organizacije. Njegovo poročilo je vsebovalo 17 točk. To je bila odlična analiza dela partijske organizacije in nalog, ki so pred njo. Broz je hudo napadel delo dotedanjega

mestnega komiteja in poudaril, da boljših rezultatov tudi ni bilo mogoče doseči zaradi frakcijskih bojov, ki se jim je komite posvetil, namesto da bi se ukvarjal z ustanavljanjem novih partijskih organizacij, s širjenjem partijskega tiska itd.

Govor Josipa Broza je močno vplival na vse navzoče. Predvsem zaradi tega, ker je bila v njem vsaka beseda odsev resničnega stanja, ker je bil govor poln dokazov in dejstev.

V nadaljnji razpravi so poskušali Grković in nekateri drugi člani komiteja z raznimi obrekovanji zmanjšati pomen Brozovega izvajanja. Toda ta je na obrekovanja odgovarjal mirno — samo z dokazi.

KONFERENCA IZBERE JOSIPA BROZA ZA SEKRETARJA ...

Na zahtevo delegatov je dobil zaključno besedo na konferenci Josip Broz. Med drugim je rekel, da je manjšina na konferenci podala posebno poročilo in načrt dela večidel zato, da bi se zagrebška partijska organizacija končno rešila frakcijskih bojov in bi tako postala oporišče celotne Partije v boju proti frakcionaštvu.

Pri glasovanju je bilo poročilo večine, to se pravi Grkovićevo poročilo, ovrženo. Po-

ročilo manjšine, torej Josipa Broza, pa je bilo sprejeto s 27 glasovi. Trije so bili proti, eden pa se je glasovanja vzdržal. Konferenca je nato za novega sekretarja mestnega komiteja izbrala Josipa Broza in sprejela resolucijo, kjer je med drugim zapisano:

— Mestna konferenca meni — glede na naloge delavskega razreda ob času poostrene ofenzive kapitala na svetu in na Balkanu — da je zdaj najbolj važno naslednje: ideološka in organizacijska krepitev mestne organizacije, da bi ta postala kar se da močnejše povezana, kot iz enega samega kosa vlita, resnično enotna boljševeška organizacija ... —

Potem so s konference na predlog tovariša Tita poslali pismo Kominterni. V njem zagrebška partijska organizacija odločno nastopa proti frakcijskim bojem v KPJ. Kot rezultat tega pisma je sledilo maja 1928 »odprto pismo« Izvršnega komiteja Kominterne članom KPJ.

Tako se je končala ta konferenca ob zori 26. februarja 1928. Delegati so se razšli posamič, kot so tudi prišli. Mnogi niso niti slutili, kakšen pomen imajo sklepi te konference za zagrebško partijsko organizacijo, za prihodnje revolucionarno delo in za boj Komunistične partije Jugoslavije.

S. V.

BOR, mesto bakra, srebra in zlata ... Pod položnimi hribi leži bogastvo, ki so ga vse do 1945. leta neusmiljeno izkoriščali tuji kapitalisti. V njihove žepo so se stekali ogromni profiti, saj so imeli na razpolago dovolj cenene delovne sile, ki jo je kapitalizem pahnil v siromaštvo in je bila prisiljena garati za uboge pare. Kdo se je zmenil za to rajo, ki je životarila v nečloveških razmerah! Protiljudski kamarili z dinastijo na čelu je bilo malo mar, kako živi proletariat, saj se je na njegov račun tudi ona valjala v razkošju.

Bor, mesto proletariata in krvavega zlata ... Najbolj je bilo to zlato krvavo v času gospodarske krize, od 1929. do 1934. leta. Navadni rudarji so takrat zaslužili po 400 dinarjev mesečno, medtem ko je direktor prejemal 67.000 dinarjev mesečne plače, poleg tega pa

KRVAVO ZLATO

Tuji kapitalisti so na račun delavskih žuljev pirovali ...

še mastne nagrade in kdo ve kaj še. Francoski uradniki so poleg plače v dinarjih prejeli tudi plačo v frankih, na razpolago jim je bilo tudi brezplačno stanovanje in pohištvo, imeli pa so tudi pravico do brezplačnega zdravljenja v Franciji oziroma do odškodnine 30.000 do 60.000 frankov za vsako, tudi najmanjše zdravljenje.

Nekega dne 1931. leta ... Pred upravno zgradbo borskega rudnika se je vila dolga vrsta ljudi. Okrog 200 osiromašenih kmetov in delavcev iz bližnjih in daljnih krajev je prišlo prosit dela. V njihovih očeh sta se zrcalila gnev in razočaranje — toda morali so prositi za delo, če so hoteli živeti, ker niso imeli na prodaj drugega kakor svojo delovno silo.

Dela pa ni bilo za vse. Prišel je rejen uradnik in izbral tri

izmed njih, ostalim pa je velel, naj se oglasiojo drugič. Množica pa se ni hotela raziti, zahtevala je dela in kruha. Mrmrnanje je bilo čedalje glasnejše, čedalje več je bilo ogorčenih vzklikov in groženj. Uprava je poklicala na pomoč gasilce, ki so razgnali ubogo rajo z mrzlimi curki...

Taki prizori so se v tistih letih ponavljali v Boru dan za dnem.

Lastniki rudnika so budno pazili na vsak poskus delavcev, da bi se uprli. Dobro plačana policija je povsod prisluškovala — z njeno pomočjo so delodajalci izgnali iz mesta vsakogar, ki je naglas izražal nezadovoljstvo. Revolucionarno razporeditev pa so skušali udušiti tudi z zvijačo. Leta 1931 je poddirektor Lorance sklical nekaj starejših poslovodij in jim ukazal, naj ustanove »delavsko organizacijo«. Tako se je rodila ORSJ (Opšti radnički savez Jugoslavije), katerega predsednik je bil kraljevski minister Korać, sekretar pa neki Bratković! Špekulantske vloge te organizacije ni bilo težko odkriti.

Delo partijske organizacije je bilo v takih razmerah zelo težavno. Če so koga osumili kot komunisto, so ga takoj zaprli. Policija je budno pazila zlasti na tiste, ki so prihajali od drugod. Če je med njimi odkrila kakega revolucionarja, ga je še isti dan aretirala.

Leta 1934 je prišel v Bor znani slikar Đorđe Andrejević-Kun, ki ga je delavec Krsta Petrović skrivaj pripeljal v podjetje. Andrejević je slikal delo in trpljenje borskih rudarjev — njegov album »Krvavo zlato« je prepričljiv dokument nečloveških razmer rudarskega proletariata v tem mestu.

UPOR

Dan za dnem se je valil strupeni žvepleni plin iz topilnice. Usedal se je na okoliška polja in uničeval setev. Ogorčeni kmetje so se pritoževali in zahtevali odškodnino, toda zaman. Prihajale so komisije iz Niša in Beograda, ogledovale uničena polja in sestavljale zapisnike — odškodnine pa ni bilo od nikoder. Naposled so jim jo le priznali, toda

Cesta je bila krvava...

Kmetje so grozili...

*Delavci so stiskali pesti...
(Slike so iz albuma: »Krvavo zlato«)*

smešno nizko: 7 do 20 dinarjev na hektar letno.

Ko pa so jim jo začeli izplačevati, je završalo kakor vihar. Kmetje in delavci so se uprli. Dne 7. maja 1935 je prihrumela množica 4000 ljudi pred občinsko poslopje. Z dvignjenimi pestmi so protestirali proti krivicam, ne da bi se bali žandarjev, ki so jim grozili s puškami in bajoneti. Starešina žandarske izpostave je ukazal svoji četi, naj strelja. Toda žandarji so se ustrašili tolike množice — nobena puška se ni sprožila. Potem se je tudi starešina ustrašil — odšel je in se nekam skril.

Množica je bila čedalje bolj razjarjena. Nenadoma je nekdo vzkliknil: »Čemu stojimo tu? Hura, nad tovarno!« In tedaj se je množica vsula proti topilnici. Žandarji so jo skušali prehiteti in zavarovati naprave, toda zaman. Z vseh strani so navalili ogorčeni ljudje v topilnico. Obratovanje se je ustavilo, ogenj v pečeh je ugasnil.

Pet dni je počival borski rudnik. Množica se ni hotela raziti. Kordon žandarjev je bojazljivo stal pred njo, premalo jih je bilo, da bi se upali streljati.

Potem pa so prišli na pomoč kapitalističnim lastnikom rudnika še drugi žandarji. Posrečilo se jim je razgnati ljudi in delo se je spet začelo.

Upor pa kljub temu ni bil še zatrt. Nekega dne se je množica spet zbrala in navalila proti topilnici. Sredi mesta jih je čakal kordon žandarjev, katerih komandant Pavlović je ukazal, naj streljajo »u meso«. Odjeknila je salva — in na cesti sta obležala Ilija Dragulović in Pavle Bačilović. Prvi je bil mrtev, drugi pa težko ranjen. Potem se je vnela prava bitka, v kateri je bilo ranjenih tudi sedem žandarjev. Na bojišču je ostalo mnogo sekir, kolov in raztrgane obleke. Pot do uprave borskega rudnika je bila krvava...

Potem so žandarji aretirali in odgnali v zapor mnogo ljudi, za svoje delo pa so dobili od lastnikov rudnika visoke nagrade.

*F. Š. — (po zborniku
»Bor 1903—1953«)*

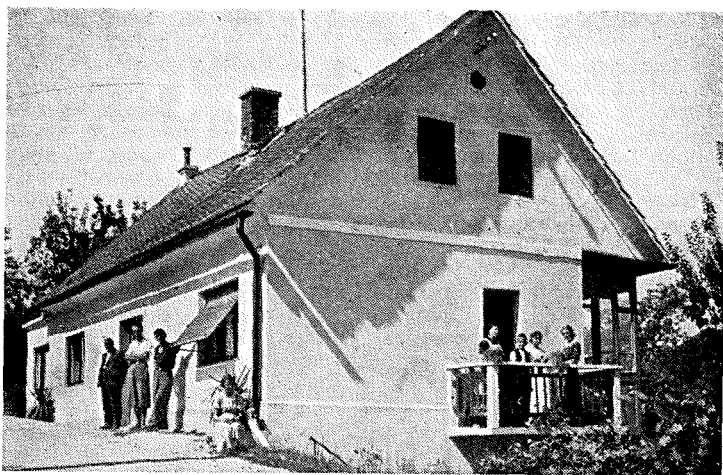
Prva ilegalna tiskarna v Ljubljani

MNOGO sveta je videl in prehodil, preden je prišel na Ježico — »stric Marko« z Ježice pri Ljubljani, s pravim imenom Andrej Kumar, eden izmed najstarejših slovenskih komunistov.

Doma iz Kojskega v Goriških Brdih je že zgodaj občutil neenakopravnost Slovencev. Avstroogrske oblasti so jih zatirale, zatirala jih je nenasitna italijanska buržoazija. Andrej je zato postal član Sokola, organizacije, ki se je takrat bojevala za nacionalno osvoboditev. Počili so usodni streli v Sarajevu in sprožili plaz, ki je že dolgo visel nad svetom, razjednim od notranjih protislovij imperializma.

Andrej se kot Sokol ni hotel bojevati proti Srbom, zato se je nekaj časa skrival. V Pulju so ga aretirali in postavili pred sodišče. Moral je kopat strelske järke na Madžarsko. Od tam je pobegnil v Romunijo, ki je bila tedaj še nevtralna. Zato so ga vtaknili v taborišče. Dvakrat je pobegnil. Šele drugič se mu je beg posrečil, čeprav so njegovega tovariša ustrelili na mostu čez Seret. Po tolikih doživljajih je bil končno med Rusi, med Slovani. Okužil se je s pegavcem, ležal dolge mesece v neki bolnišnici in se tu seznanil z nekim francoskim majorjem, pripadnikom vojaške misije v Rusiji. V bolnišnici je dočakal februarско revolucijo 1917. Nato je potoval po Rusiji. Za časa oktobrske revolucije je rešil življenje nekemu majorju. Iz hvaležnosti ga je ta vzel s seboj. Potovala sta čez vso Rusijo na Kitajsko ter se okoli Singapura in Afrike vrnila v Evropo.

Andrej bi bil rad postal pilot. Vstopil je v francosko vojsko, bil nekaj mesecev v Tujski legiji v Severni Afriki. Potem so ga poklicali v pilotsko šolo. Končal jo je blizu Marseilla. Kot pilot-lovec na lov-

Stara hiša Andreja Kumarja na Ježici, kjer je delovala v kleti prva partizanska tehnika v Sloveniji

skem enosedežniku tipa »Spad« bi moral kot podporočnik francoske vojske na Solunsko fronto. Prav tedaj pa je nastopilo premirje. Andrej Kumar je bil dodeljen neki češki eskadrili, ki je odletela v Prago. Ponujali so mu, da bi bil letalski diplomatski kurir med Prago in Parizom, pa je odklonil. Preveč ga je mučilo domotožje. Zaprošil je za demobilizacijo in se vrnil v Kojsko.

Tam so že gospodovali tujci, porajal se je fašizem. Brž je Andrej našel zvezo s komunisti in postal član Partije. Udeležil se je kongresa italijanske Partije v Livornu. Bil je član mizarske zadruga v Števerjanu, kjer so delali sami komunisti. Banka je zadrugo hotela uničiti, pa ji dolgo ni uspelo. Le Andreja so fašisti pretepli, mu polomili pet reber in razbili glavo. Doma ni mogel več vzdržati. Izselil se je v Francijo, nato v Ameriko. Tudi tam niso prijazno gledali komunistov in nekajkrat je moral Andrej za zapahe.

Leta 1927 se je vrnil domov. Fašizem je bila na višku moči in takoj je Andrej spoznal, da doma zanj ni življenja. Posrečilo se mu je dobiti dovoljenje za izselitev. Odšel je v Ljubljano, na Ježico, kjer si je kupil hiško.

Kako naj bi človek, ki je videl toliko sveta in spoznal, da je rešitev za človeštvo samo v

boju proti izkoriščanju, zdaj miroval, se vdal političnemu brezdelju in mirno gledal zatiranje delovnih ljudi? Težko je bilo prve mesece. Plašč nezaupanja je ležal nad družino priseljenca in okolico. Ježica je bila še vas, delavcev je bilo še malo. Župnišče je bilo še gospodar zavesti večine ljudi, čeprav se je ta oblast že močno začela majati. Monarhistično nasilje je v letih 1923 do 1929 doseglo svoj vrhunec. Zato je bilo Andreju, tujcu, zelo težko dobiti zvezo s komunisti.

Končno se mu je to le posrečilo. Potem se je seznanil z mladim Borisom Zihorlom. Ustanovili so prvo celico na Ježici, ki se je naglo širila in krepila. Pokazala se je potreba po lastni tiskarni, ki bi tiskala letake, proglase... Člani celice in drugi naj bi jih raznašali po vsej Sloveniji. Saj tiskana beseda laže najde pot v neštete družine. Laže jo je skriti pred očmi orožnikov, policistov, vo-hunov, laže jo je prenašati iz kraja v kraj.

Andrej Kumar se je ponudil, da bo v svoji hiši uredil podzemeljsko skrivališče za ciklostil. Člani celice so pogosto razpravljali, kakšno naj bi bilo to skrivališče, kako naj bi prikrili kopanje, prinašanje papirja in odnašanje letakov itd. S tem so položili temelje poznejši bogati dejavnosti tehnik in skrivališč med NOB.

Takrat je bil delovni dan dolg 11 ur. Po napornem delu so člani celice, med njimi tudi Andrej Kumar z vso družino, kopali v kleti globoko jamo. Zemljo so nosili na vrt v loncih in košarah, jo razmetavali in zakopavali pod prst. Med kopači je bil tudi kasnejši španski bojevniki Matija Udanc-Weiss, ki je padel kot partizan leta 1942. Pomagala sta tudi oba Kumarjeva otroka, sin in hči. Med kopanjem je bil v kuhinji stražar. Radijski sprejemnik je glasno igral. Bunker so betonirali.

Kumar je stalno preurejal svojo hišo, stalno gradil, spet podiral in spet gradil prizidke, stopnice, vrata, okna. Tako ni bilo prav nič sumljivo, ko je bilo v hiši vedno dosti ljudi, delavcev, obrtnikov... Električar Nace Pečar je uredil signalizacijo in napeljal v bunker električno. Pod polico z radijskim sprejemnikom so bila tri stikala, cel sveženj žic.

Če je bilo kaj nevarnega, če je prišel v hišo sumljiv človek, je pazljivi gospodar takoj ugasnil sprejemnik... in s tem, ko je obračal stikala, opozoril prebivalce bunkerja na nevarnost. Oni pa so sporočali svoje želje in zahteve Kumarju s posebnim sistemom signalov. Kadar so kaj hoteli, so obrnili gumb in radijski sprejemnik je začel presunljivo hreščati, tuliti in zavijati... Ponoči je okoli hiše divjal velik in hud pes, ki je takoj odkril sumljivce. Ventilacija je bila iz bunkerja speljana v dimnik. Velika potrošnja električnega toka bi lahko postala sumljiva, zato je gospodar na nasvet električarja ponoči večkrat tako prevezal vode, da se je števec vrtil nazaj. Ker bi lahko policija s trkanjem odkrila, da je pod kletjo še ena klet, je imel bunker dvojni strop. Med obema betonskima ploščama je bila plast ostružkov in žaganja. Skrbno so preizkusili, če

pod v kleti povsod enako bobni. Vhod v bunker je bil pod enim izmed zabojev z oleandri. Pokrov vhodnega jaška je bil pločevinast, oblit s cementom.

Ciklostil je izdelal po nasvetih Borisa Zihherla sam Kumar, saj je bil mizar. Tiskarji, ki so delali v bunkerju, so močno dišali po tiskarski barvi in benzinu. Kumar je imel v ta namen brizgalko za »Flit«. Z njo je po končanem delu razpršil po tiskarjih parfum. Tehniko so člani celice vzdrževali in tudi zgradili s svojimi sredstvi. Podobno so tudi sami nabavljali papir in ga na različne načine tihotapili v Kumarjevo hišo. Tiskano gradivo so izvažali na več krajev, na »javke«. Ena takih »javk« je bila v grmovju na Trojanah. Letaki so romali na Jesenice, v Celje, dobival jih je tudi kasnejši narodni heroj Slak iz Dobrnič na Dolenjskem. Matrice so nosili od drugod, nekaj so jih pisali tudi v samem skrivališču s pisalnim strojem. Delali so navadno ponoči. Obiski tujev niso bili sumljivi, ker je v isti hiši imelo svoje prostore društvo »Vzajemnost«.

Zadnja leta pred II. svetovno vojno so se naselili v bližini hiše orožniki. Neprestano so opazovali sumljivo hišo. Zato je tehnika prenehala delati. Bunkerja v kleti pa niso odkrili niti orožniki niti Italijani niti Nemci in domobranci. Leta 1945 je Kumar, ko se je vrnil od partizanov, v njem še našel pivo in žganje, ki ga je vanj spravil pred odhodom iz Ljubljane.

Torej je bil način gradnje in samo poslovanje te naše prve partijske tehnike več kot uspešen. Neštete policijske preiskave niso mogle odkriti skrivališča, niti niti, ki so vodile iz tiskarne do bralcev, do stotin naših delovnih ljudi. Pobudniki in graditelji v isti osebi pri gradnji niso imeli izkušenj, s kakršnimi so bili bogati njihovi nasledniki med NOB. Tudi organizacija poslovanja še ni bila tako popolna kot kasneje, med NOB. Toda ježiški komunisti so prvi pričeli misliti na to, kako bi izpeljali težavno in tudi nevarno nalogo, ki je pomenila korak h krepitvi naše Partije v njenem najtežavnejšem razdobju.

FRANCE FILIPIČ:

Prvomajsko slavlje

*Zastave,
ki vihrajo,
zastave.*

*Čebel škrlatnih
se je roj utrgal
iz pisane izložbe
sanj,*

*in stare rane,
pokopane v dnu grobov,
so vzkrvavele,*

*in stari se pogum je vzpel,
in cvetovi juriša na prsih,
pod nebo,*

*in stare so dlani,
iz borb tovariši,
se ujele
v stisku rokovanj.*

*Zastave,
ki vihrajo,
zastave.*

*Otroške oči
s smehljajem vrtnic,*

*dekliški obrazi
z lampijoni lic,*

*in čela mož,
uporno razorana,
z odsvoiti neminljivih
bliskavic.*

*Zastave,
ki vihrajo,
zastave.*

*In tihe zvezde,
ki so skrite v gubah
skrbi nenehne
utrujenih žena,*

*so danes,
ko je delopust,
zbežale,
iz hramov prsi
in iz kašč src.*

*Zastave,
ki vihrajo,
zastave.*

Urnitev

(Odlomek iz skice za biografijo narodnega heroja Jožeta Gregorčiča)

TRIKRAT se je razočaral nad Francijo. Prvič, ko je po mnogih zapletljajih v Avstriji in Švici preko Nemčije stopil s tovariši na njena tla. Takrat so ga hoteli najprej vtakniti v Tujsko legijo, in ker ni maral tja, so ga hoteli izgnati v Nemčijo, a se mu je posrečilo, da je s tovariši v bližini Strasbourga zmešal francoskim žandarjem štrečno in se napotil do Nancyja in od tam na dolgo pot — peš do Pariza. Drugič se je razočaral v tistih najhujših časih v Spaniji, ko Francija ni hotela pomagati republikanski vladi v boju proti Francu in italijanskim ter nemškim fašistom. Tretjič — ko so se borci za svobodo umaknili v Francijo, kjer jih je vlada vtaknila za bodečo žico.

Vladi Ljudske fronte sta se njena »nevtalnost« in mirno gledanje na Mussolinijevo in Hitlerjevo pomoč diktatorju Francu bridko ma-

ščevali. Še za žicami v taborišču Gursu so internirani borci internacionalnih brigad dočakali Hitlerjev napad na Poljsko, dočakali so vojno, katere žrtev je bila tudi Francija.

V taborišču je dobil naročilo, naj pobegne in se vrne v domovino. Kakor mnoge, ga je klicala Partija, ki je spoznala, da fašizem ne bo prizanesel nobeni državi v Evropi in da bodo borci, prekaljeni v boju proti fašizmu, v času, ki se je nezadržano bližal, potrebni.

Pobegnil je. Le redkim se je posrečilo. (Njegovega brata Ivana so pri poizkusu pobega ujeli.) S skrajno opreznostjo, da bi ga ne izsledili, se je pritihtapil do Marseille.

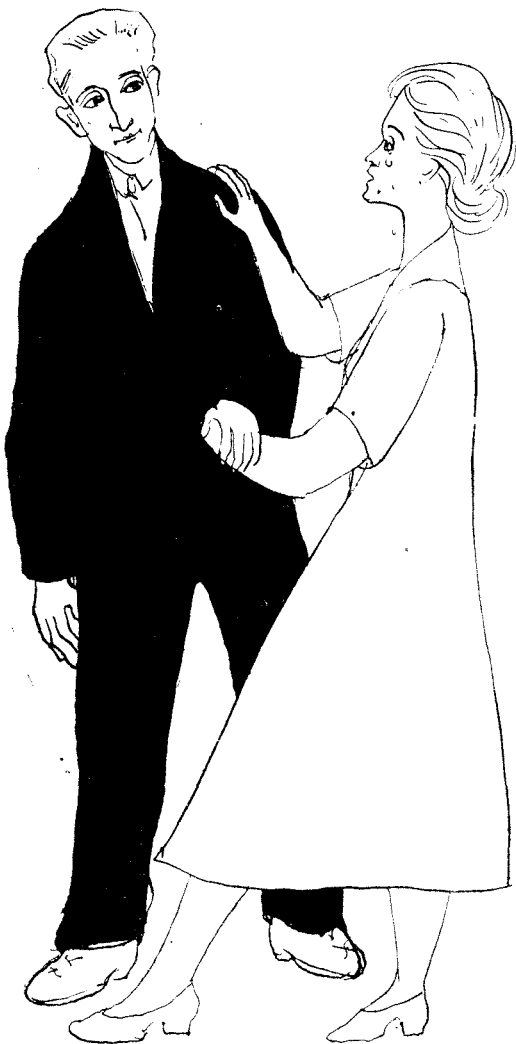
Marseille. Zatekel se je v neki hotel in ne nehno oprezal v pristanišču, kako bi se vtihtapil na kakšno ladjo, namenjeno v Jugoslavijo. Ladje ni bilo. Denar je plahnel, drugega

...Tedad pa je prišlo pismo, napisano z okorno tujo roko...

pa si ni mogel prislužiti. Samo za nekaj dni ga je še imel. Lotevala se ga je ubijajoča skrb, ki mrtvi človekovo voljo. Počutil se je kakor pred dobrimi dvajsetimi leti, ko je po vojni, komaj odrasel otrok, pobegnil iz Opatije k sestri Ani, poročeni že nekaj let v Beljaku. In vendar je bilo takrat na avstrijsko-italijanski meji njegovo občutje manj tesnobno. Ni bil tako sam kakor sedaj. Z njim je bil nekoliko starejši brat Francelj. Skupaj sta se bila napotila k sestri Ani prav tiste dni, ko se je najstarejši brat Ivan vrnil s fronte in govoril o revoluciji, o kateri takrat s Franceljnomo nista vedela skoraj nič in je nista razumela. Tudi Ivan se je moral že leto kasneje zaradi revolucionarnega delovanja umakniti v Jugoslavijo. V Olovem je odprl krojaško delavnico.

Kako čudno se je razkropila njihova družina. Vse prezgodaj jim je beda razblinila sanje,

...Sestra Ana se je razjokala...

ki jih jim je prižgal oče, ko je odhajal za kruhom v ameriške rudnike. Doma v Opatiji, kjer je mrgolelo zlasti v poletnih mesecih toliko bogatih in srečnih ljudi, zanje ni bilo niti kruha in oče je moral po svetu. Ko je odhajal, je rekel, naj potrpe. V Ameriki ne manjka kruha, je govoril. Še hišico si bomo počasi prislužili in zemljo si bo kupil. Potem bodo živel, je obljubljal takrat. V dveh letih bo prislužil toliko, da bodo lahko prišli za njim. Ivan, Ana, Francelj in Jože so ga poslušali z odprtimi usti. Sanjali so o Ameriki in morda še bolj nestrpo čakali kakor mati, kdaj bo oče toliko prislužil, da bodo lahko šli za njim čez morje in tisto daljno obljubljenno deželo. Pisma so prihajala. Dve leti je že minilo. Tedaj pa je prišlo pismo, napisano z okorno tujo roko in razblinilo njihove sanje; očeta je v rudniku zasulo. Ostali so sami. Mati in štirje otroci, lačni...

Ne spominja se več, kako so odrasli. Ko se je začela vojna, je Ivan odšel k vojakom in kmalu nato na bojišče. Francelj in on, še otrok, sta šla za kruhom v Pulj. Pulj pa je bil vojno mesto in kmalu ga je moral zapustiti. Šel je v Št. Peter na Krasu za pastirja. Takrat se je poročila Ana in se preselila v Beljak. Pri njej sta takoj po vojni našla zavetje tudi Francelj in on. Ne za dolgo. Zaslužka v Beljaku ni bilo in pobegnila sta v Jugoslavijo.

Jesenice. Postal je hlapec pri hotelirju Paar. V tovarni mu niso dali dela. Hotelir Paar, ki je bil obenem zastopnik ljubljanske pivovarne, pa je potreboval poceni voznika in hlapca, ki bi mu razvažal pivo. Čeprav ga je Paar izkoriščal, se je vživel v novi kraj in našel svoj najljubši dom v Delavskem domu pri »Jelenu«. Gibčen je bil in kmalu je v telovadbi vse prekašal. Takrat mu je bilo šestnajst let in oči so se mu odpirale v novo življenje.

Weissove, Koširjeve, Ravnikove in besede drugih so ga oblikovale v revolucionarja. Prišteval se je h komunistom, dasi mu, šestnajstletnemu, niso dali izkaznice. Potem ko so izgnali Weissia in stranko prepovedali in ko se je le-ta skrila v ilegalo, o njej dolgo ni nič vedel. Ko mu je bilo dvajset let in je našel začasno zaposlitev pri gradnji tovarniških rak, se je pridružil Neodvisni delavski partiji, ki so jo takrat ustanovili. Postal je član njenega sindikata. Iz tistega leta mu je ostala najbolj v spominu proslava, na kateri je govoril Mlakar o Oktobrski revoluciji; Farčnik, Škrli in Grebenc, trboveljski mladinci, ki so našli kruh na Jesenicah, pa so zapeli Internacionalo. Takrat jo je prvič slišal in mu je segla v srce tako globoko, da si jo je takoj zapomnil. Ob zaključku proslave jo je že prepeval s svojim čistim tenorjem.

»Vstanite, v suženjstvu zakleti...«

»Internacionala« je postala vodilo njegovega življenja. Leta 1929 je bil zaradi nje zaprt; policija je bila odkrila, da so s Plešom, Hladejem in drugimi pripravljali simbolične vaje na njen napev.

Potem so se dogodki naglo vrstili; najpomembnejši zanj je bil, ko so ga s Čufarjem, Bokalom, Viktorjem Stražišarjem, Tišovim in še nekaterimi sprejeli v Komunistično partijo.

Od tedaj je vselej sledil samo njenemu klicu. Tudi tedaj, ko je — zvesta »Internacionali« — klicala v boj proti fašizmu v Španiji. Bil je med najvnetejšimi, ki so zbirali prostovoljce. Prvi poizkus odhoda z večjo skupino prostovoljcev se je ponesrečil. Ladje, ki bi jih morala odpeljati iz Splita čez morje, ni bilo. Na otoku Braču so jih zajeli žandarji. Pot do Jesenic je vodila skozi zapore v Splitu, Zagrebu in Ljubljani. Kljub temu pa ni obupal. Ni mislil, da je po povratku izgubil zaposlitev. Mislil je na Španijo, na pot, kamor ga je klicala »Internacionala«.

Odločil se je in odšel z manjšo skupino preko Karavank v Avstrijo. Znova se je srečal s sestro Ano, pri kateri so se ustavili. Ni ga povsem razumela, zakaj se odpravlja na nevarno pot. S sestrsko ljubeznijo ga je svarila pred to potjo in ko to ni zaleglo, mu je očitala vihravost in nestalnost, da je tak kakor oče, ki ni imel obstanka, dokler ga ni doletela nesreča. Branil ga je. Oče je vendar šel po svetu v misli, da bi izboljšal življenje svoji družini in jo rešil revščine. Morda je v tem res podoben očetu, le da je njegova misel globlja in širša. Ni hotel reči, še bolj plemenita, ker je bil po naravi skromen in se ni rad povzdigoval. Njegova misel je samo misel Partije, ki se s svojim delovanjem in bojem bori, da bi rešila ponižanja in revščine vse take, kakršen je bil njegov oče, kakršen je on, kakršna je Ana, kakršni so vsi tisti, ki jim drugi režejo kruh in pravico.

»Ta svet krivičnosti razbijmo...« se je oglašilo v njem.

Čeprav ga Ana ni v vsem razumela, ga je naposled le objela, mu pomagala (zlata sestra je bila Ana!) in se razjokala, ko se je poslavljala.

Dolga in negotova pot je bila še pred njim. Dvakrat so se poizkušali pretihotapiti čez Švic. Obakrat so jih ujeli, brž ko so prekoračili avstrijsko-švicarsko mejo. Naposled se jim je le posrečilo, da so se pretihotapili čez Bodensko jezero skozi Nemčijo v Francijo. Pot skozi Nemčijo — razen na obmejni postaji, kjer bi skoro padli v roke hitlerjevcem — je bila brez posebnih zapletov. Drugače pa je bilo v Franciji že nekaj deset kilometrov od meje. Da, v Franciji! V državi, o kateri so pred odhodom mislili, da bodo v njej, če jo dosežejo, že skoraj tako daleč, kakor da bi bili v Španiji. Nazadnje pa so morali biti v Franciji bolj oprezní kakor v hitlerjevski Nemčiji, dokler niso prišli do Pariza in našli zvezo s španskimi komitejem.

In še so bile težave, preden so prišli v Figueras. Pešačiti so morali čez skoraj neprehodne strmine Pirenejev, dokler se niso ustavili v nekem samostanu na vrhu.

O, kako slepa je bila Francija, da je ovirala prostovoljcem prehod, dasi se je v Španiji na strani republikancev bil boj tudi zanjo...

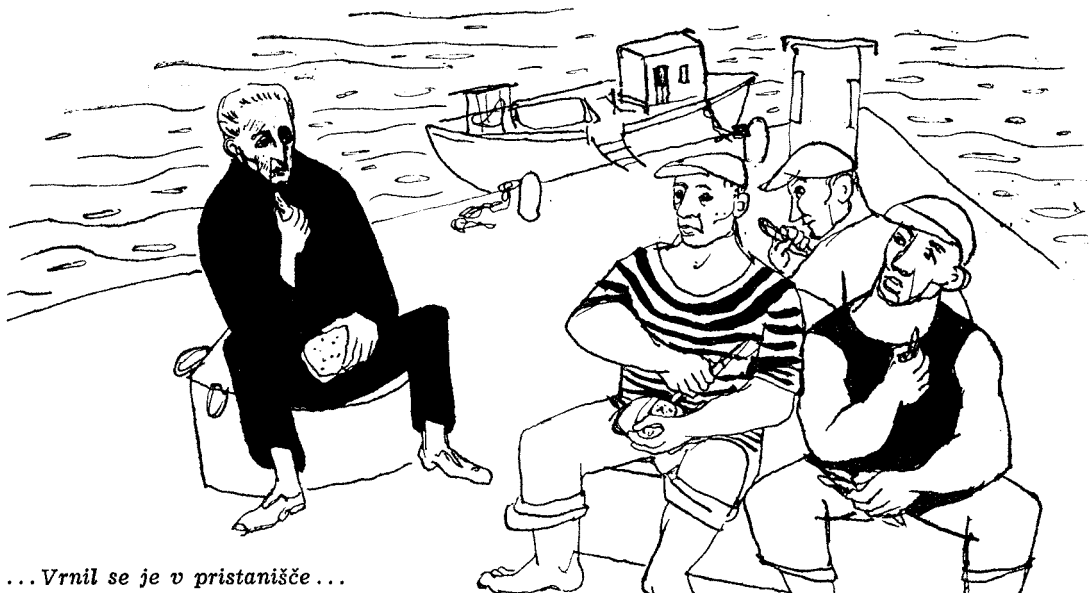
Gordun, Nancy, Pariz, Loires, Perpignan, vzhodje Pirenejev, pirenejske strmine, meja; Figueras z močno srednjeveško trdnjavo; Barcelona, Valencia; Albacete—baza internacionalnih brigad; razporeditev v enote; XV. interna-

cionalna brigada, bataljon Dimitrov, fronta v bližini Madrida, napad na Brunete, juriši na Villa Nuevo de la Canada, težke izgube, zmaga bataljona Dimitrov; sto petdeset falangistov ujetih; ruševine; na fašističnih ruševinah pesem... Internacionala... Opustošene hiše; naselja v plamenih za sovražnikovim umikom; pohod internacionalistov, smer Navalchaerno; žgoče julijsko sonce, boji z Marokanci, žrtve, nenehne bitke; izčrpanost pri sovražniku, izčrpanost pri internacionalistih, Villaviciosa de Oden menjava gospodarja; sovražnikova cesta iz Talavere proti Madridu pod strojničnim ognjem republikancev in internacionalistov...

Avgust 1937. Žgoče sonce na razbeljenem nebu. Premik na novo bojišče skozi Madrid, s krvavimi, nezaceljenimi ranami bitk na Ciudad universitario in za reko Manzanares (borci iz teh bitk vedo povedati mnogo o njih!); noč, kompozicije vlakov, enolični, ponavljajoči se jeki tračnic; svetlikanje jutra skozi špranje, zaradi tajnosti premika zaprtih tovornih vagonov; soparica, vonj po potnih telesih, gneča, premrli, boleči udi; dan kakor požar, neznoсна vročina, udarjanje koles... Valencia; v vagonih tišina; skozi zamrežena okenca vonj po morju... Želja, da bi skočil vanj, plaval in se osvežil... Izstopna postaja: Caspe. Terasasti oljčni gaji, lepa dekleta, prijazni ljudje, osvežujoči požirki vina; pesem za pesmijo in za slovo:

»...osvoboditev iz trpljenja
bo delo naših lastnih rok...«

...Vrnil se je v pristanišče...

Drdranje tovarnjakov. Vročina, kakor da se bo pravkar vžgal po bencinu vonjajoči zrak. Cilj; mestece ob reki Martin; osvežujoča kopel; ugašajoče sonce; večer; globoka tišina, kakor da ni nedaleč od tod fronta; prijeten počitek... Človek bi po naporni utrujajoči dolgi vožnji spal, dolgo spal. Morda ves dan in še vso noč. Pa je ponoči preplah; bojna pripravljenost; odhod...

Aragonska fronta. Ozemlje ga nehote spominja na rodno Istro. Sivo se izvija iz jutra, prebujajočega se v tišini, ki jo nenadoma prepara brnenje letal, spuščajočih se nad Belchite. Zavijanje bomb; izbruhi eksplozij; bližajoče se, ropotajoče drdranje tankov; pripravljenost na napad; pet sto metrov krvave poti do sovražnikovih položajev; bitka ves dan. Sovražnikova trdnjava pade šele čez nekaj dni. Pohod proti Saragossi. Bitka za hrib Sillero. Bitke, hude bitke. Sovražnik dobiva okrepitve. Italijanske divizije, nemško letalstvo! Republikancem pred Saragoso primanjkuje orožja, da bi nadaljevali napad. Francoske oblasti ga ne pustite čez mejo...

Sovražnikov protinapad pri Zueri. Sovražnik razpolaga z močnim italijanskim topništvom, s štirimi divizijami italijanske pehote in z močnim nemškim letalstvom. Vedno več modernega orožja ima, nemškega in italijanskega.

Kratek počitek v zaledju. Potem zopet fronta. Varovanje položajev v bližini Saragosse. Poletje je utonilo v jeseni. V Tamariti je spoznal Rio, ko se je prelomilo leto; nikoli več je ne bo videl.

Boji pri Teruelu. Fašistična premoč v orožju in tehniki napoveduje katastrofo. Republiškansko ozemlje je presekano na dva dela. Obupni dnevi. Kot politični komisar bodri borce do konca. Celo na umiku, ko zapuščajo Španijo, pa tudi v taborišču, kamor so jih vtaknili Francozi.

O, kakšna slepota, ki se Evropi zdaj mašuje! Španija je bila »München« pred Münchennom... Zaradi nemške in italijanske pomoči je padel Madrid. Kmalu potem je izbruhnila vojna. Francija se je zapletla v boj s sovražniki, ki jih je s svojim »nevtralizmom« v Španiji indirektno podpirala in si tako kopala grob. Kljub temu pa je še vedno zapirala po taboriščih španske borce, tiste, ki so se napadalnemu in osvajalnemu fašizmu prvi uprli. Tudi on, ki je pobegnil iz taborišča, se je moral še vedno skrivati in biti oprezen, da ga ne bi zopet prijeli in vtaknili za bodočo žico.

Nalogo mora izpolniti! V domovino mora! Partija tako zahteva.

Toda kako? Zaman že vse dni opreza za ladjo, ki naj bi ga popeljala v domovino. A je kakor zakleto. Tudi danes ni bilo nobene ladje.

Minil je še en dan. Se troje se jih je osulo za njim in moral je zapustiti hotel; denarja ni imel več; niti za hrano — imel je samo kilogram prekajenega mesa, a tega je hranil za pot. Bil je lačen. Prositi pa si kruha ni upal. Policija je pazila na prosjake. Zato se je hranil le s školjkami, ki jih je nabiral ob obali.

Upanje na vrnitev je iz dneva v dan bolj plahnelo. Naposled, ko je že skoraj obupal, je ugledal ladjo z jugoslovansko zastavo. Pomešal se je med pristaniške delavce in posrečilo se mu je vtihotapiti se nanjo. Oprezno se je izmuznil v podprostorje in se skril med premog ob zamazanem oknu. Prah ga je začel kmalu dušiti. Z muko se je premagal, da ni zakašljajal.

Naslednji dan je ladja odplula. Gladen je pojedel vse meso. Zato ga je začelo kmalu že-

jati. V čutarici pa je imel le malo vode. Varčeval je z njo in jo užival po kapljicah. Tako, da je omočil ustnice.

Dolgi so bili dnevi, glad je še lahko prenašal, žeja pa je bila neznosna. Bilo mu je, kakor da se bo pravkar zadušil. Že se je hotel odkopati iz premoga in se javiti kurjačem. A ni tvegal. Zbral je vso voljo in mirno ležal v premoгу vse dni, dokler se ladja ni ustavila in se zasidrala.

Bil je v Splitu. Pobeg v Španijo po morju se mu je pred tremi leti prav iz tega mesta ponesrečil. Zato pa mu je bilo morje in to mesto milostnejše ob vrnitvi.

Slaboten, otrpel in bolj črn kakor ladijski kurjač se je pritihtopil na kopno. Mornarji, zaposleni z delom, se niso menili zanj.

Umaknil se je iz mesta in razmišljal, kako bi našel zvezo s kakim splitskim komunistom. Menil je, da bo morda našel nekoga med pristaniškimi delavci.

Vrnil se je v pristanišče. Približal se je osamljeni skupinici delavcev, ki je pravkar malicala. Ošinili so ga z neprijaznimi pogledi.

»Si lačen?« ga je vprašal nekdo.

»Ne,« je rekel.

»Čudno. Saj te je sama kost in koža,« je rekel prejšnji.

»Le prigrizni!« mu je drug ponudil jesti.

»Hvala!« je rekel. Bil je hudo lačen.

Dali so mu še.

»Brez dela?« so ga nato vprašali.

»Da,« je prikimal.

»Včlani se v Jugoras, pa ga boš takoj dobil,« je rekel eden in besedico Jugoras izgovoril posmehljivo.

»Včlanil bi se,« je rekel, da bi spoznal, s kakšnimi delavci ima opravka. Dobro je vedel, da je Jugoras profašistični sindikat.

»Včlanil bi se?« je zaničljivo za njim ponovil delavec »Zdaj mi je žal, da sem ti dal jesti. Ali si ti sploh kakšen delavec, da bi se vpisal v fašistični sindikat! Ali sploh veš, kaj je fašizem?«

»Vem,« je rekel in obraz se mu je razjasnil, ko je zaslutil, da je med pravimi, med svojimi.

»Figo veš!« ni prejšnji skrival jeze. »Drugače bi ne silil v Jugoras!«

»No, da,« jih je še preizkušal. »Nisem vedel, kaj je to.«

»Nisi vedel, nisi vedel, kaj je Jugoras. Človek bi rekel, da si prišel z lune,« se mu je ogorčeno posmehoval delavec.

»Z lune ne, pač pa iz Marseilla,« je rekel mirno.

»Iz Marseilla?« so ga pogledali nezaupljivo.

»Španski borec sem.«

Niso mu verjeli.

»Da ni špicelj?« je šepnil zaskrbljeno nekdo.

»Nisem,« je rekel, ker ga je slišal. »Nekdajni politični komisar bataljona Dimitrov sem.«

»Bataljona Dimitrov?« mu še vedno niso verjeli. Šele ko jim je pokazal nekaj fotografij, ki jih je imel pri sebi in ki so jih ogledovali z velikim zanimanjem in spoštovanjem, so se mu zaupali. Vsi trije so bili komunisti. Da so ga ob prihodu gledali tako neprijazno, je bilo krivo to, ker jih je zmotil. Odmor so bili izbrali za kratek celični sestanek.

»Tu imaš denar. Počakaj nas v kantini,« je rekel tisti, ki mu je prvi ponudil kruh in ribo. Odmora za malico je bilo namreč konec in morali so na delo.

Počakal jih je. Nato je šel z njimi. Priskrbeli so mu drugo obleko in denar za pot.

Split, Zagreb, Ljubljana... Kako drugače se je vračal proti Jesenicam kakor pred tremi leti.

Na Jesenicah se je zgasil najprej pri Vovkovi.

»OBLAKI SO RDEČI...«

(Iz spominov na delovanje Partije leta 1937. v Ljubljani in okolici)

LETA 1937 se je Partija v Sloveniji, posebno v Ljubljani, močno utrdila med množicami, zlasti pa med naprednimi sindikati in delavsko mladino.

Prvi, ustanovni kongres KPS na Čebinah pri Zagorju — dne 18. aprila 1937 — je delavskemu razredu Slovenije jasno orisal notranji in mednarodni položaj ter opozoril na grozečo nevarnost fašizma, ki mu je bila naša domača reakcija z vladajočimi močmi na čelu čedalje bolj naklonjena.

Režim Stojadinović-Korošec je čedalje bolj preganjal komuniste in napredne delavce. Tako je 25. oktobra 1936 ljub-

ljanska policija zaprla okrog 30 delavcev in komunistov z Ježice in Črnuč. (To so bili večidel člani delavsko-prosvetnega društva »Vzajemnost«.) Glasilo JRJ in klerikalne SLS stranke »Slovenec« je takrat pisal o »sračjem gnezdu« in o komunistih na Posavju, ki jih je odkrila policija. Nikomur niso mogli nič dokazati in delo se je nadaljevalo. Tudi v mestu so bile takrat aretacije na dnevnem redu.

Okrog Partije se je zbirala velika množica, ki je obsojala izdajalsko politiko strank in vladajočega režima ter šla v opozicijo proti svojim strankarskim voditeljem.

V zgodnji pomladi — začetku aprila 1937. leta — se je v nedeljo popoldne zbralo na hribočku Tabor nad Črnuškim mostom okrog 100 komunistov iz Ljubljane, Ježice, Črnuč in drugih krajev. To je bil prvi demonstrativni izlet, ki so se ga udeležili večinoma komunisti in skofjevci. Ljubljanska policija je sledila nekaterim vidnejšim članom KP in prišla z avtom na Črnuče. Nekateri policijski agenti so prišli tudi na Tabor. Po cesti pa je stalno patroljirala žandarmerija. Vse je kazalo, da ima policija med izletniki svojega tajnega agenta. To se je kasneje tudi ugotovilo. Izlet je bil nekašen

uvod v kasnejše izlete pristašev Ljudske fronte in delavsko-kmečkega gibanja. Skupina na Taboru se je po kakšni poldrugi uri razšla.

Dne 9. maja 1937 popoldne pa je bil širši poskusni izlet v Zalog, ki ni bil še dovolj množičen in razgiban, čeprav se ga je udeležilo nad 200 ljudi. Ob tej priložnosti je bilo sklenjeno, da bo 23. maja izlet na Tabor pri Ihanu v bližini Domžal.

Izlet na Tabor pri Ihanu je bil zelo množičen in razgiban, saj se ga je udeležilo okrog 600 ljudi iz raznih krajev. To je bila prava demonstracija delovnih ljudi proti fašizmu in vladajočemu režimu. Ciril Kallinger, delavec iz Stožic, zaposlen pri Standard Oil Company, je prinesel na kraj zborovanja veliko slovensko zastavo in jo obesil na zvonik cerkve na Taboru. Sledila je prireditev z govori in petjem ob spremljavi harmonike. Med drugimi je govorila tudi pokojni narodni heroj Danila Kumar z Ježice o vojni in miru. Vse govore so spremljali ostri medklici proti fašizmu in domači reakciji. Udeleženci so peli slovenske pesmi z revolucionarnim besedilom:

Hej, Slovenci, kdaj bo konec našega trpljenja?
Doklej nam tujec bo še pisal zakone življenja?
Vstani, vstani rob slovenski, otresi vse okove!
V kolo vstopi vseh narodov, bij se za svobodo!

Hej, Slovenci! Duh budi se naše pravde stare,
puntarjev spev glasi se s polja in tovarne.
Narod ves se k borbi dviga. Proč tema, nasilje!
V boj poslednji, odločilni, delavci in kmetje!

Besedilo druge pesmi pa je naslednje:

Oblaki so rdeči, kaj nek' pomeni to?
Da vojna spet se bliža, ki vse pobrala bo,

Zakaj bi šli na vojsko, če vojske treba ni?
Zakaj ljudi bi klali in kri prelivali?

A Hitler, Mussolini drugače pravita.
Oba krvavo klanje nam spet pripravljata.

Doma sta vse pokradla, vse žepe spraznila,
zdaj pa še tja k sosedom bi rada ropat šla.

In naši generali in vlada JRZ
bi radi nas predali fašistom v roke.

A mi se jim ne damo, dovolj je tekla kri!
Le v miru in svobodi človeštvo naj živi!

Zato pa, ko bo treba, orožje v roke vzeti,
le nad fašiste gremo! Osvobodimo svet!

Izlet članov Ljudske fronte pod Šmarno goro leta 1938

Ta izlet je imel velik odmev. Razvil se je v mogočno demonstracijo in krepko vez z množicami, ki so jih vodili komunisti. Spremljala sta ga žandarmerija in policija, ki pa si nista upali nastopiti. Bili sta brez moči.

Na tem izletu je bilo slišati agitacijo za še večji izlet v Kranj, kjer bi se zbrali delavci in kmetje z vse Gorenjske. Izlet bi moral biti 13. junija, a

ga potem iz neznanih vzrokov ni bilo.

Celodnevni izlet je bil nato še 20. junija na Limbarsko goro nad Moravčami. Izletniki so prihajali večidel s kolesi iz različnih krajev. Največ jih je bilo iz Ljubljane in okolice. Tu so bile zopet manifestacije s slovenskimi zastavami, z govori in petjem. Izleta se je udeležila tudi skupina okrog 60 ljudi z Ježice in Črnuč, ki si se je zvečer ustavila na gaiskili veselici v Nadgorici pri Črnučah. Tu so izletniki razobesili veliko slovensko zastavo na jablano prav poleg mize, za katero so sedeli najizrazitejši pristaši JRZ v ježenski občini. Navzoči so začeli vzklikati slovenski zastavi in peti slovenske narodne pesmi po revolucionarnem besedilu, ki je bilo prav takrat razdeljeno med množico.

Med komunisti in pristaši delavsko-kmečkega gibanja je bil v navadi pozdrav z dvignjeno desno pestjo.

Oblasti se ni posrečilo ugotoviti, kdo organizira te izlete, ker je bila množica izletnikov zelo velika, v njej pa so bili tudi ljudje, ki so bili znani kot nepolitični. Vrsta teh ljudi se prej sploh ni politično udeleževala. Konspiracija organizatorjev je bila na višini. Policijo in žandarmerijo smo begali z izmišljenimi vestmi, da je zaman tekala sem in tja. Tako je policija nasedla novi-

ci o namišljenem izletu na Bokalce pri Viču, kjer je tistega dne postavila močne zasede.

Sredi junija 1937 je bil ob smrekovem gozdičku pri mestnem vodovodu blizu Kleč večji sestanek naprednih žena, ki ga je vodila tovarišica Tomšičeva. Navzočih je bilo tudi več žena in deklet z Ježice. Policija je sestanek odkrila in ga na koncu tudi razbila. Žene so čitale na tem sestanku brošuro Marije Žumer »Sedemdeset dni v belgrajski glavnjači«.

To leto so odhajali naši prostovoljci v Španijo. Močno je bila razširjena brošura »O mučeniški Španiji«. Policija je iskala v Stožicah nekega Kuneja, ki naj bi bil izdajatelj te brošure.

Dne 1. avgusta 1937 je bila velika nabiralna akcija za

španske prostovoljce ter priprave in obsojene komuniste.

Partija je v tem letu utrdila zvezo s kmeti. Skoraj vsaka vas je imela svojega ali pa celo več aktivistov in pristašev delavsko-kmečkega gibanja. Krepila se je enotnost partijskih vrst in zveza z množicami, ki so čutile vso težo zatiranja, draginje in brezposelnosti ter neposredno ogrožanje slovenske narodne samobitnosti.

Idejna propaganda in medsebojna povezanost med komunisti je bila zelo močna in nezlomljiva.

Tako je ocenjeval položaj tudi klerofašistični župan in obveščevalec na Ježici Franc Sever, ki je sedaj na begu v ZDA. Ta je budno spremljal vse naše akcije in o vsem po-

ročal svojim klerikalnim prvačkom in policiji. Imel je lastno obveščevalno mrežo. V nekem svojem poročilu navaja:

»Vse kaže, da se bodo skušali komunisti vriniti v vrste slovenske katoliške skupnosti, v fantovske in dekleške odseke. V tem pogledu obstoja prav posebna nevarnost za fantovske odseke v Polju (Zalog), Šmartnem pod Šmarno goro (Pirniče), na Ježici, na Črnučah, v Šentvidu, na Viču in seveda tudi v sami Ljubljani.«

Leta 1937 je Partija opravila ogromno delo. Rodilo se je delavsko-kmečko gibanje, ki se je hitro širilo in naposled v letu 1941. preraslo v Osvobodilno fronto slovenskega naroda.

Miha Čerin

FRANCE ŠUŠTERŠIČ:

Dogodek v šoli

(Odlomek)

ILUSTRIRAL:
BOJAN ŠLEGL

ŠOLSKA zgradba je bila stara in mrka, umazanorumenena, obdana z železno ograjo, podobna častitljivi guvernantki, ki se ji nikdar ne zganejo gube na hladnem obrazu. Ko so se zjutraj ob tri četrt na osem odprla njena glavna vrata, so se najprej vsuli skoznje dijaki iz mestne okolice, ki so bili najbolj razposajeni in najmanj občutljivi za šolske težave. Nekaj časa so razgrajali po stopnišču, potem pa so se začeli zbirati pri oknih na hodniku. Tam so stali vse do začetka pouka in gledali, kako prihajajo skozi stranska vrata profesorji in kako se direktorjevi psi podijo po dvorišču.

Ko je prišel po hodniku dijak Janko Primožič, so ga sošolci pri oknih pozdravili z vprašanji, ali se je naučil na pamet latinske verze in, ali je napisal domačo nalogo iz »srbskohrvatskoslovenskega jezika«. Janko se je trpko nasmehnil in odšel v razred, ne da bi kaj odgovoril. Danes je bil še bolj zamišljen kakor po navadi. Tiho je zlezal v klop, obrisal orosena očala in se zagledal skozi okno, po katerem so drsele drobne kaplje mrzlega aprilskega dežja. Hiše na ulici so se mu zdele ošabne in visoke, ljudje

čemerni in neprijazni. Mučila ga je skrb, kako bo pretolkel današnjih pet ur v šolski klopi, ko bo kakor grešnik skrival obraz pred očmi strogih profesorjev in mu bodo misli kakor vreča uhajale iz tega čudnega sveta. Pri latinščini bodo čitali Ovidijeve Metamorfoze. Bradati profesor se bo

ustavil ob njem in ga nahrulil, zakaj nima knjige — in on bo molčal, ker je profesorju že trikrat povedal, da si knjige ne more kupiti, ker nima denarja. Nekdo bo s svečanim glasom deklamiral »Aurea prima satā est aetās... Nekoč so bili zlati časi...« — Janko pa bo mislil na zlate čase tistih sošolcev, ki imajo vsega dovolj, in na svojo revščino, na svojo podstrešno sobico, kjer vejejo stene po vlagi in trohnobi...

*

Med uro slovenščine so se vrata razreda nenadoma sunkovito odprla. Vstopil je direktor, za njim pa še trije moški v sivih pomladanskih plaščih. Direktor je zašepetal profesorju nekaj na uho, njegovi spremljevalci pa so se postavili pred kateder in njihove oči so začele švigati od klopi do klopi, od dijaka do dijaka.

Takih obiskov dijaki niso bili vajeni. Direktor je sicer večkrat nepričakovano stopil v razred, toda brez spremstva. Kadar je prišel, so že vedeli, kakšen je namen njegovega obiska: po navadi je začel groziti z izključitvijo tistih, o katerih je bil od profesorskega zbora zvedel, da se ne ravna po disciplinskih predpisih. Včasih pa je prispel tudi zato, da je govoril o slavi dinastije Karadjordjevičev in o dobrotah, ki jih nudi kralj »svojemu dragemu narodu«.

Danes je bilo drugače. Direktor je molče stal poleg profesorja, njegovi trije spremljevalci pa so tipali z očmi po razredu. Naposled so se jim ustavile oči nekje v zadnjih klopih. Za hip so se njihove glave nagnile druga k drugi, najstarejši med njimi pa je nekaj zašepetal in druga dva sta mu prikimala.

Tišina. Janko Primožič je začutil, da se oči direktorja, profesorja in njegovih treh spremljevalcev upirajo proti njemu. Potem je videl, kako se je počasi dvignila ob katedru mesnata roka in njen prst je pokazal nanj.

Tišina. Janko je vstal in ves razred ga je začudeno gledal.

»Primožič, pospravite svoje stvari in pojdite z nami.«

Z mrzlično naglico je zmetal zvezke in knjige v aktovko in stopil pred tablo. Videl je, kako se sošolci spogledujejo in začudeno zmajujejo z rameni.

Na hodniku je zagledal gručo dijakov iz drugih razredov. Tiho so stali in čakali, ob njih pa sta se sprehajala dva moška. Direk-

tor mu je velel, naj se jim pridruži. Šele zdaj je opazil, da so vsi ti dijaki približno enako veliki kakor on in da vsi nosijo — kakor on — črno obrobljena očala.

»Pojdimo!«

Odšli so po hodniku, po dva in dva skupaj. Pred njimi sta stopala neznanca, za njimi pa ostali trije. Janko, ki je bil med prvimi, je opazil, da sta neznanca spremljevalca oborožena s pištolama.

Kam?

»Na policijo nas peljejo,« je priletelo Janku na uho.

Zakaj na policijo? Misli so se mu zavozlale pred skrivnostno uganko, kakršne ni dotlej še nikoli reševal. Kaj je zagrešil, on, šestošolec Janko Primožič, ki ni še nikomur skrivil lasu, in kaj so zagrešili ti njegovi tovariši? Ali je res tako preprosta stvar odgnati nedolžnega človeka na policijo — v tej državi, o kateri je profesor zgodovine še pred dvema urama govoril, da je država svobode, ki jo ščiti svetlo žezlo slavne kraljevske dinastije?!

Ko so se zaprla za njimi visoka vrata policijske zgradbe, so se morali postaviti na dvorišču v vrsto. Dva spremljevalca sta izginila na temačnem stopnišču, drugi trije pa so ostali poleg njih in njihove oči so nenehno švigale od obraza do obraza. Kdaj pa kdaj se je kdo izmed njih ozrl tudi v jedno okno v pritličju, ki je imelo motne šipe z majhno odprtino v sredini.

Janko je opazil, da se na motnih šipah premikajo temni obrisi. V odprtini se je zasvetila belina očesa, katerega zenica se je začela počasi, kakor puščica ostrostrelca, premikati od obraza do obraza. Janko se je nemirno prestopal. Iz valovja razburkanih misli se mu je utrnil spomin na inkvizicijo, o kateri je profesor verouka pripovedoval, da je bila zgodovinsko potrebno zlo, ki je odpiralo oči krivovercem in uničilo kali semena satanovega. Začutil je, kako se je oko ustavilo na njem, kako tipa po njegovem obrazu in lovi njegov pogled. Minute so bile dolge, mučne. Naposled se je oko premaknilo in se ustavilo na njegovem sosedu, na molčečem, mršavem fantu, o katerem je vedel samo to, da stanuje nekje v predmestju in hodi v sedmi razred gimnazije. Nehote se je dotaknil njegove roke in začutil, da mu nemirno drhti.

Zdajci se je oko odmaknilo od odprtine. Kmalu nato se je prikazal na stopnišču tr-

šat policaj s pištolo za pasom in pendrekom v roki. Ustavil se je pred Jankovim sosedom in ga srepo premeril od nog do glave.

»V imenu zakona ste aretirani.«

Odvedel ga je. Njuni postavi sta izginili na stopnišču, ki je držalo v kletne prostore.

»Vi pa lahko greste,« je rekel nekdo izmed detektivov ostalim dijakom.

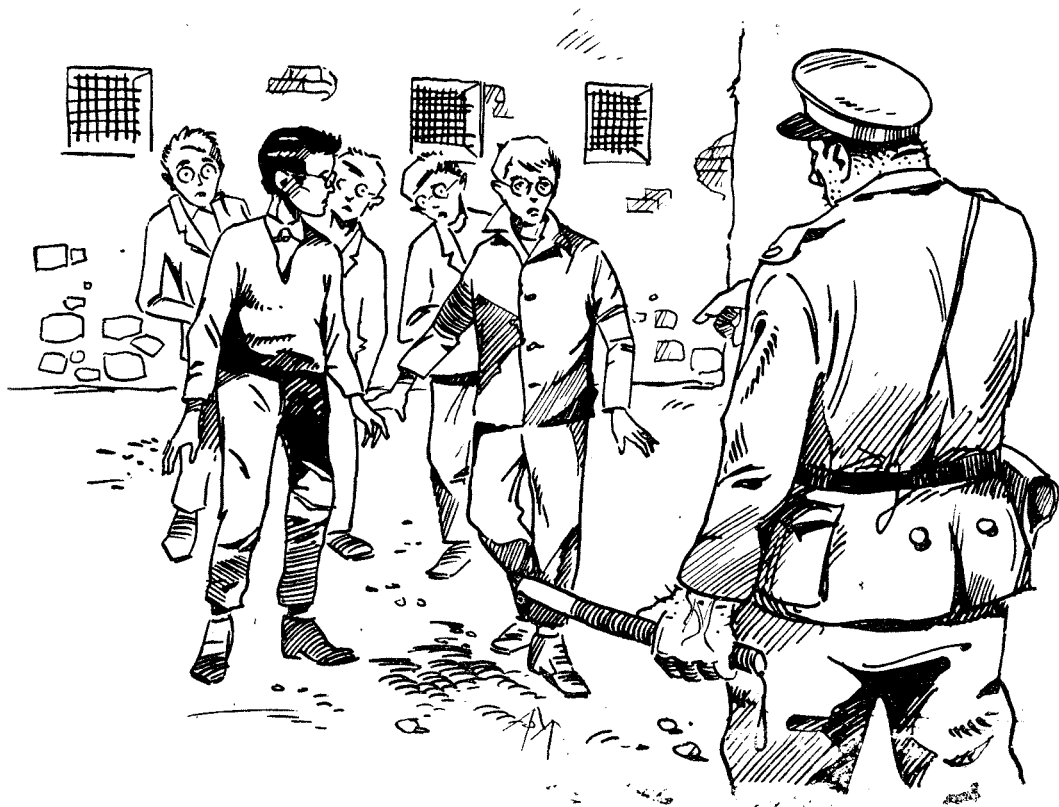
Ko se je Janko vrnil v šolo, se ni in ni mogel otresti grozljive more, ki je legla nanj na policijskem dvorišču. Zdelo se mu je, da ga še vedno prebada neznančevo oko in da sliši zamolkel odmev stopinj po stopnišču, ki drži v kletne prostore policijske zgradbe. Ko je stopil v razred, je šel najprej

da bo zaslišal drugačno, toplejšo besedo iz njegovih ust. Še enkrat je uprl oči v profesorja in vprašal s suhim, negotovim glasom:

»Kaj pa je storil, on, komunist, ki so ga danes aretirali?«

Gube na suhem profesorjevem obrazu so se raztegnile v porogljiv nasmeh. Velel mu je, naj gre v klop. Toda oči je še vedno upiral vanj in naposled je vzdignil roko ter iztegnil prst, rekoč:

»Primožič, čemu sprašujete nepotrebne reči?... Sicer pa — morda ste tudi vi že zabredli v satanske mreže brezbožnikov, ko tako čudno sprašujete.«

pred kateder, da bi se profesorju opravičil in mu pojasnil, zakaj je zamudil pouk. Profesor, star klerikalec s hlapčevsko pobožnimi očmi, ga je sprejel z resnim, skoraj sovražnim pogledom.

»Že vem,« je dejal. »Bili ste na policiji, kjer so detektivi iskali komunista. Zahvalite boga, da niste vi tisti, ki so ga iskali.«

Janko je stal in gledal, kakor da čaka, da bo iz profesorjevih oči izginila tema in

Tišina. Janko je gledal v knjigo, toda črke so mu kakor pijane plesale pred očmi, zakaj profesorjeve besede so mu vznemirile kri, da bi najrajši zakričal in zbežal iz razreda. V ušesih so mu še vedno zvenele trde stopinje čokatega policaja in v levici je še vedno čutil dotik drhteče desnice aretiranega tovariša. Zdelo se mu je, da se dviga pred njim temno zagrinjalo in mu razgalja svet, ki ga je že dolgo mrzil...

Marčni dnevi 1941 v Mariboru

PRED 27. marcem 1941 je bilo v Mariboru morda bolj kot kjerkoli drugje v Jugoslaviji jasno, da je oblast izdajalska in da prodaja Hitlerju poleg poljskih pridelkov in surovin tudi svobodo in dostojanstvo jugoslovanskih narodov.

Iz dneva v dan, posebno pa ob sobotah in nedeljah, so se vsipali nemški »izletniki« iz prepolnih avtobusov. Na trgu so kupovali predvsem veliko mesa. Po gostilnah so se šopirili in objestno prepevali hitlerjanske pesmi.

Organizacija mariborskih Nemcev je nosila kaj nedolžno ime »Kulturbund«. Člane si je pridobivala tudi med slovenskim življem, nezadovoljnim s tedanjimi življenjskimi razmerami. Hitlerjanci so obljubljali korenite socialne reforme, dvig iz gospodarske zaostalosti in celo pokojnino kmetom. Revne so ob raznih prilikah bogato obdarovali, dajali so podpore ljudem, ki so zabredli v denarne stiske. Hitlerjanska propaganda se je nemoteno širila, zajemala pa je predvsem viničarje in male kmete na podeželju, pa tudi polproletariat v mestih. Oblast je hitlerjance ščitila in za obrambo njihovih koristi, dovolila celo nemški konzulat v Mariboru.

Najodločnejše se je upirala hitlerjanski nadutosti napredna mladina, deloma organizirana v kulturno-prosvetnih društvih »Vzajemnost«, ki so bila večinom v rokah komunistov, deloma pa v nekaterih sokolskih društvih. Najbolje pa so bili organizirani vajenci. Njihovo zbirališče je bila Delavska zbornica. Vajence so delodajalci najbolj izkoriščali, zato so tudi najbolj razumeli, da se morajo boriti za svoje pravice. Eno izmed njihovih zborovanj je bilo tako dobro obiskano, da v dvorani niti prostora ni bilo za vse.

V splošnem pa je delavstvo manj bridko občutilo nacionalno poniževanje, kar velja zlasti za starejše ljudi, saj so bili mnogi pod vplivom avstrijske socialdemokratske stranke.

Drugače pa so gledali na dogodke delavci-komunisti ter delavska in obrtniška mladina, ki so jo vzgajali komunisti. Ti so dobro vedeli, kaj pomeni nemški nacionalsocializem. Pripravljeni so bili na boj za nov, delavskemu razredu pravičnejši družbeni red.

Srednješolska mladina, organizirana v SKOJ, se je zbirala pod okriljem legalnih organizacij — Jadranske straže, Ferialnega saveza, Trezne mladine in Planinskega društva. Po vzoru ljubljanskega mladinskega lista »Mlada pota«, ki so ga tudi v Mariboru širili, so nameravali ustanoviti podoben list »Ledino«. Finančna sredstva za dve številki so že zbrali, nabrali so tudi precej oglasov. Potrebno je bilo samo še priti v odbor kakega legalnega društva ali organizacije. Prav tedaj je bil sklican na I. državni gimnaziji občni zbor podružnice Ferialnega saveza. Skojevci so nastopili s svojo listo, desnica pa s svojo. Pri glasovanju so se sporekli, kmalu bi prišlo do pretepa. Na klic dežurnega profesorja je prihitel šolski ravnatelj in društvo prepovedal. Ob tem so bili posebno glasni ljotičevci, večidel sinovi bogatih meščanov, ki so se bali komunizma.

Sicer pa je nacionalno zavedna mladina nastopala enotno, kadar so jo izzivali hitlerjanski vrstniki. Med šolsko, pa tudi med delavsko mladino, je več-

krat prišlo do pretepov, saj so si drznili nemškutarji večkrat pozdravljati z dvignjeno roko, nosili so tirolske narodne noše, zlasti pa bele dokolenke. Najmanj, kar se jim je zgodilo, je bilo to, da so jim dokolenke oškropili s črnilom. Na I. gimnaziji se je nekoč pripetilo, da je nacionalno zaveden sošolec krepko mahnil sošolca, sina bogatega nemškega advokata, ko ga je ta opsoval s »slovensko svinjo«. To je bilo leta 1940. Kakšen vpliv so imeli tedaj hitlerjevci, se vidi po tem, da so bili nekateri, drugače skrajno režimski profesorji, mnenja, da je potrebno kaznovati dijaka, ki je izzivalca udaril, ne pa izzivalca. Zmagala pa je večina in izzivalec je moral zapustiti mariborsko gimnazijo.

Rastoča draginja, posledica podrejanja jugoslovanskega gospodarstva nemškim koristim, je povzročala vedno večje nezadovoljstvo med množicami. Draginja je sprožila tudi povod za dobro organizirane in pripravljene demonstracije. Priključil se jim je tudi marsikateri omahljivec, tak, ki je že nasledal hitlerjanski propagandi o »veliki socialni pravičnosti«, ki naj bi jo prinesel nacionalsocializem Štajercem. Demonstranti so zahtevali od oblasti boljše življenjske pogoje, pocenitev kruha, zaščito pred morebitnimi napadi iz zraka in podobno.

Prišel je 25. marec 1941, dan ko je na Dunaju Dragiša Cvetković v imenu svoje vlade podpisal pristop k osi Rim—Berlin. Izdaja je bila s tem podpisom

Novo ime -

K letošnjim proslavam ob 40. obletnici ZKJ bodo tudi muzeji, ki ponazarjajo narodnoosvobodilni boj, prispevali svoj delež. V vsakem okraju v Sloveniji deluje najmanj po en tak muzej ali oddelek, zato bosta v vsakem okraju vsaj po ena stalna in po ena potujoča razstava, ki bosta prikazovali revolucionarno pot jugoslovanskega delavskega razreda in njegove Partije. Razstave bodo imela tudi večja središča, predvsem pa tista, ki imajo bogato zgodovino bojev delavskega razreda.

Tudi Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani kot centralna ustanova te vrste v Sloveniji se pripravlja na dostojno proslavo velike obletnice. Zunanji izraz teh priprav bo razstava o boju KP in naprednih sil v Sloveniji od 1917. do 1941. leta, to je do napada fašističnih sil na staro Jugoslavijo. Do zdaj je Muzej narodne osvoboditve zbiral, proučeval in razstavljaval le zgodovinsko gradivo iz časa II. svetovne vojne. Po določilih uredbe,

javno potrjena. Mariborski Nemci so se zdaj počutili popolne gospodarje. Njihov škodoželjni smeh je vzbujal pri zavednih Slovencih hudo ogorčenje.

Dva dni pozneje pa je že v dopoldanskih urah povedal najprej beograjski, zatem pa še ljubljanski radio, da je prišlo v Beogradu do prevrata. Ljudje so se oddahnili, saj so vedeli, da je prevrat posledica revolucionarnega razpoloženja množic, ki so posebno v Srbiji glasno izražale ogorčenje zaradi sramotnega pakta.

Tistega 27. marca so napredne sile pod vodstvom Komunistične partije z vso močjo privrele na dan in zahtevale temeljite politične spremembe, o katerih pa Simovičeva vlada ni hotela nič slišati. Takrat je bil Beograd en sam velik zanos, ena sama manifestacija.

V Mariboru se je že dopoldne razširila vest o dogodkih v Beogradu. Komunisti so poslali vsem skojevskim aktivom po šolah in delavnicah kurirje, ki so razlagali, kaj pomenijo dogodki, in naročali, da je treba zvečer organizirati velike manifestacije.

Po mestu je vladalo veliko veselje. »Sokol« in »Narodna odbrana« sta skicala v Unionu zborovanje v popoldanskih urah. Po promenadi na sedanji Partizanski cesti je bilo polno sprehajalcev, več kot navadno. Bil je lep marčni popoldan, ljudje pa glasni in živahni. Policisti so krožili po ulicah. Zbiranje več kot treh ljudi je bilo prepovedano, a kljub temu je

prišlo do manifestacij. Množica se je zgrnila na cesto, se uvrstila v povorko in zabučala so borbena gesla.

Pestra množica, ki so jo sestavljale skupine Sokolov, čete Narodne odbrane, meščani, predvsem pa navdušena mladina, je vrela proti Grajskemu trgu, kjer so imeli Nemci svoj konzulat. Tu so ljudje demonstirali z grozečimi vzkliki, nato pa so se pomaknili proti vogalu Slovenske in Gosposke ulice. Toda tam so jih ustavili policisti. Četa Narodne odbrane je kljub temu korakala dalje v Gosposko ulico, ostalo množico pa so policisti skušali razgnati. Del mladine se je umaknil v Tyrševo ulico. Gregorčičeva je bila skoraj zaprta. Mladinci so se pred policisti, ki so udrihali z gumičevkami, poskrili po vežah in dvoriščih. Takoj zatem se je precej mladincev zbralo pred realko. Nekdo je prinesel zastavo, spet so se uvrstili v povorko ter prepevajoč in vzklikajoč odkorakali proti parku. Pri nekdanjem spomeniku generalu Maistru (kjer stoji zdaj majhen bife) so se ustavili. Neki ljotičevski mladinec je poskušal izrabiti priliko za nacionalistično pobarvan govor. Skojevcu pa so dvignili enega svojih tovarišev na ramena in skušali govor preprečiti. Že so pritekli policisti in odgnali nekaj mladincev v zapore. Fante je pol ure kasneje rešil iz zapora profesor Potokar, ki je hitlerjance zelo sovražil.

Množica se je spet zbrala na Glavnem trgu in se na predlog

nekoga iz svoje srede odločila, da gre razbijat Rapidovo igrišče, leglo hitlerjanstva. Množica je kar kipela in je ni bilo moč ustaviti. Nezadržna povorka, ki so se ji priključili tudi nekateri mladinci iz železniške kolonije, je drla proti kadetnici. Blizu nje je bilo osovraženo igrišče. Že je padla tabla nad vhodom, že so začele pokati deske, ki je bil iz njih narejen plot. Množica je vdrla h kabinam in začela razbijati.

Začelo se je mračiti. Ljudje so se nekoliko pomirili, ker so dali duška svoji jezi. Skupine so se počasi vračale domov. Na mostu so policisti nekatere legitimirali in začasno priprli. Policisti tega dne niso kazali posebne vneme. Ko so nekateri člani Narodne odbrane vdrli v prostore Kulturbunda nad sedanjo gostilno v Vetrinjski ulici, ni bilo potrebno njihovim tovarišem, ki so za vsak primer čakali na vogalu Jurčičeve in Ulice ob jarku, prav nič nastopiti. Policist je sam rekel: »Vem, kaj hočete. Jaz nič ne vidim.« Tisto noč so odnesli iz pisarn seznam članov Kulturbunda.

Ta večer je srca vseh zavednih Slovencev navdal s ponosom. Še ponoči so doneli borbene kriki, ki so ljudi navdajali s samozavestjo. S prsi je padla mora, nikjer več ni bilo nadutih hitlerjevskih zajedalcev. Že pri prvih klicih so se poskrili neznano kam.

Hitler je pobesnel: mala Jugoslavija se je edina upala upreti njegovim velikim načrtom. Moral je odgoditi nameravani napad na SZ, ker je hotel prej streti Jugoslavijo.

Sledili so hudi dnevi. Komunisti, pa tudi za vojsko nedorasli skojevci, so šli skupaj z ostalo zavedno mladino branit domovino pred zavojevalci. Tudi po sramotni kapitulaciji kraljeve vojske niso odvrgli orožja, kakor so to storili pristaši ostalih strank in organizacij.

Prav mladinci, skojevci in njihovi prijatelji, ki so bili v povorki 27. marca najbolj vneta in borbeni, so že maja 1941 pokazali zavojevalcem, da so tu in da se ne boje ničesar, ne udarcev ne aretacije ne smrti.

Milica Ostrovska

širša usebina

ki bo letos sprejeta, pa naj bi muzej zbiral tudi gradivo za razdobje od konca I. svetovne vojne do osvoboditve, pa tudi za povojno socialistično graditev.

Naše časopisje je že poročalo, da se bo Muzej narodne osvoboditve preimenoval v Muzej ljudske revolucije. Ta naslov bo bolj ustrezal vsebini razstavnih zbirk kot dosedanji. Muzeji te vrste v drugih jugoslovanskih republikah se tako imenujejo že od začetka svoje dejavnosti.

Muzej narodne osvoboditve bo letos izdal tudi prvo knjigo iz zbirke »Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije«, ki bo prikazovala čas od fašističnega napada na Jugoslavijo pa do jeseni leta 1942. Knjiga bo izšla do IV. kongresa Zveze komunistov Slovenije, posvečena pa bo komunistom, ki so za uresničenje idej socializma izkravali v boj, in vsem tistim, ki so iz ljubezni do svojega ljudstva komunistom sledili.

Kje so komunisti?

Objavljamo odlomek iz knjige Vlada Segrta »Kri na kamenju«, ki v njej opisuje začetek vojne, kapitulacijo stare Jugoslavije in vstajo v Hercegovini.

BRANILI bomo domovino, brezpogojno jo bomo branili! so rekli vojaki, kadar smo se pogovarjali o vojni. Bilo je očitno, da je vojna neizbežna.

— Bojevali se bomo, čeprav se nimamo s čim, čeprav je sovražnik stokrat močnejši — so odločno ponavljali, kadar se je zasakal pogovor okrog oborožitve in pripravljenosti na vojno.

Da, vojaki so se hoteli bojevati. Peli so in podcenjevalno govorili o Italijanih, z zaupanjem so ogledovali svoje revno orožje. Mislite, da so kaj vedeli o sodobni oborožitvi, o tankih, letalih itd.? O tem ni jugoslovanski vojak do pomladi enainštiridesetega leta prav nič vedel.

In ko je neke nedelje zgodaj zjutraj komandant Orovič povedal vojakom, da se je začela vojna — da sta Hitler in Mussolini napadla naše meje — niso izgubili poguma, njihova pesem ni utihnila. Vojaki so brez strahu gledali, kako letijo iznad morja eskadrile in sejejo bombe po Boki. Gledali so in niso izgubili nade. Baterije protiletalskih topov so leno streljale, in brž ko je počila granata, so vojaki navdušeno mahali z rokami in se veselili zadetkov, ki jih pravzaprav ni bilo. Zaliv Boke Kotorske so preletele eskadrile »Štuk«, vojaki pa so vzklicali, kadar se je »Štuka« z groznim tuljenjem spuščala proti objektom:

— Glej ga, pada! Pada! — so vzklicali. Niso vedeli, da je »Štuka« navalila proti cilju...

Takrat ni nihče pomislil na krivice, ki smo jih bili deležni. Vojaki so pozabili na psovke in klofute, na glad in pomanjkanje — te reči so bile nekakšno pravilo v kraljevski vojski. Večina je nestrpno pričakovala, da nas pošljejo na fronto, da bi videli Italijane in se pomerili z njimi...

Odšli smo proti meji, toda počasi. S Crkvic smo se pre-

maknili na Grbalj, tam za Kotrom v smeri Budve. Potovali smo, kajpak, peš. Bojni in prekrbovalni pratež sta se peljala z navadnimi volovskimi vpregami. Hrano smo dobili vsak drugi ali tretji dan in vojaki so bili lačni. Vsega je manjkalo. Že kar naglas so govorili:

— V skladiščih v Koturu je za celo leto dovolj hrane. Kruh se pridi, nam pa ga ne dajo... V naši intendanturi je nekaj narobe.

V teh nekaj vojnih dneh pa je bila morala vendarle visoka. Zjutraj, ko smo bili postrojeni, so nam brali povelja, »da je Nedić proglašen za vojvodo«, »da je v Kačaniški soteski uničil nemško tankovsko kolono«, »da je polkovnik Bajo Stanišić prodril z vojsko globoko v Albanijo«, »da sta Skader in Zadar že dolgo v naših rokah« in »da je Maribor že petič menjal gospodarja«.

In oficirji? Le-teh skoraj nisi videl. Nekateri izmed njih so se slabo počutili, pričakovali so skorajšnjo katastrofo. Večidel so bili zamišljeni in preplašeni. Vsi pa so bili kot starešine neopazni. Po večerji, ko so vojaki zlezli pod šotore

in se odpravili spat — v tistih nekaj nočeh pred kapitulacijo — je večkrat prišel k meni komandirjev kurir:

— Oficirji te iščejo, mi je po navadi dejal.

Vselej sem naletel na gručo oficirjev. Nekateri izmed njih so kaj negotovega vprašali, ostali pa so molčali. Vedeli so, da sem komunist, pa so me obsipavali z vprašanji:

— Kaj bo z nami? Kaj bodo storili Rusi? Ali je vredno, da se upiramo Osi?

Kmalu smo zvedeli, da so nekateri izmed oficirjev, ki so se veselili okupacije, izginili iz naše srede. Kam in kako — tega ni nihče vedel.

Potlej, deset dni po začetku vojne, so dopoldne zašle v naše taborišče gruče vojakov v dolgih vojaških plaščih, s težkimi škornji. To so bili vojaki trdnjavske artilerije. Hodili so zmeden, brez komande. Začudeno so nas vprašali:

— Kaj pa delate tukaj? Mar ne veste, da je kapitulacija, da lahko gre vsak, kamor hoče?

Tega občutka prej nisem poznal. Kako naj ga opišem? Mislili smo na vojno. Sklenili smo biti, da se bomo bojevali do smrti, delali smo načrte o tem, kako se bomo branili v gorah — zdaj pa smo se morali

Protijudski oblastniki stare Jugoslavije so se že pred vojno bratili s fašističnimi poglavarji. Leta 1938 je Mussolini obiskal Planino pri Rakeku, kjer ga je pozdravil takratni ban dravske banovine Marko Natlačen. Mussolini je takrat dejal, da je »prijatelj« Slovencev. Kakšen »prijatelj« je bil, smo kmalu videli...

nenadoma sprijazniti s suženjstvom.

Tistega dne smo se odpravili proti Kotoru. Gotovo poznate lovčenske strmine. Skoraj navpično se spuščajo proti zalivu in oklepajo krasno Boko... In tu je bilo vsepovsod polno vojske — kot listja in trave, kakor pravimo... Ljudje so se umikali s cest, da se ne bi srečali z nezmagovitim zmagovalcem, ki je prodiral skozi oblake prahu med brnenjem motorjev.

Že naslednji dan smo se srečali z njimi. Iznenada so se pojavili motocikli s prikolicami, takoj za njimi pa tanki. Nato so prihrumeli avtomobili, kamioni, razna motorna vozila.

Kdor ni sam doživel, si ne more predstavljati, kako mučni so bili ti trenutki. Naši konji, ki jih je preplašil hrup, so se otresli mitraljezov in zabojev z municijo, drugi pa so kar otovorjeni zbežali po hribu. Komandir je prvi skočil s svojega konja in zakričal:

— Bežite!

Množica se je vsula proti Lovčenu. Slišati je bilo le to, kako drug drugega bodri: »Beži, beži!«...

Italijani so šli bahavo naprej, kot zmagovalci. Peli so in mahali z rdeče-zelenimi zastavami. Njihova vozila so divje drvela.

Nisem dosti razmišljal, kam naj zavijem. Pet ali šest znancev nas je bilo skupaj. Najbolj varne smo se počutili med našim kamenjem.

Krenili smo po cesti prek Risna in dalje proti Crkvicam. Nameravali smo priti po najkrajši poti v Grahovo in našo Belo Goro. Vedeli smo, da bomo tam našli Savo in da se bomo pogovorili z njim o nadaljnjih nalogah.

Še včeraj so drvele po tej poti prve italijanske enote. Zdaj je na njej vrvelo ljudstvo, hribovski kmeti in Boke-lji iz primorskih mestec, staro in mlado, moški in ženske. Vsi so z mrzlično naglico hiteli sem in tja, raznašali bojno opremo, nosili vreče in zaboje, gonili konje in vole. Gledali smo to zmešnjavo. Spominjam se šestdesetletne starke s težko vrečo moke na upognjenem hrbtu. Šli smo mimo še nedo-

Vojake-komuniste, ki so se hoteli bojevati za svobodo domovine, je protiljudski režim preganjal in jih zapiral v taborišča. Na sliki vidimo skupino takih internirancev v taborišču Ivanjica. Med njimi je (četrti od leve, stoji) Lojze Ocepek

taknjenih skladišč vojaškega materiala in hrane.

Hodili smo hitro, nismo se dosti pogovarjali. Nič drugega nisem mislil kakor to, ali bomo našli Savo in kako je preživel to zmešnjavo? Ali bomo prišli pravočasno, da povežemo partijsko organizacijo? Se bomo znašli, ali pa nas bodo prehiteli kaki nepredvideni dogodki?... Še bolj sem se zamislil, ko mi je Mirko Samardžič, predsednik občine, sicer komunist in moj dober znanec, v Risnu dejal:

— Včeraj, takoj ko so prišli, se je neki oficir pri meni pozanimal, koliko je komunistov v mestu... Nikola Đurković se je umaknil v hribe.

V temni noči smo prispeli na bokeljske strmine. Zdaj se nismo več bali, da bi se znova srečali z Italijani.

Na Crkvicah smo naleteli na kupe pušk, na sto in sto zabojev zapaženega streliva. Kmetje niso bili še vsega raznesli.

Hudo mi je bilo, ko sem gledal, kako vojska meče proč orožje in odhaja domov. No, nekaj je bilo tudi takih, ki so nosili kar po dve puški in mnogo nabojev.

— Potrebovali jih bomo, so govorili.

Nekako po polnoči smo prispeli v Grahovo. Mestece še ni spalo. Tiste dni so ljudje sploh

malo spali. Ne vem, kako so se tačas počutili in kaj so mislili tisti, ki so do včeraj vladali državi. Ljudstvo pa sta prevzela — to si videl na vsakem koraku — skrb in težka negotovost.

Za Savo je že zdavnaj vedelo staro in mlado v tem kraju. Sava Kovačević je imel že več let v teh vaseh mnogo prijateljev in tovarišev, ki so odobraval njegove besede in se zavzemali za tisto, za kar so se borili komunisti. Zdaj so vsi zapovrstjo gledali v Savo ter pričakovali bodrilne besede od njegovih tovarišev.

Ljudje v mestu so nam povedali, da so žandarji tik pred kapitulacijo, ko je bila država že v zadnjih vzdihljajih, Savo zaprli, pa ga je ljudstvo osvobodilo še pred prihodom Italijanov.

— Od višje oblasti je prišel ukaz, naj Savo likvidirajo..., so pripovedovali Grahovljani.

— S takimi stvarmi so se ukvarjali, na boj z Italijani pa niso mislili...

Sava se je držal v svoji rojstni vasi Nudolu.

Ko me je zagledal, je razprostrl roke. Gromko se je zasmel in dvignil kapo iznad gostih obrvi.

— Samo da si prišel. Lahko bi prišel v italijansko ujetništvo.

Posvetovanje za Cinkom

KRAJA z imenom Cink ne bi našli na nobenem, še tako natančnem zemljevidu. O njem bi nam vedeli kaj povedati le stari partizani, ki so podolž in počez prehodili prostrane roške gozdove. Rekli bi nam, da je Cink samotna gozdna jasa, kjer je stala nekoč gozdarska koča. To je globoko v gozdu — od roške žage si do tja še kakšni dve uri pešalci po škrbastem kolovozu.

Leta 1942 se je v lesenih barakah blizu omenjene gozdarske koče (zgraditi jih je dal dr. Marijan Dermastia) zgodilo marsikaj pomembnega. Najpomembnejši dogodek pa je doživel Cink v začetku julija 1942. Takrat so prišli tja delegati partijskih organizacij z osvobojenega ozemlja in partijski delegati vojske, ki jih je sklical CK KPS na posvetovanje. Zbrali so se v gozdu za Cinkom v nalašč za to zgrajeni leseni dvorani.

Kako je prišlo do tega posvetovanja in kakšen je bil njegov namen?

V prvi polovici leta 1942 je partizanska vojska dosegla velike uspehe, saj je že v maju osvobodila skoraj vso Suho krajino. Osvobodilna fronta, okoli katere so se strnili vsi

pošteni Slovenci, je bila tako rekoč država v državi, saj skoraj ni bilo več vasi brez njene odbora oziroma zaupnikov. Največji uspeh narodnoosvobodilnega boja je bilo osvobojeno ozemlje, kjer so pod zastavo OF pognale prve klice nove ljudske oblasti.

Največ zaslug za te uspehe so imeli komunisti. »Ne samo na področju političnega boja, marveč tudi v boju proti okupatorjem z orožjem v rokah so komunisti pokazali toliko junaštva, preziranja smrti in vdanosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, da takih primerov zgodovina slovenskega naroda ne pomni. In ni dvoma, da je prav to delo slovenskih komunistov dajalo neprestano vzpodbudo vsem slovenskim osvobodilnim bojevnikom.« — V tem delu pa so se začele pojavljati tudi napake: »Posamezni nevarni pojavi v partizanskih četah jasno kažejo, da nekateri komunisti svoje dolžnosti niso tako izvrševali, kot bi jo morali. Osnovna slabost, ki jo kažejo mnogi naši komandirji, komandanti in politkomisarji, je nekakšna vrtočlavič zaradi uspehov. Zmage nad okupatorji so jih upijale. Spremenili so celo svoj odnos do tovarišev ter postali nekakšni 'vojvode', ki se jih je lotila plesen birokratizma... Dejstvo pa je, da tej bolezni niso zapadli zgolj nekomunisti ali nepartijski ljudje, ampak čestokrat tudi komunisti, člani Partije.« (Oba navedena citata sta iz članka Edvarda Kardelja »O nekatere nevarnih pojavih v partizanskih vrstah«, ki je izšel v 4. številki Dela leta 1942.)

Do napak je prišlo ne samo v vojski, ampak tudi med aktivisti. »Med aktivisti so nastopila trenja, ki so pomenila nevarnost za nujno potrebno enotnost osvobodilnega gibanja, ki naj v borbenem narodnoosvobodilnem programu poveže in usmerja vse ljudi brez razlike nazorske ali strankarske privrženosti.« (Tone Fajfar v članku »Dvainštirideseto leto«, objavljenem v Spominih na partizanska leta 1. 1949.)

Partija je pravočasno uvidela nevarnost teh pojavov. Takoj po prihodu tovariša Kardelja na osvobojeno ozemlje je izdal CK KPS proglas vsem komitejem in organizacijam, v katerih je ostro obsodil napake in ukazal, da je treba nepopoljšljive krivice izključiti iz Partije. Sklical je tudi posvetovanje na Cinku, kamor je razen delegatov partijskih organizacij z osvobojenega ozemlja in iz vojske povabil tudi člane Izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

Zapisniki o tem posvetovanju se niso ohranili. Kako velik je bil njegov pomen, pa lahko razberemo iz 4. številke Dela, letnika 1942, ki je poročalo o njej in objavilo tudi več člankov o omenjenih problemih.

Šlo je predvsem za odpravo sektaštva in za utrditev enotnosti narodnoosvobodilnega gibanja, za utrditev Osvobodilne fronte, kakor je zapisal tovariš Edvard Kardelj v članku »Odločen boj sektaštvu:«
»Razširjanje, utrjevanje in vzdrževanje enotnosti OF mora biti za slehernega komunisto osnovna naloga v tem času. Komunist se mora zavedati, da pri OF ne gre samo za kratkotrajno formacijo, ampak za veliko vseljudsko gibanje, ki bo ostalo tudi v bodočnosti nosilec vsega boja za lepšo bodočnost slovenskega naroda in delovnega ljudstva. Naši aktivisti morajo zato spremeniti svoj odnos do sodelavcev v OF. Pomagati morajo zato najnaprednejšim elementom iz teh vrst, da bi se gibanje OF dejansko moglo prekovati v celoto, ki jo bo prežemala **enotna revolucionarna volja.** To pa je mogoče doseči samo z vztrajnim in napornim ter potrpežljivim vsakdanjim premagovanjem slabosti in težav, ki se pojavljajo in se bodo še pojavljale v tako širokem gibanju, kakršno je OF. Nič se ne da prehiteti. Naš veliki Lenin nas je učil, da se množice uče samo na svojih lastnih izkušnjah. Prehitovati ljudske izkušnje pomeni izolirati se od ljudskih množic.«

Posvetovanje je bilo sila pomembno tudi spričo dogodkov, ki so mu sledili, spričo velike

Mirno kakor zmerom, z glasom, ki je vzbujal zaupanje, mi je Sava pripovedoval:

— Italijani so že ukazali, naj jim oddamo orožje. Zanimajo se za komuniste. Zandarjev baje ne bodo odpustili in celo občine bodo ostale. Ni človeka, ki ne bi vprašal: »Kaj bo iz tega?« Saj zdaj nimajo pravzaprav nikogar, ki bi ga to vprašali, razen nas, komunistov.

— Zdaj je dolžnost Partije, da ohrani zaupanje, ki ji ga izkazuje ljudstvo v tem hudem času, je govoril Sava in zvijal novo cigareto.

Partija nam je velevala, naj skrivamo orožje in pojasnjujemo ljudstvu, kaj se je zgodilo in v kakšnem položaju smo se znašli poasedbi.

Vlado Šegrt

Simonova četa na Kamenjaku

italijanske ofenzive, s katero so hoteli okupatorji in domači izdajalci uničiti narodnoosvobodilno gibanje in partizansko vojsko. Kako daljnovidna je bila v tem oziru Partija, razberemo iz članka Borisa Kidriča »Položaj Osvobodilne fronte in naloga Partije« (objavljen je bil v isti številki Dela), kjer je med drugim zapisal, »da bodo prihodnji meseci morda najtežavnejši tako v svetovnem kakor tudi in predvsem v našem slovenskem obsegu. Uspehi in porazi se bodo menjavali v hitrem tempu, ovire se bodo kopičile in dostikrat se bo tudi zdelo, da je postavljeno na kocko vse, kar je bilo doslej storjeno. Prav v teh mesecih bo treba pokazati vso vztrajnost, vso čvrstino, vso neomahljivost partijca«.

V komunikeju o posvetovanju je med drugim navedeno, da mu je prvi dan prisostvovala tudi delegacija Izvršnega odbora OF, »s čimer se je svečano na svobodnih slovenskih tleh ponovno manifestirala enotnost slovenskega osvobodilnega gibanja«. V tej delegaciji so bili namreč tudi tisti člani Izvršnega odbora OF, ki niso bili člani Partije, ampak predstavniki posameznih koalicijskih skupin, ki so se vključile vanjo. Tudi le-ti so izrazili na posvetovanju trdno voljo ohranitve enotnosti Osvobodilne fronte in narodnoosvobodilnega gibanja pod

vodstvom Komunistične partije. V tem smislu je Jože Rus (Andrej Hribar) kot predstavnik Sokolov v Izvršnem odboru OF dejal v svojem pozdravnem govoru:

»Tovariši, znamenit je ta dan za Komunistično partijo, znamenit za vse Slovence. Po članih Komunistične partije in po KP v zvezi z vsemi ostalimi pozitivnimi silami je slovenski narod mogel doseči tak uspeh, kot ga danes beleži. Tovariši, pomen KP je za nas v OF brezprimerno važna za-

deva. Mi znamo ceniti širino, moč ter vsebino KP in vemo, kaj pomeni za slovenski narod, za jugoslovanske narode, za vse človeštvo. Mi ne sodelujemo v OF kot stranka, ki se veže po svojih računih, mi smo pri OF kot vršilci nalog slovenskega naroda... OF je ena, kot je slovenski narod samo eden...«

Podobno so izrazili zaupanje Komunistični partiji tudi predstavniki ostalih koalicijskih skupin v Izvršnem odboru OF.

Tovariš Tone Fajfar je v članku »Dvainštirideseto leto« zapisal:

»Po uvodnem zasedanju, ki je bilo prvega dne, smo se člani Izvršnega odbora vrnili domov na Kamenjak. S seboj smo odnesli močan vtis o trdni borbeni volji komunističnih tovarišev, predvsem pa ponovno zatrdilo najtesnejše povezanosti ljudi vseh nazorov v skupnem osvobodilnem gibanju ter o neporušljivem bojnem tovarištvu — ki daleč prerašča vse malenkostne težkoče, katere se v vsakdanjem življenju ali osebnem odnosu popolnoma naravno pojavljajo.«

Po posvetovanju so napake posameznikov hitro izginjale in Osvobodilna fronta se je še bolj utrdila.

F. S.

Volitve v narodnoosvobodilne odbore spomladi 1944

DOSLEDNA ljudska demokracija«, ki jo je naše narodnoosvobodilno gibanje tako odločno naglasilo v temeljnih točkah OF že dne 8. novembra 1941, je zahtevala že po svojem pojmu neposredno udeležbo množic pri opravljanju političnih nalog, hkrati pa, kolikor tak način ni mogoč, posredne oblike s predstavnitvi ljudskih množic. Taka predstavnitva mora postaviti ljudstvo samo na demokratičen način. To pa je mogoče samo z volitvami. Zato so bili že od vsega začetka naši predstaviški organi voljeni. IO OF je bil izvoljen od vrhovnega plenuma

OF, ki ga je sestavljalo 18 družbenih skupin, od teh štiri temeljne, KP, Sokoli, krščanski socialisti in kulturniška skupina. Na prvem osvobodnem ozemlju spomladi 1942 so bile volitve v narodnoosvobodilne odbore (NOO), ki so jih vodili terenski odbori OF. Ti NOO naj bi bili redni oblastni organi, voljeni po načelu splošnosti in demokratičnega večinskega načela. Tudi za zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (Kočevski zbor od 1. do 3. oktobra 1943) so bile splošne volitve, in to na javnih zborovanjih. Vodili so jih organi OF po območjih terenskih

odborov OF in po bataljonih vojske. Na Kočevskem zboru so bili izvoljeni člani slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO, pozneje SNOS) in pa odposlanci za AVNOJ.

Vse te volitve so bile izvedene v okoliščinah vojne in zato niso mogle imeti vseh tistih tehniških priprav, ki zagotavljajo vso demokratičnost. Niso bile tajne, ni bilo volilnih spiskov, ne volilnih organov ne nadzornih organov ali pritožbenih stopenj. Navadno so ljudje na zborih z dviganjem rok opravili tudi vse potrebne volitve. Vendar pa je značilno, da so se kakor glasovanje v vsaki stvari, tako tudi te volitve šteje kot samo po sebi umevna stvar.

Nov položaj je nastal, ko smo dobili na kočevskem in črnomaljskem zboru v SNOS svoj ljudski predstavniški organ oblasti z zakonodajno in izvršno pravico za Slovenijo ter v AVNOJ enako telo za vso Jugoslavijo. Zunanjepolitični odnosi so se začeli razvijati v korist naše borbe, naša vojska se je utrdila kot močan vojaški faktor in osvobodila znaten del države, kjer se je začelo novo politično življenje. Ljudstvo širom po Jugoslaviji je sprejemalo narodnoosvobodilno gibanje in rezultate naše revolucije, katere najosnovnejši, najbolj splošni in najbistvenejši organi poleg vojske so bili NOO.

Razvoj glede NOO je bil v Sloveniji nekaj različen od njihovega razvoja v Srbiji, Bosni in Hercegovini ter Črni gori. Medtem ko so se na jugu že od avgusta 1941 ustanavljali NOO in je KPJ dala mnogo smernic za to delo (zlasti posvet v Stolicah, Kardeljev članek v »Borbi« oktobra 1941, fočanski, pozneje bihaški predpisi), so v Sloveniji isto funkcijo opravljali terenski odbori OF. Le za kratek čas pred roško ofenzivo 1942 so se na prvem osvobodjenem ozemlju pojavili NOO, ki se pa po tej ofenzivi niso več aktivizirali. Spet je bilo težišče na terenskih in drugih odborih OF. Ker pa so to bili v bistvu organi političnega gibanja, je bilo potrebno, da se oblastvene funkcije izločijo iz

Največje delo pri graditvi ljudske oblasti v Sloveniji je opravil takratni sekretar IO OF tovariš Boris Kidrič (posnetek iz leta 1944 na Rogu)

njih, zato da bi se terenski odbori mogli posvetiti samo političnemu delovanju, da bi se lahko začel graditi samostojen organizem oblasti in da bi se razvoj vskladil z oblikami, ki so se drugod že uveljavile in utrdile. To so bili NOO in take je bilo treba spet ustanoviti tudi pri nas in nanje prenesti oblastvene funkcije organov OF. To nalogo je moral izvršiti SNOS kot vrhovno politično oblastno in izvršilno predstavniško telo v Sloveniji.

SNOS je zato na svojem I. zasedanju v Črnomlju dne 19. februarja 1944 sprejel odlok o razpisu volitev v NOO. V tem odloku so že izražena tista načela, ki so ostala trajna v poznejšem volilnem sistemu Jugoslavije. Tako naglašata odlok enotnost oblasti in stopa s tem že v nasprotje do meščanskih sistemov, po katerih obstaja trojna, ločena oblast zakonodaje, uprave in sodstva.

Volilno pravico imajo vsi moški in ženske z dopolnjenim 18. letom starosti, vojaške osebe pa ne glede na starost. Neposredne so volitve v krajevne in okrajne NOO, člane okrožnih NOO pa volijo posredno okrajni NOO. Koliko odbornikov je treba voliti, to določi predsedstvo SNOS, ki določi volilni red in čas volitev ter izpelje volitve. Vsak izvoljeni odbornik je odgovoren svojim volivcem in jim mora poročati o svojem delu, ti pa ga lahko vsak čas odpokličejo.

Na podlagi tega odloka SNOS je dne 1. marca 1944 predsedstvo SNOS razpisalo volitve v krajevne in okrajne NOO za čas od 25. marca do 31. aprila 1944, na ozemlju pa, ki ga še kontrolira sovražnik, se opravijo volitve »vzporedno z osvobajanjem«. Ta volilni red že organizira pravni volilni mehanizem in razčlenja volilna načela, sestavljena v odloku

SNOS. Saj je predsedstvo SNOS v času, ko SNOS ni zasadal, izvrševalo tudi vse pravice SNOS. Zdaj dobimo okrožne, okrajne in krajevne volilne komisije, volilne enote (to je območje terena OF), norme za volitve (500 prebivalcev na enega odbornika), volilne imenike, ki se morajo izobesiti zaradi reklamacij, volilne liste, pravico postavljati kandidate, ki jo imajo vse organizacije, ki sodelujejo v osvobodilnem gibanju. Zlasti je pomembno, da se prvič v Jugoslaviji vpeljejo tajne volitve z volilnimi listki. Uveljavljeno je načelo relativne večine glasov, izvoljen je tisti kandidat, ki dobi največ glasov. Urejen je odpoklic odbornika in celo razpustitev celega NOO, če namerano ali iz malomarnosti ne izpolnjuje svoje dolžnosti.

Tako so bile organizirane že dobro leto pred koncem vojne med narodnoosvobodilno vojno najpoprej v Sloveniji splošne volitve z vsemi pravnimi in tehničnimi poroštvi za svobodno izražanje politične volje ljudstva. Marca so se za-

čele te volitve izvajati po skrbnih pripravah, ki so jih vodile volilne komisije. Ko so bili sestavljeni volilni imeniki in imenovani volilni odbori, so bili dnevi volitev objavljeni z razglasi in po časopisju. Bili so zares lepi občutki, videti vrste volivcev, kako so pristopali svobodno in iz proste volje in z glasovnicami oddajali svoje glasove. Po rezultatih volitev se je lahko presojalo splošno politično razpoloženje, saj so bile volitve tajne. NOO so postali zares demokratična oblika ljudske oblasti, organ množic, ki so bile v prejšnji dobi odrinjene od oblasti. Ne smemo pozabiti, pod kakimi okoliščinami so bile volitve v stari Jugoslaviji. Ne le, da so bile javne — kandidate za Narodno skupščino je lahko predložila samo stranka, ki je mogla postaviti kandidatne liste za vso državo. Občinski odbori so bili imenovani itd. NOO pa so bili nasprotno organi revolucije, ker so stopili na mesto starih lokalnih oblastnih organov, občinskih odborov in okrajnih načelnikov, ki jih je

revolucija odpravila. Nosilci NOO so bili predstavniki proletariata in delovnih množic, ki jih je v starem sistemu izkoriščala tista manjšina, ki je imela v rokah oblast. Z NOO se je zamenjal razred na oblasti, s tem pa tudi značaj oblasti: ljudska oblast je stopila na mesto oblasti meščansko-kapitalističnih razredov. V tem pa je zagotovilo, da bo odpravljeno vse, kar je omogočalo prejšnji oblasti njen obstoj, in storjeno vse, kar bo zagotovilo množicam njihovo oblast.

Uspeh volitev v NOO spomladi 1944 je izrazil na demokratičen način tudi politično voljo ljudstva, voljo, ki jo je izražalo to ljudstvo s svojim oboroženim bojem in s priključevanjem v narodnoosvobodilno gibanje že vse od začetka vstaje leta 1941 dalje. S spomladanskimi volitvami leta 1944 je ljudstvo na osvobodjenem ozemlju še enkrat in to na organizirano demokratičen način spet popolnoma svobodno potrdilo rezultate ljudske revolucije.

Dr. Maks Šnuderl

Spomin na eno izmed pomembnih akcij OF

Po padcu fašizma v Italiji je bila poleti 1943 razglašena amnestija vseh političnih zapornikov. General Gambara, poveljnik armadnega zbora italijanske vojske v Ljubljani, pa je objavil odlok, da ta amnestija ne velja za Ljubljansko pokrajinu. V odgovor na to je OF organizirala velike demonstracije pred sodno palačo, pred komisariatom in pred poveljstvom armadnega zbora v nekdanji kavarni Zvezdi. Ženske so zahtevale izpustitev jetnikov in človeško ravnanje z njimi. V spomin na ta dogodek je bil ob Dnevu žena na vogalu Čufarjeve ulice in Miklošičeve ceste, torej pred sodnim poslopjem, odkrit spomenik, delo akademskega kiparja Slavka Kranjca. Okolje pa je urejeno po načrtih univ. prof. arh. Borisa Kobeta. — Na sliki: med svečanostjo ob odkritju spomenika.

Šest let je minilo od takrat... Veliki revolucionar Boris Kidrič je ležal na mrtvaškem odru in v nemi žalosti smo se poslavljali od njega...

Kako je s pripravami za postavitve spomenika Borisu Kidriču v Ljubljani

Šest let je minilo, odkar smo se poslovili od velikega revolucionarja Borisa Kidriča, ki je zgorel v ognju boja in dela za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva, za politično in gospodarsko neodvisnost, za močno socialistično Jugoslavijo.

Ljubljana je še posebno tesno povezana z njegovim imenom — tu je preživel večino svojega življenja, tu je snoval priprave na vstajo

slovenskega naroda, organiziral Osvobodilno fronto itd. — zato bi se mu rada oddolžila s spomenikom, kakršnega zasluži, s spomenikom, ki naj bi živo ponazarjal mogočni lik voditelja, revolucionarja, heroja, državnika in človeka.

Kako je s pripravami za postavitve spomenika? Kje bo stal? Kdo je izdelal osnutek zanj?

Ker taka vprašanja tudi med bralci naše revije niso redka, jim sporočamo naslednje:

Zamisel o spomeniku je pravzaprav že stara, saj jo je marsikdo sprožil že prvo leto po smrti velikega pokojnika. Vzrok, da spomenik še ne stoji, je v dobršni meri teža odgovornosti strokovnjakov, ki se ukvarjajo z načrti zanj. To je velika odgovornost, saj ni lahko določiti, kakšen naj bo spomenik, da bo vsestransko ustrezal svojemu namenu.

Zdaj je že znano, kje bo spomenik stal: na prostoru severovzhodno od križišča Prešernove in Erjavčeve ceste. Hišo, ki tam stoji (v njej je bila ena izmed pisarn Ljudske skupščine LRS, ki se je pred kratkim preselila v nov dom), so že porušili. To je stara hiša, ki se je začela zaradi slabih temeljev že nagibati in je tako postala neprimerna za bivanje.

Osnutek za glavo kipa velikega pokojnika je napravil znani akademski kipar Zdenko Kalin. Po mnenju strokovnjakov je to najpopolnejši likovni osnutek, kar jih je bilo doslej napravljenih v počastitev spomina Boriša Kidriča.

Priprave za postavitve spomenika so se torej zavlekle spričo upravičene težnje, da bi lik velikega pokojnika čimbolj verno izražal njegovo zgodovinsko in revolucionarno vlogo, da bi bil spomenik res tak, kakršnega je dolžna postaviti Ljubljana kot glavno mesto Slovenije. Zato je razumljivo, da spomenika doslej še ni bilo moč izdelati. Bržčas ga niti do konca letošnjega leta še ne bo moč postaviti.

Boris Kidrič na govorniški tribuni v Ajdovščini, 5. maja 1945. leta

Kako je v Alžiriji ...?

■ Francozi so izgubili vojno v Indokini po šestih letih, šestih mesecih in dvanajstih dneh. Izgube na francoski strani: okoli 100.000 mož. Francozi skušajo spraviti na kolena Alžirce že štiri leta in tri mesece. Izgube: še niso znane, ker jih francosko poveljstvo skriva kakor polž roge.

■ Ko so 1. novembra 1954 zarana alžirski uporniki zavzdignili vstajo po vsej deželi, jih je bilo komaj kakih 3000, medtem ko so imeli Francozi tedaj v Alžiriji okrog 10.000 mož. Zdaj je pod zastavo alžirske osvobodilne vojske približno 100.000 borcev. Približno pravimo zato, ker cenitve nihajo med 80.000 (francoski viri) in 130.000 (alžirski vir). Francoskih oboroženih sil — mednje štejejo tudi žandarje in policaje — pa je okrog pol milijona! Pet na enega torej, če ne upoštevamo razlik v oborožitvi, ki so še zmeraj velike, dasiravno so si Alžirci zadnji dve leti v tem pogledu precēj opomogli.

»Celo francoski častniki,« je nedavno zapisal ameriški novinar po vrnitvi iz Alžirije, »naposled priznavajo, da nimajo opravka z nekakšnimi uporniki, primitivnimi gorjanci, ampak z dobro organizirano vojsko, opremljeno z modernim lahkim orožjem, ki jo urijo najboljši specialisti za vojaško taktiko v arabskem svetu.«

Po prihodu generala De Gaullea na krmilo si je francoska propaganda vztrajno prizadevala, prikazati alžirske upornike kot trop demoraliziranih banditov, ki bodo zdaj zdaj razvili belo zastavo in položili orožje pred noge Massujevim padalcem. O akcijah alžirskih borcev so poročali toliko kot nič; hoteli so ustvariti videz, da je Alžirija »pacificirana«, mirna in krotka.

Dogodki so kaj kmalu demantirali kričavo propagando. Demagoški pomirjevalni praški, zaviti v stanoli De Gaullovih mrglenih obljub, so se pokazali kot »blažev žegen«. Vojaški transporti, ki so zleteli v zrak, srditi boji v bližini dveh največjih mest — Orana in Constantina — in še vrsta drugih akcij, vse to je razbilo zaroto propagandnega molka in širokoustenja o kapitulaciji

FLN. »V Alžiriji teče kri v potokih,« piše sodelavec pariškega »Expresa«, »Alžirci so pripravljeni, boriti se tudi deset, dvajset let, če bo treba!«

■ Kako se more osem milijonov Alžircev tako uspešno upirati francoskim kolonialistom že celo vrsto let, se uspešno boriti za neodvisnost? Da bi našli odgovor na to vprašanje, se je treba vsaj bežno ozreti na zgodovino te dežele, na njeno narodnostno, socialno in gospodarsko strukturo.

Pustimo ob strani dejstvo, da so bili stari Rimljani tod močno zasidrani, preskočimo prvih petnajst stoletij našega štetja. Na začetku XVI. stoletja so Alžirijo osvojili Turki. Kakih 200 let kasneje, 1710. leta so se Alžirci znebili tujih gospodarjev in sestavili vlado, na čelu katere je bil dej. Leta 1830 pa so Alžirijo zasedli Francozi. Izgovor za to kolonialno osvojitve je bil sila prozoren: dej se je ujezil na francoskega kon-

zula in ga z zlozeno pahljačo počil po obrazu...

Leta 1833 je »Francoska vladna komisija za Alžirijo« poročala parlamentu o tem, kako so spremenili to deželo v kolonijo. V poročilu je bilo med drugim rečeno: »Po barbarstvu smo prekosili barbare, katere smo nameravali civilizirati.« Ni šlo samo za to, da je Francija, preden je okupirala to deželo, podpisala z bejem 57 sporazumov, pa tudi ne zgolj za dejstvo, da je po francoski revoluciji alžirska vlada prva prebila blokada sil restavracije in pošiljala republikanski Franciji pšenico in denar. Predvsem je šlo za gospodarske in socialne posledice te zasedbe.

■ Prvi francoski naseljenci v tej severnoafriški deželi so bili kriminalci, odsluženi vojaki, spekulantje in pustolovci. Koga drugega v to divjino tako ne bi mogli poslati, zakaj obljubljena plodna zemlja pri večini Francozov dolgo ni mogla pregnati strahu pred »divjaki«, pred »salesarab«, umazanimi Arabci. No, in zdaj se

General Charles de Gaulle govori na tiskovni konferenci o alžirskem vprašanju, ki ga Francija »rešuje« že vrsto let s surovo silo

pravnuki neslavnih dedov trkajo na prsi, da so oni »steber francoske prisotnosti v Alžiriji«, nosilci civilizacije in kar je še takšnih public iz kolonialističnega in imperialističnega propagandnega arzenala.

V Alžiriji živi 9 milijonov ljudi: osem milijonov domačinov, en milijon Francozov. Toda ta milijon ima v rokah dve tretjini obdelovalne zemlje in nadzoruje ves vinski pridelek, ki je temelj alžirskega gospodarstva in glavni vir dohodkov.

Predstavnik Alžirske osvobodilne fronte Alijah Hasan je na kairski konferenci solidarnosti azijskih in afriških dežel navedel naslednje podatke. Leta 1850 so imeli francoski kolonialisti 100.000 ha alžirske zemlje, 50 let kasneje so prigrabili še 1,6 milijona ha, do leta 1952 pa 2,7 milijona hektarov! Mimo tega je bilo od leta 1830 Alžircem konfisciranih 11 milijonov hektarov »za državne potrebe«. Tako je domačinom ostalo 7 milijonov ha, od tega tri četrtine neplodne zemlje.

Leta 1871 je odpadlo na Alžirca še 5 stotov žita letno, 1904 štirje, 1940 — 2,5 in 1945 samo še dva stota. Koloni so se menili predvsem za donosne vinograde. Tako je tudi število glav živine in drobnice nazadovalo od 9 milijonov v letu 1914 na štiri milijone v letu 1950.

■ Posledice: uradne francoske statistike pred vstajo leta 1954 so 60 odstotkov Alžircev označile kot »ljudi brez sredstev«. Tri sto do 400.000 ubogih par je šlo s trebuhom za kruhom v Francijo.

Ameriški publicist John Gunther je leta 1955 v svoji zajetni knjigi o Afriki zapisal: »Približno dva odstotka domačinov v velikih mestih zna brati ali pisati; na podeželju ni več ko pol odstotka pismenih.« In dalje: »Francozi so v Alžiriji 125 let, toda vse do 1952 ni dala pariška vlada niti penija za izobraževanje Arabcev. Zdaj hodi v šolo samo približno ena šestina za šolo godnih arabskih otrok, se pravi, da več ko en milijon ni deležen izobrazbe — položaj je torej res žalosten.«

Medtem pa so profiti 22 velikih kapitalističnih družb v Alžiriji narasli od 458 milijonov v letu 1947 na sedem milijard 155 milijonov frankov v letu 1954, letu vstaje. In vtem je šest milijonov domačinov na deželi imelo manj

Žrtve francoskega bombardiranja v Sakietu

»Dajte mi orožje, da se bom bojeval proti Francozom,« je vzklikal ta tunizijski deček, ko je videl žrtve francoskega bombardiranja

ko 20.000 frankov letnih dohodkov...

Zadnja leta pa se francoski kapitalisti čedalje bolj vnamajo za nafto v alžirskem delu Sahare. Vojna za alžirsko neodvisnost se tako začenja sprepletati z vojno za petrolej. Da je temu res tako, priča dejstvo, da so se pred nedavnim pojavili kot »kompanjoni« pri črpanju nafte tudi ameriški monopoli, točneje rečeno »Standard Oil«. Dogovor se glasi: Francozi dobe pol profita, Američani drugo polovico, Alžirci pa sladke besede...

■ Francoze je že poraz v Indokini poučil, da groba vojaška sila, da žandarji, policaji in bivši esesovci iz Tujske legije pa Masujevi padalci ne morejo spraviti ljudstva, ki se bori za svobodo, na kolena. Zato so organizirali močan aparat za psihološko vojno v upanju, da bodo našli »psihološko vodikovo bombo«, ki bo iz upornih Alžircev napravila hlapce francoskih kolonialistov.

To nalogo je dobil tako imenovani peti oddelek vojske, izpolnjuje pa jo okrog 750 enot SAS (Specialna administrativna sekcija). Enoto SAS vodi francoski častnik, dva vojaka sta njegova pomočnika za upravne posle, tu je tudi bolničarka in nekaj domačinov kot matičarjev pa arabski ali berberski govoreči sodnik, dalje »mladinski voditelj«, prosvetni referent in kakopak najmanj bataljon vojakov za zaščito. Načelnik petega oddelka je polkovnik Charles Lacheroy.

Francoska psihološka vojna pa sloni na celi vrsti majavih domnev. Prva se glasi, da Alžirci podpirajo Osvobodilno fronto in njene čete zgolj iz strahu. Najnovejši dokaz, da temu ni tako, so Francozi dobili nedavno, ko so izpustili iz koncentracijskih taborišč 7000 Alžircev. Večina se jih je takoj pridružila brcem osvobodilne vojske. Iz strahu?

Drugi majavi temelj psihološke vojne je geslo o »integraciji« s Francijo. Tudi nepismenemu Alžircu je namreč jasno, da integracija pomeni ohranitev francoskih gospodarskih pozicij v Alžiriji in s tem tudi njegove bede. In tudi nepismenemu Alžircu je zato jasno, da je geslo o neodvisnosti in svobodi Alžirije izraz njegovih najglobljih, najbolj bistvenih interesov.

Tretji majavi temelj francoske akcije je dejstvo, da morajo biti njeni nosilci francoski častniki, katerih večina si je roke že zdavnaj omadeževala z alžirsko krvjo. Ko sem bil lani pozno spomladi v Oranu, sem videl tak vojaško-policijski propagandni avtomobil. Na strehi je bil zvočnik, karoserija je bila ovešena s fotografijami in lepaki. Zamislite si: narednik Dupont daje Arabčkom injekcije proti tifusu, kaplar Rolland razlaga abecedo in kapetan Roubaud z brzostrelko pod pazduho govori o francosko-muslimanskem bratstvu!

Alžirija je izhodišče v Saharo. Ogromno saharsko področje je zakladnica nafte, ki jo morajo ljudje plačevati s krvjo, ker se kapitalistični magnati v Franciji in drugod nočejo odreči mastnim dobičkom iz kupčij s »tekočim zlatom«. Na sliki: del Sahare, po katerem sta že speljani železniška proga in moderna, asfaltirana cesta

V akcijah, ki so jih člani FLN organizirali v sami Franciji, je bil prerešetan tudi tale policijski avto

■ Tako je po štirih letih in treh mesecih boj še vedno neodločen, dasiravno so Francozi strateško v primerjavi z Indokino precej na boljšem, saj je Alžirija Franciji tako rekoč pred nosom in v njej ni pragozdov kakor v Indokini. Alžirsko osvobodilno vojsko pa so v zadnjem času reorganizirali, bataljone razdelili v manjše enote po 20 do 30 borcev, ki so veliko bolj okretne, udarne.

Posledice te reorganizacije in nove ofenzive upornikov se že kažejo. Vojska in koloni zahtevajo še 200.000 (!) vojakov za Alžirijo, za poveljnika francoskih čet v tej deželi je bil imenovan zloglasni poveljnik zloglasnih padalcev ge-

neral Massu (glej knjigo Henrija Allega »Zasliševanje«), skratka, kriza kolonialnega sistema se je še bolj zaostрила, zakaj De Gaulle je moral na vodilna mesta postaviti skrajno desničarske, bolj ali manj odkrito fašistične elemente, ki so 13. maja lani s prevratom v Alžiriji in kasneje na Korziki izkopali grob Četrte republiki in pripeljali na krmilo Charlesa De Gaulle.

■ Francija je v tem stoletju izgubila Sirijo, Libanon, Vietnam, Maroko, Tunizijo, Gvinejo. Ze peto leto izgublja Alžirijo.

Železna logika zgodovine je neizprosna.

Jože Šircelj

Konec spora za Ciper

NEKI britanski list je sredi februarja — po sklenitvi sporazuma o Cipru — zapisal, da se je zgodil čudež. Kako je prišlo do tega »čudeža«? Kakšna sta vsebina in pomen sporazuma o ustanovitvi ciprske republike?

Spor za Ciper ima dolgo in tragično zgodovino, vendar je postal svetovni problem »še« pred petimi leti, ko so ciprski Grki jasno in glasno zahtevali združitev — enozis z Atenami, se pravi Grčijo. V naslednjih letih pa so se

strasti in obračunavanja med Grki in Turki na otoku tako zaostрила, da so se vsi bali najhujšega in je le malo manjkalo, da ni prišlo do prekinitve vseh odnosov med Atenami in — Ankaro. Ciper je bil vsa ta zadnja leta v

bistvu eno samo bojišče, ki je odmevalo od strelav, bombnih atentatov, krvavih obračunavanj. To je bila borba na življenje in smrt, ki je po svoji dramatičnosti, pa tudi dimenzijah presegala vse, kar so doživeli pa tudi ustvarili organizatorji osvobodilnega gibanja v zahodnih državah med drugo svetovno vojno. Lani je že večkrat posijal žarek upanja, da bo tragedije Cipra kmalu konec in da je rešitev že blizu. Vendar so poznejši dogodki vedno zanimali pričakovanja in tragedija se je nadaljevala.

Ciprski spor so skušali v zadnjih letih urediti prek Atlantske zveze in na konferenci trojice v Londonu, o njem so razpravljali skoraj vsako leto na zasedanjih Generalne skupščine v New Yorku, skratka, ni je bilo skoraj mednarodne organizacije, ki ne bi skušala po svojih močeh premakniti tega spora z mrtve točke in tako ustvariti pogoje za postopno rešitev tega vprašanja.

Sredi februarja so se sestali v Zürichu vodilni državniki Grčije in Turčije in sklenili načelni sporazum o bodočnosti Cipra, o vskladitvi interesov grške in turške etnične skupine na tem otoku in o britanskih oporiščih na tej, nekdanji največji britanski matični ladji v Sredozemlju. Konec februarja pa so se predstavniki Velike Britanije, Grčije in Turčije dokončno sporazumeli o Cipru, njegovi usodi in bodočnosti.

Po tem sporazumu bo Ciper neodvisna republika z grškim, se pravi ciprskim predsednikom, in turškim podpredsednikom. Otok bo imel »vrhovni« parlament, v katerem bo 70 % predstavnikov Grkov, 30 % pa Turkov, dalje dve skupščini, in sicer eno grško in turško — za reševanje problemov prve oziroma druge etnične skupine. Nova republika pa bo imela tudi vojsko — pravzaprav bo to policija — in v njej bo 900 Grkov, z otoka seveda, in 600 Turkov. Velika Britanija si je na otoku zagotovila dve bazi, poleg tega pa še uporabo Famaguste, luke na vzhodni obali otoka.

In zdaj se seveda takoj vzbudi vprašanje, kdo ima največ zaslug, da se je rešilo to trnovo in zapleteno vprašanje, kdo je največje popustil. Kakor vsi sporazumi, je tudi ta sporazum kompromis med skrajnostmi, ekstremi. Grki so se odrekli združitvi z Atenami, se pravi enozisu. Turki pa so se od-

Še nedavno je bilo na Cipru tako »vroče«, da angleški vojaki nikoli niso odložili orožja. Na sliki vidimo angleškega vojaka, ko med kopanjem drži pištolo v roki

rekli razdelitvi otoka na dva dela.

In Velika Britanija, ki je leta 1878 iztrgala otok Otomanskemu cesarstvu in ga leta 1956 izkoristila za odskočno desko za napad na Sueški prekop? Ta je »izgubila« otok, vendar pa bo obdržala na njem dve bazi. Britanci so si torej zagotovili v trikotu, kjer se vsi trije kontinenti — Evropa, Azija in Afrika — najbolj pribli-

žajo, še eno izredno važno bazo, pravzaprav postojanko, s katere bodo še vedno lahko kontrolirali, če bo treba, ves promet med atlantskimi in indijskimi pristanišči, torej svojo staro imperialno pot na Srednji in Daljni vzhod.

V bistvu pa so dobili vsi trije partnerji to, za kar so se najbolj borili: Britanci so si zagotovili oporišča, grški Ciprčani samoupravo, turška etnična skupina pa zaščito svojih narodnostnih pravic. Vendar že sedaj kaže, da so Grki najbolj popustili.

Dolga leta so grški Ciprčani odločno in strastno poudarjali, da je rešitev ciprskega vprašanja samo v združitvi z Grčijo. Še lani niso hoteli za nobeno ceno privoliti v sedemletni prehodni režim, po katerega izteku bi se dokončno rešilo vprašanje, kakšna naj bo bodoča usoda tega otoka.

Sedanji sporazum sicer izključuje možnost neposredne priključitve otoka tej ali oni državi, a je kazno, da je tu mišljena le priključitev Grčiji. V Londonu računajo namreč s tem, da se bo Ciper prej ali slej le naslonil na Commonwealth, skupnost britanskih in nebritanskih narodov, in sicer kot svobodna in neodvisna republika. Ali bo do tega res prišlo, pa je seveda vprašanje.

In sedaj nikakor ne smemo mimo moža, ki ga ves helenski svet časti in spoštuje kot največjega junaka v novejši zgodovini Grčije. O njem krožijo že sedaj legende, čas pa bo gotovo spletel še nove. Od leta 1955, ko je prišel s skupino svojih najožjih sodelavcev iz Grčije na Ciper, je polkovnik Grivas, ki si je na Cipru nadel ime Digenis (po junaku iz grške mitologije) vztrajal v neenaki borbi. Šestdesetletni borec za svobodo Cipra, ki je med zadnjo svetovno vojno poveljeval neki grški diviziji proti Nemcem, pooseblja dolgoletno borbo grških Ciprčanov za osvoboditev tega sredozemskega otoka.

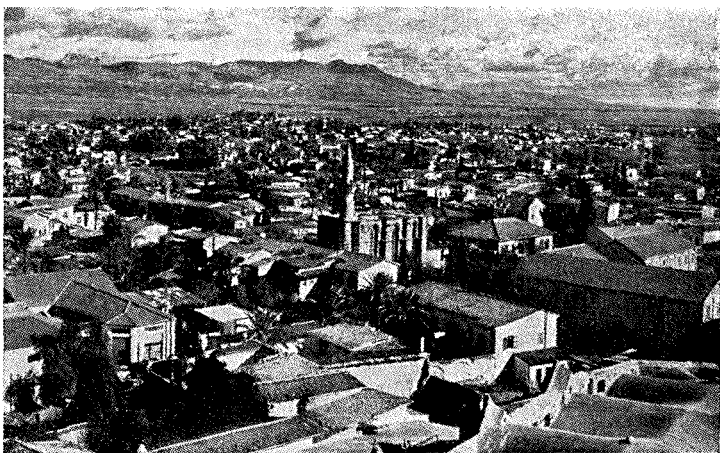
Medtem je že zapustil bivališče oziroma položaj, s katerega je zadnja leta vodil operacije na otoku. Heroj, ki se ga bodo Grki vedno spominjali, ne bo postal poveljnik armade, ki bo v bistvu skrbela le za red in mir na otoku. Njegovo mesto je v zgodovini, ne pa v zapuščenih barakah kakšnega britanskega bataljona. Svojo življensko misijo je že izvršil. Zdaj živi v miru nekje v bližini Aten.

Borbo za uresničitev london-skega sporazuma pa nadaljuje škof Makarios, seveda z drugimi sredstvi. Najhujša borba bo gotovo za to, kdo naj postane predsednik nove republike, v kateri je kakih 420.000 Grkov in nekaj nad 100.000 Turkov. Le malo je verjetno, da bi bil to Makarios, saj bi Turki v to prav gotovo ne privolili.

In sedaj še to: kaj pa pomeni ta sporazum za Evropo in sploh človeštvo? Ali je to korak naprej ali pa smo še vedno v slepi ulici, iz katere vodi le skromna steza na plan? Po našem mnenju je sporazum o Cipru korak naprej k pomiritvi Sredozemlja. S karte našega sveta bo namreč izginila še ena kolonija, z mrtve točke pa se bo verjetno premaknilo tudi vprašanje Malte, ki se že leta in leta bori za to, da bi postala vsaj dominion z direktnim predstavištvom v britanskem parlamentu. In to bi bila gotovo pridobitev za otok, ki je v bistvu kolonija, čeprav ne v afriškem smislu, pač pa kronska kolonija.

To, da so si na Cipru Britanci zagotovili dve bazi, je res težko »opravičiti« drugače kot z razdelitvijo sveta na bloke in tabore, razdelitvijo, ki se je začela že takoj po drugi svetovni vojni. In te baze jemljejo ciprskemu sporazumu precej na vrednosti.

Trenutno ni nobenega dvoma, da je sporazum o Cipru utrdil bok Atlantske zveze in zajamčil Veliki Britaniji važno oporišče na pragu Bližnjega in Srednjega vzhoda. Velika Britanija se je pred leti umaknila s Sueškega

Pogled na Nicosio, glavno mesto Cipra

prekopa in Jordanije, vendar vztraja pri Cipru. Baze so torej kompromis, v katerega so morali Grki privoliti, če so hoteli, da se je vprašanje Cipra sploh rešilo.

Vendar ni v tem pomen ciprskega sporazuma. Njegova prava vrednost je v poravnavi težkega in usodnega spora med Grčijo in Turčijo za ta otok. Le pomislimo, Ciper je zadnji otok, nad katerim se ne vije grška zastava, pa tudi zadnji otok, na katerem so se obdržali Turki. Ti so morali po vrsti zapustiti vse otoke v Sredozemlju, le na Cipru, ki mu Turki pravijo Kibris, jih je ostalo še okrog 100.000. In Ciper leži le dobrih 60 km od turške obale, medtem ko je oddaljen od Aten kar 600 km! Tako nam postane bolj jasno, za-

kaj sta grška in turška manjšina poskusili vse, da bi rešili ciprsko vprašanje čimbolj v svojem nacionalnem interesu.

Vzhodnoevropski listi so sporazum o Cipru sicer napadli kot produkt neokolonializma, kot po-trditev britanskih interesov na otoku, a je očitno, da so v tem primeru preveč poudarili eno plat medalje in zamočali drugo. Sporazum o Cipru so pripravili pravzaprav grški in turški državniki, čeprav so mu dali v Londonu svoj uradni blagoslov. Zato ga moramo presojati tudi s treh strani.

Sporazum je zato kompromis, ki daje vsem nekaj in za katerega so vsi nekaj tudi žrtvovali. Vendar so Grki priložili največ.

M. O.

Ujede ne mirujejo

V ZVEZNI republiki Nemčiji je veliko število združenj (po nepopolnih podatkih več kot tisoč), ki združujejo nekdanje pripadnike Hitlerjeve vojske. Večina teh organizacij neovirano povečuje vojaške pohode enot, ki so jim člani nekdanj pripadali, in se trudi, da bi »oprale madež z obraza nemškega vojaka v II. svetovni vojski.« Nekatera združenja, posebno pa tista, ki jim pripadajo nekdanji esesovci, neutrudno razvnamajo maščevalnost. Po njihovem II. svetovna vojska še ni končana. Pravijo, da so njihovi člani vedno pripravljeni nadaljevati »pravični boj«.

Ta združenja navadno vodijo nekdanji znameniti poveljniki v Hitlerjevi vojski. Posamezni med njimi so se po končani vojski začasno umaknili v Španijo, Portugalsko, Argentino in

druge države, kjer jim je »ugajalo podnebje.« Toda vsi so se kasneje vrnili v Nemčijo. Mnogim so ob vrnitvi priredili svečan sprejem, kar se je drugače pogosto dogajalo tudi takrat, kadar je bil posamezen vojni hudodelec izpuščen iz zaporu.

Razumljivo je, da te organizacije zaradi ljudi, ki se v njih zbirajo, posebno pa še zaradi voditeljev, predstavljajo ne ravno majhno fašistično nevarnost v Zahodni Nemčiji.

Ponazoritvi stanja naj posluži kratek pregled nekaterih največjih in najvažnejših organizacij nekdanjih Hitlerjevih vojakov.

ZDRUŽENJE NEMŠKIH VOJAKOV

Organizacijo vodi nekdanji admiral Hansen, ki je bil med vojsko eden izmed vodilnih funk-

cionarjev v vrhovnem poveljstvu nacistične mornarice. Častni član združenja je nekdanji maršal von Mannstein. Ta je znan po množičnih pokolih, ki so jih zagrešile njegove esesovske čete na Krimu. Kot vojni hudodelec je bil obsojen na 18 let zapora, toda izpustili so ga že leta 1953. Tudi člani ostalih militarističnih združenj zelo radi prihajajo na zborovanja Združenja nemških vojakov. Tako je ob nekem takem zborovanju v Hamburgu časniki »Die Welt« pisal: »Nekdanji pripadniki SS so poslali najmočnejšo delegacijo... V neki stojnici so prodajali medeninate krožnike z znaki SS in besedilom: 'Če se vsi izneverijo'...«

»ZRAČNI OBROČ« IN »DRUŠTVO BIVŠIH LOVCEV«

V teh dveh združenjih, ki zbirata v svojih vrstah pripadnike nekdanjih Hitlerjevih letalcev, je vodilna osebnost nekdanji general Galar. Po vojski je pobegnil v Argentino, zdaj pa spet živi v Zahodni Nemčiji. V obeh združenjih je precej delaven tudi nekdanji general Rampke. To je nacist, ki je bil v povojnih letih zelo delaven pri maščevalnih načrtih. Njegova aktivnost je bila takšna, da je bil predsednik Zvezne skupščine Gerstenmayer primoran sprožiti proti njemu sodni proces zaradi stalnega obrekovanja pripadnikov nemškega odporiškega gibanja.

ZDRUŽENJE NEKDANJIH ČLANOV AFRIŠKEGA KORPUSA

Voditelja tega združenja sta general Griwel in nekdanji načelnik Rommelovega štaba Westfall. Tudi general Kesselring se zelo zanima za delo tega združenja. Kesselring je bil ob-

sojen kot vojni hudodelec, ker je med drugim ukazal postreliti 115 ujetih italijanskih partizanov. O enem izmed sestankov Združenja, ki je bil v Düsseldorfu, je znani nemški dnevnik »Frankfurter Rundschau« zapisal: »Če bi se v tistem trenutku znašle v dvorani družine tistih oficirjev, ki so 20. julija 1944 bili mnenja, da je upor proti Hitlerju njihova vojaška naloga, bi se počutile osamljene. Nihče ni govoril o žrtvah 20. julija, nihče ni počastil spomin umrlih. Nihče ni omenil, da je bil tudi maršal Rommel, junak časa, na strani atentatorjev in da mu je Hitler ukazal, naj napravi samomor.«

NEMŠKA ZVEZA MORNARJEV

Kakšna zveza je to, se najbolje vidi po tem, da je bil admiral Raeder, takoj ko je leta 1956 prišel iz zapora, imenovan za častnega predsednika zveze. Zdad je Raeder duhovni vodja Nemške zveze mornarjev. Pred kratkim je napisal knjižico, ki se je v njej pokazal kot nepomirljiv kovač povračilnih naklepov zoper zmagovalce v II. svetovni vojski. Glavno delo zveze pa je povelicevanje Dönitzu, velikega admirala in Hitlerjevega naslednika leta 1945.

ZDRUŽENJE PRIPADNIKOV OKLOPNEGA KORPUSA »GROSSDEUTSCHLAND«

S tem združenjem popolnoma samostojno poveljuje von Mannteufel, nekdanji poveljnik elitne SS-divizije. Ta vojni hudodelec je neposredno odgovoren za hudodelstva med ardensko ofenzivo leta 1945. Tedaj je ukazal postreliti vse kanadske in ameriške vojne ujetnike. To se je tudi takoj zgodilo. V povojnih letih se von Mannteufel zagrizeno bojuje za rehabilitacijo SS enot. (Po »Crveni zvezdi«)

DA JE NA OTOKU HVARU LETA 1510 IZBRUHNILA VSTAJA, ki sta jo vodila admiral Bevilak in tlačan Matija Ivanič iz vasi Vrbanje? Kmetje so izkoriščali družno domači plemenitišči in Benečani. Pa tudi med samimi plemiči so bili spori, zato se je Bevilak pridružil tajnim organizacijam tlačanov. Ti pa so prisegli, da bodo odpravili vse privilegije, kar Bevilaku ni bilo všeč, saj je bil sam plemič. Poskusil je kmetje pomiriti. Z nekim duhovnikom sta organizirala, da se je zgodil »čudež«. Križ, pred katerim so prisegli uporni kmetje, je namreč začel »krvaveti«. Kmetje pa so sprevideli goljufijo in izvolili za voditelja Ivaniča, ki je pregnal vse plemiče iz otoka Hvara in porušil njihove hiše. Kmetje so izvolili svojo oblast in se štiri leta uspešno branili. Tudi med NOB so posebno hrvaški partizani peli pesem, kjer je omenjen Matija Ivanič (Padaj silo i nepravdo... Matija Ivaniču, ustati češ tad iz groba, s tobom u boj počiu...)

DA POMENI BESEDA »ARZENAL« SKUPINO VOJAŠKIH DELAVNIC ZA POPRAVILO OROŽJA, opreme, avtomobilov, različnih vozil, vseh vrst ladij,

ŠE NE VESTE?

skladišča vojnega materiala in hrane? Ze stari Grki so imeli arzenal v Pirejski lukii pri Atenah.

DA SO ARKEBUZE V XV. STOLETJU IMENOVALI VRSTO puške kalibra 15 do 20 mm? Trdnjavske arkebuze so bile težke do 70, ročne pa okrog 30 kg. Vžigali so jih z zadnjega dela cevi najprej z

vžigalno vrstico, potem pa z nazobčanim kolescem. Zaradi teže so orožje pri streljanju naslonili na železno rogovilo, stregla pa sta mu po dva vojaka.

DA SO BILA SRBSKA VOJNA PRAVILA NAPISANA maja 1813 v Beogradu? Naslov je bil: »Jeni ustav, sačinjen Jakovom Jakšićem, bivšim kapetanom regularne srbske vojske.« Po teh pravilih je bataljon štel 618 vojakov, 18 oficirjev, 2 zastavnika ter 12 trobentačev. Bataljon je bil razdeljen v dva ali tri divizione, vsak divizion pa v dve »rote« (čete). Četa je imela dva polvoda, vsak polvod pa je imel dve desetini. Streljali so po vodih, tako da so najprej vsi parni vodi stopili 20 korakov pred bataljonsko fronto ter izstrelili naboje, nato pa stekli nazaj v vrsto. Zamenjali so jih neparni vodi. Pravila so predvidevala tudi mesto topništva v boju, opravljanja stražarske službe, vojaško prisego, pogrebne svečanosti, posvetitev zastave itd.

DA JE BIL DŽEFERDAR, PUŠKA, KI JO OMENJAJO NARODNE PESMI in tudi »Gorski vijenac«, puška z dolgo in tenko cevjo? Kopito je bilo okrašeno z biserno matico, cev pa s srebrom.

7

JOŽE LADIHA

Bilo je maja 1942. Zadrževali smo se v kočevski okolici. Čeprav nas je bilo malo, smo zadali Italijanom v Kočevju dosti skrbi. Nisem bil še dolgo časa partizan, zato me je nekega dne doletelo, da sem moral prestat »ognjeni krst«. Določili so me v skupino, ki naj bi napadla Kočevje. Malo čudno smo se pogledali, saj nas je bilo samo deset in še slabo oboroženi smo bili povrh. Napadli naj bi postojanko z več tisoč vojaki posadke, do zob oboroženih, obdanih z bunkerji in žičnimi ovirami. Razdelili so nas v tri skupine in nam dali navodila, kaj naj naredimo, kod naj hodimo in kje naj napademo. Odšli smo na pot in prišli pred bunkerje. Kakih sto metrov od rudnika smo se razdelili. Jaz sem pripadal tretji skupini, v kateri sta bila še Kovačev Tone in neki Drago, doma iz Čabra pri Prezidu. Ukazano nam je bilo, naj vržemo bombe skozi okno v pisarno rudniškega ravnateljstva, kjer so stanovali Italijani, ki so stražili rudnik. Začetek napada naj bi bil opolnoči.

Rečeno — storjeno! Točno opolnoči je zapel mitraljez nad rudniško centralo. Vmes so prasketale puške. Rudnik, malo prej še ves razsvetljen, je utonil v črni temi. Izstrelki mitraljeza so poškodovali kolo centrale in ga ustavili. Italijani nekaj časa niso dali glasu od sebe.

Zdaj je prišel čas tudi za našo skupino. Imeli smo vsak svojo puško s štirimi naboji, meni pa je iztok posodil svojo kavbojsko pištolo na boben, ki je imela samo en naboj, že večkrat udarjen. Menda bi jo sprožil samo, če bi ga vrgel v ogenj. Poleg tega sva imela z Dragom vsak po eno več kilogramov težko letalsko bombo, kakršne so Italijani metali na nas z letal, pa pogosto niso eksplodirale. Bombi sva preuredila tako, da sva odvila vžigalce, namesto njega pa vložila v luknjico vžigalno vrstico. Ko sva bila takrat za plotom rudniške pisarne, se nama vžigalne vrvice nikakor niso hotele vžgati. Končno se je posrečilo le Dragu vžgati svojo bombo. Počakal je, da je vrstica dogorela bolj do bombe, potem pa jo vrgel v okno. Sipe so se z glasnim žvenketom razbile in bomba je padla med fašiste. Potem je počilo, kot bi se podiralo pol Kočevja. Drago nas je zmagoslavno pogledal, saj je tako uspešno položil prvi partizanski izpit. Odkrito rečeno, kar nevoščljiv se mu bil, saj sem vedel, da bosta komandir in komisar pohvalila samo njega, ko se bomo vrnili v četno taborišče. Tolažil sem se, da mi je pač komandir zabičal, da ne smem odvreči bombe na slepo in da nisem sam kriv, če se vrstica ni hotela vžgati. Zato sem vtaknil sabotersko bombo v žep in naša skupina se je oddaljila od pisarne. Zdaj so streljali iz Kočevja na vse strani in svetleči naboji so švigali mimo nas.

Zadaj, za rudniško pisarno, je polje. Ravnokar smo bili na neki krompirjevi njivi, ko sem zaslišal čudno sikanje, podobno sikanju vžigalne vrvice na Dragovi bombi. Zgrabil sem bombo, ki sem jo imel v žepu. Res, vrstica je dogorela skoraj že do bombe. Z vso močjo sem jo vrgel od sebe. Komaj se je dotaknila zemlje, je že zagrmelo. V mehki zemlji je bomba napravila ogromno luknjo. Na srečo ni bil nihče med nami ranjen.

Prve dni decembra 1944 je bil v Stavči vasi ustanovljen Udarni bataljon XV. divizije. Prihajali smo iz vseh brigad divizije in prejeli novo orožje, predvsem pa brzostrelke iz zavezniških letalskih pošiljk. To so bile tiste znane »pumpe« s kopiti iz cevi, ki so se zelo rade same sprožile, če si jih le malo bolj trdo postavil ob tla.

Komandir čete Ludvik Baraga se je ponašal, da je zelo strumen vojak. Vse polno nas je bilo v neki hiši. Na postelji je čepel cel kup otrok, mi smo pa sedeli na klopih okoli peči in ob oknu. Sam sem se naslanjal na vrečo moke, ki je bila prislonjena k posteljni stranici. Nenadoma je komandir — da bi pokazal, kako strumen vojak vrže orožje na desno rama — to poskusil tudi z novo, nabito brzostrelko. Toda kljukica na koncu jermena, ki je pritrjena za luknjo v cevi, se je zvila in orožje je padlo na tla. Nato je zadrhalo. Brzostrelka se je vrtela sredi sobe, zapiralec je sekal gor in dol. Pravzaprav smo bolj malo videli, ker smo vsi od strahu zamižali in skakali po kotih. Otroci so presunljivo vreščali in po tleh so frčale treske s postelje, krušil se je omet in smrdelo je po smodniku. Končno se je mala zver sredi sobe umirila. Nekaj časa se kar nismo znašli. Spominjam se, da sem premišljeval samo to, kdaj bo kdo izmed naših ves blede in krvav omahnil po tleh. Potem je priskočil lastnik brzostrelke in rekel nekaj nespodobnega, pobral orožje ter izvlekel okvir z naboji.

Ljudje so imeli vsi celo kožo. Vreča, ki sem bil nanjo naslonjen, je imela tri luknje, eno komaj centimeter od kraja, kjer sem imel roko. Tudi postelja, kjer so čepeli otroci, je imela kup zadetkov. Nekdo se je pridušal, naj mu zdaj komandir zašije hlače. Pravkar da je dobil nove, zdaj pa ima v hlačnici več lukenj. Nekomu je kroglja obtičala v kopitu novega »Brena«, drugi si je otiral oči, polne ometa. Izstrelak je zadel v zid komaj nekaj milimetrov od njegove glave in mu nasul apna in peska v obraz.

Od tistega dne dalje nam je bilo strogo prepovedano vstopiti v hišo z nabito brzostrelko. Dokler seveda nismo sami napravili varovalnih jermenov, ki so držali zapiralec na mestu...

8

MILE PAVLIN

Obračun pri Komnu

Dne 2. februarja letos je bila 15. obletnica pomembne partizanske zmage pri Komnu na Krasu. To je bila ena največjih akcij Južnoprimorskega odreda in hkrati največji podvig narodnega heroja Antona Šibelje-Stjenke.

Anton Šibelj-Stjenka

DA BI zavarovali najvažnejše prometne žile, ki so šle čez Kras, so se nemški in italijanski fašisti po kapitulaciji Italije utrdili med drugim tudi v Sežani, Tomaju, Dutovljah in Komnu. Posadka v Komnu je štela okrog 300 italijanskih fašistov. Iz strahu pred partizanskimi napadi so se močno utrdili in si skoraj niso upali iz postojanke. V neposredni bližini Komna so se namreč pogostoma pojavljale večje ali manjše partizanske enote, predvsem pa enote Južnoprimorskega odreda. Na Volčji grad, v Sveto, Gabrovico in v druge bližnje vasi so vsak dan prihajali partizanski borci, kurirji in aktivisti. Tod so bile javke, razna partizanska skladišča, kot na primer zbirna baza intendature IX. korpusa na Volčjem gradu, tam je bila med drugim tudi večja partizanska čevljarška delavnica, v Gabrovici se je pogostoma zadrževala kurirska karavla P 13, večkrat pa so bili v tej vasi tudi partizanski mitingi. Fašisti iz komenske postojanke so nedvomno vedeli, kaj vse se dogaja v njihovi bližnji okolici, a si vendar niso upali zapustiti svojega brloga. Hrano, municijo in druge potrebščine jim je dobavljala komanda 58. Legije črnih srajc iz Trsta. Enkrat na mesec jim je motorizirana in dobro oborožena kolona pripeljala vse, kar so potrebovali. Hkrati je ista kolona zalagala s hrano in drugim tudi fašistično postojanko v Braniku na Vipavskem, ki se je takrat imenoval Rihemborg.

V začetku leta 1944 je Stjenka sklenil napasti to kolono. Takrat je bil namestnik komandanta Južnoprimorskega odreda, komandant pa je bil Karel Nardin-Jakec, medtem ko je bil Jože Švigelj-Mojzes komisar odreda, Josip Bolje-Jamnik pa njegov namestnik.

Do komenske akcije je bil odred sestavljen iz četi, ki pa so bile številčno močne, in šele po tej akciji so bili formirani bataljoni. Ko je bil izdelan načrt za napad na omenjeno kolono, je Stjenka z nekaj borci odšel po štiri letalske mitraljeze in lahek minomet, ki so bili zaplenjeni na vojaškem letališču v Mirnu pri Gorici. Nekaj dni zatem je odvedel na položaj tri čete. Prvo četo je vodil komandir Slavko Krt iz Hruševce, II. četo komandir Živko, III. četo pa Alojz Furlan-Milko iz Malega dola. Prva in tretja četa sta bili določeni za napad, druga četa pa za zavarovanje ceste v smeri proti Braniku, od koder bi utegnili priti pomoč napadeni koloni. Prva in tretja četa, ki sta šteli okrog 100 borcev, sta zavzeli položaje na kraju, ki mu domačini pravijo Rovna, oziroma na pobočju Šunka in hriba Boršt, ki stojita vsak na drugi strani Rovne, po kateri se vije cesta Komen—Branik, in tako tvorita nekakšno sotesko. Tu so borci dva dni zamačali kolono. Zjutraj so prihajali v zasedo, zvečer pa so odhajali prenočevat v bližino Tomačevice. Tretji dan so se spet vrnili v zasedo. Poiskali so si primerne zaklone med kamenjem in bo-

rovci ter nestrpnost čakali fašiste. Končno so jih vendarle pričakali. Bilo je okrog 10. ure dopoldne, ko je izvidnica sporočila, da od Komna prihaja motorizirana sovražna kolona.

Tisto jutro — bilo je v sredo 2. februarja 1944 — je odšlo iz Trsta pet kamionov, natovorjenih s hrano in municijo. Kamione je spremljalo 35 močno oboroženih fašistov. Italijansko poročilo o tem napadu pravi, da je bilo vodstvo tega transporta poverjeno centurionu (kapetanu) Antoniu Costantini-ju iz 58. Legije črnih srajc, ker je bil že izkušen v bojih proti partizanom in je bil nedavno tudi ranjen ob nekem spopadu z njimi. Od fašističnih oficirjev je bil v spremstvu transporta tudi capomanipolo (četovodja) Ermenigildo Mombelli.

Na Opčinah se je koloni priključila avtoblinda (oklepni avtomobil), poln oboroženih Nemcev, ter osebni avtomobil, v katerem se je vozil neki nemški major. Ko je kolona dospela v Komen, so raztovorili, kar je bilo namenjeno tamkajšnji posadki, in ko se je koloni pridružilo 11 črnosrajčnikov iz komenske postojanke, so krenili proti Braniku.

Ko je izvidnica obvestila Stjenko, da prihaja kolona, je zapovedal najstrožjo pripravljenost in odredil, da nihče ne sme streljati, dokler ne bo on izstrelil rafal iz brzostrelke, ki bo znak za splošen napad.

Medtem se je naglo bližala kolona po vijugasti cesti. Čez čas je izza bližnjega ovinka pridrvel prvi kamion, nato drugi, tretji in tako dalje. Dva kamiona sta bila delno opremljena z jeklenim oklepom. Za borce, ki so še vedno napeto čakali v zasedi, je bilo vse to več kot so pričakovali. Toda zdaj ni bilo časa za pomisleke. Ali zmagati ali pasti! Ko je Stjenka izstrelil rafal, se je iz obeh pobočij vsul plaz svinca na Nemce in fašiste. Nekaj fašistov, ki so sedeli na kamionih, je takoj padlo, ostali pa so poskakali s kamionov in brezglavo iskali zaklon. Poskrili so se v obcestni jarek, za kamenje, pod kamione. Prvi so si od iznenadenja opomogli Nemci. Tedaj so začeli silovito sekati s šarci po partizanskih položajih.

Stjenkovi borci so z vso silo pritiskali na Nemce in fašiste, da bi jih čimprej uničili, toda le-ti, zlasti pa Nemci, so se srdito branili iz avtoblinde. Ko so fašisti spoznali, da ni več rešitve iz partizanskih klešč, so nekateri dvignili roke v znak predaje. Toda Nemci so jih priprčili pobili, s čimer so ostrasil ostale fašiste ter jih prisilili k nadaljnjemu odporu. Toda, ko so Nemci v avtoblindi spoznali, da postaja položaj tudi zanje brezizgleden, so sklenili, da se po vsej sili prebijajo iz klešč. Ko je Stjenka uganil njihovo nakano, je sam vzel minomet v roke in pognal mino proti avtoblindi, ki se je skušala okreniti in uiti. Mina je zadela prednji del avtoblinde in ji onemogočila pobeg. Naslednja mina pa je padla v avtoblindo in pobila vse Nemce, ki so bili v njej. Obenem je avtoblindo napadel tudi tovariš Ivo (Soldatov iz Komna) ter ji z letalskim mitraljezom prestrelil gume. Tako je bila pošast dokončno vržena iz boja. To je znatno olajšalo nadaljnji boj z zagrizenimi nasprotniki. Vtem je ena izmed min pogodila tudi kamion, ki je bil natovorjen z municijo. Tedaj so začeli eksplodirati celi zaboji nabojev in bomb, vmes pa so na vse strani švigali šopi raket. Pod tem kamionom so bili štirje Nemci, od katerih je nazadnje ostalo le nekaj zoglenelih kosti.

Zaman so se medtem skušali posamezni Nemci in fašisti izmuzniti iz klešč, ki so se čedalje bolj stiskale. Enemu samemu se je posrečilo uteči iz klešč. To je bil eden izmed vojakov, pripadnikov italijanske republikanske vojske, ki sta po vsej verjetnosti bila šoferja. Eden od te dvojice — pisal se je Bruno Benedetto — se je neopaženo izvlekel iz klešč in se zatekel v Komen. Ves iz sebe je fašistom sporočil, da je na tisoče partizanov napadlo kolono. Ta novica je fašiste tako oplašila, da jim posled niti na misel ni prišlo, da bi šli na pomoč svojim »kameradam«.

Medtem ko so Nemci in fašisti padali drug za drugim, je bilo nekaj žrtev tudi med Stjenkovimi borci. Med drugimi je padel komandir I. čete Slavko. Ko se je približal nekemu fa-

šističnemu podoficirju, misleč, da je mrtev, ga je le-ta izenada pobil z rafalom iz brzostrelke. Ko je padel vodnik Grbec in mu je hotel priskočiti na pomoč njegov brat, je padel tudi on. Nekaj borcev so ranili Nemci in fašisti, ki so se bili potuhnili, kot da so mrtvi — ko pa so se jim borci približali, so jih napadli in ranili.

Posebno trdovratno se je branilo nekaj Nemcev, ki so se vgnezdili v bližnji gramozni jami. Toda tudi ti so naposled popadali. Poslej je bil položaj za Nemce in fašiste čedalje obupnejši. Če bi se fašisti ne bali Nemcev, bi se bili povečini predali. Toda Nemci so jih neprestano priganjali in jim grozili. Malo pred koncem se je kljub temu predalo 11 fašistov.

Borba je trajala do 16.30. Ko je Stjenka z rafalom pobil zadnjega Nemca, je med borci zavladalo nedopovedljivo navdušenje. Med orožjem, ki so ga zaplenili, so bili 3 nemški mitraljezi, 1 težki in 1 lahki italijanski mitraljez, 1 češki mitraljez, več brzostrelk in 60 pušk. Razen tega so zaplenili večjo količino municije in hrane ter več stotisoč lir, ki so bile namenjene fašistom v Brniku kot plača. S seboj so odpeljali tudi osebni avtomobil, medtem ko so vsa ostala vozi-

la zažgali. Odšli so v Koprivco, kjer so jih domačini in okoličani navdušeno sprejeli ter jih pogostili.

Na kraju te pomembne partizanske zmage stoji zdaj spomenik, v katerega so vklesane naslednje besede:

»Druga in tretja četa Južno-primorskega odreda je na tem položaju 2. februarja 1944. leta pod vodstvom narodnega heroja Šibelje Antona-Stjenke uničila celotno motorizirano sovražno kolono, ki je štela 96 Nemcev in Italijanov.«

Sledijo imena borcev, ki so padli pri tej akciji:

*Markič Henrik iz Bazare
Ščuka Edvard iz Tomačevice
Buda Anton iz Tomačevice
Krt Slavko iz Hruševice
Grbec Vladimir iz Utovelj
Grbec Ljudmil iz Utovelj
Pipan Ivan iz Vižovelj
Črnjava Angel iz Gabrovca
pri Proseku*

Iz maščevanja za ta poraz so fašisti dne 15. februarja 1944. leta požgali rojstno vas Stjenke Tomačevico, Komen, Mali dol in Branik. Vse prebivalstvo teh vasi pa so odgnali v razna nemška koncentracijska taborišča, od koder se mnogi niso več vrnili.

Alojz Ravbar

France Mihelič: Napad

Kako je bilo na Liparskih otokih ...

Mnogo smo že slišali in brali o trpljenju naših ljudi v fašističnih in nacističnih koncentracijskih taboriščih ter zaporih. Malokdo pa ve, da je bilo med vojno precej Slovencev zaprtih tudi na otokih Sredozemskega morja. Zato objavljamo dva sestavka, v katerih se bodo bralci seznanili z Liparskimi otoki in z otokom Elbo, kjer so bili hudi, od vsega sveta odrezani fašistični zapori. — Op. ur.

KOT mnogi drugi, sem tudi jaz moral okusiti fašistično rimsko pravico. Ze zgodaj spomladi 1942 sem se naselil v Sempetrski vojašnici, v policijskih zaporih. Nikomur ni bilo znano, kaj ga čaka. Streljali so talce, ker pa nisem bil ravno nedolžen glede delovanja za OF, sem stalno imel občutek, da me bo doletelo tisto, kar je že toliko drugih. Večkrat so v večernih urah karabinjerji ali vojaki pobirali iz zaporov ljudi, o katerih smo kaj kmalu zvedeli, da so padli v gramozni jami kot talci.

Tako so potekali dnevi, tedni ... Ze precej so jih odpeljali v neznano, dosti jih je padlo, nam pa je bila naša nadaljnja usoda še vedno neznanka.

Končno sem zvedel, da pojdem v internacijo. Fotografirali so me in kmalu sem bil v transportu, namenjenem v Treviso. Potem so me odpeljali v Tortorette Alto. Tam sem se pregrešil zoper fašistične zakone. Močno vkleknjena so me odgnali v zapor Giulianova, kjer so me skupaj s sotripinoma Pevcem in Možino vtaknili v ječo.

Spet smo čakali kaj nam bo prinesla prihodnost. Kmalu smo prišli pred sodišče. Toda dokazov ni bilo in zato nas niso mogli ob-

soditi. Po večmesečnem čakanju nas je doletela policijska internacija na Liparskih otokih.

Ko smo zvedeli, kam gremo, smo se zares prestrašili. Slišali smo že prej, da imajo Italijani na otokih Sredozemskega morja nekaj taborišč, nismo pa vedeli kje.

LIPARSKI OTOKI

Pred severovzhodno obalo Sicilije je skupina vulkanskih otokov, ki se imenujejo po največjem med njimi Liparski otoki. Skupna površina otokov znaša 115 kvadratnih kilometrov. Otočje sestavlja 7 večjih otokov (Lipari, Vulcano, Salina, Panaria, Stromboli, Filicudi, Alicudi) ter 10 manjših (Basiluzo, Le Formiche, Bottaro in drugi). Sicilija je pri pristanišču Milazzo oddaljena dobrih 22 km, celina pa pri Pizzu v Kalabriji 70 km. Otočje je sestavljeno iz vulkanskih kamenin in pepela. Od vrste ognjenikov še vedno delujeta Stromboli (926 m) in Vulcano (386 m). Dosti je vročih, žvepljenih vrecev. Najvišji vrh je ugasli ognjenik Fossa della Felci na Salini (962 m). Obala otokov je strma in težko dostopna. Podnebje je sredozemsko. Poletne suše precej škodujejo poljedelstvu. Uspeva vinska trta, oljke in fige, drugače pa so otoki goli. Prebivalci, ki jih je nekaj več kot 17.000, se ukvarjajo predvsem s poljedelstvom, vinogradništvom in ribolovom. Na otoku Salina je solarna. Največji naselji sta Lipari na istoimenskem otoku ter Salina, tudi na istoimenskem otoku. Na Liparskih otokih je bila že od nekdaj kolonija kaznjencev, tako tudi za časa fašizma. Med zadnjo vojsko je bilo na Liparjih okrog 600 konfinirancev. Zaradi slabe prehrane, nezdravega podnebja in osamljenosti so sloveli Lipari med ljudmi, ki jih je preganjal fašizem, kot eno najhujših italijanskih taborišč.

bili željni vesti s celine in iz domovine, saj je bil otok odrezan od vsega sveta. Čeprav so bili zaporniki zelo sestradani, so bili kljub temu moralno na višku. Na njih se je videlo, kako težko živijo ob pičli hrani. Dnevno so dobivali 7 dkg kruha, plitev krožnik redke juhe in jutraj črno kavo.

Tudi mi smo bili radovedni, kam smo prišli. Zvedeli smo, da je na otoku okrog 600 internirancev, med njimi tudi bližnji sorodnik etiopskega cesarja Hailela Selasija. Le-ta je živel zase v neki hiši. Bilo je precej Dalmatincev, neki Poljak in več Italijanov, profitašistov. Največ pa je bilo Slovencev. Nas, ki smo prišli skupaj, so v veliki sobi ločili in nas razdelili med druge jetnike. Kmalu smo spoznali življenje v taborišču. S seboj smo prinesli nekaj hrane, ki pa so nam jo kmalu odvzeli. Pod pretvezo, da morajo pregledati, če česa ne skrivamo, so nas izgnali iz sob v drugo poslopje, nas tam slekli do gola in nas nato posamič vodili pred posebno komisijo, ki je pregledovala naše postelje in opremo. Kar so dobili konzerv ali druge hrane, so nam takoj vse vzeli, tako da smo bili odtlej odvisni le od taboriščne kuhinje.

Skupina slovenskih internirancev po prihodu z Liparskih otokov

Na otoku Lipari raste le nekaj indijskih fig, nekaj vinskih trt, limon in pomaranč, drugače pa je otok pust. Blizu so še otoki Vulcano, Stromboli, Salina in nekaj manjših. Sonce pripeka tako močno, da požge vsa travo.

Taborišče je bilo v zidanih stavbah kakih 100 metrov nad morjem. Pobež je bil nemogoč zaradi oddaljenosti od kopnega. Vdali smo se v usodo in čakali. Po ves dan smo ležali v posteljah, da bi tako ohranili svoje sile. Italijani se niso dosti zanimali za nas in jim ni bilo mar, če smo hirali.

Pri hrani so si ljudje pomagali, kakor je kdo vedel in znal. Poljak Kudlak je lovil martinčke in iz njih kupal juho. Nekateri so želeli priti v zapor, ker je bil tam obrok kruha 50 dkg, vendar se je to le malokomu posrečilo. Kot se spominjam, je sam eden doživel to srečo. Tam se mu je godilo mnogo bolje kot nam.

Vsak dan smo bili bolj slabotni. Pogum so nam vzbujala le še zavezniška letala, ki so vsak dan bombardirala Sicilijo; pa tudi noči so bile polne nemira. Ugibali smo, če pomeni bombardiranje železnice med Messino in Palermom priprave na invazijo, in upali, da nas bodo zavezniki rešili. Neke sobote spomladi 1943 nas je zgodaj zjutraj prebudilo močno bombardiranje. Skozi zamrežena okna smo videli na morju več ladij, v zraku pa goste roje letal, ki so ladje obsipala z bombami. Po dvehurnem spopadu je grmenje utihnilo. Okoli poldne smo videli po morski površini razlito olje, kar je pomenilo, da se je nekaj ladij potopilo. Tako se je bombardiranje ponavljalo skoraj vsak dan.

Vsako leto 9. maja so fašisti praznovali Dan italijanskega imperija, tako tudi leta 1943. Sicilijanski fašisti so hoteli ta dan praznovati na Liparih kar najbolj slovesno. »St. Marina« je pripeljala 250 uniformiranih fašistov, ki

Janez Rešek, fotografiran deset dni po prihodu z Liparov v Scipione

so si hoteli ogledati življenje svojih sužnjev. V taborišče jih je pripeljal debel duhovnik, ki skrajda ni mogel skozi vrata. Spremljali so ga višji fašistični poglavarji, ki so nato pregledali taborišče. Slišali smo opazko: »Zakaj jih ne postrelite, zakaj še živijo?« Jezno smo stiskali pesti in si želeli srečanja z njimi nekeje v svobodnih slovenskih gozdovih. Toda zdaj smo bili brez moči. Samo mrko smo jih gledali in jim s tem dali razumeti, da jih sovražimo. Okoli taborišča pa so bile postavljene strojnice... Ko so si nas tako ogledali, so se med petjem fašističnih pesmi vkricali na ladjo in se odpeljali proti Milacu.

S pogledi smo spremljali njihovo ladjo in ugibali, kdaj se bomo tudi mi odpeljali z njo — v svobodo. Ladja se je vedno bolj oddaljevala od obale. Domači fašisti so stali v pristanišču in po-

zdravljali odhajajoče z mahanjem. Mi smo pa mislili na žalitve, ki so nam jih prizadejali, na njihove opazke, zakaj nas ne postrelijo. Nenadoma pa se je z ladje močno pokadilo, močno je počilo. Čakali smo, da se dim razkadi, in ugibali, kaj se je zgodilo. Ko pa se je dim razkadi, ni bilo ladje nikjer več. Sredozemsko morje je pogoltnilo vse fašiste, ki so nam še pred dobro uro grozili s smrtjo. Zaman so poskušali fašisti z obale pomagati. Vsaka pomoč je bila odveč, nihče se z ladje ni rešil, torpedo zavezniške podmornice je napravil konec komediji.

Na naših obrazih se je zrcalilo veselje in škodoželjnost, ki so ju opazili tudi naši stražarji. Kmalu so dobili povelje, naj nas zapro v celice, češ da smo mi z radijskim oddajnikom sporočili zaveznikom, da so na ladji fašisti... To pa ni bilo res, saj oddajnika nismo imeli. Takrat se je naše že tako pasje življenje še poslabšalo. »St. Marina«, ki nam je vozila hrano, je ležala na morskem dnu. Pošte ni bilo več. Fašisti so izgubili moralno. Na odprto morje si ni upal nihče več. Le s čolni so večsih pripeljali na otok najpotrebnejše, kar pa ni moglo zadoščati za prebivalstvo in zapornike. Cisterna, ki nam je vozila vodo, se je zatekla v majhen zaliv, vode je pričelo primanjkovati, na otoku sta zavladata pomanjkanje in obup. Odkar se je potopila ladja, smo bili ves čas zaprti. Še hranili so nas močno zastražene skozi velika, železna vrata. Dajali so nam močno osoljene olive. Ta hrana je povzročila močno zatekanje udov in telesa. Kmalu smo bili vsi zastrupljeni. Zdravnik je dal kratko naročilo: »Nekaj dni dobre hrane, pa bo vse dobro.« Toda kje naj jo dobimo?

Naš rojak Jože Malič je nekako izvrtal iz mesta Lipari približno 10 kg hrane za ptice. Kuhali smo jo in si s tem močnikom daljšali življenje. V naši sobi nas je bilo 5, samih Slovencev. Melihar je že tako oslabil, da smo nad njim že skoraj obupali. France Marn,

Skupina internirancev, fotografirana deset dni po prihodu z Liparov v Scipione (okrog 1. avg. 1943)

Drago in drugi smo ležali v posteljah in čakali vsak dan tistih 10 dkp preslonjenih oliv. Dnevi so bili neskončno dolgi.

Kmalu smo zvedeli, da se bomo selili nekam v srednjo Italijo, kot je povedal Malič. Vendar se to še dolgo ni zgodilo. Najbrž Italijani niso imeli več ladij. Bombardiranja so si sledila vedno bolj na gosto. Težke bombe so padale na Sicilijo noč za nočjo, dan za dnem. Mislili smo le na to, kdaj se bodo zavezniki izkrcali. Melihar je v obupu napisal Maliču ostro pismo, v katerem je zahteval za našo sobo 1 kg hrane za ptiče. V pismu je omenil, da bomo drugače pomrli od lakote, ter priložil 100 lir za plačilo. Res smo še isti dan dobili 1 kg črnega prosa. Z izposojenim mlinčkom za kavo smo ga zmleli, izposojnino pa smo plačali z 20 dkp prosa. Zavreli smo vodo in skuhali dragoceno hrano ter jo z največjim tekotom pojedli. Takoj smo se bolje počutili.

Tako s nam minevali dnevi — in prišel je težko pričakovani dan ... V Afriki se je bil konec. Velike jate nemških letal so letele v Evropo, vsak dan so se vrstili zračni spopadi med njimi in zavezniškimi letali. Večkrat smo videli v morju razbitine letal, letalce pa so Italijani iskali s čolni in jih na Liparih pokopavali.

Noč od 9. na 10. julij 1943 je bila strašna. Ves otok Lipari se je tresel. Takega bombardiranja še nismo slišali. Že zgodaj zjutraj je hodil pod našimi okni Nakič in pripovedoval, da so se zavezniki izkrcali na Siciliji. Ta vest nam je dala novih moči in novega upanja. Italijani so bili čisto zbegani. Postali so bolj prijazni in že so iskali tudi prijateljstva z nami. Dne 14. julija so nam sporočili, naj se pripravimo na odhod na celino. Tega smo se zelo veselili. Rešili se bomo otoka sredi morja, s katerega se ne da pobegniti! Nahraniли so nas s paradižniki, kruha pa nismo dobili. Močno zastražene so nas odpeljali do cisterne, ki je počivala že mesec dni, in nas vkrcali nanjo. Več kot 100 karabinjerjev nas je spremljalo. Ladjia je mirno plula, hrane pa še vedno nismo dobili nobene. Nenadoma alarm: zavezniška podmornica v bližini! Mornarji so si nadeli rešilne jopiče. Bili smo 35 km od obale, in če bi nas podmornica torpedirala, bi se izmed nas internirancev najbrž nihče ne rešil. S cisterne so pričeli metati v morje gibljive bombe in kmalu je nevarnost minila.

Okoli 19. ure smo v luki Pizzi stopili spet na suho. Zavezniška letala so obletavala ladjo v nizkem letu. Bilo jih je mnogo in naši spremljevalci so jo popihali na vse strani, ko so jih zagledali. Na srečo nas letala niso obstreljevala; le od Messine sem se je slišalo bombardiranje.

Skozi bojne položaje nemških in italijanskih čet so nas odpeljali na železniško postajo. Odpeljali smo se proti Neaplju, od tam pa v Rim, kjer so nam dali po 15 dkp kruha. Nato so nas poslali v Scipione pri Salsomaggiore v provinci Parma. Kmalu nato je propadel fašizem v Italiji, vojaštvo je postalo še bolj demoralizirano. Hrano so nam izboljšali,

stanje se nam je izboljšalo in pričeli smo misliti na beg. Ni bilo treba dolgo čakati, da je propadla tudi Italija.

Ponoči med 9. in 10. septembrom 1943 smo Komana, Melihar, Jurček in jaz pobegnili iz taborišča ter se napotili proti Sloveniji.

Janez Rešek

... in na Elbi

ELBA je zelo lep otok, poln miškavnosti za izletnike, za zbiralce starin, za oboževalce Napoleona itd. Videti otok Elbo v okoliščinah, ki dovoljujejo brezskrbnost, je verjetno res užitek.

Elba ni znana samo zaradi svojih lepot. Na tem malem koščku zemlje, na njenem južnozahodnem delu leži majhno siromašno pristanišče Portolongone. Ribe in olive so prebivalcem najvažnejša

hrana. Nad mestecem, na mogočnem skalovju, tik nad morjem, stoji srednjeveška trdnjava, ki je bila nekoč namenjena za obrambo otoka in grofov-veleposestnikov. Kasneje, ko se je svet civiliziral, so trdnjavo preuredili v jetnišnico. Jugoslovani so v njej, kot v mnogih drugih v Italiji, na lastni koži občutili vse dobrote fašistične oblasti.

Štirindvajsetega decembra 1942 leta smo bili zaradi ne vem kakšnih razlogov premeščeni iz zaporov v Castelfrancu pri Modeni na omenjeni otok. Bili smo štirje: Kunaver Ivan z Ježice pri Ljubljani, Poženel Ivan iz Idrije, De Gloria dr. Jože, zdravnik z Bleda, in jaz. Vsi smo bili obsojeni na večje časovne kazni, dva celo na dosmrtno ječo.

V Italiji je bil v tem času vsakdanji pojav, da so karabinjerji vodili po vlakih vkljenjene ljudi. Tudi mi štirje nismo vzbujali po-

Gost, ki se ni vrnil

PRVO vojno leto so me Nemci izgnali iz Štajerske. Pribežala sem v Ljubljano in tu živela revno življenje begunca. Stanovala sem v majhni podstrešni sobici, ki mi jo je odstopil usmiljen hišni lastnik.

Nekoč zgodaj zjutraj je rahlo potrkalo na vrata. Odprla sem. Bil je študent Karli, sošolec mojega sina in hčerke na celjski gimnaziji. Bili smo stari znanci in me je zato večkrat obiskal. Živel je ilegalno, bil je videti utrujen. Slutila sem, da je lačen, vedela sem, od kod prihaja. Prinesel je težak zavoj, ki sem ga skrila na balkonu pod drva. Sama sem se odpravila po kruh in mleko, njemu pa sem naročila, naj zakuri pečico in si skuha kavo.

Na stopnicah sem začudena obstala. Kaj sem zagledala? Dva lepa, kot cekin rumena krofa! Ležala sta na stopnicah, pozabljena in izgubljena. Ozrla sem se, če kdo prihaja, če kdo krofa išče. Počakala sem nekaj časa. Nikogar ni bilo, zato sem krofa pobrala in se vrnila v sobico. Karli je ravnokar netil ogenj.

»Glej, Karli, dobra soseda mi je dala dva krofa! Kako lepa sta! Prav taka, kakršne je cvrla tvoja mati doma. Poskusi, če

sejne pozornosti pri potnikih. Človek je takrat imel občutek, ko da je vsa Italija vključena, pa se zato nismo menili za okolico.

Iz Castelfranca, kjer je bila jetnišnica v vojašnici nekdanjega avstrijskega feldmaršala Radeckega, so nas peljali v Livorno. Tu smo se vkrcali na ladjo. Po triurni vožnji smo pristali v Portoferraio, kjer so nas zopet zaprli, da bi med tem časom lahko nabavili prevozno sredstvo. Mobilizirali so taksi, katerega sofer ni bil nič kaj voljan iti na »izlet«, dolg 17 km. Kot plačilo je namreč dobil potrdilo, pa se je prepiral s karabinjerji, trdeč, da za ta papir ne more kupiti niti goriva za vožnjo.

Končno smo le prispeli tja, kjer naj bi bilo naše novo prebivališče za dolgo vrsto let — vsaj tako so želeli fašisti. Vzpenjali smo se kakšnih 10 minut in se nato znašli med mogočnimi zidovi, v pošastnem labirintu. Karabinjerji so pot

zelo dobro poznali. Videti je bilo, da niso tu prvič. Znašli smo se pred dvžnim mostom, izza katerega je bil vhod v jetnišnico. Na vratih je bila tudi »firma« tega zloglasnega podjetja, v katerem so morali jetniki plesti z lesenimi iglami nogavice za Mussolinijeve vojake na fronti. Nad vrati je bil znani Dantejev verz: »Lasciate ogni speranza voi ch' entrate — Opustite vsak up vi, kateri vstopate.«

Sprejem je bil tak kot v vsakem zaporu, samo pregled je bil bolj temeljit. Našim kovčkom so posvetili paznik in njegovi pomočniki-kriminalci posebno pozornost. Tobak in ostale uporabne stvari so izginile v raznih predalih. Pojasnili so nam, da tobaka ne smemo imeti pri sebi. To je bila laž, toda nismo si mogli pomagati. Seznanjali so nas s predpisi jetniške discipline, govoreč, da je to Portolongone. Hoteli so nam

povedati, da si lahko štejemo v posebno čast, ker smo njihovi »gostje«. Zaprli so nas v samice, kjer smo ostali tri tedne, kasneje, ko smo menda prestali preizkušnjo, pa so nas premestili v druge samice. Zdaj smo bili v traktu, kjer so bili tudi drugi Jugoslovani. Od devete ure dopoldne do petih popoldne smo bili v skupni sobi, iz katere je bilo videti kos otoka. Najbolj je bilo videti jetniško pokopališče. Če je jetnik umrl prej, kakor mu je kazen iztekla, so ga pokopali na tem pokopališču, kjer je moral ostati kot mrtvec, dokler se mu ni iztekel rok kazni. Sele potem so imeli njegovi svojci pravico, da ga prepeljejo v svoj kraj.

V času našega bivanja v jetnišnici so pokopališče povelčali, kar pomeni, da je bila smrtnost velika, posebno med Jugoslovani, ki so skupaj z grškimi jetniki imeli posebno strog režim in slabšo hrano kakor drugi jetniki.

Posebno poglavje zasluži nadzorni aparat v zaporu. Službovali so pazniki, ki so bili na otok premeščeni zaradi disciplinskih prestopkov. Ti so bili še posebno strogi, da bi tako dobili dobro oceno in bili čimprej premeščeni na kontinent. Komandant jetnišnice je bil narednik-vodnik. Njegovi podrejeni so ga nazivali »ekselelencas«. Ljudje so trepetali pred njim.

Vse je bilo strogo centralizirano. Jetniki, ki so čakali na sprejem pri tem komandantu, so morali čakati pred vrati ob zidu njegove pisarne. Obrnjeni smo bili k zidu, tako da smo se z nosom dotikali stene. Na vsakem koraku so nas poniževali. Ko sem bil prvič poklican k temu komandantu, mi je svečano sporočil, da imam dopisnico od staršev, ki pa mi je ne more dati, ker nimam dovoljenja od Ministrstva notranjih zadev iz Rima. Tudi vsebine mi ni hotel povedati. S takim postopkom so nas psihično mučili. Nikoli nas niso klicali po imenu, temveč vedno s številko. Grdo so ravnali z nami. Nič čudnega, če so tovariši iz Dalmacije, da bi videli morje, hodili v zobno ambulanto ruvat zdrave zobe!

Po kapitulaciji Italije se ni režim v zaporih nič spremenil. Razlika je bila samo ta, da fašistični pazniki pometali liktorske znake proč in da se je hrana še bolj poslabšala. Nismo več dobivali kruha, temveč so nam nudili namesto njega majhen grozd. Po dogovoru smo Jugoslovani začeli gladovno stavko, a pridružili so se nam še Grki. Postopek proti nam se je še bolj poostрил. Materialno res da nismo dobili skoraj nič, pač pa je stavka pokazala našo veliko moralno enotnost. Italijani so bili sprči stavke zelo zaskrbljeni in so okrepili stražo. Po hodnikih so postavili strojnice; za Nemce pa smo bili kakor živali v zooškem vrtu. Tako so nas namreč hodili gledat po samicah.

Ves čas smo kovali načrte proti tem tiranom in krvnikom. Vsak izmed nas je imel poseben načrt, kako se bo maščeval, kadar pride na svobodo. Do vsega tega pa ni prišlo, ker so nas izpuščali iz zaporov v majhnih skupinah.

sta tudi tako dobra!« sem rekla. Vzel ju je in kot bi trenil sta izginila. Pri tem so se fantu črni lasje vsuli na blede čelo, zobje so se mu svetili kot mlademu volčjaku.

Brez besed sem odšla iz sobe in premišljevala, kako so naši fantje lačni in raztrgani.

Pozneje sem zvedela, od kod tista dva krofa na stopnicah. V hiši so imeli domačo zabavo, s krofi pa so se iz prešernosti obmetavali...

Zunaj sem dobila kruha in mleka. Hitro sem se vrnila v mojo sobico in odrezala fantu velik kos kruha. Potem sem skuhala še polento in sedla sva k zajtrku. Meni ni nič teknilo, fant pa je v hipu vse popravil. Potem je legel in zaspal, jaz pa sem šla po svojih opravkih v mesto.

Po kosilu je postal zgovoren. Povedala sem mu, da so mi njegovi domači pisali, kako ga doma išče Gestapo. Marsikaj mi je potožil. Težko je prenašal napore, živel je v sobici brez oken, sonca in zraka mu je manjkalo. Počutil se je slabo. Imel je kot pergament prosojno kožo, roke pa blede in voščene. Oči so mu sijale v vročici. Tako rad bi bil šel k partizanom, pa mu niso dovolili, ker so ga potrebovali za politično delo med ljudstvom. Tudi umazan je bil. Ukazala sem mu, naj sleče suknjič in srajco. Prestrašila sem se ga. Ves je bil pokrit z gnojnimi krastami. Ubogi fant, tako potr in sramežljiv je stal pred menoj! Rane sem mu izprala s kamiličnim čajem, mu jih namazala z neko mažo in ga obvezala. Potem sem ga preoblekla v sinovo perilo, nakar je legel in zaspal kot ubit. Med tem časom sem mu oprala perilo, očedila suknjič in ga zlikala. Ko se je zbudil, se je oblekel in napil zdravičnega čaja. Zdaj je bil videti svež, bolj zdrav in malo boljše volje. V mraku je odšel. Kasneje se je še večkrat tako oglasil.

Skrit v kotu na balkonu je ob takih prilikah sedel in pisal. Ko se je vrnil iz internacije še moj sin, smo večkrat posedali, sanjarili o miru, svobodi in o vrnitvi domov. Tisti veliki zavoj sta s sinom skupaj odnesla nekam v mesto.

Julija 1943 se je Karli zadnjič oglasil pri nas. Bil je shujšan, toda dobre volje. Prišel se je poslavljat. Želja se mu je izpolnila. K partizanom pojde!

Odšel je moj mladi, lačni gost... Nikoli več se ni vrnil. Prišla je svoboda, ki je o njej tolikokrat sanjaril in ki je o njej prepevala njegova pesem. Nežna in globoka pesem, ki ni bila samo njegova beseda, ampak del njegovega življenja. Ta gost, ki sem mu postregla z dvema najdenima krofoma, ta gost, ki se ni več vrnil, da bi mi zapel pesem o svobodi, je bil mladi pesnik Karel Destovnik-Kajuh!

Anica Kos

Franc Bratovž-Aco

Hlapec Jernej in njegova pravica

NEKEGA meglenega februarskega jutra se je zbrala na hodnikih ljubljanskega sodišča kaj številna skupina ljudi, pri čem tožencev, tožiteljev, pa tudi radovednežev. Kot pri vsaki pravdi, je bilo tudi v tej skupini čakajočih zlahka opaziti dve stranki. Toda ti dve stranki sta se med seboj že na prvi pogled močno razlikovali. Prva, maloštevilna, je bila sestavljena največ iz sta-

rejših ljudi, preprosto in staromodno oblečenih. V obnašanju in v kretnjah so bili negotovi, govorili so tiho in njihovi pogledi so bili uprti v tla, kot bi se nečesa sramovali. V drugi skupini bi vsak slučajni opazovalec lahko našel obraze nekaterih znanih gorenjskih partizanov.

Za kaj je šlo? Zakaj je ta razprava vzbudila toliko zanimanja med ljudmi?

Kmet Franc Cotman je tožil Franca Ziberta, njegovo ženo Katarino, kmeta Špenka in njegovega sina ter kmetico Merčunovo, ker se je Zibert po njegovem mnenju neupravičeno polastil posestva družine Kristan iz Sela pri Vodica. Med vojsko, potem ko so Nemci pobili vso družino razen Viktorja, ki je šel k partizanom, in Franceta, ki so ga kaznovali partizani s smrtno kaznijo zaradi njegovih gestapovskih hudodelstev, je posestvo obdeloval Cotman. Po vojski pa se je Zibert — z oporoko, ki jo je napravil Viktor Kristan — polastil njegovega posestva in ga naposled začel razprodajati. Špenko, njegov sin in Merčunova so kupili dele posestva, ki ni bilo Zibertovo...

Na videz bi se marsikomu ta pravda zdela čisto navadna »kmečka« pravda, ki ima svoje vzroke v brezobzirnem pohlepu po zemlji. Pa ni tako. Zgodba se začne že pred letom 1941...

Na Kristanovi kmetiji je živel s starši več sinov. Najstarejši je bil France, ki bi moral po očetovi smrti postati gospodar posestva. Zato ga je oče kot napreden človek dal za nekaj let v šolo. Med šolanjem je stanoval pri svoji teti Zibertovi. Fant se je kmalu sprijaznil. Oče mu zaradi tega ni hotel zapustiti posestva, ampak je kot dediča določil mlajšega sina Viktorja. France je tiho kupal jezo na svojega brata in čakal, kdaj se bo lahko maščeval.

Leta 1941 je Kristanova družina, ki je bila že prej napredna — posebnost Viktor se je rad družil s komunisti — začela sodelovati z OF in prvimi partizani v rašiških gozdovih. Pustolovski duh Francea Kristana ni mogel mirovati. V partizanih je videl pomočnike, da bo dokazal bratom, kako je on boljši od njih in se tako maščeval

za žalitev. Zato je med prvimi vstopil v Rašiško četo. Ze tedaj se je zdel drugim partizanom nekam potuhnjen in čuden. Nosil je posebno čelado, zato se ga je prijel ime »Padobranec«. Res se je kmalu pokazalo, da je partizan samo po naključju, da je res pravi vrtnjenec. Med prvo ofenzivo se je vdal Nemcem in izdal svoje tovariše. Postal je eden izmed najhujših izdajalcev na Gorenjskem. Poleti 1943 je prišel partizanom v roke. Njegov žalostni konec je v lanskem letniku »Borca« temeljito opisal Vinko Hafner v članku z naslovom »Obračun«. Med drugim je Hafner opisal, kako je France Kristan pri zasliševanju pripovedoval, zakaj je vstopil v gestapovsko službo. Da je to storil, ga je nagovoril stric iz Kranja, ki je imel pri Gestapu velik vpliv. Ta stric je France Zibert iz Stražišča.

Kmalu potem, ko se je zvedelo za smrt Franceta Kristana, so neke noči neznanci postrelili vso Kristanovo družino v domači hiši na Selu. Rešil se je samo sin Viktor, hudo ranjen. Nemci so skušali hudodelstvo naprtiti partizanom, češ da so se ti maščevali nad brati in materjo, ker je bil sin, oziroma brat France, gestapovec. Zato so dovolili, da se je Viktor Kristan zdravil na Golniku, nato pa je ležal več mesecev pri teti Katarini Zibert. V tem času je pred nemškimi oblastmi napravil oporoko, po kateri je volil posestvo Zibertu in njegovi ženi. Kmalu potem je Viktor Kristan odšel iz Kranja domov, od tod pa k partizanom. Padel je 6. januarja 1945 v Kamniški Bistrici.

Preden je padel, pa se je zgodilo še nekaj. Poleti 1944 je partizan Viktor Kristan, kurir okrajnega komiteja KPS, zvedel, da je partizansko sodišče obsodilo Fran-

ca Ziberta na smrt zaradi sodelovanja z Nemci. Stric je pred aretacijo pripadnikom VOS pobegnil in se umaknil na Koroško. Teta je Viktorju pisala, naj pobegne od partizanov in naj pride k njej v Kranj, kjer ga bo ščitil stric. Viktor pa ni hotel o tem nič slišati. Ker ni maral, da bi prišlo posestvo v roke Zibertu, je spremenil svojo oporoko. V takih okoliščinah bi vsak partizan tako napravil, čeprav bi posestvo prišlo v »tuje« roke, oziroma na »tuje« ime. Več ljudem je pokojni Viktor Kristan pripovedoval, da posestva ne bo zapustil stricu, ki je kriv vse njihove nesreče in sramotne poti brata-izdajalca. V novi oporoki je Kristan določil za dediča Franca Cotmana, ki je medtem zadovoljivo upravljal posestvo. Cotman je bil sodelavec partizanov in skrben gospodar.

Viktor Kristan je oporoko napisal v treh primerkih. Enega je imel sam, drugega je dal komisarju Francetu Ježu-Doretu, tretjega pa kurirju Znidarju, domačinu iz Vodice. Ko sta Viktor in Dore padla, sta dva izvoda oporoke propadla. Znidarja pa so Nemci ujeli. V zaporu se je prijavil k domobrancem, oporoko pa je zakopal. Po osvoboditvi jo je spet izkopal in — kot kaže — z njo izsiljeval Ziberta in druge za denar in pijačo. Znidar se je dodobra izpridil. Kradel je in goljufal, bil večkrat obsojen na zaporne kazni, naposled pa je lani pobegnil čez mejo v inozemstvo. Pred sodiščem je Znidar zanikal, da bi kaj vedel za Kristanovo oporoko, čeprav je drugje vedel o njej precej povedati. Nekaj dni pred pobegom je Znidar na zaslišanju preiskovalcu izpovedal, da je oporoko Viktorja Kristana, s katero je Kristan zapustil posestvo Cotmanu, res imel,

da pa jo je uničil. Bržčas se je bal sitnosti na sodišču.

Začela se je »verižna reakcija« — tožba, ki z majhnimi presledki traja od leta 1946 do zdaj. Žibert, ki se je 1945. vrnil v Jugoslavijo, se je imel za lastnika lepega posestva, obsegajočega takrat še 23 hektarov zemlje s hišo in gospodarskimi poslopji. Cotmanu je odpovedal najemno pogodbo. Toda prišla je agrarna reforma. Žibert, ki ni kmet, ni mogel obdržati več kot 3 hektare zemlje. Cotman je izgubil kasneje več tožb, ko je spodbijal veljavnost oporoke, napisane leta 1943 v Žibertovo korist. Le-ta je začel prodajati dele zemlje in hišo. Zdaj je nastopila Zveza borcev, ki ni mogla trpeti, da bi človek, ki se je o njem slišalo toliko slabega, gospodaril s posestvom tako tragično izumrle Kristanove družine. Začeli so zbirati dokaze, iskati priče, ki so vedele za oporoko v korist Cotmana.

Toženec Franc Žibert se zagovarja: »Že leta 1941 so me Nemci hoteli prisiliti, da bi postal »blockleiter« v »Kärntnische Heimatbund«. Pač zato, ker sem znal dobro nemški, drugi pa ne. V službi sem bil pri »Jugočeški« kot nočni čuvaj, stanoval pa sem v Stražišču. Ves čas od leta 1941 sem materialno podpiral OF, zlasti s cigaretami in denarjem. Leta 1943 so me končno prisilili, da sem sprejel funkcijo »blockleiterja«. Zaman sem se branil, da imam nočno službo, podnevi pa moram spati. »Ortsgruppenführer« Rebernigg mi ni dal miru. Moral sem raznašati letake in plakate ter pobirati članarino, se udeleževati sej itd.

Pokojnega Franceta Kristana sem imel nekaj let pri sebi na stanovanju. Po značaju je bil zelo slab, saj je rad kradel. Kadar je prišel k meni njegov oče, moj svak Kristan, sem mu večkrat kazal sinovo zadnjico, vso lisasto od tepeža. Tako sem ga tepel po očetovi zahtevi, da bi se pobiljšal. Franceta Kristana sem zadnjič videl leta 1940. Med vojsko sem ga videl le dvakrat. Neke noči je prišel k meni v tovarno in mi pokazal gestapovski znak pod zavihkom suknjiča. Začudil sem se in se tudi ustrašil, saj sem vedel, da je bil prej France partizan. Rekel je, da je stopil h gestapovcem, da ne bi doma vseh pobili. Prepovedal sem mu

obiske pri nas doma, ker sem se ga bal in ker me je bilo sram, da imam takega sorodnika...

Nisem vedel, da so me partizani obsodili na smrt, Zakaj neki, saj sem jih vedno podpiral z denarjem in cigaretami! Res sem bil funkcionar Heimatabunda, pa saj so bili tudi drugi, ki niso bili nikoli obsojeni. Kot vem, je moji smrtni obsodbi botrovalo zgolj osebno sovraštvo in maščevalnost nekaterih ljudi. Neke noči je prišla v moje stanovanje partizanska patrulja. Mislim sem, da so prišli po obleko, ki sem jo zanje pripravil. Zahtevali so, naj jim pokažem legitimacijo. Ko sem odšel po obleko, sem se zelo prestrašil. Mislim sem, da me nameravajo partizani mobilizirati. Jaz pa sem bil že prestar in poln revmatizma. Zdaj imam 72 let... Pobegnil sem v tovarno. Kmalu so me klicali na Gestapo in zahtevali od mene slike za novo legitimacijo, ker so mi prejšnjo vzeli partizani. Gestapo me je poslal v Salzburg na urad za delovno silo. Nekaj dni sem bil v taborišču, nato pa sem dobil službo nočnega čuvarja v neki tovarni.

Po kapitulaciji Nemčije sem pomagal internirancem in beguncem, ki so se vračali na svoje domove. Bil sem uslužben v nekem nemškem skladišču. Živila sem delil brez vednosti Američanov. Jeseni 1945 sem zvedel, da se mora vsak Jugoslovčan vrniti do volitev, zato sem se tudi jaz podvzval.

Iz Salzburga se nisem vračal domov, niti nisem hodil v Selo. Redno sem poslušal radio in sem vedel, kaj se godi v okolici Kranja in Sel. Tam je bilo marsikaj navzkriž in človek bi jo lahko skupil čisto po nedolžnem s katerekoli od obeh strani. Med prvo svetovno vojsko sem bil vojak, bil sem tudi odlikovan. Zato vem, kaj je vojska.*

Sodnik je med razpravo prebral več izjav posameznikov iz Kranja in okolice. Te priče govore v prid Franca Žiberta. Iz njih se razbere, da Žibert ni bil takšen, kot bi ga nekateri radi prikazali. Predvsem naj bi bil zaveden Slovenec, ki je bil vedno proti Nemcem. Tudi OF je podpiral »materialno in moralno« ter zagovarjal ljudi pred Gestapom (čeprav pri Gestapu po lastni izjavi ni imel nobenega vpliva!).

Žibert naj bi bil tudi vedel, da ti in ti ljudje delajo za OF, pa jih ni izdal, oziroma niso utrpeli od okupatorja nobene škode.

Vse te izjave so nastale pred ustanovitvijo Zveze borcev. Podpisniki pa izpričujejo skrajno navivnost, ali pa so podpisali izjave tudi iz drugih razlogov. Posebno še, ko gre za človeka, ki ga je leta 1944 partizansko sodišče obsodilo na smrt. Tedaj so sodišča delovala že zelo temeljito in tudi pravično. Torej je neverjetno, da je obsodbi botrovalo »zgolj osebno sovraštvo in maščevalnost«. Razen tega pa je znano, kako prekanjena je bila obveščevalna služba gestapovcev. Bili so primeri, da so celo organizacije osvobodilnega gibanja dalj časa delale pod neposrednim vodstvom gestapovskih agentov, čeprav je bilo članstvo pošteno in zavedno. To se je dogajalo zato, da so se gestapovski agenti izkazali kot sposobni ljudje in prišli na vodilna mesta v osvobodilnem gibanju. Tam so lahko še bolj škodovali Osvobodilni fronti, oziroma bolj koristili Nemcem, kot pa če bi bili običajni ovaduh. Dogajalo se je tudi, da Nemci niso zaprli ljudi, o katerih so vedeli, da delajo v osvobodilnem gibanju. Opazovali so jih dlje časa in skušali priti do voditeljev. Pogosto so se agenti gestapa poskušali prilizovati vodstvu osvobodilnega gibanja tudi z bogatimi prispevki in z bobnečimi govori, na videz polnimi sovražstva do okupatorja...

Zato je bila zanimiva zadrega enega izmed podpisnikov izjave v korist Žiberta. Ta podpisnik je leta 1944 stanoval pri Žibertu, potem pa je odšel k partizanom, je pa nečak Žibertove žene. Zdaj je trdil, da je premalo premislil, ko je podpisal tisto, kar mu je Žibert prinesel že napisano v podpis. Če bi bil vedel, kaj bo iz tega, prav gotovo ne bi bil podpisal! Zakaj je pravzaprav podpisal — o tem ni vedel povedati nič točnega in jasnega.

Tudi sam Žibert se je pojavil pred sodiščem z značko Zveze vojaških vojnih invalidov...

Kar se tiče spomina, bi lahko hčer toženca Špenka proglasili za »čudežnega otroka«. Neverjetno točno, bolj kot vsak star partizan najbolj krvavih bojev, se spominja točnih datumov in izjav

pokojnega Viktorja Kristana. Seveda le tistih, kjer naj bi Viktor govoril, da bo posestvo po njegovi smrti Zibertovo. Toda takrat je bila stara komaj deset let ali še manj. Zato se zdijo njene izjave vsakomur neverjetne in očitno kažejo, da so plod dogovora.

Kot trdi toženec Špenko, je Kristan zahajal kot partizan k

njemu v hišo, čeprav je moral vedeti, da je Špenkov brat poveljnik domobranske posadke v Mengšu, dva nečaka pa tudi domobranca. Ti sorodniki so ga nekajkrat obiskali. Spodil jih ni, ker ponudi vsakomur, ki pride v njegovo hišo, kruha. Res so bili ti sorodniki pred begom na Koroško pri njem, ni pa res, da jih je tedaj bogato pogostil, kot tr-

dijo hudobneži... Pač pa Kristan sploh ni hotel zahajati k Cotmanu, ker mu je ta prepovedal obiske. Zato je raje prihajal k Špenku...

Katarina Zibert toži Cotmana tudi zaradi krave, ki jo je ta prodal s posestva. Cotman pa ima shranjene vse račune, da je denar potrošil za pogreb pokojnega Viktorja Kristana...

Sodišče je razsodilo, da je posestvo s hišo in gospodarskimi poslopji last Franca Cotmana. Verjelo je pričam, ki so brez dogovarjanja izpovedale vse enako, ki so bila njihova pričevanja jasna in nedvoumna, po vsebini logična in verjetna. S tem je popravljena krivica, ki je 14

let razburjala člane ZB in druge prebivalce okolice Vodice. Žal je moralo preteči dosti let, preden je Cotman prišel do svoje pravice in preden je bilo zadoščeno poštenim partizanskim ljudem...

Mile Pavlin

Izrečeno in zapisano ...

Opisani primer, ki ga lahko imenujemo hudo krivico, se ni pripetil kje v hribih, ampak sredi Ljubljane, v občini Ljubljana-Vič. Zato je še bolj vreden obsodbe.

Kaj je pravezpravje zgodilo? Tovariš Z. P.-A. iz Brezovice je star 46 let in kot tak tudi po letih že pri koncu delovne dobe. Živčno je močno razvrvan in se je že zdravil na nevrološki kliniki. V nobeni službi ni dolgo vzdržal. V NOV je odšel decembra 1941 in je nosilec »Spomenice 1941.« Skratka, Z. P.-A. je značilen primer živčno prizadetega človeka, kakršnih je po vsem svetu dosti med nekdanjimi vojaki. Zato je okrajni odbor ZB že lani poslal zanj predlog za izjemno upokožitev po členu 73. Pri tem se je opiral na mnenje občinskega odbora ZB Ljubljana-Vič, ki je tudi sam menil, da tovariš zaradi takšnega zdravstvenega stanja ni sposoben za delo.

Medtem je dobival Z. P.-A. od oddelka za zdravstvo in socialno varstvo občine Ljubljana-Vič podporo — od marca 1958 dalje. Ukinitvi so mu jo s 1. januarjem 1959, čeprav njegov primer pred zveznim organom, ki je pristojen za upokožitve, še ni rešen. Podporo je dobival v obliki nakazila za nakup živil pri trgovskem podjetju »Emona« v višini 4000 dinarjev. Po ukinitvi podpore je oddelek za zdravstvo in socialno varstvo sporočil občinskemu odboru ZB vzroke za to dejanje:

»Ni socialno ogrožen,« trdi v dopisu načelnik oddelka. »Zato po odloku o občinskih podporah ne

more dobivati podpore. Mnenja smo, da zanj kot za borca od 1941 poskrbi Zveza borcev. Če je za delo sposoben, naj se zaposli, v nasprotnem primeru pa bolezensko upokoji. Pripominjamo, da je iz dobavnice razvidno, da je za nakazni denar kupoval prehranske artikle, ki niso nujno potrebni za preživljanje, kakor tudi prevelike količine kot enomesečna potrošnja (primer za mesec december: 2 kg masti, 2 steklenici jedilnega olja, 2 komada margarine, 4 kg sladkorja).«

Torej tako! Že več let se pri nas vspovsod govori in piše o decentralizaciji, o prenosu pristojnosti navzdol, o osamosvojitvi občin, o širših pooblastilih nižjih organov itd. V zvezi s tem je potrebno razumeti, naj občine same rešujejo tudi svoje socialne probleme. Prav tako se že dolgo na široko govori po vseh organizacijah ZB in tudi po upravnih »socialni« liniji o tem, da problemi bivših borcev niso izključno in samo problemi ZB, ampak problemi družbe, ki jih zato tudi mora reševati. O tem je večkrat pisala tudi revija »Borec«, o tem so razpravljali po plenurnih in komisijskih ZB. Ali je odlok komisije sveta za zdravstvo in socialno varstvo občine Ljubljana-Vič v skladu s temi, v naši družbi splošnimi težnjami? Trditev v dopisu, naj »zanj poskrbi Zveza borcev,« je močno zastarela, nehumana ter politično in socialno zgrešena. Delitev problemov na tiste, ki naj jih rešuje ZB, in na tiste, ki naj jih rešuje »oblast,« je v skrajni

meri tudi voda na mlin tistim našim nasprotnikom, ki bi zelo radi dosegli, da bi se vprašanje bivših borcev reševalo skozi načelo: »Sami ste si skuhal, zdaj pa še sami pojedite!«

Podpora 4000 dinarjev mesečno ni tako strašno breme, da ga ne bi zmogla katerakoli jugoslovanska občina. In zakaj je bilo potrebno opravičevati ustavitev izplačevanja podpore s trditvijo, da je Z. P.-A. kupoval živila v količinah, ki so prevelike za eno samo osebo na mesec in ki niso nujno potrebna za preživljanje? Namenoma smo objavili podatke o količinah teh živil, da bi bralci sami presodili, kakšno življenjsko raven ne bi smel imeti državljani FLRJ leta 1959 po mnenju tistega, ki je dopis sestavil. Ali sta res 2 kg masti in 2 litra olja preveč?

Nadalje beremo v dopisu, ki ga je poslal isti oddelek občine Ljubljana-Vič Glavnemu odboru ZB dne 23. februarja 1959, da Z. P.-A. ni predložil potrditve o nesposobnosti za delo. Človek se sprašuje, kaj je v tem primeru napravila za bolnega tovariša, ki čaka upokožitve, organizacija ZB! Mar mu ne bi mogla ona priskrbeti potrditve? Ne znajo in nočejo vsi ljudje manevrirati po pisarnah in zdravniških čakalnicah, posebno še, če so živčno razvrvani in razočarani. Zato je trditev, da se Z. P.-A. ni pobrigal za potrditve, da je zatorej sam kriv, da so mu ukinitvi podporo, jalovo opravičilo.

M. P.

Muzeji -

podoba naše revolucije

Kočevje »Del Kočevskega muzeja je tudi oddelek Ljudske revolucije,« pišejo iz Kočevja. »Ta oddelek je delno v starih muzejskih prostorih ob Rinži. Tam je relief, ki kaže kraje, kjer so bili med NOB večji boji, nadalje sedeže partijskih in drugih organizacij, bolnišnice, tiskarne itd. V istem prostoru je razstavljenega tudi nekaj zaplenjenega orožja in vojaškega materiala. V dvorani nekdanjega lutkovnega gledališča v Šeškovem domu so v 25 vitrinah in delno tudi po stenah razstavljene fotografije, dokumenti in predmeti iz NOB. Le majhen del vseh predmetov in listin je razstavljen zaradi pomanjkanja prostorov. V načrtu imamo graditev drugih, večjih muzejskih prostorov.

Iz revolucionarnega delavskega gibanja pred II. svetovno vojno hrani naš muzej precej dokumentov. Imamo dokumente o revolucionarnih dogodkih v Kočevju leta 1919. Takrat je srezko načelstvo in sodišče moralo zaradi strahu pred delavstvom spustiti iz zaporov politične jetnike. Na pomoč je moralo poklicati tudi četo vojakov. Imamo tudi dokumente o železničarski in rudarski stavki leta 1920, stavki tekstilcev leta 1935 itd.

Za ogled muzeja se ljudje premalo zanimajo. Letno obišče naš muzej le kakih 800 ljudi, večinoma mladine. Moška mladina se zanima predvsem za orožje in vojsko, ženska pa za žrtve, bolnišnice in taborišča. Del krivde za slab obisk je tudi v tem, da so muzejski prostori na dveh krajih...«

Slovenj Gradec Upravnik muzeja NO v Slovenjem Gradcu tovariš Bogdan Zolnir piše: »Naš muzej bi morali vsekakor preimenovali v Muzej ljudske revolucije. Muzej prikazuje razvoj delavskega gibanja in rast KPJ od le-

UREDNIŠTVO REVIE »BOREC« JE POSLALO NEKATERIM POKRAJINSKIM MUZEJEM NO VPRAŠANJA, KI SE NANASAJO NA NJIHOVO DEJAVNOST IN STANJE V JUBILEJNEM LETU 40. OBLETNICE KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE. MUZEJI SO NAMREČ TISTE USTANOVE, KI LAHKO NAJVEČ PRIPOMOREJO, DA SE Z REVOLUCIONARNO PRETEKLOSTJO NAŠEGA DELAVSKEGA RAZREDA SEZNANJO ŠIROKE LJUDSKE MNOŽICE. ODGOVORI NA TA VPRAŠANJA NAJ BI VZPODBUDILI ČIMVEČ LJUDI, DA SI OGLEDADJO RAZSTAVLJENE ZBIRKE IN DOKUMENTE, ZLASTI PA NAJ BI SI JIH OGLEDALO ČIMVEČ MLADINE, SAJ SODI ZANIMANJE ZA NAŠO REVOLUCIONARNO PRETEKLOST V POLITIČNO VZGOJO IN JE NUJNO POTREBNO ZA RAST MLADEGA ČLOVEKA V SOCIALISTIČNEGA DRŽAVLJANA.

ta 1920 do 1941 ter razdobje NOB na področju Mežiške, Mislinjske in zgornje Dravske doline. V letih 1925—1930 je bilo na tem področju okrožje »Sever«, jeseni 1944 pa okrožje Dravograd. Gradivo je kronološko razloženo v šestih sobah. V prihodnosti bi morali bogato zbirko muzeja arhitektonsko preurediti, kar pa ne moremo zaradi pomanjkanja sredstev...

Iz revolucionarnega delavskega gibanja pred vojno imamo nekaj originalnih dokumentov o veliki rudarski stavki junija 1918 v Mežici, zatem gradivo o stavki železničarjev 1920. leta. Posebno zanimivi so spomini Metarnika na vukovarski kongres. Ivan Ditinger, ki je bil sodelavec Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, nam je ohranil obsežne spomine na delo ravenških komunistov.

Muzejska razstava je v primerni stavbi, vendar nimamo prostora za pisarno in depoje. Na leto si muzej ogleda 3—5 tisoč ljudi. Večinoma so to šolski izleti. Zanimanje za muzej bi morali predvsem poživiti prosvetni delavci, in sicer vsi, ne samo nekateri, ki že zdaj koristno uporabljajo podatke iz muzeja za bolj nazoren pouk zgodovine. Zdj delo v muzeju poleg mene samo še administratorka. Naš muzej je še vedno v izgradnji in bo postal resnična podoba naše revolucionarne preteklosti šele čez nekaj let, če bodo za to odgovorni preskrbeli dovolj denarja, seveda!«

Novo mesto »Dolenjski muzej ima tri oddelke: arheološki, kulturnozgodovinski in oddelek NOB,« sporoča upravnik muzeja iz Novega mesta. »Muzej deluje šele 5 let in je zato razmeroma še mlad. Že zdaj pa so prostori močno premajhni. Uprava muzeja pripravlja načrte za ureditev muzejskega okolja in za gradnjo vsaj še dveh paviljonov. V enega izmed njih naj bi se vselil tudi oddelek NOB...

Iz revolucionarnega delavskega gibanja pred II. svetovno vojno imamo predvsem dokumente o ustanovitvi in razpustu organizacij KPJ v Novem mestu iz leta 1920 ter vrsto dokumentov, predvsem iz arhiva nekdanjega okrajnega glavarstva. Ti pričajo o uporniškem gibanju okoliških kmetov v letih 1918 in 1919 ter o nastopanju protirežijskih strank, skupin in društev. Večina gradiva te vrste, tudi gradiva velike važnosti, trenutno ni v Novem mestu. Oddali smo ga v Ljubljano za raziskovanje revolucionarnega in delavskega gibanja. Narodnoosvobodilno gibanje na Dolenjskem prikazuje dokumenti, razstavljeni v dveh sobah. Težišče je predvsem na vojaškem delu NOB. Raznaja dopolnitev zahteva predvsem prikaz razvoja ljudske oblasti ter gospodarske in kulturnoprosvetne dejavnosti v NOB. Predvsem pa je nujno povsem na novo urediti in dopolniti prikaz naprednega in revolucionarnega gibanja na Dolenjskem med obema vojnama.

Zanimanje za muzej je povsem zadovoljivo, čeprav pogrešamo skupinskih obiskov, zlasti obiskov sindikatov in delavskih kolektivov. Šolska mladina redno in pogosto obiskuje muzej, ne samo mladina iz Novega mesta in okolice, pač pa tudi iz drugih delov Dolenjske in celo iz drugih predelov Slovenije, včasih pa tudi iz sosednjih hrvaških krajev. Povprečni letni obisk znaša 5000 obiskovalcev. Da bi povečali zanimanje mladine za obisk muzeja in sploh za našo revolucionarno preteklost, je poleg žive besede v šoli potrebno predvsem prikazovanje ustreznih diafilmov in filmov. To lahko poživijo tudi pripovedovanje udeležencev, starih borcev in drugih. Vse to se v splošnem že dela, vendar bi bilo potrebno več temeljitosti, sistematičnosti in vneme...«

Trbovlje

Upravni odbor Revirskega muzeja v Trbovljah nam je poslal odgovor, iz katerega povzemamo naslednje: »Ves muzealni material je pri nas razstavljen v štirih prostornih sobah. V prvi sobi je material iz revirskega delavskega gibanja med obema vojnama. Tu so prikazane stavke, boj z orjunaši, proslave delavskih praznikov, preganjanje borcev za delavske pravice, udeležba v španski državljanski vojni ter gradivo okoli ustanovitve KPS na Čebinovem leta 1937. V ostalih treh sobah je razstavljeno gradivo iz NOB. V drugi sobi so prikazane priprave na vstajo in delo KPS v tej smeri. V tretji sobi so ponazorjene akcije prvih partizanov, v četrti pa nadaljnji razvoj NOB. V načrtu je ureditev Sobe herojev ter izpolnitev dokumentov o I. revirski četi. Zbirka dokumentov iz delavskega gibanja je že precej obsežna, pa se še nadalje izpopolnjuje. V muzeju je prikazano vse delavsko gibanje, zbrani so kazenski listi komunistov itd. Skupno ima muzej 737 predmetov, od tega je razstavljenih samo 342.

Zanimanje za ogled muzeja je v Trbovljah in Zasavju precej veliko. Muzej ni imel stalnega uslužbenca, zato je bil odprt le poleti po trikrat na teden v popoldanskem času. Prijav-

ljenim skupinam smo omogočili obisk izven tega časa. Lani si je muzej ogledalo 620 oseb v 16 skupinah. Predlanskim pa je bilo 4820 obiskovalcev, od tega največ šolske mladine. Od letošnjega 1. marca je muzej odprt vsak ponedeljek in sredo od 8. do 13. ure, v torek in petek pa od 14. do 18. ure. Pridno ga obiskuje učiteljstvo s šolsko mladino...«

Celje

»Mestni muzej, v katerem je tudi oddelek NOB, obišče letno 13 do 18 tisoč prebivalcev. Med temi je dosti mladine. Zanimanje za muzej je zadovoljivo glede na sedanje možnosti razstavljanja gradiva iz celjskega muzejskega območja.

Oddelek NOB je bil odprt leta 1951 in je to eden izmed prvih takih oddelkov na Štajerskem. Takrat je zato požel vsesplošno odobravanje. Razstavni prostor obsega približno 90 kvadratnih metrov. Uprava muzeja si je stalno prizadevala dobiti večje prostore, ker je zgodovinskega gradiva, primerne za razstavljanje, zelo veliko. Letos je za oddelek NOB določeno, da dobi prostore v Starem magistratu sredi mesta. To je zelo primerno mesto. Še letos bomo začeli prostore adaptirati.

Medtem ko je iz NOB ohranjenega mnogo dokumentarnega in slikovnega gradiva kakor tudi ostalih eksponatov, je dokumentacija revolucionarnega partijskega gibanja slabše zastopana. Obsežen je slikovni material o delovanju Svoboda in Vzajemnosti, o konfinacijah komunistov v Bileči in Medjurečju in tudi material iz zaporov v Sremski Mitrovici. Ohranjena je precejšnja zbirka ilegalnih časopisov.

Celjsko področje je bilo središče odpora proti okupatorju na Štajerskem. Zato je zdaj to stanje pomembno prikazano v muzeju, ker ni primernih prostorov. Toda to se bo v bližnji prihodnosti zadovoljivo uredilo, ko dobimo nove prostore...«

Postojna

Iz Postojne pišejo: »Notranjski muzej je pokrajinski in po zbirkah kompleksni muzej. Ima štiri zbirke: zbirko NOB, kulturnozgodovinsko, etnografsko in arheološko. V depojih je mnogo gradiva, toda primanjkuje razstavnih prostorov.

Dokumentov iz revolucionarnega delavskega gibanja pred drugo svetovno vojno imamo zelo malo. Omembe vredni pa so dokumenti in pisma iz ječe, ki jih je pisal narodni heroj Pino Tomažič. Ker nam primanjkuje prostorov, imamo zbirko NOB združeno z zbirkama italijanske in nemške okupacije. Večji del pa zavzema prav gradivo iz časov NOB. Tu je razstavljeno partizansko orožje, dokumenti in predmeti padlih borcev, tisk iz partizanskih tiskarn in drugo.

Notranjski muzej povprečno letno obišče od 7000—9000 ljudi. Prevladuje mladina. L. 1953 smo imeli 61 dijaških skupin, ki so si ogledale muzej. Da bi poživili zanimanje mladine za našo revolucionarno preteklost, smo mnenja, da bi v šole uvedli za vsako polletje najmanj eno učno uro, ko bi predavali preizkušeni in dovolj sposobni borci o dogodkih v zadnjih štirih desetletjih...«

Za ohranitev dokumentov iz protifašističnega boja v taborišču

Prejšnji mesec so bili v občinskih središčih Slovenije ustanovni občni zbori sekcij bivših internirancev, deportirancev, političnih zapornikov in vojnih ujetnikov. Podobni občni zbori pa so že bili ali pa bodo tudi v okrajnih središčih, za vso Slovenijo pa bo končno še republiški zbor omenjene sekcije. Ker je ta sekcija novost v okviru organizacije Zveze borcev NOV, je prav, da o razlogih za ustanovitev in o nalogah sekcije napišemo nekoliko več.

ŽE LANI je Centralni odbor ZB NOV Jugoslavije razpravljal, kako bi pri nas čim bolj popularizirali protifašistično borbo v številnih fašistično-nacističnih uničevalnih taboriščih in zaporih. Po temeljiti razpravi je bilo končno sklenjeno, da se v okviru organizacije ZB ustanovi posebna sekcija za bивše internirance, deportirance, politične zapornike in vojne ujetnike.

Pri nas sta vse premalo znana borba in delež bivših internirancev za uničenje nacizma. Naša zgodovina nima nič kaj prida podatkov o tem, kako so v posameznih taboriščih interniranci v smrtni nevarnosti opravljali razne sabotaže, kako so v najstrožji ilegalnosti dezorganizirali vojno proizvodnjo (če so morali delati v takih obratih), kako so na svojški način na svojih delovnih mestih zavirali redno proizvodnjo itd. Razen teh podatkov, ki bi pokazali, v kakšnih pogojih in s kakšnimi napori so izčrpani, sestradani in bolni interniranci kljub vsem tegobam vedno mislili na skupno borbo proti fašizmu, pa pogrešamo tudi točne podatke o nemških nacističnih uničevalnih metodah v taboriščih, zaporih, o nečloveških grozodejstvih nacističnih krvnikov nad izčrpanimi interniranci itd. Skratka: vsega tega pri nas še nismo utegnili zbrati, zapisati, shraniti in prikazati v muzejih ali na razstavah. Prav to, da je potrebno zbrati dokumente obdobja protifašistične borbe v taboriščih — preživeli interniranci pa naj bi mimo drugega napisali tudi spomine na to borbo — je narekovalo ustanovitev sekcije internirancev, deportirancev, političnih zapornikov in vojnih ujetnikov.

Takoj pa je treba poudariti naslednje! Ustanovitev te sekcije nima namena, da bi člane

Sistem žičnih pregraj v Osviecimu, nabitih z električnim tokom

te sekcije oddvojili od stalnega članstva ZB. Saj so postali člani ZB ob ustanovitvi te organizacije ne samo tisti, ki so se s puško v roki borili proti okupatorju, temveč vsi, ki so bili zaradi aktivnega dela v NOB in posledic fašističnega nasilja zaprti ali odpeljani v koncentracijska taborišča ali drugam na prisilno delo. Prav sprčo enakega gledanja na vse tiste ljudi v Jugoslaviji, ki so na kakršenkoli način sodelovali z NOB in so bili zato sprejeti v enotno organizacijo bivših borcev, v organizacijo ZB, se naša organizacija zaradi tega razlikuje od sorodnih organizacij v tujini. Mnogokje drugje, kjer so bili sicer pogoji boja proti fašizmu drugačni, imajo dandanes tudi več

tovrstnih organizacij. Na primer: Združenje v boju osleplih, Združenje vdov umrlih internirancev, Združenje preživelih internirancev Dachaua, Mauthausna itd.

Zato je za sprejem v sekcijo internirancev, deportirancev, političnih zapornikov in vojnih ujetnikov prvi pogoj ta, da je član te sekcije najprej član osnovne organizacije ZB. Če nima pogojev za sprejem v ZB, tudi ne more biti član sekcije bivših internirancev.

Pa še nekaj je, kar je narekovalo ustanovitev te sekcije! Interniranci so na svoji koži okusili in spoznali metode nacističnih uničevalnih taborišč. In med preživelim, ki so zdaj edine priče teh grozodejstev, ni nikogar, ki bi si še enkrat v življenju želel povrniti se za žično ograjo, nabito z električnim tokom. Prav ti ljudje pa so tako kot aktivni udeleženci NOB močno zainteresirani, da se na svetu ohrani mir. Sodelovanje preživelih internirancev s sorodnimi tovrstnimi organizacijami bivših internirancev v drugih državah pa ta odpor proti vojni in grozotam taborišč močno krepi. Saj imajo ti ljudje veliko moralno pravico, da se upro vojno-huj-skaškim namenom, da vzdignejo glas proti nasilju in taboriščih, ker so jih sami okusili in komaj ušli smrti v krematorijih. Istočasno pa tako sodelovanje pomaga ohranjati dokumente o nasilju v taboriščih, dokumente, katerih bi se nekateri krvniki in potuhnjeni esesovci in fašisti na svetu najraje čimprej iznebili. Naj vidijo ljudje, kaj so bila taborišča, naj razbere iz zbranih dokumentov, fotografij in spominov naša mlada generacija, kaj je počel fašizem s svobodoljubnimi ljudmi. Ko bodo to videli, bodo še z večjo vnemo sodelovali v boju za mir.

Sekcija internirancev deluje v okviru organizacije ZB, v reševanju določenih nalog pa je popolnoma samostojna. Glavne naloge, ki jih bodo morale začeti sekcije reševati, so naslednje:

● popularizacija oblik boja proti fašizmu v taboriščih in zaporih ter prikazovanje fašističnih uničevalnih metod in

načinov nad interniranci in zaporniki in sodelavci gibanja odpora,

● zbiranje dokumentarnega gradiva iz taborišč, pisanje spominov in skrb za urejevanje razstav, muzejev in sploh prikazovanja tega gradiva javnosti (muzeji bodo lahko v okviru splošnih muzejev NO, treba pa jih bo urejevati tudi v nekaterih taboriščih),

● urejevanje in vzdrževanje grobišč umrlih internirancev in postavljanje spomenikov umrlim (doma in v tujini),

● skrb za uveljavljanje zakonitih pravic preživelih internirancev, vdov in njihovih družin, in

● sodelovanje s podobnimi organizacijami bivših internirancev v tujini in v mednarodnih organizacijah za krepitev sil v boju za mir in mednarodno sodelovanje.

Za izpolnjevanje teh nalog bodo ustanovljena oziroma izvoljena vodstva v občinah, okrajih, pri Glavnem in Centralnem odboru Zveze borcev. V okviru odborov sekcij pa bodo ustanovljene še posebne komisije in skupine (za posamezna taborišča, zapore itd.) s pomočjo katerih bo moč lažje dokumentirati in zbrati gradivo iz tega področja naše narodnoosvobodilne borbe.

B. A.

Dragoceni podatki o prvih partizanskih enotah na Gorenjskem

Kakšne so bile prve partizanske enote? Kdaj so bile posamezne izmed njih ustanovljene in kje? Koliko borcev so šteje? Kakšna je bila njihova oborožitev? Kdo so bili njihovi prvi komandirji in komisarji?

Na marsikatero izmed navedenih vprašanj bi zamenjali iskali natančnega odgovora, če bi brskali po doslej objavljenih spominih, po muzejskem gradivu itd. Podatke pa je treba brezpogojno čimprej zbrati, ker leta hitro tečejo, spomini bledijo in borci se starajo.

Zato je uprava Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani sklenila, da bo zbrala čim natančnejše podatke o vseh partizanskih enotah, ki so nastale leta 1941 in spomladi 1942. To delo pa ni lahko in ga je moč opraviti le s sodelovanjem okrajnih in krajevnih organizacij Zveze borcev, pokrajinskih muzejev NOB in preživelih borcev, članov prvih partizanskih enot.

Poglejmo, kako so opravili to delo na Gorenjskem!

Da bi bili podatki o prvih partizanskih enotah čimbolj točni, sta uslužbenca Muzeja NOB Slovenije tovariša Semič-Daki in Vršnik obhodila vso Gorenjsko. Na tej poti sta

obiskala borce, ki so bili člani prvih partizanskih enot, ko so nastajale. Podatke sta skrbno zbrala in jih dostavila muzeju NOB v Ljubljani. Nato je muzej poslal zbrane podatke v pregled še Okrajnemu odboru ZB Kranj, ki jih je skupaj z Muzejem NOB za Gorenjsko ponovno temeljito preveril in kolikor moč izpolnil. Zbrano gradivo so razmnožili na ciklostil in ga poslali 80 borcem, o katerih so menili, da uteg-

nejo dati koristne pripombe. Uspeh je bil kar dober: 30 tovarišev je poslalo Okrajnemu odboru ZB pismene pripombe, 14 pa jih je tudi osebno sodelovalo pri urejanju gradiva.

Med zbranim gradivom so na prvem mestu podatki o začetku vstaje na Gorenjskem, oziroma o Vojno-revolucionarnem komiteju za Gorenjsko, ki ga je organiziral CK KPS meseca junija 1941. V tem komiteju so bili Stane Žagar, Lojze Kebe in Tomo Brejc.

Vojno-revolucionarni komitej za Gorenjsko je povezoval okrožne vojno-revolucionarne komiteje, koordiniral njihovo delo in jim pomagal izvajati direktive CK KPS za organizacijo ljudske vstaje.

Vojno-revolucionarni komitej za jeseniško okrožje so sestavljali: *Jože Gregorčič*, delavec z Jesenic, *Polde Stražišar*, delavec z Jesenic, *Ivan Bertonec*, delavec iz Dobrave pri Kropi, *Alojz Hrovat*, delavec iz Begunj, in *Jože Ažman*, mali kmet iz Bohinja.

Vojno-revolucionarni komitej za kranjsko okrožje: *Franc Vodopivec*, delavec iz Kranja, *Franc Mak*, delavec iz Kranja, *Franc Nartnik*, delavec iz Kranja, *Rudi Papež*, delavec iz Kranja, in *Jože Janežič*, delavec iz Tržiča.

V vojno-revolucionarnem komiteju za kamniško okrožje pa sta bila *dr. Marijan Dermastia*

Partizani iz Selške doline so zažgali cestni most na Praprotnem (novembra 1941)

in *Anton Sturm*, delavec iz Kamnika.

Vojno-revolucionarni komite za Gorenjsko je s pomočjo okrožnih vojno-revolucionarnih komitejev organiziral mnogo sestankov na terenu ter politično in organizacijsko pripravljati ljudsko vstajo. Organiziral je čete in vode, ki so prerasli v bataljone.

Okrog 20. decembra 1941 je bil ustanovljen Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko, ki so ga sestavljali *Anton Dolinšek* kot sekretar in *Lojze Kebe*, *Mira Sretina* ter *Tomo Brejc* kot člani.

Podatke o vojno-revolucionarnih komitejih in o pokrajinskem komiteju KPS za Gorenjsko je dal tovariš *Tomo Brejc*.

Dalje vidimo iz zbranega gradiva, da so bile prve gorenjske partizanske enote naslednje:

Tržiška četa — ustanovljena 26. julija 1941 nad Vetrnem pri Trziču; Jeseniška-Cankarjeva četa, ustanovljena 28. julija 1941 na Obranci (Mežaklja); Jelovška četa ali Četa »Ilije Gregoriča«, zrasla iz ilegalcev, ki so od začetka junija do konca julija 1941 stopil v ilegalo na področju Jelovice; Bohinjska partizanska skupina, katere začetki segajo

Bivšim borcem 10. brigade NOV

Krajevni odbor Zveze borcev NOV v Predosljah se obrača na preživele borce 10. (»Ljubljanske«) brigade, če kdo kaj ve za usodo Matevža J. Kerča, rojenega 23. septembra 1910 v Predosljah na Gorenjskem. V NOV je odšel konec julija 1941, jeseni 1943 pa je bil v Ljubljanski brigadi. Podatke je potrebno sporočiti na krajevni odbor ZB v Predosljah, da bi bilo njegovo ime lahko vklesano v spominsko ploščo.

v drugo polovico junija 1941; Kranjska četa, formirana 1. avgusta 1941 v gozdičku pri Naklem; Druga kranjska ali Nartnikova četa, formirana v juliju 1941 iz ilegalcev-delavcev; Storžiški bataljon, formiran 4. avgusta 1941 pod severno steno Storžiča (Kranjska in Tržiška četa); Cankarjev bataljon, formiran 5. avgusta 1941 na Jelovici (Jelovška in Jeseniška-Cankarjeva četa); Poljanska četa ali Četa narodne zaščite, ki so jo sestavljali aktivisti iz Poljanske doline; Prešernova četa, nazvana tudi Poključska, formirana v začetku decembra 1941 na Pokljuki; Krvavška četa, osnovana okrog 10. decembra 1941 pod Štefanjo goro; Triglavska četa, formirana 17. decembra 1941 ob vstaji na Dovjem in Mojs strani; Selška četa, organizirana sredi aprila 1942 v Dražgoški gori; Kokrška četa, formirana v zgodnji pomladi 1942 v Udinborštu; Škofjeloška četa,

formirana marca 1942; Poljanska četa, formirana meseca marca 1942; I. bataljon Gorenjskega odreda, imenovan Cankarjev bataljon, formiran 20. junija 1942 na Ravnah nad Valvasorjevim domom pod Stolom; Kamniška četa, formirana marca 1942, ki se je kmalu razdelila v dve četi, v mesecu juniju 1942 pa se je formirala še tretja četa in hkrati — iz vseh treh čet — Kamniški bataljon; Prešernov bataljon na Pokljuki, formiran junija 1942 na Pokljuki.

Gradivo vsebuje jednat prikaz razvoja vseh naštetih enot z navedbo komandnega kadra, številčnega stanja, oborožitve itd.

Delo vsekakor zasluži pohvalo, saj je neprecenljive vrednosti za zgodovino naše ljudske revolucije. Prav bi bilo, da bi se zbiranja gradiva o prvih partizanskih enotah povsod lotili s tako vnemo.

F. Š.

Okrajni odbor ZB v Kranju je v semestrainih počitnicah priredil politični seminar za otroke padlih borcev. Udeležilo se ga je 46 fantov in 15 deklet, večinoma dijakov in vajencev, trajal pa je 5 dni. Cilj seminarja je bil, dati mladim ljudem teoretsko osnovo za prihodnje družbeno in politično delo. Seminar je lepo uspel, saj je za sprejem v ZKJ zaprosilo 45 mladincev in mladink, ki bodo tako stopili tudi sami na pot, po kateri so hodili njihovi starši in za njo tudi žrtvovali svoja življenja.

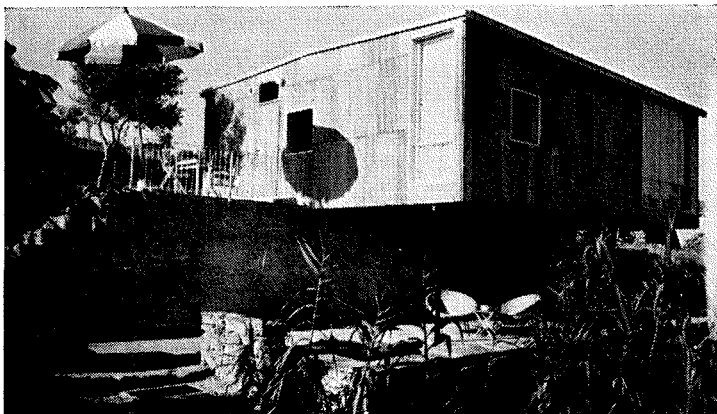

Dvorana je bila premajhna

Sredi februarja je imela občni zbor tudi terenska organizacija ZB »Milan Majcen« v občini Ljubljana-Siška. Že sama udeležba je pokazala veliko zanimanje nekdanjih borcev in aktivistov za delo svoje organizacije. Dvorana je bila mnogo premajhna, tako da je precej udeležencev moralo stati zunaj. Organizacija ima nekaj več kot 1300 članov ali 17 odstotkov članov SZDL.

Kratkemu in izčrpnemu poročilu je sledila razprava, ki sicer ni bila posebno živahna, nakazala pa je več vprašanj, ki jih bo moral reševati novi odbor. Vzrok takega razpravljanja je morda v tem, da je organizacija zelo velika in da med člani ni take povezave kot na primer kje na vasi. Pa tudi poročilo je bilo tako izčrpno, da ni pustilo dosti gradiva za razpravljanje. Predvsem bo potrebno v prihodnje stremeti za tem, da se v ZB vključijo vsi, ki imajo za to pogoje. Število zdaj zajetih je sicer v primeru z drugimi kraji zadovoljivo, toda navzoči člani so menili, da je to za Šiško premalo. Odbor je predlagal, da bi v jubilejnem letu ZKJ zaključili s sprejemanjem v ZB.

V glavnem se je razprava vrtela okoli prošenj za štetje

Weekend hišica v Pacugi pri Fiesi, ki so jo s prostovoljnim delom in lastnimi sredstvi zgradili člani kluba ZB »Klemenc-Kosmač«

sodelovanja v NOB v službena leta, okoli zdravljenja članov, letovanja otrok in stanovanjskega vprašanja. Pokazalo se je, da so ljudem, čeprav živijo v mestu, zelo slabo znani predpisi in zakoni o štetju sodelovanja v NOB v delovno dobo. Nadalje se je na občnem zboru pojavil tovariš, ki je leta 1943 kot petnajstleten deček vstopil v NOV. Kasneje je zaradi prestanih naporov obolev na pljučih. Zaradi nizkih prejemkov ne more na dopust in še nikoli ni izkoristil letnega odmora izven Ljubljane. Tudi stanovanjsko vprašanje članov je v Šiški dokaj pereče. Pred kratkim je ZB ustanovila stano-

vanjsko zadrugo, ki ima zdaj že 33 članov.

V okviru terenske organizacije ZB »Milan Majcen« deluje tudi klub ZB »Kosmač-Klemenc«. To so člani ZB, nekdanji gojenci Učiteljskega doma v Žibertovi ulici. Njihov klub šteje 73 nekdanjih gojencev in 40 staršev padlih borcev. Že v prejšnjih letih je ta mali, toda zelo delovni kolektiv izdal knjigo »Mladost v boju«, postavil spomenik pred nekdanjim Učiteljskim domom (zdaj Glasbeno šolo). Nadalje so izdelali »Vodnik po Ljubljani«, lani pa so največ s prostovoljnim delom postavili počitniško hišico v Pacugi.

Krajevni odbor ZB v Oplotnici je poslal uredništvu izjavo tovariša Janeza Fridriha v zvezi z nedokumentirano fotografijo, objavljeno v »Borcu« — letnik 1958, stran 337. Tovariš Fridrih pravi:

»Na sliki, ki kaže skupino aretirancev pred cerkvijo, sem tudi jaz. Leta 1942 sem bil začasno zaposlen pri popravilu planinske kočice pri Sv. Treh kraljih na Pohorju. Upravnik kočice je bil pokojni Anton Stuhec, doma iz okolice Ptuja. Dne 12. oktobra 1942 sta pribežala v kočico dva pripadnika Wehrmannschafta, po narodnosti Slovenca. Prosila sta upravnika, naj ju skrije, ker sta partizana. Stuhec jima je verjel, ju skril v klet ter jima dal jesti in piti. Kmalu zatem je prišla četa vermanov, pomešana z orožniki in gestapovci. Bilo jih je kakih 50. Obkolili so kočico. Poveljnik vermanov je bil Slovenec. Skupno z drugimi nas je pretepal ter nas ukazal zvezati. Na sliki je prvi pokojni Anton Stuh-

hec, drugi je Skrinjar, doma iz Planine, tretji je po domače Prednik iz Tinja, četrti Jernej Juršnik iz Tinja, zadnji sem pa jaz. Posebno nasilen je bil poveljnik vermanov, ki je Stuhca močno tepel. Tako zvezane in pretepane so nas zaprli v cerkev. Čez dobro uro so nas odpeljali na orožniško postajo v Oplotnici. Med orožniki sem poznal samo Simona Sebunka, zdaj skladiščnika pri Granitni industriji Oplotnica.

Do večera smo bili zvezani na orožniški postaji, potem pa so nas z avtomobilom odpeljali v Maribor v zapore sedanjega sodišča. V zaporu smo bili kakih deset tednov. Večkrat so nas pretepali. Nazadnje so nas vse razen Stuhca izpustili, Stuhca pa so pozneje ustrelili. Ne spominjam se, kdo nas je takrat pred cerkvijo zvezane fotografiral. Slika pa je bila posneta pred cerkvijo Treh kraljev na Pohorju dne 12. oktobra okrog 15. ure.

Kot sem že omenil, je prvi na sliki Stuhec, ki so ga Nemci ustrelili. Drugi, Skrinjar iz Planine, je umrl leta 1956. Za Prednika iz Tinja ne vem, kje je zdaj. Po osvoboditvi sem ga videl še enkrat v Slovenski Bistrici. Četrti, Jernej Juršnik iz Tinja, je umrl leta 1954. Nekdanjega poveljnika vermanov, ki nas je ukazal zvezati in ki nas je osebno pretepal, sem videl pri planinski koči pri Treh kraljih leta 1953 ali 1954. Imel je svojo stojnico in je prodajal vino...«

KRATKE NOVICE

● **DANILOVGRAD** — V samostanu Ostrogo so odkrili spominsko ploščo v spomin na skupščino bokelejskih in črnogorskih domoljubov, ki je bila tam 8. februarja 1942. S to svečanostjo se je uradno začela proslava štiridesetletnice ZKJ v Ljudski republiki Črni gori. Svečanosti in zborovanju se je udeležila velika množica ljudstva iz bližnje in daljne okolice.

● **TITOVO UŽICE** — V Lunovem selu je bila 1. februarja na grobu Radoja Marića, ki je padel pri demonstracijah leta 1941, žalna svečanost. V Titovem Užicu, na kraju, kjer je bil ubit Radoje Marić, je bilo istega dne veliko zborovanje delavcev. Ob tej priliki so tam odkrili tudi spominsko ploščo.

● **KIJEV** — V mestu Rovno so odkrili spomenik Aleksu Dundiću, legendarnemu heroju oktobrske revolucije, po rodu Srbu. Dundić je padel 10. julija 1920 na čelu konjeniškega polka, ki mu je poveljeval pri osvoboditvi Rovna. Spomenik je delo kiparja Lava Bezjuka, odliet je iz bron, stoji pa na visokem granitnem podstavku.

● **BEograd** — V srbskem prevodu je izšla knjiga nekdanjega gari-baldinca in udeleženca srbsko-turške vojske leta 1876, advokata Giuseppa Barbantija. Pisec opisuje takratno Srbijo, junaštvo srbskih vojakov, opisuje pa tudi vzroke porazov. Knjigo je iz italijanščine prevedel Miodrag Ristić že pred zadnjo vojsko, vendar je od zdaj rokopolj ostal brez založnika.

● **MOSTAR** — Letošnja proslava osvoboditve mesta, ki je bilo osvobodeno 13. februarja 1945, je bila izvedena v znamenju 40-letnice ZKJ. Proslava je trajala več dni. Vse politične organizacije so v sodelovanju z društvi priredile vrsto partizan-skih večerov. Na spome-niki padlim borcem in žrtvam fašističnega nasi-lja so položili vence. 54 nekdanjih borcem pa so podelili pravico do stalne mesečne podpore.

● **ZAGREB** — V mestu je okrog 300 invalidov brez stanovanj ali pa imajo zelo slaba. Ze leta 1956 je mestni ljudski odbor do-delil 50 invalidom stano-vanja. Lani je dobilo stano-vanje 20 invalidov. To pa je le del skupnega kontingenta 50 stanovanj, namenjenih invalidom.

● **SLOVENJ GRADEC** — V vasi Dolič je bila 22. februarja proslava petnaj-

ste obletnice proboja XIV. udarne divizije iz nemškega obročja. Proslave v združnem domu sta se udeležila tudi nekdanji pomočnik komisarja divi-zije Matevž Hec in nek-danji komandant Jože Klanjšek-Vasja.

● **PARIZ** — Nad 50 fran-coskih organizacij biv-ših borcev, invalidov in družin vojnih žr-tev, ki imajo skupno 2,7 milijona članov, je 21. februarja organiziralo »nacionalni dan protesta« proti vladni gospodarski in finančni politiki. V Parizu je bilo glavno zbo-rovanje, manjša pa so bila tudi po drugih me-stih. Ponekod je prišlo tudi do demonstracij. Vzrok je sklep vlade o zmanjšanju pokojnin in invalidnin oziroma o ukini-tvi le-teh nekaterim kategorijam. Govorniki so na zborovanjih poudarja-li, da bodo na ta način prihranjena sredstva za-dostovala za dva ali tri dni vojne v Alžiru.

● **KUMANOV** — Pet-najstletnico ustanovitve III. makedonske udarne brigade so svečano pro-slavili v prvi polovici fe-bruarja. Nekdanji borci so obiskali vas Zegnjane, kje je bila brigada usta-novljena dne 25. februar-ja 1944. Okoli tega datu-ma je bil niz različnih prireditvev, ki so ponazar-jale veličino dogodka.

● **BEograd** — Kot vsa-ko leto, so tudi letos pro-slavili obletnico ustano-vitve II. proletarske bri-gade. Proslava je bila v Beogradu dne 28. februar-ja. Brigada je bila usta-novljena 1. marca 1942 v Cajičnu.

● **BEograd** — Vojaki in oficirji 17. slavonske bri-gade so pred kratkim proslavili šestnajsto ob-letnico njene ustanovitve. Ob tej priliki so odprli muzej brigade. V njem so fotografije iz vojnih in povojnih časov, ki kaže-jo dogodke in ljudi iz te brigade. Nadalje je v mu-zeju 40 fotokopij razli-čnih dokumentov, 7 voj-nih zastav, precej diplom za športne uspehe itd.

● **LJUBLJANA** — Po-veljstvo vojašnice »Boris Kidrič« je za obletnico smrti Borisa Kidriča od-prlo kabinet, kjer so raz-stavljeni dokumenti in fo-tografije iz življenja tega revolucionarja.

● **BEograd** — Vojni muzej na Kalemegdanu bodo letos konec leta ali v začetku prihodnjega le-ta prenesli v nove prosto-

re, ki bodo prav tako na Kalemegdanu. Muzej bo pridobil 55 prostorov, ki bodo delno tudi v podze-meljskih kazematah. Voj-ni muzej je na Kalemeg-danu že 81 let, letno pa ga obišče najmanj 150.000 ljudi poleg skupinskih obiskov.

● **BEograd** — Za nove-ga predsednika Zveze vo-jajških vojnih invalidov je bil izvoljen Boro Kraljev-ski. Na plenarni seji cen-tralnega odbora zveze so sklenili, da bo zveza le-tos dala za gradnjo stano-vanj za invalide in za gradnjo okrevališč nad 700 milijonov dinarjev. Plenum je razpravljal tu-di o prekvalifikaciji in-validov, zlasti tistih, ki so zdaj zaposleni v kme-tijstvu.

● **STRASBOURG** — Na Trgu republike je bila žalna svečanost za žrtva-mi v nacističnem taboriš-ču Dachau. Na mestnem pokopališču so isti dan svečano pokopali ostanke 68 zapornikov, ki so jih Nemci pobili v Dachau.

● **BERLIN** — Tu so ne-davno ustanovili komite za postavitev spomenika žrtvam v nekdanjem na-cističnem taborišču Ra-wensbrück. Po precej na-ravnih podatkih je bilo v tem taborišču, kjer so bile zaprte samo ženske, ubitih 92.000 žensk iz vseh držav Evrope. Spomenik bodo odkrili 12. septem-bra letos.

● **NOVA GORICA** — Go-riški muzej je v zadnjih treh mesecih zbral okrog 250 raznih dokumentov in fotografij in drugega gra-diva, ki so ga uporablj-a partijske organizacije v zadnjih 40 letih. Enajst tovarišev je napisalo tu-di svoje spomine na partijsko delo od leta 1919 da-lje.

● **ZAGREB** — Ob enain-trideseti obletnici partijs-ke konference mesta Za-greba je bila 25. februar-ja letos pred hišo na Pantovčaku, kjer je bi-la konferenca, spominska svečanost. Ob tej priliki so v hiši odprli spomin-ski muzej VIII. konferen-ce. V njem so zbrani do-kumenti o delu konferen-ce in o stanju v takrat-ni partijski organizaciji.

● **LJUBLJANA** — V ju-bilejnem letu ZKJ se po-spešno nadaljuje akcija zbiranja zgodovinskega gradiva. Del tega bo iz-šel v posebnem zborniku »Slovenska žena v NOB«. V dveh letih so sodelav-ci Zgodovinskega oddel-ka CK ZKS zbrali nekaj

več kakor 3000 spomin-skih spisov in arhivskega gradiva.

● **MARIBOR** — Pri okraj-nem odboru ZB so usta-novili pripravljalni od-bor za proslavo 15-obletnice II. SNOUB »Miloša Zidanska« ali »Pohorske brigade«. Na prvem se-stanku odbora, ki ga je vodil Lojze Vindiš-Dun-da, so sklenili, da bo proslava 4. julija na Osankarici na Pohorju. Tega dne bodo na Osan-karici odkrili tudi spome-nik I. Pohorskemu bata-ljonu. Ob pripravah na proslavo bodo preživeli borci Zidanske brigade zbiralali tudi zgodovinsko gradivo in pisali spomine iz bojev in življenja bri-gade.

● **LJUBLJANA** — V od-borih osnovnih organiza-cij SZDL dela nekaj več kot 1000 članov Zveze vo-jajških vojnih invalidov. V občinskih ljudskih od-borih jih je 185, v okraj-nih pa 28. V odborih ZB sodeluje 1100 članov ZVVI, v odborih Rdečega križa 1500, v Društvih prijate-ljev mladine pa 300. V svete in komisije ljud-skih odborov je vključe-nih 1400 članov ZVVI. V Sloveniji je zdaj 561 osnov-nih organizacij ZVVI, občinskih pa 92. Članov je nekaj nad 33.000. Glasilo ZVVI »Invalidski vestnik« izhaja že 36. leto. Letos ima naklado 12.000 izvo-dov, kar je dokaz pri-ljubljenosti tega lista. Letna naročnina znaša samo 200 dinarjev. Re-publiški odbor ZVVI je nakazal iz deblokiranih sredstev za stanovanjsko gradnjo v Ljubljani 9 mi-lijonov, v Mariboru pa 3.800.000 dinarjev. S po-močjo teh sredstev bo do-bilo v Ljubljani stanova-nje 50 invalidov, v Ma-riboru pa 15.

● **SOLUN** — Grško sodi-šče je obsodilo nekdanjega nacističnega politične-ga svetovalca nemškega poveljnika mesta med II. svetovno vojno dr. Ma-ksimilijana Mertena na 25 let zapor. Kriv je smrti več tisoč ljudi, predvsem Židov. Dokazali so mu 13 vojnih hudode-lev. Merten se je pred leti pojavil v Grčiji kot miren »turist« pa so ga Grki prepoznali in zaprli.

● **VARŠAVA** — V mestu Powiatu blizu Lublina so odkrili spominski obelisk na pokopališču, kjer je pokopanih 28.000 žrtvev na-cističnega nasilja iz kon-cetracijskega taborišča, ki je bilo med II. svetov-no vojno v tem mestu. Ob tej priliki je bila tu-daj veličastna žalna sveča-nost.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Zadetek v polno

TISTO jutro nas je namesto petelina zgodaj zjutraj zbudil mitraljez na hrvaškem bregu Kolpe. Ustaški hlačmani so nabijali iz vseh cevi po kozolcih, svinjakihi, hišah in hlevih, da se je kar prašilo. Iz razumljivih razlogov smo jo tudi mi pobrali iz bajte, kjer smo že nekaj tednov spali. Saj je bila bajta čisto zraven Kolpe. Se

Pogledali smo v shrambo, pa nič. Kaj se je vendar zgodilo?

»O ježeš, bežite! Vsi bomo šli v zrak! Bajto bo razneslo!«

Tako prepričljivo je to izrekla, da si nismo pustili dvakrat reči. Hipoma je pri vratih nastala gneča. Otroci so vlačili za seboj odeje in blazine, gospodinji pa se je v zmedenosti posrečilo rešiti samo star,

srečno pristala v zvezanem piskru, v masti. Zdaj je njen rep ek ljubko in pohlevno kukal iz gmote črepinj, žice, saj in slame.

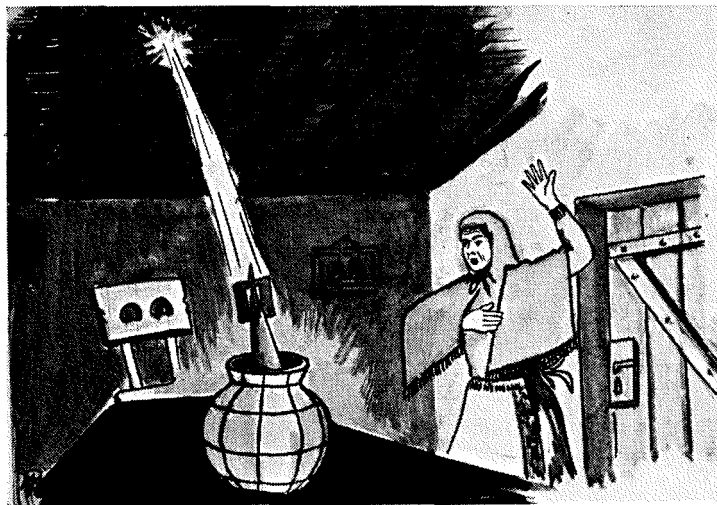
Spogledali smo se. Ljudem je treba pomagati. Prosili smo gospodinjjo za vrh. Potem smo tri kilograme težkega hudička odnesli proč od hiše. Ostanke piskra smo privezali za drevo, mino pa za vrh. Oddalec sta jo dva izvlekla iz masti. Operacija je bila končana. Samo še mino bi bilo treba uničiti.

»Kaj bi jo uničevali! Čisto dobra je še. Vrnimo jo lastnikom...«

Obrisali smo jo s cunjo, poiskali naš minometalec na gričku za vasjo in porinili »prašička« v »dimnik«, kakor smo pravili takrat. Mina je zaplaval čez strehe in čez Kolpo. Nekje na oni strani se je lepo in glasno razpočila.

Kaj pa s piskrom in mastjo? Pisker se je tako ali tako razletel na drobne kosce. Gospodinja ni hotela vzeti masti in nekdanjega piskra. Kar naprej je trdila, da smo ji rešili hišo in da nekaj zato moramo dobiti. Še nekaj litrov vinca nam je prinesla in nismo ga hoteli odkloniti, da se ne bi zamerili. V takih rečeh smo se partizani zamere zelo bali. Iz masti pa smo več ur vneto brskali z žlicami in noži ostanke slame, tršiče, žice in črepinje. Dan za dnem smo natepali nezabljjen in neslan močnik, včasih za spremembno repo in korenje, zato nam je mast prišla ravno prav. Z njo smo si izboljšali našo jedajočo. Čeprav je vse skupaj imelo okus po ekrazitu, sajah in gnili slami, čeprav so nam pod zobmi škrtale črepinje in pesek...

Mile Pavlin

sreča, da je imela dvoje vrat. Potem smo s hriba gledali, kaj se dogaja v vasi in na drugi strani reke. Včasih smo tja tudi ustrelili. Naši nasprotniki so nam ljubeznivo vračali to prijaznost, toda bili smo predaleč drug od drugega. Dokler niso začele v vas cepati mine...

Zvečer smo se vrnili v vas spat. Bil je šele marec, mi pa brez plaščev in odej. Pridemo v vas in poiščemo našo bajto. Ženske so ravnokar po vsej vasi kuhale zajtrk, kosilo in večerjo obenem. Komaj smo stopili skozi vrata, že zaslišimo v veži pretresljiv krik. Naša gospodinja... Planila je iz shrambe z žlico in kozico v rokah, pa ji je vse skupaj padlo po tleh. Tudi mi smo zgrabili za puške. Da ni v hiši skrit sovražnik?

Ženska je kričala in vila roke, kot bi videla samega vraga.

»predpotopen« likalnik. Šele zunaj smo se spomnili, da bi bilo morda pametneje, bolj natančno poizvedeti...

»Bomba! Rečem vam, prava bomba! V piskru za mast!«

Zdaj smo se začeli smejeti. Drug za drugim smo se vrnili v hišo in si ogledali zanimivost. Res! V slamnati strehi luknja, po shrambi kosci prepereli in črne slame. Skozi je prifrfotala jeklena pošast in

Praški

Zjutraj je vprašal mitraljezec priletnega konjevodca Tilha: »Ali ti je danes spalni prašek, ki ti ga je dal včeraj bolničar, kaj pomagal?«

»Vraga pomagal, vraga! Vse ležišče sem postal z njim, pa kljub temu nisem vso noč zatislil očesa!« se je jezil Tilh.

Pa se tedaj vplete v njun pogovor še starejši partizan Jokl: »Res, praški, ki nam jih daje bolničar, niso vredni niti pasjega onega. Včeraj mi je dal prašek zoper uši, požrl sem polno škatlico tega praška, pa še niti ena uš ni poginila...«

5 – 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 5. ŠTEVILKE

Partija nam je pokazala pot in nas vodila do zmage . . .	217
Praznik zmagovitega ljudstva (M. P.)	218
Operacija Rösselsprung	221
Takrat nas je najbolj skrbelo, kako je s tovarišem Titom... (Igor)	221
Predsednik Tito generalni skupščini Svetovne federacije bivših bojevnikov	222
Prva preizkušnja (M. P.)	226
Jutrišnjemu prazniku (France Filipič)	227
Kako so šli tržiški skojevci v partizane (M. S.)	229
»Zdelo se mi je, da sanjam...« (Lojze Papič)	231
Kako so nastala ilegalna imena naših voditeljev (Slobodan Vujica)	233
Marija Zumer	236
Pedagog in revolucionar (M. P.)	237
Grozote Glavnjače (Marija Zumer)	238
Invalidski pevski zbor čuva lepoto partizanske pesmi (M. P.)	241
Tesnejše vezi z mlado afriško državo (S. S.)	243
Proč s strahotnim orožjem!	245
Arhiv smrti	246
Samo vsak deseti je ozdravel	247
Nenavadne zgodbe	248
Majhna deklica in njena velika žrtev (Tone Seliškar)	249
»Pet minut raja« in drugi filmi (F. S.)	252

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Končno — »Edini izhod« (Mile Pavlin)	253
Tovariša	254

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Kako reševati probleme bivših borcev (Marjan Bertoncelj)	255
Zivljenjski jubilej revolucionarke (M. P.)	257
Samorastnik (F. S.)	258
Tovariši, tako ne gre! (F. S.)	258
Kranjčani v Gabrju (D. F.)	259
Popravek	259
Kupi prošnji (C. E.)	260
Podrobnejša navodila o postopku za priznanje udeležbe v NOB v delovno dobo	261
Pravna posvetovalnica	262
V mariborskem okraju je včlanjenih v ZB nad 3000 bivših internirancev (F. F.)	263
Lepi obeti (B. A.)	263
Kratke novice	264

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 d.n. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v

Ljubljani 600-70
3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Klišaji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

PREDILNICA IN TKALNICA MARIBOR

proizvaja bombažno in stanično prejo vseh vrst — bombažne in stanične tkanine za ženske obleke, posteljno perilo, kanafas, flanelo itd.

Lastna predilnica, tkalnica in oplemenitilnica

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5 — Letnik XI — Maj 1959

Slavko Pengov: Socialistična graditev v Jugoslaviji (detajl freske v zgradbi CK ZKJ v Beogradu)

Partija nam je pokazala pot in nas vodila do zmage

Na slavnostni seji Centralnega komiteja ZKJ v nedeljo, 19. aprila, je imel generalni sekretar ZKJ tovariš Josip Broz-Tito govor, v katerem je orisal 40 let revolucionarnega boja KPJ. Ko je govoril o vlogi KPJ med NOB, je med drugim dejal:

NAJPOMEMBNEJŠE poglavje v slavni zgodovini naše Komunistične partije je tisto obdobje, v katerem je izpolnila veliko nalogo organizatorja in voditelja narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije. Komunistična partija je imela odločilno vlogo v tem burnem štiriletnem obdobju osvobodilne vojne in v

nadaljnjem revolucionarnem razvoju nove socialistične Jugoslavije, v obdobju, polnem zgodovinskih dogodkov življenjske važnosti, junštva ljudskih množic in dinamike družbeno socialističnega položaja. Od pravilne politične linije KPJ in njenega boja je bila pravzaprav odvisna bodočnost narodov Jugoslavije. Partija

je pogumno prevzela to zgodovinsko odgovornost, ker se je čutila sposobno, da izpolni najtežavnejše naloge. Vojna in revolucija sta najtesneje povezali usodo naše dežele in naših narodov z usodo Komunistične partije.

Naša Partija je začela osvobodilno vojno približno z 12.000 člani in s kakimi 30.000 člani Zveze komunistične mladine. Kdor ne pozna značaja naše Partije in revolucionarnih lastnosti njenih članov, ne more razumeti, kako se je mogla naša Partija z razmeroma majhnim številom svojega članstva postaviti na čelo ljudstva v teh prelomnih dogodkih v začetku osvobodilne vojne. To je mogla storiti zato, ker njena moč ni bila samo v številu članov, marveč je bila tudi v vplivu na množice, v tisočih novih politično zrelih kadrov, ki jih je vzgajala v sindikatih, v SKOJ itd. Njena moč je bila v tem, kar je predstavljala in izražala, zlasti pa v njeni sposobnosti, da določi pravilno politično linijo, da opozori na pravilno pot in na način, kako je treba izpolniti zastavljene naloge. Kolikor je v pogojih predvojne Jugoslavije revolucija dozorevala kot družbeno zgodovinski proces, toliko so v sredini delavskega razreda, kmetov in izobražencev dozorevali tudi ustrezni revolucionarni kadri, maloštevilni iz znanih razlogov, toda politično izgrajeni, svesti si zgodovinskega položaja in svojih nalog. Velike izgube med člani Partije in mladine v prvih letih vojne so bile kmalu nadoknadene

s tisočmi novih članov, prekaljenih v ognju osvobodilne vojne.

Ljudje so umirali z željo, da bi jih po smrti sprejeli v Partijo, prelita kri revolucionarjev pa je bila klic za nove boje, za nova junška dela.

Ko je Centralni komite 4. julija 1941 izdal znani odlok o začetku oboroženih bojev, je vsa Partija, so vse njene organizacije in kadri sprejeli to odločitev kot nekaj povsem normalnega, kot logično nadaljevanje prejšnje politike Partije. Vsa Partija je začela brez omahovanja po lokalnih pogojih uveljavljati ta odlok, komunisti pa so ga sprejeli ne le kot nujnost v tem zgodovinskem položaju, marveč tudi kot možnost za uresničenje tistih velikih in največjih družbenih idealov, ki so jim bili posvetili vse svoje življenje.

Od tistih 12.000 članov Partije, kolikor jih je bilo v začetku vstaje, jih je komaj kakih 3000 preživel do konca osvobodilne vojne, enako pa se je zgodilo tudi z mladinci, člani SKOJ. V zvestem izpolnjevanju svojih dolžnosti so padali na fronti in v zaledju, v dolgotrajnih in težavnih bojih proti združenim sovražnikom ali v zaporih in na moriščih, kjer so s svojo junáško in mučniško smrtjo popisali najlepše strani našega velikega boja za svobodo ter dali največja človeška požrtvovalnost in vdanost stvari svojega ljudstva. V tem boju, v katerem so v ognju revolucije zrastle

Praznik zmagovitega ljudstva

Po vsej naši domovini so delovni ljudje proslavili praznik Zveze komunistov. Stotisoči so spet javno manifestirali svojo vdanost organizaciji, ki vodi ljudstvo v srečnejšo prihodnost, v socializem.

V Beogradu se je udeležilo slavnostnega zborovanja, kjer je govoril tovariš Aleksander Ranković, nad 200 tisoč ljudi.

Tudi drugje, v glavnih mestih republik, so bila podobna zborovanja in slavnosti. V Zagrebu se je na Trgu republike zbralo nad 200 tisoč prebivalcev mesta in okoliških krajev. Govoril je član Izvršnega komiteja CK ZK Hrvatske tovariš Karlo Mrazović, za njim pa na zahtevo navdušene množice še sekretar CK ZKH Vladimir Bakarić. Ob tej priložnosti je s Trga republike krenila na pot tudi šafeta mladosti s simboličnimi pozdravi mladine tovarišu Titu.

Zborovanja v Sarajevu se je udeležilo 100 tisoč ljudi,

govoril pa je sekretar CK ZK Bosne in Hercegovine tovariš Đuro Pucar-Stari. Grobove borcev, padlih za osvoboditev Sarajeva, so zasuli s cvetjem, na grobove narodnih herojev pa so položili obilo vencev.

Podobnega zborovanja v glavnem mestu Ljudske republike Črne gore, v Titogradu, se je udeležila množica več deset tisočev, ki ji je govoril sekretar CK ZK Črne gore tovariš Blažo Jovanović. Isti dan so v mestu odprli razstavo o delu in boju KPJ in SKOJ ter položili vence na grobove padlih partizanov.

Mitinga v Skopju se je udeležilo nad 100 tisoč ljudi iz vseh krajev Makedonije. Govoril je sekretar CK ZK Makedonije tovariš Lazar Koliševski. Tudi v Skopju so odprli razstavo o razvoju in zgodovini KPJ ter razstavo o dejavnosti partizanske tiskarne »Gosti Delčev« v letih 1942 do 1944.

V Ljubljani je bilo na Trgu revolucije veliko zborovanje, ki se ga je udeležilo nad 100 tisoč ljudi iz mesta in okolice. Govoril je član Izvršnega komiteja CK ZKJ in prvi komandant slovenskih partizanov tovariš France Leskošek-Luka. Številni sprejodi so prišli z vseh strani v mesto z rdečimi partijskimi in sindikalnimi zastavami in godbami, vse mesto je bilo v zastavah. Isti dan zvečer je bila v veliki unionski dvorani slavnostna akademija z izbranim sporedom. Udeležili so se je mnogi stari revolucionarji, veterani delavskega gibanja ter povabljeni iz podjetij in ustanov.

Podobne proslave, akademije in slavnosti so bile še v mnogih slovenskih vaseh in mestih. Zlile so se s proslavami, s katerimi je ljudstvo slavilo mednarodni delavski praznik — 1. maj — v mogočno manifestacijo zmagovitega delavskega razreda.

S slavnostne seje Centralnega komiteja ZKJ

in se kalili novi partijski kadri, je umrlo junaške smrti deset članov Centralnega komiteja, na stotine nižjih partijskih voditeljev, na tisoče najboljših aktivistov, političnih in vojaških voditeljev, na desettisoče drugih članov Partije in mladine.

V pogojih vojne in revolucije se je Partija nenehoma krepila in je izpopolnjevala svoje vrste z najboljšimi borci, tako da je imela ob koncu vojne 141.066 članov, izmed katerih jih je bilo največ v vrstah borcev. Partija je svojo organizacijsko strukturo izgrajevala skladno s pogoji vojne — v vojski in v zaledju. Vzgajala je milijonske množice naših narodov in se čedalje bolj usposabljala za vodilno vlogo, ki ji je pripadala v naši osvobodilni vojni po zgodovinski neogibnosti. Neskončno veliko je tisto organizacijsko, ideološko in politično delo, ki ga je morala naša Partija v celoti in ga je moral vsak njen član posamezno opraviti v štiriletni revolucionarni oboroženi borbi. To je ena izmed bistvenih komponent naše narodno-osvobodilne vojne in revolucije, brez katere bi bil nemogoč takšen zmagovit izid boja in o kateri lahko rečemo, da še ni našla dovolj mesta v naši vojni revolucionarni literaturi in da je še nismo dovolj ocenili niti v znanstvenopolitični in partijski literaturi.

Tudi tu ni moč prikazati vsega poteka boja in vseh doseženih uspehov, zato bom poudaril samo nekatera splošna in že znana dejstva.

Isti dan, ko je hitlerjeva Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, je Centralni komitej KPJ izdal na delavski razred in narode Jugoslavije razglas, s katerim jih je pozval, naj se pripravijo na odpor in oboroženi boj, že 4. julija istega leta pa je CK KPJ sprejel sklep o za-

četku vstaje in razširitvi partizanskega boja na vsem ozemlju v Jugoslaviji. Naša dežela je bila v okupirani Evropi prva in edina, katere Komunistična partija je brez obotavljanja pozvala ljudstvo na oboroženo vstajo proti fašističnim okupatorjem in ki je sama stopila na čelo tega boja. Oborožene akcije so se začele že čez nekaj dni, v naslednjih mesecih pa so zrasle v splošno oboroženo vstajo širom po deželi.

Dne 22. decembra 1941 smo z ustanovitvijo prve proletarske brigade zabeležili začetek ustanavljanja revolucionarne narodnoosvobodilne vojske, ki je imela že v začetku leta 1944 razen mnogih partizanskih odredov kakih 300 tisoč borcev, v zaključnem obdobju vojne leta 1945 pa je zrasla v močno in dobro opremljeno armado 800.000 borcev. Kakor veste, Stalin in Kominterni nista bila zadovoljna, da smo ustanovili proletarske brigade in uvedli rdečo peterokrako zvezdo kot simbol našega boja. V začetku leta 1942 smo dobili v tem smislu brzojavko, v kateri je bila takšna naša politika označena kot sektaštvo. Ti ljudje niso razumeli, da so nam krvave izkušnje iz leta 1941 pokazale, da ni moč biti uspešnega boja samo s partizanskimi odredi, marveč da so nam potrebne visokozavestne in disciplinirane vojaške enote, v katerih bodo spočetka jedro delavci, potem pa se bodo postopoma vključevali vanje komunisti — kmetje in ljudska inteligenca. Praksa pa je pokazala, da smo imeli prav mi, ne pa oni. Mi smo bili trdno odločeni, da bomo delali ne po direktivah »od zgoraj«, marveč skladno z našimi pogoji in možnostmi. Potem ko je KPJ pozvala ljudstvo na oborožen boj proti okupatorju, smo se zavedali, da smo samo

Ob 40. obletnici KPJ je tovariš Tito sprejel stare revolucionarje

mi, komunisti Jugoslavije, odgovorni ljudstvu za uspeh ali za neuspeh tega zgodovinskega dejanja.

Ves čas vojne si je Partija nepretrgoma prizadevala, da bi zbrala vse sile za boj in zmago, vzporedno s tem pa si je tudi prizadevala, da onemogoči vrnitev stare, osovražene oblasti. Zato je Partija posvečala veliko pozornost ustvaritvi organizacijskih in političnih pogojev (ljudska oblast, ljudska vojska kot oborožena sila ljudstva, politično gibanje v obliki ljudske fronte itd.), da bi lahko ljudstvo po končani vojni uredilo svoje življenje tako, kakor samo želi. Zato je bilo nujno potrebno že med vojno uveljaviti določene politične ukrepe in dejanja, ki so bila po svojem značaju izrazito revolucionarna, ki so posegala v temelje družbeno ekonomskega sistema in imela obeležje socialistične revolucije, toda splošni narodnoosvobodilni cilji so prevladovali med vsi narodnoosvobodilno vojno. To je tisto, kar je omogočilo najširše zbiranje ljudskih množic, kar je zagotovilo končni uspeh.

Ena izmed značilnosti naše strateško politične smeri in naše revolucionarne linije je bila stalna usmeritev na nepretrgan oborožen boj in krepitev oborožene sile kot glavne vzmeti, s katero je bilo moč izpolnjevati tudi nalogo narodne osvoboditve in uresničevati vse druge cilje narodnoosvobodilne borbe in socialistične revolucije. Zato je tudi geslo »Vse za fronto, vse za zmago« ostalo najvažnejše geslo med vsem narodnoosvobodilnim bojem.

Obdobje narodnoosvobodilnega boja sodi že v zgodovino. Zdaj lahko iz te časovne razdalje laglje spoznamo pomen in veličino tega boja. To je bilo obdobje, ki je povzročilo v življenju narodov Jugoslavije temeljit prelom.

Enkrat za vselej je odšla v minuloost stara Jugoslavija, sloneča na neenakopravnosti, nasilju in izkoriščanju. Enkrat za vselej je odšel z zgodovinskega torišča stari vladajoči razred, ki je bil ovira ne samo za splošni družbeni napredek, marveč tudi za obstoj enotne bratske skupnosti jugoslovanskih narodov. Na površje so prišle nove, napredne družbene sile naših narodov z delavskim razredom na čelu in pred narodi Jugoslavije so se odprla široka pota za naglo gibanje po poti k splošnemu družbenemu napredku, k sreči in blaginji. Naš narodnoosvobodilni boj, že v začetku tudi revolucionaren, je odstranil osnovna družbena nasprotja stare Jugoslavije, povzročil je globoke socialne in politične premike ter pripravil vse politične in druge pogoje za globljo družbeno preobrazbo v življenju naših narodov.

V luči velikih zgodovinskih pridobitev, ki smo jih dosegli v štiriletnem revolucionarnem boju, laglje spoznamo vlogo in pomen naše Komunistične partije, brez katere seveda teh pridobitev ne bi bilo. Toda takšen razvoj je bil zgodovinsko vnaprej določen. V času, ko so odpovedale vodilne sile buržoazne družbe in vse njihove stranke, v najusodnejših letih naše novejšje zgodovine, je stopila na zgodovinsko torišče Komunistična partija, edina do kraja demokratična in do kraja ljudska, edina splošna jugoslovanska partija, ki je bila sposobna prevzeti politično vodstvo naših narodov in jim pokazati pot, po kateri naj hodijo. Ta pot je bila pot boja, toda boja, v katerem se bodo zagotovo uresničile težnje narodov. In zdaj vidimo, da so se te težnje uresničile, narodi naše dežele že uživajo sadove tega boja, ki je ustvaril pogoje za veliko perspektivo srečne prihodnosti, sedanjih in bodočih rodov.«

Operacija Rösselsprung

SPOMLADI 1944 je poveljstvo II. nemške oklopne armade napravilo načrt za operacijo »Rösselsprung«, ki je pri nas znana kot desant na Drvar. Z njo so Nemci poskušili uničiti Vrhovni štab NOV in POJ ter tako obglaviti naše osvobodilno gibanje. Za sam napad so Nemci določili 500. SS lovski bataljon, okrepljen s I. in II. skupino padalskega desantnega polka, skupino oficirjev in podoficirjev vojaške obveščevalne službe ter skupino četnikov, skupno kakšnih 900 mož. Le-ti so poleteli z letališč v Zagrebu, Brežicah, Zrenjaninu in Banji Luki. Istočasno so močne nemško-ustaške in četniške enote udarile z vseh strani proti Drvarju.

Nemci so izbrali 25. maj za svoj napad predvsem zato, ker so računali, da bo Vrhovni štab slavil Titov rojstni dan in tako zanemaril budnost.

S sovražne strani se je drvarske operacije udeležilo okrog 20.000 vojakov, z naše pa okrog 16.000. Pri samem napadu so se Nemci spustili v do-

lino Drvarja tudi s 45 jadralnimi letali, v katerih je bila glavnina padalskega bataljona, to je okrog 730 mož. Prvi val padalcev se je izkrcal okoli šestih zjutraj, drugi pa okoli 11. ure. Že okoli osme ure je padalce napadlo 100 oficirjev — slušateljv Oficirske šole VŠ. Do 17. ure so enote NOV, ki so od vseh strani hitele na pomoč, zavzele skoraj vse mesto. Ostanek Nemcev se je zabarikadiriral na pokopališču. Toda naslednji dan so prodrli v Drvar deli 384. nemškega polka in se okoli 10. ure spojili z ostanki desanta.

Operacija se je nadaljevala 28. maja, ko so Nemci začeli drugo fazo svoje ofenzive. Ta se je končala šele 5. junija 1944 s popolnim neuspehom.

Sovražne enote so se postopoma umaknile v svoje garnizije do 11. junija. Njihove izgube so znašale okrog 1000 mrtvih, 2000 ranjenih, 97 ujetih, zaplenjeni so bili 4 topovi, sestreljeno 1 letalo, uničenih pa 20 tankov. Izgube NOV so znašale okrog 200 mrtvih in 400 ranjenih. V tem številu pa niso zapopadene izgube civilnega prebivalstva, nad katerim so se Nemci znesli z nečloveško surovostjo. »To so bili zadnji Hitlerjevi poskusi, toda samo poskusi. Zračni desant na Drvar pa je bil samo obupno dejanje maščevalnosti in poskus likvidacije voditeljev vstaje. S hitro intervencijo 6. liške divizije in Oficirske šole VŠ je to obupno dejanje klavarno propadlo,« je takrat dejal Tito.

Takrat nas je najbolj skrbelo, kako je s tovarišem Titom...

PRVÉ dni maja 1944 smo se odpravili iz Bele krajine na dolgo pot v Drvar. Šest nas je bilo, spremljali pa smo dva predstavnika naših višjih organov v Vrhovni štab. Kje se le-ta zadržuje, takrat še nismo vedeli.

Bilo je lepo pomladansko vreme. Tudi na poti smo imeli z vremenom srečo. V hitrih

nočnih pohodih smo prešli Kolpo in nevarno področje okoli ceste in železnice Zagreb—Karlovac ter prešli na osvobojeno ozemlje v Glinu. Od tod smo nadaljevali pot proti Drvarju. Da je tam Vrhovni štab, smo spotoma zvedeli od partizanov. Imeli smo se še kar dobro. Razdalje so bile res za naše slovenske pojme dokaj velike, toda tudi v Bosni je bilo za ledje dobro organizirano. Bili smo dobro oboroženi in opremljeni, zato so nas povsod z zanimanjem ogledovali. Menda smo bili prvi izmed slovenskih partizanov, ki so hodili po teh krajih, zato so nam domačini večkrat pripravili slvesen sprejem. V Baniji so nam otroci priredili miting z recitacijami in petjem. Vsepovsod pa smo videli sledove ustaškega divjanja, porušene vasi brez prebivalcev.

Tudi mi smo bili zelo nestrpni in neučakani, da bi čimprej videli tovariša Tita. Kar po petdeset kilometrov smo včasih prehodili na dan. Pred Drvarjem smo sedli v vagone ozkotirne železnice in se odpeljali v mesto.

V Drvarju, ki je nekaj večji od Metlike, so bile vse hiše pol-

Po bombardiranju je bil Drvar ves v dimu

Padalci so se vsipali iz letal

ne partizanov. Mestece je nudilo streho številnim zalednim ustanovam, oddelkom in odsekom Vrhovnega štaba ter šolam. Z zanimanjem smo si ga ogledovali in se medtem srečali z znanci, ki so prišli sem že pred nami. Srečali smo Mirotu, Henrika in Sliko, ki smo jih poznali še iz časov, ko smo živeli v naši bazi.

V Drvar smo prišli 21. ali 22. maja. Dve noči smo prespali v stavbi blizu »Pilane«, nato pa smo se nastanili v neki baraki. Dne 24. maja zvečer smo dobili stanovanje v hiši »Na groblju«. Tam je pred nami stanoval ameriško vojaško odposlanstvo, ki se je podnevi nekam preselilo. Vsepovsod je primanjkovalo stanovanjskega prostora, zato smo bili z novim prebivališčem kar zadovoljni. V naši hiši je živela samo starka z dvema majhnima otrokoma.

Takoj po prihodu v Drvar so nas opozorili, da moramo vsako jutro zelo zgodaj vstati in se preseliti iz mesta v gozd — zaradi nevarnosti pred napadi iz zraka. Toda mi smo bili od dolge poti močno utrujeni, povrh pa prav po partizansko brezskrbni. Vsak izmed nas je bil že dolgo partizan in je doživel tudi letalske napade, ki pa nam niso nikoli prizadejali preveč škode in žrtev. Zato smo letalstvo kot našega sovražnika precej podcenjevali. Skratka, opozorila nismo je-

mali preveč resno. Tistj večer, 24. maja, smo šli precej pozno spat, ker smo si prej ogledali neki sovjetski film, ki so ga vrteli v kulturno-prosvetnem domu. Spominjam se, kako velik doživljaj je bil za nas, ko smo videli prvič v življenju v dvorani naš novi jugoslovanski grb.

Kot vsako jutro, smo tudi zjutraj 25. maja malo »potegnili« z našim počitkom. Zbudilo nas je silno bobnenje, s

stropa je začel na nas padati omet in široka razpoka je zazijala v zidu. Slišali smo brnenje nešteti letalskih motorjev. Naš tovariš Žan se je prvi ovedel in zakričal: »Fantje, uzbuna!« Spali smo sezuti in brez bluz, kot se spodobi v globokem zaledju, čeprav drugače nismo bili nikoli tako brezskrbni. Pograbili smo vsak svoje orožje in nekaj opreme, kot že tolikokrat ob podobnih prilikah. To smo imeli že v krvi, čeprav smo bili od spanca in presenečenja tudi mi nekoliko zmedeni. V sobi sem pustil le svojo torbico s slikami in drugimi dokumenti. Tačas so okoli stavbe na gosto padale bombe, lovci so se podili nizko nad strehami in križem kražem mitraljirali. Nekaj časa smo oprezovali skozi okna in vrata, potem pa je Miloš predlagal, da bi šli iz hiše v zaklonišče. Le-to so skupali še Američani pod nekim drevesom, kakih trideset korakov od naše hiše. Bila je kak meter globoka in tri metre dolga jama. Ko je napad za hip ponehal, smo vsi hkrati stekli tja. S seboj smo povabili tudi gospodinjino z obema otrokoma.

Tistega jutra ne bom nikoli pozabil. Bilo je jasno, nad zelenimi gorami, poraščenimi z gozdovi, se je bočilo modro

Predsednik Tito generalni skupščini Svetovne federacije bivših bojnikov

Sredi minulega meseca je zasedala v Rimu osma generalna skupščina svetovne federacije bivših bojnikov (FMAC), ki ji je predsednik FLRJ Josip Broz-Tito poslal naslednje sporočilo:

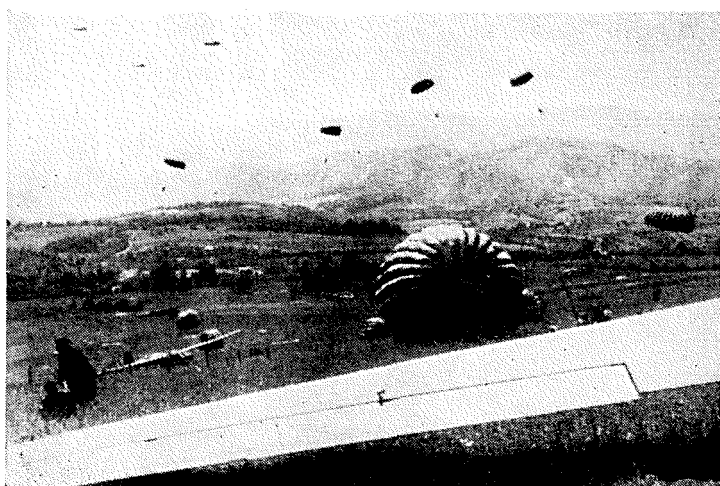
»Z zadovoljstvom sem sprejel predlog predsednika in generalnega sekretarja vaše federacije, naj pošljem sporočilo 8. generalni skupščini svetovne federacije bivših borcev.

Predvsem bi želel vsem udeležencem vaše generalne skupščine, po vas pa tudi vsem članom nacionalnih organizacij bivših borcev poslati pristrčne pozdrave in najboljše želje za nadaljnje uspehe pri delu v nujenju pomoči in skrbi za bivše borce, vojne invalide in druge žrtve vojne, kakor tudi pri vaših prizadevanjih, da bi v soglasju z Ustanovno listino OZN ohranili mir na svetu in uresničili miroljubno mednarodno sodelovanje.

Globoko sem prepričan, da so bivši borci in ljudje, ki so bili žrtve uničujočih posledic zadnjih dveh svetovnih in drugih vojn, danes v prvih vrstah doslednih borcev za mir in za odstranitev metod agresije in uporabe sile iz mednarodnega življenja. Ta čustva in te težnje bivših borcev in žrtev bivših vojn so prišle do izraza tudi v raznih konstruktivnih predlogih in akci-

nebo, zrak pa je bil pomladno svež. Šele iz zaklonišča, ko nas niso ovirali streha in zidovi, smo videli, kako obsežen je letalski napad. Toliko letal še nihče med nami ni videl naenkrat v zraku. Ves Drvar je bil v dimu in ognju. Izpod neba so se spuščale rjoveče Stuke proti ciljem, lovci so preletavali tik nad nami, da smo čutili piš zraka na obrazih. Sam ne vem, kdaj se je zrušila hiša, ki smo v njej stanovali. Dim in prah, smrad po ekrazitu, požari... Nedaleč od nas se je pet mož posadke protiletalskega topa neustrašno otepalo krilatih napadalcev. Brez oddiha so praznili okvire brzostrelnega topa, dokler jih ni zadela in do zadnjega pobila dobro namerjena bomba.

V naši luknji smo se šele orientirali in se miselno zbrali. Kot tujci, ki smo bili prvič v Drvarju, smo si kaj slabo predstavljali celo strani neba, kaj šele oblike zemljišča in druge okoliščine. Razen Miloša, ki je v hiši pustil svoje škornje, smo vsi odnesli svojo obutev in obleko. Naglo smo se oblekli, medtem pa smo ugibali, kje je tovariš Matija in kaj se je zgodilo s tovarišem Titom. Sklenili smo se prebiti proti votlini, kjer je stanoval Vrhovni štab. Dobro pol ure smo

Jadralna letala in padalci pristajajo

čakali, da bi napad pojenjal, ker je bila votlina kakih tisoč metrov od nas. Da bi prišli do nje, bi morali čez železniški most čez reko Unac ali reko preplavati.

Že smo se pripravili na pohod, ko smo začuli v zraku brnenje nove, številne skupine letal. Nekdo je veselo rekel, da prihajajo na pomoč letala naših zaveznikov iz Italije. Tiste dni pred napadom smo namreč vsak dan gledali sku-

pine zavezniških letal, ki so iz italijanskih oporišč letela bombardirat cilje v Nemčiji in Avstriji in ki so se po isti poti tudi vračala. Zagledali smo precej nizko nad hribi trimotorna letala, ki so letela v klinih po tri skupaj. Prvi se je znašel Slika, ki je glasno izrazil svoj dvom, da so tista letala res zavezniška. Sumljiva so se mu zdela zaradi drugačne barve in ker niso imela nobenih znakov. Trimotorniki so prileteli nad nas iz jugozahodne smeri in jih je bilo kaj kmalu polno nebo nad Drvarsko kotlino. Nizko so preletavali naše zaklonišče. Opazili smo, da imajo na trupih odprta vrata. Skoznja so začeli cepati podolgovati, temni predmeti, trenutek zatem pa so se pojavile v zraku nad njimi bele kupole padal. Še vedno smo ugibali, ali so padalci Nemci ali zavezniki. Osebo sem bil trdno prepričan, da so nam prišli zavezniki na pomoč. Že so nekateri padalci pristali in nekdo je ukazal: »Ven!« Poskakali smo iz naše luknje in jo ubrali proti mostu na Uncu. Največ padalcev je skočilo ravno nad nami in — kot smo kasneje zvedeli — je bilo središče desanta ravno »Na groblju«.

Komaj sem bil iz jame, že sem zaostal za tovariši. Zagledal sem padalca, ki je pravkar pristajal blizu mene. Ko je cep-

jah, ki jih je vaša mednarodna organizacija izvajala med skoraj devetletnim obstojem.

Tudi v današnjem zapletenem mednarodnem položaju, ko se odpirajo perspektive za rešitev perečih mednarodnih problemov s pogajanjem, je pred vami, bivšimi borci in žrtvami vojne, odgovorna naloga, da se skupaj z vsem miroljubnim svetovnim javnim mnenjem še odločneje in predaneje zavzamete za okrepitev miru in za uresničitev aktivnega in konstruktivnega mednarodnega sodelovanja na podlagi polnega spoštovanja načel neodvisnosti, enakopravnosti, nevmesavanja v notranje zadeve drugih in priznavanja pravice vsakega naroda, da upravlja same sebi.

Upam, da bo vaša letošnja generalna skupščina na podlagi teh načel dala svoj prispevek k borbi za popuščanje mednarodne napetosti in za prekinitve nevarnega tekmovanja v oborožitvi, še posebej pa nadaljnjih poskusov z nuklearnim orožjem.

Želim, da bi v duhu s splošnimi težnjami sodobnega človeštva k miru, napredku in blaginji uresničili najširše sodelovanje vseh bivših borcev in žrtev vojne in da dosežete univerzalnost svoje organizacije, ker je samo z združenimi napori možno premagati obstoječo razdeljenost na svetu in napraviti konec politiki hladne vojne. Prepričan sem, da boste tako najboljše pokazali vsemu svetu, da so vprašanja miru in razvoja miroljubnega mednarodnega sodelovanja skupna stvar vsega človeštva, ne glede na razlike, ki so danes na svetu.

Josip Broz-Tito

Padalec ob pristanku

nil v travo, je počepnil in zakričal: »Halt! Hände hoch!« Ti isti hip je že spustil proti meni rafal iz brzostrelke. Nisem mu ostal dolžan, ne vem pa, ali sem ga zadel. Naših nisem videl nikjer več. Zato sem stekel, kar so me noge nosile, proti mostu.

Povsod je bilo polno padal in temnih postav, ki so se zbirale v gručo, vsepovsod je drdralo in pokalo, kar se mi je zdelo precej nenavadno. Tekel sem kar po cesti in dohitel Žana. Ta je veselo kazal na letala, ki so ležala med cesto in Uncem. »Poglej, koliko so jih naši sklatili,« je rekel. Tudi jaz sem bil enakega prepričanja, le to se mi je spet zdelo čudno, da so vsa letala nepoškodovana in nagnjena na eno ali drugo stran. Še vedno so pristajala letala, ki so imela na repu padala. Predstavljal sem si, da se je najbrž kakemu članu posadke, ki je hotel skočiti iz zadetega letala, padalo zapletlo v rep. Ob Uncu so se zbirali neki ljudje in mislil sem, da so to posadke sestreljenih letal. Z Žanom sva prišla do ostankov požganih italijanskih vojaških barak, kjer so ležali v plitvih zaklonih civilisti in nekaj partizanov, med njimi tudi neki general. Ta mi je zaklical: »Skrij se, tovariš Slovenec! To so jadralna letala!«

Sele zdaj sem se zavedel, kaj se je zgodilo. Na eni strani

sem imel jadralna letala, na drugi padalce. Pred mostom sem se znašel spet sam. Blizu mene je pravkar pristajalo jadrarno letalo in iz njega so skočili štirje Nemci. Eden izmed njih je imel v rokah »šarčca«. Na srečo sem imel podobno čepico, kot so jih imeli Nemci; tako so me menda imeli za svojega in niso name streljali. V okviru sem imel še 40 nabojev — zjutraj pa sem jih imel 300. Ostale sem izstrelil med umikom. Prevrnil sem enega izmed Nemcev, ki so skočili iz letala, ostali trije pa

so jo pobrisali; pa tudi jaz sem se podvzval čez most.

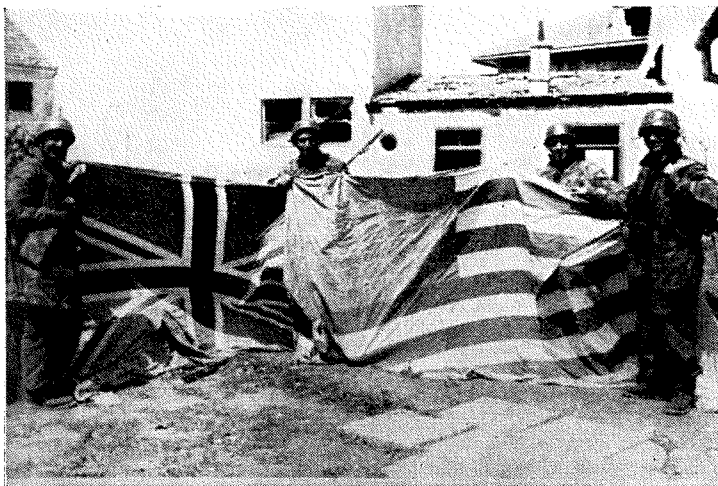
Na drugi strani Unca se je za menoj in za drugimi vsula prava toča izstrelkov. Padalci in letala so neusmiljeno streljali za nami. Pognal sem se v breg, levo od votline. Z menoj je bilo še nekaj drugih partizanov. Spominjam se tovariša, ki so mu odbili nogo. Ta me je prosil, naj ga ustrelim. Tega nisem hotel, zato mi je predlagal, naj mu posodim pištolo, da se bo sam ustrelil. Končno so ga njegovi tovariši odvlekli v neko bolnišnico.

Nas šest se je zbralo na neki jasi v gozdu na pobočju nad dolino. Gledal sem v Drvar. Vsepovsod je gorelo, še vedno so prihajala nova in nova letala ter odmetavala podolgovate zavoje. Naš tankist je skušal iz mesta odpeljati svoj tank. Sam je bil v njem in zato se ni mogel braniti. Nemci so ga obkolili in pričeli na tank metati odeje, da bi tankistu onemogočili razgled. Tankist se jih je skušal otresti tako, da je vozil nekaj časa naprej, nekaj časa pa nazaj. Zdrsnil je s ceste, a naposled se mu je le posrečilo odpeljati tank iz mesta. Nemci so lovili civiliste in posamezne partizane ter jih kosili s kratkimi rafali.

Potem je k nam na jaso prišel general, član Vrhovnega štaba, ter vprašal, ali smo mi tisti Slovenci. Pozanimal se je,

Skupina padalcev v boju

Zaplenili so zastavi angleškega in ameriškega vojaškega odposlanstva

kako smo založeni s strelivom. Potem nam je ukazal: »Najbrž bodo Nemci poskusili vreči padalce tudi na tole jaso. Zato morate ostati tukaj in se bojevat do zadnjega. Pazite, da ne bo noben strel zaman!« Imeli smo vsak komaj deset do dvajset nabojev.

Razporedili smo se po jasi in se ležali na hrbtih maskirali z vejevjem. Vse dopoldne smo tako ležali in čakali padalce. To je bilo za nas vse zelo naporeno in razburljivo, saj so letala švigala komaj nekaj metrov nad nami, da smo vohali izpušne pline iz njihovih motorjev. Sredi dopoldneva sem videl, kako je naš protiletalski top, postavljen na grebenu nad mestom, sestrelil trimotornik Junkers-52. Zadel ga je v srednji motor, ki se je razletel. Iz letala se je rešil samo pilot, tega pa je ubil neki civilist in mu pobral orožje, potem pa še sam pobegnil za partizani.

Blizu poldne je bilo, ko sta prišla k nam tovariša Tito in Kardelj. Spominjam se, da je imel tovariš Kardelj strgano hlačnico. Razparal si jo je pri umiku iz votline. Ko je zagledal našo šestorico, nas je odredil v spremstvo tovariša Tita. Pridružil se nam je še nekaj drugih in vse popoldne in vso noč smo hodili po bosenskem pragozdu. Spotoma smo srečavali razne naše enote, ki so hitele proti Drvarju napa-

dat Nemce. Prosjačili smo jih za naboje, toda uspeh je bil malenkosten. Najbolj se mi je smilil tovariš Miloš, ki je moral bos pešačiti po ostrem kamenju in nositi mitraljez. Ko smo stopali po opuščeni gozdni železnici, si je Miloš ranil noge in je bil po nogah kmalu ves krvav.

Potem smo proti jutru prišli v neko taborišče v gozdu. Slišal sem tovariša Tita, kako je govoril zbranim oficirjem: »Če so Nemci kdajkoli zmagali s padalskim desantom, v Drvar-

Ujel jo neznano partizanko

ju niso. Zmaga je naša!« Tito-ve besede so se bliskovito raznesle med borci. Meni je bilo najbolj všeč, kako zbrano in preudarno je izrekel te besede. Poznejši dogodki so potrditi njegove besede. Padalci so pretrpeli hude izgube in komaj tretjina jih je živih dočkala tanke, ki so jim drveli na pomoč iz Banje Luke.

Naša šestorica je še nekaj dni hodila s tovarišem Titom. Bosonogi Miloš je nekje staknil stare škornje in se za silo obul.

Potem smo se vrnili v Slovenijo.

Po vojni me je tovariš N. N. poklical v svojo pisarno ter mi

Eden izmed posnetkov tovariša Josipa Broza-Tita, ko je bil v centralni Bosni kot vrhovni komandant Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije

pokazal neko sliko. Bil sem to jaz, v partizanski uniformi. Poleg slike je bil dopis v nemščini z vsemi mojimi podatki, celo s partizanskim imenom. Zvedel sem, da so gestapovski uradi v Beogradu, Zagrebu, Banji Luki, Ljubljani in na Rakeku imeli kopije teh mojih fotografij; imeli so me za kurirja Vrhovnega štaba.

Takrat sem se spomnil moje torbice, ki je ostala 25. maja 1944 v Drvarju v porušeni hiši!

Igor

Prva preizkušnja

Zraven Univerze, v Vegovi ulici, stoji rume-no poslopje, v avstrijsko-mavrskem slogu zidano. Tu je bila za časa avstroogrške monarhije realka, v stari Jugosla-viji pa I. državna real-na gimnazija. To gimna-zijo sem obiskoval tudi jaz. Ko se je začela voj-na, sem bil v petem raz-redu.

Leto 1941... Pouk se je začel kasneje kot druga leta. Tiste dni, ko je gorela Rašica, je bil tradicionalni dijaški sejem knjig na obrežju Ljubljane. Italijani so očeladeni oprezali izza vogalov, študentje iz višjih razredov pa so iz zivalno prepevali »Tamo daleko...« in »Kde domov muj«. Mi petošolci smo samo poslušali, ker teh pesmi še nismo znali.

Že dolgo me je mučilo, da ne pomagam dovolj osvobodilnemu gibanju, da stojim ob strani, čeprav bi tudi jaz lahko kaj napravil. Pogosto sem premišljeval o talcih, ki visijo ob kolih, o ženah in otrocih, ki morajo gledati njihovo usmr-titev. Slišal sem, kako so v Lescah otroci objemali mrtvega očeta in kričali: »Naš ata, naš ata...« Jaz pa nič ne prispevam, da bi bili ti talci mašče-vani...

Zadnje tedne sem računal, da bom v šoli dobil »zvezo« z osvobodilnim gibanjem. V šoli sem imel dosti znancev, v Šiški, kjer sem stanoval, pa skora-j nikogar, ker smo se v Ljubljano preselili šele mesec dni pred začetkom vojske.

Nekaj dni pred začetkom pouka sem srečal na Medvedo-vi ulici v Šiški sošolca Jožeta Rojca. Oba sva bila pristaša OF in sva sklenila, da pojdeva najkasneje spomladi k partizanom.

Že prvi dan pouka, ki se je začel 3. oktobra, je bil zelo bu-ren. Vse odmore smo prepričevali drug drugega o nečem, kar smo vsi že tako in tako vedeli. Po stari dijaški navadi ni šlo brez krika in vika. Profesorjem se je bralo z obrazov, da so sprejeli okupacijo kot nujno zlo in da se tu ne da nič pomagati. Po tem smo zaključili, da se bomo tisto šolsko leto bolj malo učili. Vsi so bili za partizane, celo tisti kmečki fantje, ki so stanovali po številnih internatih pod nadzor-stvom duhovščine. Samo malo manj glasni so bili od nas.

Nekaj nas je bilo posebno glasnih. Med enim izmed od-morov je pristopil k meni ne-koliko starejši sošolec Viktor Krtelj in me vprašal, če imam »zvezo«. Dobro sem vedel, na kakšno »zvezo« misli, in kar zagorelo je v meni. Rekel sem

mu, da »zveze« še nimam, da bi jo pa rad, in če mi lahko kaj pomaga pri tem. Odvrnil mi je, naj pridem popoldne ob petih v Igriško ulico št. 3 na sestanek, ki bo v nekem stanovanju.

Popoldne sem se doma zla-gal, da moram v mesto zaradi nakupa nekih knjig. Krtelj nas je pričakoval pri hišnih vratih, ker je bilo poslopje zelo veliko in v njem številna stanovanja. Pošiljal nas je po stopnicah v stanovanje staršev šestošolca Štaljarja. Zbralo se nas je nekaj znancev, ki smo se poznali že od prej. Prišli so: Jože Rojc, Franjo Slemenšek, Jan Sajovic, Milan Merčun, Zlatko Pajk, Viktor Krtelj in Janko Kostnapfel. Nazadnje se je pojavil še Božidar Gorjan kot organizator OF na naši gimnaziji. Začel nam je pripo-vedovati o ciljih OF in o naših nalogah v prihodnosti. Mi pa bi se bili radi borili in se nam je močno mudilo k partizanom, zato smo bili nekoliko razočarani. Razdelil nam je tudi precej letakov, ki smo jih z veseljem kar na sestanku ogledovali in brali. Bil sem zelo vesel teh letakov, ki so pomenili zame prvi materialni dokaz, da nekeje živi in dela organizacija, ki ima na svoji strani celo tiskarje. Gorjan nam je na naša vprašanja po-jasnil, da smo za odhod k partizanom še premradi (bili smo stari po petnajst in šestnajst let). Najprej se moramo izka-zati pri delu v mestu, potem šele bomo lahko šli k partizanom.

Nazadnje nas je Gorjan vprašal, kaj smo po prepričanju. Vprašanja nismo dobro razumeli, zato nas je vprašal, ali smo sokoli, krščanski socialisti ali komunisti. Za sokole in komuniste smo vedeli, kaj so, o krščanskih socialistih pa se nam ni niti sanjalo. Kljub temu smo takoj vsi na ves glas zinili: »Komunisti.«

Gorjan nam je nato dejal, da bi nas morali vključiti v SKOJ, ker ima vsaka izmed teh treh temeljnih skupin svojo lastno organizacijo. Toda v SKOJ lahko sprejmejo samo preizkušene mladince in zato se bomo morali najprej izka-zati v mladinski OF, šteli nas pa bodo za kandidate SKOJ...

Pogled na poslopje nekdanje I. državne gimnazije v Ljubljani

Jutrišnjemu prazniku

Zakaj vpletati v svoje misli
samo smrt
v atomskem veku? —
zakaj ne srečo
in mladost
in zvezde, ki so nam vse bliže,
in luno, ki je stopila med nas
kot draga, domača sosedka?

Zakaj trepetati
pred prividom razdejanja
v atomskem veku?
Verujmo v mladost naših otrok,
onkraj groze sveta
je vedno otok upanja,
je vedno dežela sanj,
je vedno košček jutranjega sonca,
ki kliče k novemu dnevu.

O, človek,
ki te vodi pot skozi atomski vek,
naj bo tvoj korak pesem zmagoslavja,
naj zabrede tvoja noga v svetlo jezero sreče,
naj se napoti v skalnate strmine
za vse daljnejšimi cilji
in k vedno novim, še neosvojenim vrhovom.
Ob jutrišnjem prazniku mladosti
pa pojdimo s svojimi otroki
na livado veselja,
naj se tam usedejo na zmaje
in repatice in rakete slavnostnega vrtiljaka,
in naj zapojejo svojo pesem
radostnih krikov in sproščenega smeha
in naj bodo naša najgloblja resnica
o življenju:

v slikanici majskega dneva,
hkrati z zlatim soncem,
z višnjevim oblaki
in z ogrlico iskrečega se obzorja —

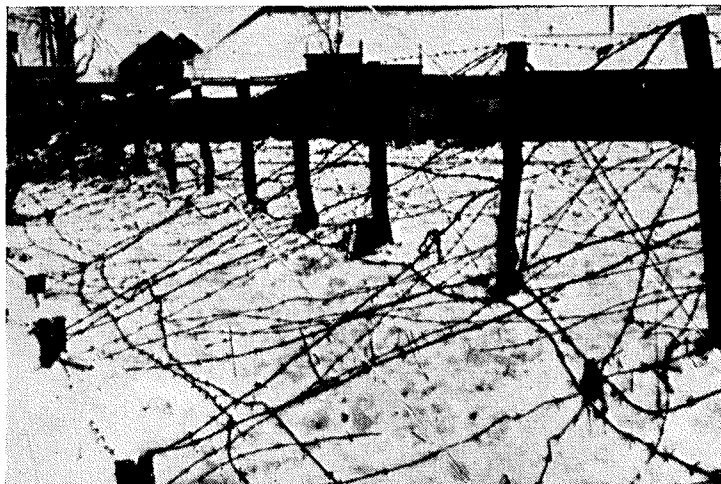
svetla,
nasmejana,
neugnana
bodočnost
človeštva.

Seveda smo se izrekli za komuniste predvsem zato, ker smo že prej o njih dosti slišali in nas je nekaj tudi raslo v takem okolju. To predvsem velja za Rojca, čigar mati je bila stara sindikalna delavka, pa tudi za Merčuna, Krtelja, Slemenška in zame. Vsako le-

to sem šel na počitnice k staremu očetu v Lesce, kjer je bilo nekaj sosedov članov KP. Med njimi so bili: Poje, ki so ga Nemci ustrelili za talca že leta 1941, nadalje Dacar, ki je padel istega leta kot partizan, Gašperšič, Petrač in mnogo drugih.

Letake, ki smo jih prejeli od Gorjana, smo do stanovanja Jožeta Rojca v stari razmaja-ni hiši pod hotelom Bellevue prinesli kar v čevljih. Tiste dni so Italijani začeli osebne preiskave po cestah. Mislili smo, da nam v čevlje ne bo nihče gledal. Težko sem ho-

Del žične ograje, s kakršno so okupatorji obdali Ljubljano

dil, saj je bilo letakov precej in so me žulili. Pri Rojcu smo si jih razdelili in jih še isti dan — nekaj podnevi, nekaj pa v mraku — razmetali po cestah, vsak v svojem okolišu.

Prihodnje dni smo začeli sami izdelovati letake. Merčun je z britvico izrezal iz radirke klišeje z znaki OF, KPS, Triglavom ter srpom in kladivom. Kliše sva namakala v črnilo in potem tiskala lističe včasih kar med poukom, če sva poznala profesorja kot bolj popustljivega. V šoli smo kradli kredo in pisali po zidovih, kjer se nam je ponudila prilika. Toda vse to nam je bilo še premalo, radi bi streljali. Spominjam se, kako smo napravili načrt, da bomo ob splošni vstaji, ki bo izbruhnila vsak čas, napadli vojake na stadionu »Hermesa« v Šiški. Tam je bila neka avtomobilska enota italijanske kraljevske vojske.

Za 29. oktober — obletnico razpada Avstroogrske, smo imeli nalogo organizirati demonstracije. Ob desetih, ko so vsak dan preizkušali sirene, smo molče vstali. Profesor Kumer se je delal, ko da nič ne vidi in je tudi sam stal pred tablo, kot bi nekaj razlagal, nam pa je kazal hrbet. Prav vsi smo vstali. Tiste čase je bila med nami taka sloga kot še nikoli prej niti pozneje. Prav vsi so plačevali po eno

liro na mesec kot »davek osvoboditve«. V razredu nas je bilo kakih 40 in vsak izmed nas, ki smo bili jedro, je zbiral davek in druge prispevke od desetih tovarišev. Zbrali pa smo tudi precej sanitetnega gradiva, rjuh za bele maskirne plašče, volnenih nogavic, rokavic in drugega. Po podobni, samo obratni poti smo širili tudi naše časopisje, predvsem »Slovenskega poročevalca«, razne letake in mladinski list. V razred so nam obesili sliko Musolinija in kralja Emanuela. V sliko smo metali umazano gobbo, da je bila vsa popackana.

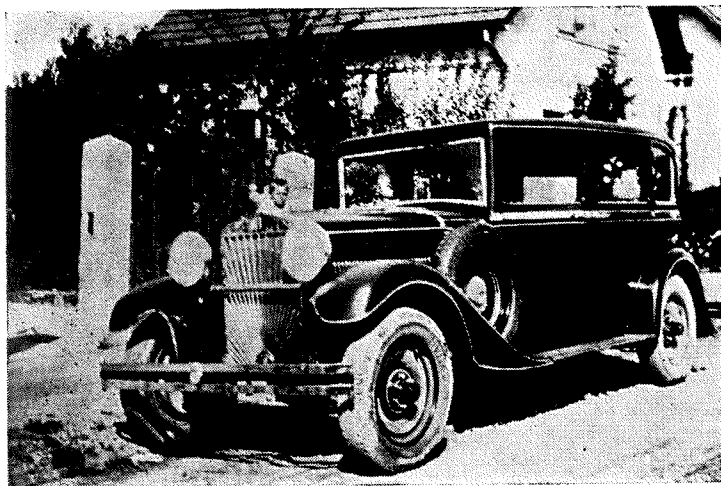
Kmalu potem je prišel ukaz, da moramo v razredih pozdravljati po rimsko, z dvignjeno desnico. Z drugih šol so prihajale vesti o izključitvah celih razredov, ki so se uprli. Pojavili so se tudi prvi oportunisti, ki so spraševali, kakšno korist imajo Slovenci od upiranja. »Leto bomo izgubili, pa bo spet manj slovenske inteligence,« so tarnali »Saj prav to skušajo doseči Italijani. Če pozdravljamo po rimsko, se zaradi tega v naših srcih ne bo še nič spremenilo. Sami dajemo povod, da bodo zaprli slovenske šole...«

Opazili smo, da so med temi oportunisti sinčki mestnih veljakov, pa tudi dijaki, ki so stanovali v verskih internatih. Toda množica je bila močnejša — in ko je prvo uro nekemu desnica šinila kvišku, ga je krepak udarec pod rebra poučil, da je sam. Seveda takšna enotnost ni nastala sama od sebe. Naše organizirano jedro jo je ostvarilo in večina dijakov ni imela nobenih pomislov proti bojkotu. Nekatere smo morali prepričevati in nekaj se jih je pridružilo nam šele potem, ko so videli, da bo bojkot uspel.

Spet se je večina profesorjev delala, ko da nič ne vidi, in precej dolgo smo imeli pred rimskim pozdravom mir. Tudi iz naše gimnazije so izključili nekaj razredov, ker so se uprli rimskemu pozdravljanju.

Posnetek ob eni izmed številnih »racij« leta 1942 v Ljubljani

Avto, ki ga je uporabljala VOS v Ljubljani za svoje akcije

Toda najbrž so profesorji pomirili zagrizenega klerikalca Capudra, ki je bil direktor gimnazije, češ, če izključimo vse razrede, bomo tudi mi ostali brez službe. O tem, da se ne bo uklonil noben razred, takrat ni nihče dvomil. Zato je profesorski zbor privolil v molčeč sporazum. Tudi med profesorji je bilo dosti pristašev OF, ki jim je bila odločnost dijakov všeč. Med nami in nekaterimi zavednimi profesorji, kakršna sta bila

razen drugih tudi Pregelj in Pacheiner, so se začele plesti nevidne prijateljske vezi, na kakršne prej, v bivši državi, dijak in profesor nista nikdar pomislila.

Enako nam je uspela tiha demonstracija za 1. december. Potem pa smo se začeli počasi vedno bolj ostro prepirati s skupino sošolcev iz verskih internatov. Ti so nam očitali, da nam gre samo za »komunistične strankarske« koristi, ne pa za narod in njegovo svo-

bodo. Trdili so, da je OF samo krinka za komuniste. Predvsem pa so bili proti vsakršni akciji, češ da je še prezgodaj, da je sovražnik premočan, da samo pehamo ljudi v smrt, okupatorju pa dajemo povod za represalije, da nas je premalo in da bodo po vojski že velike sile odločile o naši nadaljnji usodi. Tudi vojno bodo dobile velike sile, so govorili, in Slovencem ni treba udeležiti se vojne. Jugoslavijo da bodo obnovili in še Primorsko ter Koroško da bomo dobili popolnoma brezplačno.

Prepiri med nami so bili vedno bolj ostri. Očitali so nam, da smo proti svobodi mišljenja, da ima vsak pravico do svojega prepričanja, mi bi pa radi komunistično diktaturo. V šolo so začeli prinašati razne svoje lističe in časopise kakor »Slovenija in Evropa«, »Naprej zastave slave« in podobne. Silili so nas, naj jih bemo. Še vedno smo tudi mi dajali njim naše časopise, ker smo menili, da se bo vseeno koga izmed njih kaj prijelo in bo postal naš somišljenik. Vse je bilo zaman. Prepiri so bili vedno bolj ostri in začele so se grožnje. Da bi se pa kdaj pozneje izmed njih pojavili tudi čisto navadni okupatorski ovađuhi in izdajalci, na to pa še nismo pomislili...

Mile Pavlin

Kako so šli tržiški skojevci v partizane

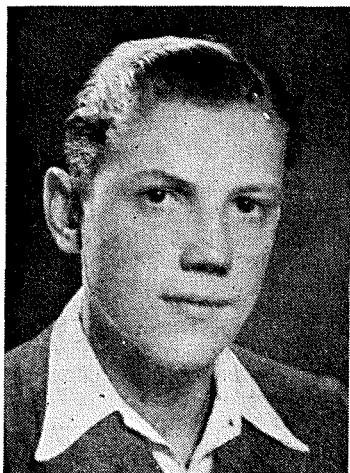
KOT v vseh mestih Jugoslavije, se je tudi v Trzinu po prihodu okupatorja začelo širiti osvobodilno gibanje. Iz Trzina je bilo doma precej prvoborcev, ki so na klic Partije odšli v gozdove in ustanovili prvo partizansko četo. O tem ne nameravam pisati, raje bom poskusil orisati delo mladincev, članov SKOJ.

Nekako maja 1943 sva se sestala s Pavletom Krištofkom. Od Tončka Isteniča sva prejela nalogo, organizirati skupine mladincev v Bistrici, Trzinu in Spodnji Bistrici. Junija 1943 smo imeli na področju Trzina že tri skupine. Vodja skupine v Trzinu je bil

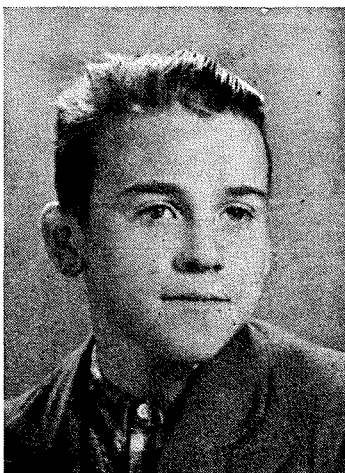
Pavle Krištofek-Iztok, člani pa Janez Ziblar, Matevž Lončar, Stanko Pretnar, Franci Pretnar, Tonček Zaplotnik in Franci Jerman. Področje Spodnje Bistrice ali »Trajbaha« je vodil Tonček Istenič, člani pa so bili še Lado Roblek, Karel Ahačič, Franci Sedej ter Srečnik. Vodja skupine v Bistrici sem bil jaz, člani pa Tonček Stritih in Janez Mokorel. Pred odhodom Tončka Isteniča v NOV pa so se vse tri skupine spojile v eno. Tonček je kasneje padel nekje na Primorskem. Člani vseh treh, zdaj združenih skupin, so bili nato sprejeti v SKOJ. To se je zgodilo nekako avgusta 1943. Sekretar je postal Pavle Krištofek,

jaz pa sem bil določen za povezavo s partizansko enoto pod Storžičem in Dobročo. To zvezo smo vzdrževali preko Tončka Isteniča, ki je bil takrat še v tej enoti kot partizan.

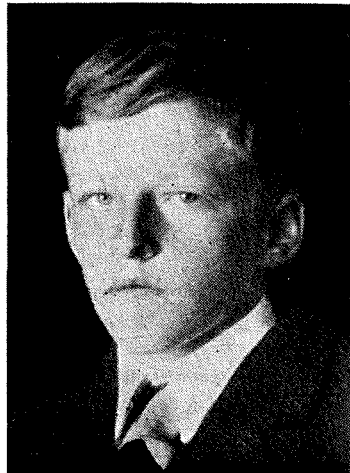
Pozneje smo se povezali še z nekaterimi člani KP na teleni Trzin. Omenil bom le Jožeta Tišlerja-Štuca, ki smo mu dajali različne podatke, od njega pa sprejemali naše časopise in letake. Te smo potem raznašali po Trzinu in okolici. Na naših sestankih smo te časopise in druge tiskovine čitali in se o njih pogovarjali. Zbirali smo tudi sanitetni material, orožje, hrano in obutev, vse to pa oddajali partizanski

Anton Zaplotnik — padel kot borec NOV

Karli Ahačič — padel kot borec NOV

Lado Roblek — padel kot borec NOV

enoti. Člani naše skupine so bili večinoma učenci v obrtnih delavnicah in tovarnah. Tam so načrtno sabotirali in širili naše časopise. Trgali so tudi nemške lepake z zidov in pisali parole ter sporočali partizanom številčno stanje nemškega vojaštva.

Sestanke smo imeli v vrtni lopki pri Ziblarju ali pa v okolici Trajbaha. Večkrat smo razpravljali o sprejemu novih članov, vendar se ne spominjam več, kateri so bili sprejeti. Spominjam pa se, da so bili na teh sestankih večkrat navzoče Tin-

ka in Babi Jerman in Korenova dekleta. Vse do oktobra 1943 smo delovali brez ovir. Nekoč pa mi je omenil Tonček Istenič, da Nemci nekaj sumijo, da pa je to prišlo njim na ušesa prek Milčka Klemenčiča, vodje Hitlerjugenda ali »Pimfov«, kakor smo jih imenovali. Na prvem sestanku smo sklenili, da bomo nekaj časa mirovali in opazovali Milčka. Sklenili smo tudi, da se ne bomo dali prijeti, ampak bomo raje odšli k partizanom, čeprav smo bili zelo mladi. Jaz kot najstarejši sem imel komaj šestnajst

let. Mirovali smo le štirinajst dni. Pred novim letom 1944 pa smo zbrali nekaj prispevkov v hrani, obleki ter obutvi, vse skupaj pa skozi Tržič spravili v vas Gozd. Takoj po Novem letu smo se na sestanku zmenili, da bo vsa naša skupina vstopila v NOV. Na področju Tržiča in Bistrice naj bi ostala le dva tovariša, ki naj bi organizirala novo skupino. Predlagali smo Tončka Stritiha in Francija Pretnarja. Pozneje sem zvedel, da sta nalogo uspešno opravila, ker pa sta bila kompromitirana, sta morala v NOV.

Na kontaktu s takratno III. kranjsko četo smo se zmenili, da bo prišel vod te čete po nas v sam Tržič. Tako bi preslepili Nemce, da smo se prostovoljno pridružili NOV. Kot datum odhoda k partizanom je bil določen 10. januar 1944. Tega dne smo šli vsi na sestanek Hitlerjugenda, s sestanka pa smo se vračali proti železniški postaji — Trajbahu, kjer nas je pričakoval vod partizanov. Za Trajbahom nas je vodnik poklical po imenih. Ostale so spodili domov in jim zabičali, da ne smejo nikomur ziniti niti besede o dogodku. Mi smo seveda že nekaj dni prej pripravili vso ropotijo, o kateri smo menili, da je potrebna partizanu. Skupaj s partizani smo odšli proti Gozdu, kjer so nas domačini prav začudeno ogledovali. Saj so nas lahko,

Nemci in belogardisti se umikajo skozi Tržič v Avstrijo — v začetku maja 1945

ko smo bili tako mladi! V pri-
jaznih kmečkih izbah smo se
za silo ogreli in se okrepčali,
nato pa nadaljevali pot do par-
tizanskega taborišča na juž-
nem delu Storžiča. Ta dan smo
si vsi zapomnili, saj so nas to-
variši zelo pristrčno sprejeli.

Kaj kmalu smo doživeli svoj
»ognjeni krst«. Poslali so nas v
zasedo proti Golniku, kjer smo
prežali na orožniško patruljo.
Takrat smo bili mi novinci še
brez orožja, čeprav so nas že
nekaj dni učili uporabljati pu-
ško. Učili so nas tudi druge vo-
jaške učenosti — kako se skri-
ješ, kako poiščеш kritje itd.
Pušk pa je močno primanjko-
valo. Ko so tistikrat prišli
orožniki, je seveda zaropotalo
in srca so se nam skrčila. Če-
prav je pokalo samo z naše
strani, smo skoraj vsi polegli.
Ko so okoli nas začele frčati
svinčenke, je bilo še huje.
Menda si vsak nekdanji par-
tizan lahko sam predstavlja,
kako je bilo prvič v boju.
Kmalu zatem je četno povelj-
stvo sklenilo, da nas pošlje
drugam, ker so bili pohodi
zelo naporni, mi pa smo bili
mladi in šibki. Vsi razen Pavla
Krištofka smo proti koncu
januarja odšli na dolgo pot v
brigado. Krištofek je bil ka-
sneje ranjen v roko in je po-
tem odšel na terensko delo.

Še zdaj se spominjam
kurirja, Smrečnikovega od
Sv. Neže, ki nas je sprejel
pred četo, nato pa odpeljal sko-
zi Gozd, mimo Leš, Podgore in
Begunj k četi, ki je taborila
pod Stolom. Tam smo ostali le
en dan, nato pa smo nadaljeva-
li potovanje. Prekoračili smo
Savo Dolinko in Bohinjko ter
prišli na Jelovico. Tako smo
po večdnem pohodu v sne-
gu in mrazu prišli do 2. bata-
ljona Prešernove brigade. Tam
so nas razdelili po četah. Naša
skojevka skupina se je razšla.
Včasih smo se še pogovarjali,
kako je bilo, ko smo bili še
doma skupaj. Zdaj smo imeli
vsi puške, nekateri tudi mitra-
ljeze. Pozneje pa smo se po-
razgubili v vrvežu novih znan-
cev.

Spominjam se, kako smo ne-
koč z Jamnika na Jelovici
gledali tržiški kot in seveda
sanjarili, kako lepo bi bilo, če
bi se znašli doma pri polni
mizi. Takrat smo bili zadnjič

vsi tržiški skojevci skupaj. S
skupino, ki je odšla mimo
Smlednika čez Savo, sem od-
šel tudi jaz. Pred odhodom me
je prosil Zaplotnikov Tonček,
naj pozdravim domače, če se
bom kaj vrtel okoli Tržiča, in
naj jim povem, da se imamo
dobro in naj ne zamerijo, da
smo tako odšli od doma. Po-
zdravov pa nisem mogel izro-
čiti, ker sem bil le enkrat bli-
zu Tržiča, čez mesec dni pa
sem moral spet na Primorsko.
Bil sem ranjen pri Farjem po-
toku, ležal sem v bolnišnici, ko
pa sem se vrnil, sem zvedel,
da sta dva tržiška skojevca že
žrtvovala življenje za svobodo.
Zelo hudo mi je bilo, ko so
mi tovariši pripovedovali, kako
se je to zgodilo. Posebno težko
mi je bilo za Zaplotnikovim
Tončkom.

Decembra 1944 me je štab
Jesenjsko-bohinjskega odreda
določil v spremstvo treh zavez-
niških letalcev, ki so skočili s
padali iz sestreljenega letala.
Iz Bohinja smo jih odpeljali
v Črnomelj, kjer sem srečal
Tončka Stritiha. Ta mi je pri-
povedoval novice iz Tržiča.
Pozneje sva skupaj odpotovala
v Beograd. Tam sva zvedela,
kako so se najini znanci iz
Tržiča zadržali v hudih bojih
pozimi 1944. in 1945. leta. Sko-
raj vsi so ostali do konca v
enotah, po vojni pa so se za-
poslili. Tonček Zaplotnik, Ka-
rel Ahačič in Lado Rob-
lek pa so tako mladi padli za
svobodo... Nanje je lahko po-
nosen ves Tržič, saj so bili
hrabri in zvesti partizani.

M. S.

»Zdelo se mi je, da sanjam ...«

Pisec teh vrstic, ki je maja 1945 med prvimi vkorakal v Ljub-
ljano, je bil rojen leta 1930 v Bereči vasi pri Metliki. Kljub mladosti
je Lojze Papič, s partizanskim imenom Topič, že leta 1941 sodeloval
z OF. Leta 1942 je vstopil v Belokranjski odred. Ker je imel komaj
12 let, so ga poslali na teren. Po italijanski kapitulaciji je vstopil v
12. brigado. Dlje časa se je bojeval v Cankarjevi brigadi. Bil je naj-
mlajši mitraljezec, nosil je »Sarca« in se z njim udeležil mnogih
bojev. Posebno se je odlikoval v boju pri Bosiljevem. Decembra 1944 je
bil med prvimi prostovoljci za Jurišni bataljon XV. divizije. V nje-
govih vrstah se je bojeval do konca vojne, ko je bataljon lovil v kam-
niški okolici zadnje razbite skupine četnikov, Nemcev in domobrancev.
Zdaj je Papič poročnik Ljudske milice, nosilec mnogih odlikovanj,
med katerimi je tudi Partizanska zvezda III. stopnje.

NAŠ bataljon je v bojih za
Kočevje sodeloval z briga-
dami XV. udarne divizije.
Dvakrat so nas odbili, v tret-
jem jurišu pa smo vdrl v me-
sto. Sicer smo že pri prvem
napadu prodrli skozi žične ovi-
re, toda bilo nas je premalo,
da bi zavzeli mesto. Nato smo
zasledovali bežečega sovražni-
ka do Ribnice, kjer smo imeli
kratek spopad s sovražnikovimi
zaščitnimi oddelki. Naš bata-
ljon, Jurišni bataljon XV.
udarne divizije, je takrat štel
kakih osemdeset borcev, obo-
roženi pa smo bili samo z av-
tomatskim orožjem, brzostrel-
kami in ročnimi mitraljezi
tipa »Bren«. Bataljon je imel
tri čete, poveljeval pa mu je
znani junak Rudi Pušenjak-
Uragan. Kot divizijska pred-
hodnica smo nadaljevali po-
hod mimo Velikih Lašč, kam-
or smo prišli prvi, do Račne,

kjer smo prenočili. Naslednje-
ga dne smo šli dalje in se pro-
ti večeru nastanili v nekih hi-

Lojze Papič

Ljubljankanke navdušeno pozdravljajo partizane, osvoboditelje

šah blizu železniškega predora v Šmarjajah. Tam smo počivali en dan; določeni smo bili v divizijsko rezervo za neposreden vdor v Ljubljano. Toda naše brigade, ki bi nam morale odpreti vrzel v nemškem obrambnem pasu na Golovcu, so utrpale hude izgube in jih je sovražnik z močnim ognjem topov ter minometalcev odbil.

Zvečer 8. maja je naš komandant Uragan poslal tričlansko patroljo proti Ljubljani z nalogo, naj poizve, če se res sovražnik umika. V tej patrolji sem bil tudi jaz. Dobro uro smo urno stopali proti položajem naših brigad pri Orljem. Brigade so se nekoliko pomaknile nazaj, pri žičnih ovirah in bunkerjih so bile samo še naše prednje straže ter ekipe bolničarjev, ki so iskale ranjence in mrliče. Žične ovire so bile na več krajih od našega topovskega obstreljevanja že uničene. Skozi eno izmed takih lukenj se je splazila tudi naša patrolja. Plazili smo se še naprej, seveda po trebuih, meter za metrom. Ko smo prišli med dva bunkerja, so nas domobranci začutili in začeli divje streljati. Potuhnili smo se v kotanje. Takrat je menda zadelo člana naše patrolje, ki je bil v vrsti zadnji. Zdi se mi, da sem ga slišal zastokati. Ko je streljanje prenehalo, ga nisem več videl. S tem pa si midva, ki sva ostala, nisva preveč belila glave.

Spričo bližnje zmage smo bili vsi kot pijani. Bila sva prepričana, da bodo ranjenca pobrali bolničarji, ki so preiskovali položaje. Mudilo se nama je naprej.

Ure so tekle in moralo je biti že po polnoči, ko sva zaslišala cingljanje orožja in čuden topot iz bunkerjev in strelskih jarkov. Potem sva zaslišala preklinjanje v slovenščini ter nemška povelja. Naši nasprotniki so bili namreč domobranci. Nemci so se večinoma že prej umaknili, za zaščitnico pa so pustili tudi nekaj vlasovcev. Domobranci so se prepirali, dobro sem slišal nekoga, ki je rekel: »Bejžmo!« Nekdo je spraševal: »Kam bomo šli?« Drugi mu je odgovorjal: »Kamor so šli drugi...« Neki zagrizenec je celo streljal za bežečimi pajdaši.

Midva sva jih zasledovala, ali bolje rečeno, tihotapila sva se za kolono, ki je tekla proti Rakovniku. Kmalu sva se znašla blizu strelišča na Dolenjski cesti. Takrat se je že toliko zdanilo, da sva za silo videla, kaj se godi v najini okolici. Oprezovala sva na vse strani in previdno stopala naprej. Na Karlovškem mostu je stala še domobranska straža! Počakala sva, da je odšla. Pred mostom sva srečala neznanega civilista, ki naju je navdušeno pozdravil. Izpod suknjiča je potegnil titovko z

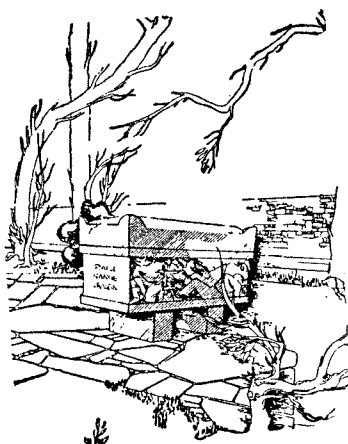
rdečo zvezdo in rekel, da je tudi on partizan.

Nekako ob pol petih zjutraj sva šla tudi čez Karlovški most in se začela vzpenjati na Grad. Domobranci so se pravkar spustili proti Mestnemu trgu, ko sva bila midva pod Šancami. Druga kolona se je umaknila proti Trnovemu. Šli so čez Čevljarški most, nato pa so izginili med hišami.

Sklenila sva se vrniti. Po isti poti, kakor sva prišla, sva se tudi vračala. Blizu bloka na Dolenjski cesti sva srečala neko brigado, takoj za njo pa je v troredih stopal naš bataljon, pripravljen na slavnostno vkorakanje v Ljubljano. Spotoma sva pri Karlovškem mostu zaplenila dvojce odvrenih italijanskih dvokoles. Z njima sva se odpeljala v mesto. Prehitela sva brigado in se spet znašla pri Karlovškem mostu. Tam je bilo zdaj že dosti ljudi, ki so naju navdušeno pozdravljali. Mene so kot najmlajšega celo dvignili na roke in me metali v zrak. Bilo je prelepo in zdelo se mi je, da sanjam. V Ljubljani še nisem bil nikoli prej.

Toda morali smo dalje. Naš bataljon je zasledoval eno izmed sovražnih skupin, ki je bežala proti Vevčam in se menda poskušala prebiti čez Savo. Spotoma smo še zastražili vojaško bolnišnico na Zaloški cesti in vse sovražnikove ranjence proglasili za vojne ujetnike. Spustili smo tudi vse zapornike iz ječ v nekdanji prisilni delavnici.

Lojze Papič

V časih »belega terorja« Sestojanuarske diktature, v zaporih, v strogi ilegalnosti so se rodila ilegalna imena naših voditeljev, ki so prišla v zgodovino naše Partije in revolucije.

Zakaj imena Tito, Bevc, Marko, Luka, Tempo...?

Odgovore in pojasnila smo slišali med pogovorom z ljudmi, ki so imeli te psevdonime, ali pa smo jih povzeli iz njihovih spominov na revolucionarni boj, na ilegalno delo in NOB, iz spominov, kjer so mogoče omenili tudi svoja ilegalna imena in povedali, kako so prišli do njih.

**Tito,
Valter,
Rudi...**

● Generalni sekretar CK ZKJ in predsednik FLRJ Josip Broz-Tito si je nadel ime Tito v obdobju od 1934. do 1936. leta. Natančnega datuma o tem ni mogoče ugotoviti. To ime mu je ostalo in postalo simbol naše ljudske revolucije.

Pa zakaj ravno Tito? Je kak poseben razlog za to?

»Nobenega posebnega razloga ni bilo. To ime je zelo pogosto v mojem rojstnem kraju Zagorju, pa sem si ga tudi jaz nadel,« je nekoč dejal tovariš Tito, ko je pojasnjeval poreklo svojega najbolj znanega psevdonima.

V obdobju od 1937. do 1940. leta, ko je bila Partija v globoki ilegalnosti, je Josip Broz najčesteje uporabljal ime Tito. Na dokumentih in pod članki se je podpisoval s kratico T. T.

Z imenom Tito se je Josip Broz prvokrat podpisal na ukazih Vrhovnega štaba — objavljeni so bili v Biltenu št. 7 in 8, prvega oktobra 1941 — kot komandant Vrhovnega štaba NOV in POJ. Potem se je to ime razširilo med partizani in ljudstvom...

Poprej je imel tovariš Tito psevdonima Rudi in Valter. Psevdonim Rudi je uporabljal v domovini, psevdonim Valter pa v tujini. Kot Valter se je Josip Broz podpisoval tudi v pismenem oziroma brzojavnem občevarju z Moskvo in Kominterno v prvih dneh vstaje.

Zakaj je opustil psevdonim Rudi?

Psevdonim Rudi je Josip Broz nosil dolgo časa. Ko pa je zvedel, da ima član CK Rodoljub Čolaković enak psevdonim, si je nadel psevdonim Tito.

Od kod pa naziv Stari?

»Naziv Stari sem dobil, kolikor se spominjam, leta 1936,« je nekoč dejal Josip Broz. »To ni bilo posebno ilegalno ime kot Rudi, Valter in Tito. Tako so me imenovali moji najbližji sodelavci in tovariši iz ilegalnega dela.«

V prvih dneh vojne je tovariš Tito nekajkrat uporabil tudi ime Novak (na primer v pismu tovarišu Rankoviću leta 1941). To ime je uporabil zato, da bi prikril druga svoja ilegalna imena.

Sicer pa se je v časih ilegalnega dela generalni sekretar CK KPJ posluževal tudi dokumentov, ki so se glasili na tuje ime.

● Leta 1938 je izšla znana knjiga Edvarda Kardelja »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Pisec se je moral skriti za psevdonim, da ne bi knjige prepovedali že pred njenim izidom. Ime Edvarda Kardelja je bilo namreč dobro znano policijskim agentom.

Sperans pomeni po naše »upajoč«, oziroma »tisti, ki upa« (t. j. deležnik latinskega glagola sperare — upati). To ime je postalo v Sloveniji sinonim pravilne rešitve nacionalnega vprašanja in pravičnega partijskega programa o nacionalnem vprašanju. Knjigo »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja« marsikje še zdaj imenujejo »Sperans«, medtem ko se tovariša Kardelja osebno ni prišlo to ime.

Bevc je partijsko ime tovariša Kardelja, pod katerim je bil skrajša znan samo v Sloveniji, kasneje pa tudi drugod. To ime je pokojni Moša Pijade spremenil v Bevac in se ga je trdovratno držal v pismenem občevarju z njim.

**Sperans,
Bevc,
Krištof...**

Od kod ilegalno ime Bevc?

»Do imena Bevc je prišlo po naključju,« je dejal tovariš Kardelj, ko je pripovedoval o poreklu svojih psevdonimov. »Sprva sem imel ilegalno ime Levč. Policiji pa se je posrečilo odkriti, kdo se skriva za tem imenom. Moral sem pisati neki organizaciji — in da bi vseeno omogočil tovarišem, da bi ugotovili, kdo jim piše, sem spremenil prvo črko svojega ilegalnega imena: L sem zamenjal z B. Tako je na-

stalo ilegalno ime Bevc, ki je sicer kot priimek zelo pogosto v Sloveniji.«

Psevdonom Krištof je tovariš Kardelj dobil za časa vojne. To je bilo takrat, ko so bili člani CK KPS s tovarišem Kidričem vred že na osvobojenem ozemlju, tovariša Kardelja pa so dolžnosti zadrževale še v blokirani Ljubljani. Vsa pisma tovarišu Kardelju so bila poslana na ime Krištof. To ime se je razširilo po vsej Sloveniji, pa tudi dandanes ga večkrat slišimo.

Marko ...

● Tovariš Aleksander Ranković ima ime Marko že od 1937. leta, ko je postal član politbiroja CK KPJ. To ime je obdržal vse do danes — še zdaj ga njegovi najbližji sodelavci nazivajo Marko.

Tempo ...

● Svetozarju Vukmanoviću je dal ilegalno ime Tempo tovariš Tito na V. državni konferenci KPJ, ki je bila v strogi ilegalnosti v Zagrebu 1939. leta.

Kako je prišlo do tega imena?

Ko je prišel Svetozar Vukmanović leta 1939 iz zapora, mu je Partija poverila delo v Pokrajinskem komiteju Komunistične partije Srbije. Hodil je s sestanka na sestanek, od organizacije do organizacije. Po nalogu Partije je moral tudi v Makedonijo, kjer je pomagal ustanavljati partijske organizacije.

»Leta 1939 sem se lotil ustanavljanja partijskih organizacij,« je pripovedoval tovariš Vukmanović. »Navezoval sem stike z delavci, hodil sem iz kraja v kraj. Po načelu 'veržne reakcije' smo začeli vključevati v partijsko organizacijo delavca za delavcem. Naše delo je bilo sila naporno. Po ves dan smo bili na delu.

Nekoč se je Orce Nikolov, takratni serketar Pokrajinskega komiteja za Makedonijo, na sestanku onesvestil.

Kasneje sem odšel v Niš. Dogodek v Nišu je neposredno povezan z mojim sedanjim pridevkom.

Na sestanku partijskih funkcionarjev v Nišu je sekretar organizacije dejal, da ne more vzdržati tega 'peklenskega tempa dela'. In je odpadel, Partija pa se je krepila in množila svoje vrste. Vidite, iz take atmosfere sem prišel na Peto državno konferenco. Posegel sem v razpravo in govoril, da je treba pospešiti tempo dela. Rekel sem tudi, da je neki tovariš zapustil naše vrste, ker ni mogel vzdržati peklenskega tempa dela.

Potem je spregovoril tudi tovariš Tito. Rekel je, da mu je všeč, kar je govoril tovariš Tempo, in pokazal z roko name.«

Luka,

Lojze,

Peter Strugar ...

● Franc Leskošek je imel mnogo ilegalnih imen. Nekatera izmed njih so utonila v pozabo. Izmed vseh pa so bila najbolj znana imena Luka, Lojze in Peter Strugar. Nekoč, med odmorom ob zasedanju Zvezne ljudske skupščine, smo se pogovarjali s tovarišem Leskoškom o teh ilegalnih imenih.

»Rečem vam, da jih je bilo mnogo,« je dejal. »Nekaterih se niti ne spominjam več. V vsakem kraju države sem imel drugačno ilegalno ime.

Ime Lojze sem dobil leta 1937. Za to ime so vedeli samo člani politbiroja CK. Dali so mi ga na nekem sestanku, ko so tudi drugi tovariši iz partijskega vodstva dobili ilegalna imena.

Policija se je hudo mučila s tem imenom. Nikakor ni mogla razvozlati skrivnosti, kdo se skriva za imenom Lojze.«

Mnogo bolj znan psevdonom Franca Leskoška je Peter Strugar. Dobil ga je takrat, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo. Zakaj tako ime? Tu je odgovor tovariša Leskoška:

»V Sloveniji smo navadno partijski pridevek povezovali z osebnostjo. Nekdo, ki je živel v hribovskih krajih, je dobil pridevek Gorenjski. Večkrat je bil pridevek povezan tudi s poklicem. Tako je tudi z mojim imenom Peter Strugar. Dobil sem ga zaradi svojega poklica. Bil sem namreč strugar.«

Na prošnjo, naj nam kaj pove, kako je dobil ime Luka, je tovariš Lojze-Peter Strugar-Franc Leskošek odgovoril:

»To je bilo med vojno. Kdaj sem dobil to ime in kdo mi ga je dal, se ne spominjam. Zdaj mi pravijo Luka vsi moji najbližji tovariši, pa tudi doma v družini me tako kličejo. Redko me kdo imenuje Franc. Če me kdo tako nagovori, mi je to nekaj nenavadnega. Ime Franc uporabljam samo uradno. Sicer pa me domači in tovariši vedno kličejo Luka.«

● Rodoljubu Čolakoviću je dala mati še v njegovih otroških letih pridevek Ročko, ker je ime Rodoljub malo nenavadno za njegov rojstni kraj. Sicer pa je bilo partijsko ilegalno ime tovariša Čolakovića — Rudi.

»Ko sem leta 1935 prispel iz Moskve na Dunaj,« nam je nekoč pripovedoval Rodoljub Čolaković, »sem dobil ilegalno ime Rudi. To ime sem obdržal tudi v Španiji, Avstriji in Franciji. Z njim sem prišel trikrat ilegalno v Jugoslavijo.«

Leta 1941, ko je bil v Srbiji, je imel tovariš Čolaković ime Gojko.

Med svojim delom pa si je nadel še več drugih psevdonimov. Kot R. Bosanac se je skupaj z M. Porobićem (Mošo Pijadom) podpisal na prevodu Kapitala, nekaj člankov v partijskem tisku in knjigo »Početnica lenjinizma« pa je podpisal z imenom P. Vuković. Nekatere svoje članke v emigrantskih listih je podpisal s psevdonimom Ivan Pavlović.

**Rudi,
R. Bosanac**

● V Sremsu je za časa vojne imel skoraj vsak bорец svoj pridevek. Celo okrožni komite Partije je imel psevdonim: »Jovanka«. Tovariš Jovan Veselinov je takrat dobil ime Žarko.

Kako ga je dobil — to je zelo zanimiva zgodba.

Leta 1941 je bil v Fruškogorskem partizanskem odredu tudi neki Žarko, ki je bil znan kot paničar. Kadar je kdo naglas spregovoril, je Žarko takoj vzkliknil: »Tišina, tišina.« Zato so mu v šali rekli borci »komisar za tišino«.

Leta 1942 je odred dobil nalogo, da se poveže s Podunavskim odredom. Naloga je bila težavna, saj je bilo treba prodreti čez cesto Novi Sad—Beograd, ki so jo takrat Nemci budno nadzirali.

»Pri prehodu čez cesto,« nam je pripovedoval Jovan Veselinov, »smo se morali prebiti

**Žarko,
Lala**

mimo sovražnih zased. Borci so se obotavljali. Nekdo — menda Stevo Doronjski — je stopil k meni in rekel, da moram biti to noč 'komisar za tišino', kakor tisti Žarko, da pomirim borce. Tako sem dobil pridevek Žarko. Mnogi člani odreda, ki niso poznali mojega pravega imena, so me odtlej stalno klicali Žarko. To ime mi je ostalo vse do danes.«

Jovan Veselinov je imel tudi pridevek Lala, s katerim ga imenujejo njegovi najbližji tovariši in sodelavci. Dobil ga je na robiji v Mitrovici. Pravzaprav so mu rekli »Lepi Lala,« da so ga razlikovali od ostalih jetnikov-komunistov iz Vojvodine, ki so jih prav tako klicali z imenom Lala.

Tako so v raznih obdobjih na različne načine nastajala partijska ilegalna imena. Ko je tovariš Moša Pijade poklonil Jovanu Veselinovu, svojemu tovarišu iz zapora, prevod Kapitala, je nanj napisal tole posvetilo: »Lepemu Lali, Džoki, Žarku in ostalim, ki so vsi Jovan Veselinov...« To nam priča o številnosti ilegalnih imen, ki so jih imeli komunisti pred vojno, da bi preslepili ovaduhe in policijske agente.

Slobodan Vujica

Marija Žumer

MARIJA Žumer, po domače Žgajnarjeva Minca iz Spodnjih Gorij pri Bledu, se je rodila na prelomu dveh stoletij. Žumrova družina je bila številna, zato je morala Minca že s štirinajstim letom za zaslužkom. Življenje jo je tako izžolalo, da je že pri dvajsetih letih našla pot med revolucionarje, ki so vedeli, kaj hočejo. Tako je zrasla v revolucionarko, ki je na vsakem koraku našla priložnost in čas za študij marksizma. In preden je odšla na študij v Sovjetsko zvezo, je bila že vidna revolucionarka.

Takrat je kazalo, da bo tudi ona našla košček življenjske sreče — med revolucionarnimi tovariši je našla sebi enakega, ki ji je postal mož. Sanjala je, da si bo vzgojila družino, otroke. Toda sanje se niso uresničile. Za časa diktature ji je policija zverinsko ubila moža, ilegalnega partijskega delavca...

Leta 1936 se je — ilegalno seveda — vrnila iz Sovjetske zveze. Njen obraz je bil zdaj še bolj resen kot poprej. Kdo je

tedaj vedel, kakšno težo spet nosi v srcu! Šele pozneje je nekemu zaupala, da je v SZ vide-la stvari, ki niso bile v skladu z mišljenjem, kakršnega so imeli naši ljudje o tej prvi socialistični državi. A tedaj ni bilo časa za taka razmišljanja.

Minca je bila revolucionarka in je nadaljevala s širjenjem komunistične ideje, naslanjajoč se na marksistično teorijo, ki si jo je utrdila s študijem.

Potem so jo aretirali. Mese-ca junija 1936 jo je zgrabil agent na postaji v Podhomu. Odpeljali so jo v Ljubljano, v zapore, od tam pa v Beograd. Prišla je v Glavnjačo, o kateri je pozneje povedala, da je bila to prava srednjeveška mučilnica. Tam je doživela tudi mučenje, katerega posledice so jo spremljale vse nadaljnje življenje. Iz Glavnjače so jo odpeljali v njen rojstni kraj. Bilo ji je strogo prepovedano zapustiti območje gorjanske občine. Tako je bila pravzaprav konfinirana. In spet so se začele vrstiti preiskave na njenem domu, kontrolirali so, če je doma, morala se je javljati oblastem. Ostala je brez sredstev za življenje, v breme materi, ki je — vdova po delavcu — prej-mala vsega 60 dinarjev na mesec, pa še to od Bratovske skladnice. Toda Minca kljub temu ni klonila — njena revolucionarna moč je bila neusahljiva. Tedaj je napisala brošuro »Sedemdeset dni v Glavnjači«. To je bila obtožba krvavih režimov kralja Aleksandra, ob-tožba nasilja in teme. Brošuro

V Ljubljani so v Tivoliju na poslopju nekdanje restavracije »Švicarija« odkrili spominsko ploščo v spomin na ustanovni občni zbor slovenskih komunistov, ki je bil 11. aprila 1920. Slovesnosti se je udeležilo mnogo Ljubljancov in gostov. O pomenu dogodka pred 39 leti pa je govoril član Izvršnega komiteja CK ZKS tovariš Ivan Regent.

je oblast kmalu zaplenila, nekaj izvodov je pa le ostalo — in komunisti so jih brali ljudem na sestankih, da so spoznali, kaj se godi v zloglasni Glavnjači.

Nihče je ni hotel sprejeti v službo. Leta 1939 se je preselila na Jesenice, kjer je postala članica okrožnega komiteja — nekaj časa je bila tudi njegova sekretarka. Tedaj se je vrnil iz Španije proletarski borec Potočnik, s katerim se je poročila. Toda življenjske sreče nista dosti uživala, saj ju je neprestano zasledovala policija.

Po okupaciji so Minco na Javorniku ujeli gestapovci. Odpeljali so jo v Begunje, čez dva meseca pa v Nemčijo, v taborišče smrti. Potem so ujeli tudi njenega moža in ga v Begunjah ustrelili kot talca.

Pedagog in revolucionar

Ob sedemnajsti obletnici smrti narodnega heroja Staneta Žagarja so imeli prosvetni delavci iz Gorenjske 27. marca letos zborovanje v Dobravi pri Kropi. Pokojni Žagar je bil namreč in je še zdaj vzor, kakšen mora biti prosvetni delavec kot človek in kot pedagog. Zato njegov spomin živi med ljudstvom med Lipnico, Kropo in Podnartom, pa tudi med vsemi Gorenjci.

ZAKAJ so morali tudi politični nasprotniki komunistov priznavati, da je bil pokojni narodni heroj Stane Žagar dober učitelj? Predvsem zato, ker se je znal približati učenecem, ker je spoštoval njihovo osebnost ter znal povezati pouk in vzgojo z življenjem.

Kot komunist je bil Žagar ideološko zelo izobražen in je dobro poznal filozofske temelje marksizma. To svoje znanje je praktično izkoriščal pri vsakdanjem političnem delu kot funkcionar Komunistične partije, pa tudi kot učitelj pri pouku v šoli.

Tiste čase, ko je prišel mladi Žagar učiteljevat na Dobravo pri Kropi, je veljalo načelo, naj zna preprost človek samo pisati, brati in nekaj malega računati. Izbranci so šli v gimnazijo, nato pa na univerzo. Veljal je še od Avstrije podedovani šolski sistem, ki je imel osnovo v šolah jezuitov. Leskovka in klečanje — to je bila kaj pogosta, dovoljena »pedagoška« metoda. Mnogi

Leta 1944 so gestapovski zdravniki delali objestne medicinske poskuse z ljudmi, z interniranci, ki so bili že dolgo samo številke. Lotili so se tudi Mince. Zanimalo jih je, koliko bo še vzdržalo njeno srce. Potem ko so z njo izvedli zločinski poskus, se ni več zbudila...

Tako je ugasnila komunistka, ki je vse svoje življenje posvetila revoluciji. Ko je bila v Glavnjači, ji gotovo ni prišlo na misel, da jo bo doletela smrt še v hujši »gnojni jami človeške družbe« (tako je v svoji brošuri leta 1937 imenovala Glavnjačo).

V tej številki »Borca« objavljamotudi odlomek iz brošure »Sedemdeset dni v Glavnjači«. Ker se je ohranilo le nekaj izvodov te brošure, bomo bralcem z objavo odlomka iz nje nedvomno ustregli.

»pedagogi« so tepež celo priporočali kot učinkovito sredstvo za vzgojo! Komunist Žagar je take metode ostro obsojal.

Komunist Žagar ni otrok samo učil, ampak tudi vzgajal v pravem pomenu besede. Vzgajal jih je v samostojne ljudi, ki bodo sami sposobni dojemati dogajanje v svetu okoli sebe. V ta namen je ustanovil v razredih posebne razredne odbore, sestavljene iz učencev. Ti odbori so skrbeli za red in sodelovali pri ocenjevanju. Med učenci je delovala tudi nekakšna šolska zadruga, ki je skrbela za nakup zvezkov, knjig in drugih učil. Tako so njegovi učenci zoreli pod njegovim vodstvom in pozneje, ko se je začela NOB, jih je večina našla pot med borce za svobodo. Tudi v tem se vidi veliki uspeh Žagarjevega dela.

Njegov uspeh je hkrati značilen za družbeno dogajanje na našem podeželju, kjer ni bilo industrijskega proletariata. Partizani smo pogosto ocenjevali na Dolenjskem in Notranj-

skem vasi kot »bele« ali »naše«. Zgodilo se je, da je bila revna hribovska vas, kjer bi človek menil, da so ljudje naklonjeni našemu gibanju, dejansko nam nasprotna. Hkrati pa so bile mnoge bogate vasi trdno na naši strani. Pogosto smo v takih primerih ugotovili, da so v »naših« vaseh delovali napredni prosvetni delavci. Navadno se je na vasi razvijal zagrozen boj med dvema nasprotnima tečajema — med duhovnikom in prosvetnimi delavci. Duhovščina kot nositeljica klerikalizma je bila navadno zelo nepopustljiva in tako je učiteljstvo pri svojem delu zadevalo na hude ovire, čeprav je duhovščina kot zagovornica idealističnega in metafizičnega gledanja na svet predstavljala v šoli časovni anahronizem. Hote ali nehote so morali prosvetni delavci priti navzkriž s cerkvenimi dostojanstveniki, če so le hoteli korakati vstric z razvojem znanosti.

Tudi drugače je bilo delo učitelja na vasi vedno težko in naporno. Še zdaj, ko je vsa oblast v rokah delovnega ljudstva, se marsikdaj mlad prosvetni delavec na vasi, zlasti kje v hribih, težko znajde. Poln poleta in energije pride v svet, ki mu je po svojih navadah in pogledih na življenje tuj, kar ni v razdrobljenem naravnem gospodarstvu nič čudnega. Zato se je včasih zgodilo, da so mladi prosvetni delavci klonili, se vdali in postali mlačneži ali celo oportunisti. Pred štiridesetimi leti, ko je učil Žagar, so bile te vrste težave mnogo hujše kot so zdaj, toda Žagarja niso zmotile.

Posebno težavno je bilo Žagarjevo pedagoško delo ravno zaradi tega, ker je bil komunist. Prosvetne oblasti so se na različne načine trudile, da bi njegove »novotarije« prikazale kot poskuse, vnaprej obsojene na neuspeh. Večkrat so ga klicali na zagovor na okrajno glavarstvo, ga premeščali in ga nazadnje tudi odpustili iz službe. Sredi najhujše zime tik pred začetkom vojske so ga nasilno izselili iz šolskega stanovanja, tako da je moral pohištvo in druge reči shraniti pri znancih. Tudi na Dobravi in okolici je imel Žagar več

*Narodni
heroj
Stane
Žagar
s sinom.
Tudi
sin
je padel
v NOV*

hudih sovražnikov. Prvi je bil župnik, drugi pa »liberalni« župan, drugače bogat gostilničar in lastnik manjše tovarne. Župnik je čutil, kako se z vsakim dnem manjša število njegovih »ovčic«, županu pa ni bilo všeč, da se kmetje niso hoteli vključiti v njegovo stranko. Čeprav so se orožniki pogosto oglašali pri Žagarju in čeprav se je moral pogosto zagovarjati, mu niso mogli ničesar dokazati. Vešče se je namreč posluževal legalnih oblik dela — s popolnoma dovoljenimi, na videz zelo nedolžnimi prijemi je znal dokazati krivičnost in škodljivost kapitalističnega družbenega reda.

Zelo uspešno se je Žagar udeleževal tudi pri izobraževanju odraslih. Ustanovil je večerno šolo, ki jo oblasti niso mogle zatreti. Pogosto je govoril: »Nevednost je najdražja reč na svetu.« Dobro je vedel, da nihče ne more biti dober komunist brez solidne ideološke osnove, to pa lahko pridobi

samo načitan ali šolan človek. Zato je neumorno popravljat tisto, kar je nad ljudmi zagrešila šola v njihovi mladosti. Prekupčevalci z lesom in drugi so kaj pogosto sleparili ljudstvo pri obračunavanju zasluž-

ka, zato je Žagar ustanovil tečaj računstva. Odrasli učenci so videli korist tega tečaja, videli so pa tudi, da se Žagar trudi, da bi jim pomagal in koristil. Zato je Žagar ne le kot učitelj, ampak tudi kot ljudski tribun užival velik ugled in ljubezen okoliških prebivalcev. Njegovo delo je bilo samo po sebi učinkovita propaganda za stranko, ki ji je pripadal z vsem svojim bitjem.

Zato so krajevni veljaki — čeprav niso mogli učitelju in komunistu Žagarju ničesar dokazati — sklenili, da mora proč iz Dobrave. Ta sklep se je rodil na birmanski pojedini leta 1939 v župnišču, kjer je bil »glavna oseba« takratni ljubljanski škof Rožman. To pot niso pomagali podpisi vaščanov pod prošnjo, da bi se priljubljeni šolnik vrnil. Žagar je moral proč in odtlej je moral služiti kruh sebi in družini kot občinski tajnik, pa še to le honorarno.

Leta 1958 se je začela pri nas šolska reforma. V njej je precej elementov, ki jih je pred desetletji uporabljal komunist Žagar brez kakršne koli pomoči, na svojo pobudo in po svojem prepričanju. Dialektična metoda in živa praksa, predvsem pa topel in človeški odnos do ljudi sta mu pomagala pri tem velikem in plemenitem pionirskem delu za preobrazbo družbe in za boljše življenje delovnih ljudi.

M. P.

Grozote Glavnjače

Leta 1937 junija meseca, je izšla drobna knjižica, obsegajoča 16 strani. Napisala jo je Marija Zumer o svojih doživljajih v zaporih, nosila pa je naslov »70 dni v Glavnjači — Opis osebnih doživetij«. V njej je avtorica razkrinkala vso brutalnost policijskega sistema v kraljevini Jugoslaviji, ki ni dosti zaostajal za sistemom v nacističnih ječah in taboriščih.

Objavljamo odlomek iz »70 dni v Glavnjači«.

KMALU... sem bila poklicana pred policijskega uradnika Tiljaka. To je srednje visok, okrog 40 let star človek s štrlečimi plavimi lasmi. Z obraza se mu bere cinizem in njegov pogled ne obeta nič dobrega. Tiljak me je takoj pri prvem zaslišanju seznanil z načinom, s katerim mi misli

on »dokazati«. Pri teh zasliševanjih se ne zaslišuje tako, da bi bil osumljenec šele vprašan, če je res storil tisto, kar akti pravijo. Zaslišujoči uradnik se kar napravi, kakor da on in osumljenec že vesta, kaj je osumljenec storil, in mora zaslišujoči uradnik osumljencu samo še »dokazati«, kaj

je storil. Pri tem je vseeno, ali je osumljenec res storil ti-sto dejanje ali ne: uradni spis pravi, da ga je storil, torej ga je.

»Poznaš li ti Kosmajca?« (Drugi imen si nisem zapomnila.) Kogar on premlati, temu je odzvonilo. Če te dobi on v roke, ne boš dolgo živel,« je sikal Tiljak vame in me mračno gledal. Pri vsem tem me je obkladal s tako grdimi psovkami, kakršnih še svoj živi dan nisem slišala in kakršnih v nobeni obliki tukaj ne morem ponoviti.

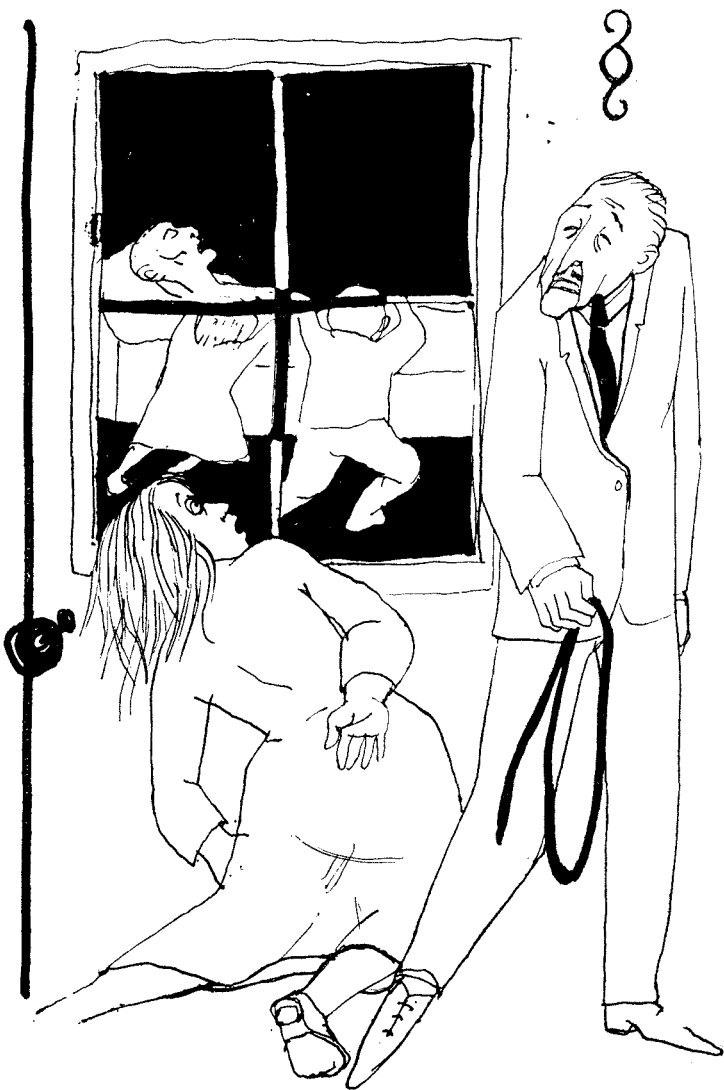
Ker na te grožnje nisem »priznala«, je bilo zaslišanje »končano«. Odvedli so me nazaj v celico, da se »premislim«, kakor so mi naročili. In jaz še malo nisem dvomila, da njihove grožnje o tem, kaj bo, če si ne bom »premisllila«, ne bi bile resne; saj dokazov za to sem imela dovolj. Ime Kosmajac mi je bilo znano. Kadar je hotela politična policija prisiliti zaprtega, da »prizna«, so ga izročili Kosmajcu v roke. Pod njegovim strahovitim mučenjem je res veliko zaprtih »priznalo«, seveda ne tega, kar so storili, ampak to, česar so bili obdolženi. Kosmajac je tudi drugače najbolj znan, ni pa edini, ki pretepa in muči politične jetnike. Število osumljenih zaradi komunizma ni majhno, zato je potrebnih več »zasliševalcev«. Zaporji se že leta polnijo s takimi osumljenci. Časopisnih poročil o tem mi. V zaporu sem slišala, da je bilo zadnje mesece aretiranih mnogo ljudi, samo iz male Črne gore okrog štiri sto, pa tudi iz Beograda, iz Zagreba, iz Slovenije in od drugod.

Čez nekaj dni so me spet odvedli k policijskemu uradniku, ki me je pričel zasliševati. Ker nisem odgovarjala na njegova vprašanja tako, kot je želel, je skočil divje pokonci in zavpil nad menoj: »P... ti majčina, k... okužena, ali ne veš, da te bom zmečkal, če ne začneš lajati. Poznaš li ti komunista Mitrovića, tistega, ki ga je zagrebška policija pretepla? On ni bil tepen samo v Zagrebu. Ha, ha, tudi mi smo ga imeli tukaj...« (Slišala sem nedavno o nekem komunistu Mitroviću,

ki je neke v ječi umrl za posledicami mučenja na policiji.) »Nikar ne dvomi, da mi ne znamo človeka prisiliti, da prizna! Imeli smo tukaj že mnogo komunistov; do kolen so jim spolovila visela, tako smo jih zmučili,« je rjul name policijski uradnik in se cinično režal moji prepadenosti nad tolikšno surovostjo. »Obesili te bomo za noge, z glavo navzdol, in tako obešeno te bomo tolkli z bikovo žilo po podplatih. In če še potem ne boš priznala, te vržemo skozi okno iz četrtega nadstropja, pa boš napravila najlepši samomor.«

Tudi to mi ni bilo neznano. Večkrat sem že prej slišala, da je ta ali oni politični obdolženec s skokom skozi okno napravil »samomor«. Takrat sem verjela, da so to bili res samomori obupancev. Zdaj sem šele razumela, kakšno je to »skakanje skozi okno«. Saj sem zdaj tudi spoznala, da je v resnici nemogoče, da bi kdo sam skočil skozi okno zapora.

»Priznanje« je spodletelo. Vse opisovanje priznanja drugih ni zaleglo. Zato so me odvedli nazaj v celico, a kmalu so spet prišli pome in ponavljali »zasliševanje«. Ko se je Tiljak končno prepričal, da

mu kljub tolikokratnemu »zaslišanju« ničesar ne »priznam«, mi je pri zadnjem »zaslišanju« po sistemu grdo opsoval mater in sestro ter skočil ko razdražen tiger vame, me zgrabil za lase in me vrtel semtertja, z drugo roko pa tolkel po glavi. Tedaj se je oglasil drug policijski uradnik, ki je bil navzoč:

»Ker noče priznati, jo bomo zasliševali ponoči...«

Res so me potem odvedli v celico, kjer sem lahko premišljevala o tem, da ima izraz »noč« v Glavnjači čisto svoj pomen. Že prvi večer, ko sem prišla v skupno celico, sem opazila, da postajajo jetnice zvečer bolj nemirne. Ponoči so prisluškovale krikom ljudi, ki so jih zasliševali. Na tako strašno, zahrbtno noč

moram tudi jaz čakati. Vsa drhteča in iznemogla sem legla na svoje staro mesto na tleh. Že toliko dni nisem skoraj nič jedla in že toliko časa traja to prekleto »psihično mučenje«, s katerim ubijajo človeka telesno in živčno. Lakote ne čutim več. Žge me in neprestano bičila. Nocoj nočem spati, ker hočem biti pripravljena, ko pridejo po mene. Skušam si predstaviti, kaj bom občutila, ko bom visela, obešena za noge, in ko me bodo tolkli po podplatih. Mislim tudi, kako je, če letiš iz četrtega nadstropja na cesto. A vendar! Kaj so proti temu bolečine onih, ki so jih tako strahovito vlekli za spločila...!

Noč je minila, ne da bi me bili poklicali. Morebiti pa me

odvedejo prihodnjo noč? Minilo pa je še več noči, ne da bi me poklicali. Zakaj me spet trpinčijo s tem strašnim, morečim odlašanjem? Naj me raji tepejo, naj me vržejo skozi okno, vseeno, samo da se konča! Tako se pogrezam v nekakšne polsanje, komaj še razlikujem, kdaj je dan in kdaj je noč. Ničesar me čutim več, samo škripanje vrat me vrača za trenutek v resničnost, vselej me prešine misel: »Zdaj!« Sanje in resničnost, vse vprek mi bega in se mi meša v glavi. Bledejo se mi čudne podobe in postave s spačenimi obrazi in vse krvave. Nekdo leži na mrliški nosilki, nepremično, lice mu je grdo skrivljeno, kakor da hoče bruhniti v smeh. Nekatere prav blizu pa kakor da čutim groznega Tiljaka... In nenadoma se predstave spremenijo. Zdi se mi, da vidim očeta, kakršnega sem videla, ko je umiral. Imel je globoko vdrt prsi, ker je bil brez pljuč. Pljuča mu je požrla tovarna. Slišim ga govoriti z zadušnim, votlim glasom: »Od devetega leta sem delal, dosti sem delal. Spočiti se moram, tako sem truden, nikoli v življenju nisem počival...« Po ušesih mi brnijo besede, ki jih je mrko gledajoč delavec izgovoril s težkim glasom ob očetovem odprtem grobu: »Edini kraj, kjer je dovoljen delavcu počitek, je grob.« V grlu me začne daviti kakor takrat. Nekaj moram napraviti, a sama ne vem kaj. Ven moram! Začne me dušiti, kakor da se je name zrušila vsa »Glavnjača«. Kričati hočem, pa ne morem. Zakaj me drže tukaj? Hočem v prostost! V nemoči stiskam pesti, dokler me spet ne obvladajo polsanje s svojimi spačenimi, krvavimi prikaznimi.

Po več takih nočeh so me vendar nekoč pozno zvečer odvedli k šefu oddelka politične policije. Najprej me je nahrenil, da sem lopov, da sem pokvarjena od glave do pete. Dodal je še več podobnega in mi zapretel, da me bo vrgel skozi okno iz četrtega nadstropja. Njemu namreč zaradi tega nihče ne bo ničesar storil. Potem me je pa začel bit s pestmi in me butati ob ste-

no. »Če prideš sploh živa od tu, se boš še dolgo spominjala Vujkovića,« mi je zatrjeval, ko mi je zadal dobro merjeni udarec v ledvice. Takrat mu tega nisem verjela, a njegova prerokba se je izpolnila. Bolečine mi do danes še niso popolnoma zginitile.

Šef političnega odseka mi je pretil tudi z drugimi mučenji in celo s smrtjo, če ne »priznam«. Ker pa nisem imela kaj priznati, sem morala biti pripravljena tudi na to. Po tem ponovnem »zasliševanju« so me odvedli nazaj v celico, kamor sem se vrnila v prepričanju, da me čakajo še višje stopnje »zasliševanja«. Toda čez nekaj dni — bilo je 29. marca 1937 — so me poklicali v pisarno, kjer so mi sporočili, da sem izpuščena in izgnana v svoj »rojstni kraj«. Vzroka te nenadne spremembe nisem zvedela, ker policija mi radodarna s pojasnili. Ves čas mojega bivanja v zaporih se je posrečilo mojim domačim le enkrat poslati zame nekaj denarja, ker dolgo sploh niso vedeli, kje sem. To jim je sporočil odvetnik z Jesenic, ki je slučajno zvedel, kam so me iz Ljubljane odpeljali. Denar so poslali nekemu beograjskemu odvetniku s prošnjo, naj poskrbi, da ga bom prejela. Isti jeseniški od-

vetnik je hkrati prosil nekega drugega beograjskega odvetnika, naj dožene, zakaj me zadržujejo in v kakšnem »stanju« je preiskava proti meni. Kakor mi je po moji vrnitvi domov razložil, ni dobil od tega beograjskega odvetnika nobenega potrdila, da je prejel naročilo. Zato je pisal istemu odvetniku še enkrat, toda po ovinku. To je bilo meseca marca, in je mogoče, da je to pismo vendarle dospelo v poklicane roke in povzročilo intervencijo v mojo korist. (Na potovanju iz Beograda sem zvedela od jetnic, da so jim žandarji pripovedovali, kako neusmiljeno bom še pretepena v »Glavnjači«. To se ni zgodilo, kar je najbrž posledica odvetniške intervencije.)

Naj bo, kakor hoče, vsem, ki so si prizadevali, da mi pomagajo v tej najhujši stiski, moja srčna zahvala!

Dne 29. marca 1937, po sedmih mesecih od aretacije v Podhumu, sem bila torej »izpuščena«, toda trajalo je še ves teden, preden sem dospela po »šubu« domov. Kar sem videla na tem »potovanju«, je žalostno poglavje zase. Najprej so »izgonišče izbrali«. Bili so iz vseh vetrov Jugoslavije, zato so nas »sortirali« v skupine in drugo za drugo odpeljali s »črno Marico« in nas nazadnje posadili v vagon. Moški so bili vsi dolgo vožnjo v verigah, po dva in dva...

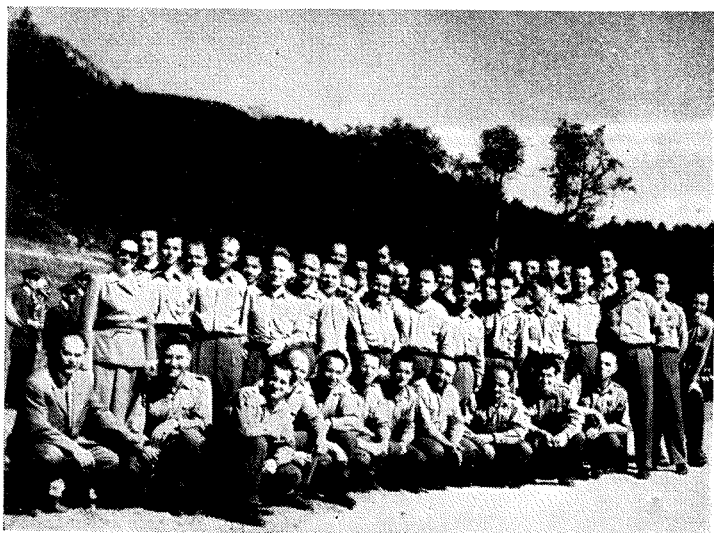
Marija Žumer,
ilustrirala Cita Potokar

Invalidski pevski zbor čuva lepoto partizanske pesmi

INVALIDSKI pevski zbor je 21. aprila letos slavil svojo petnajstletnico. Ustanovljen je bil v majhni kočevski vasi Planina, kjer je bil center za okrevajoče ranjence.

Že dolgo se je čutila na osvobojenem ozemlju in po naših vojaških enotah potreba

po pevskem zboru, ki bi polneje širil glasbeno kulturo, oplemeniten z raznolikimi popolnoma novimi revolucionarnimi in vojaškimi motivi. Kdo naj bi to nalogo lahko bolje opravil kot tisti tovariši, ki so bili sami dolgo časa partizani in ki so na svojih telesih nosili zapisano, da so pravi revolucionarji? Povrh je za te tovariše pomenilo sodelovanje v kulturni in glasbeni dejavnosti tudi učinkovito rehabilitacijo. Tisti, ki je sam preživel precej mesecev, včasih celo leto ali dve, v operativni vojaški enoti, kjer se je skoraj vsak dan srečal s sovražnikom iz obraza v obraz, lahko pove, kakšne mučne občutke je imel, kadar je bil proti svoji volji poslan v zaledje. Takemu človeku se je skoraj vedno dozdevalo, da ne prispeva dovolj za našo osvoboditev, počutil se je odrinjenega in zapuščeneega. Z ustanovitvijo Partizanskega invalidskega pevskega zbora pa je tak človek spet našel samega sebe in spoznal, da še vedno lahko veliko koristi skupni stvari, čeprav je invalid, čeprav se ne more več bojevati v brigadi. Zavedal se je, da

Invalidski pevski zbor med proslavo na Sutjeski 1958

Invalidski pevski zbor pod vodstvom Karla Pahorja v Beli krajini 1944

ga bodo borci kot invalida in svojega tovariša raje poslušali kakor vsak še tako izurjen poklicni pevski zbor. To je bila prava partizanska rehabilitacija, ki jo je rodila živa potreba in pobuda, pa tudi vsakdanja praksa.

Ko je pevski zbor dobil še sposobnega dirigenta, znanega glasbenika Karla Pahorja, je odšel na prvo turnejo po osvobojeni Beli krajini. Dirigent je pesmi intoniral kar z žlico, ker je odkril, da je uglasena na noto »a«. Tako je imel zbor 21. maja v Semiču prvi nastop izven bolnišnice. Naslednje mesece je zbor pel pri pogrebu narodnih herojev Maroka in Franceta Rozmana. Nastopal je tudi pred mikrofonom »radia Črnomelj«. Pred turnejo v južni Italiji je zbor priredil okrog 80 nastopov in koncertov. Spomladi 1945 je prišel za dirigenta Pavle Šivic, ki je vodil zbor na prvo gostovanje v tujino. Iz Italije se je zbor vrnil že ob koncu vojne, ki ga je dočakal v Noviju. Dne 6. junija 1945 se je zbor začasno razšel, potem ko je priredil v dobrih 13 mesecih kar 123 nastopov.

Na pobudo republiškega odbora ZVVI, posebno pa tovariša Franceta Kreseta-Čobana, je bil zbor znova ustanovljen pred praznikom prvih štirih

slovenskih brigad leta 1952. Leta 1955 je bil zbor odlikovan z Redom zasluge za narod I. stopnje. Gostoval je v Trstu in v Romuniji, pel je delegatom VII. kongresa ZKJ in udeležencem proslave petnajstletnice bojov na Sutjeski. Ob svoji desetletnici, leta 1954, je zbor izdal tudi publikacijo o svojem delu.

Zdaj šteje zbor 60 članov, od tega jih je 17, ki so člani od ustanovitve. Nekaj članov je prišlo vanj tudi iz pevskega zbora »Srečko Kosovel«. Zbor je popolnoma amaterski in si morajo člani odtrgati čas za vaje od svojega prostega časa.

Ive Šubic: Partizan

Znano je, da so mnogi zaposleni v takih službah, kjer nimajo preveč časa, zato je njihova požrtvovalnost še bolj vredna pohvale. Tudi aktivnost zbora je znak, da članstvo preveva še vedno partizanski duh. Zbor ima letno od 40 do 50 koncertov, kar pomeni povprečno enega na teden. Redkokateri poklicni pevski zbor se lahko pohvali s tolikimi nastopi. Zbor je edini tovrstni pevski zbor v Jugoslaviji.

Invalidski pevski zbor je tudi ohranil partizansko pesem takšno, kakršno so jo peli partizani in drugi med NOB. Preprosta in skromna kot surovo obtesan granit pa je partizanska pesem še vedno lepa in marsikomu požene solze v oči. Brez navlake in brez izumetničenosti!

Zdaj je zbor izurjen za petje blizu 120 pesmi. Nekaj več kakor 50 pesmi so zapeli, da jih bodo posneli na gramofonske plošče in magnetofonski trak. Tako bodo znanamcem ohranili lepoto in udarnost partizanske pesmi.

Le s prostori imajo težave. Nekaj let so se urili v tesnih pisarnah republiškega odbora ZVVI, zdaj pa so dobili za nekaj ur tedensko dvorano v Kresiji.

E. N.

Tesnejše vezi z mlado afriško državo

TISOČLETNA pota dežele ob Gornjem Nilu — Sudana so se pred tremi leti, na dan Novega leta, zčila v eno. Po sporazumu z obema partnerjema dotedanjega britansko-egiptovskega kondominija je bila nekaj dni pred tem dogodkom na zasедanju sudanske skupščine proglašena neodvisnost prostrane afriške države, ki meri nad 2,5 milijona kvadratni kilometrov. Doseženi cilj, za katerega so se v različnih okoliščinah in na različne načine borili prebivalci te dežele, seveda ni bil nekaj dokončnega. Vse prej kot to: pomenil je začetek preporoda dežele, ki je sredi dvajsetega stoletja s stekom zgodovinskih okoliščin in elementarnih ujm ostala po vzponih in padcih na eni prvih stopnic razvoja človeške družbe.

Od najstarejših prebivalcev Hamitov, ki so naseljevali deželo — po doslej odkritih spomenikih — že v petem tisočletju pred prvo egiptovsko dinastijo, je ostalo do današnjih dni le maloštevilno plemo Beja. Njih predniki so kakšnih tisoč let pozneje doživeli vdor črnskih in libijskih plemen, ki so se med seboj pomešala, tako da je kakšnih dva tisoč let pred našim štetjem nastal homogen narod, tvorec znane nubijske civilizacije. (Rimljani so severne pokrajine današnjega Sudana imenovali Nubijo.) Njegova moč je bila tolikšna, da so nubijski kralji okrog 700 let pred našim štetjem za štiri desetletja zatemnili slavo egiptovskih faraonov in zavladali Egiptu. Hkrati so razširili svoje kraljestvo tudi proti jugu. Ko so Arabci zavzeli Egipt, so se te zveze zrahljale vse do sredine 13. stoletja, dokler ni vdor Arabcev pregnal krščanstva. Arabci so se pomešali z ondotnimi plemeni in nova rasna skupina je prevzela od Arabcev vero, jezik in kulturo. Le Nubijci in Bejci so zadržali svoj jezik.

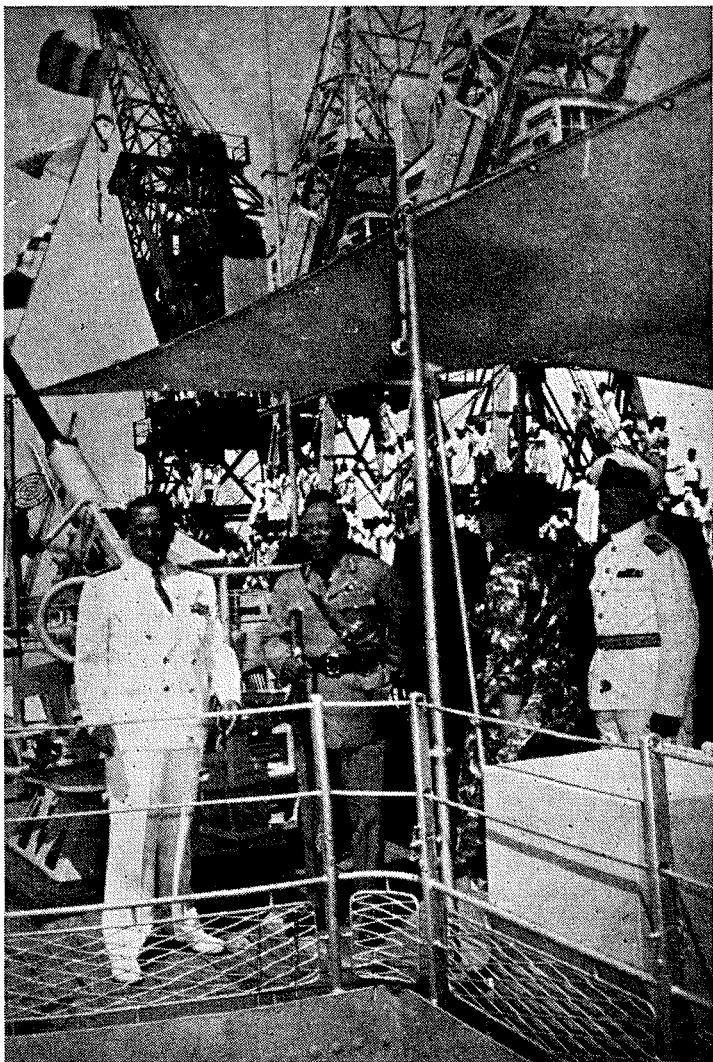
V času turške nadvlade se je egiptovski vpliv zgubil vse do začetka 19. stoletja, ko je prišel ra oblast Muhamed Ali. Neenotna sudanska plemena so divje zatirali in uprizarjali organizirane love na sužnje.

Stiska je bila tako huda, da je »lahko« rešil deželo le »božji poslanec«. Za takega se je proglasil

verski voditelj Mohamed Ahmed — Mahdi. Ko je število pristašev njegovih naukov, ki so se močno razlikovali od islama, naraslo, je proglasil vstajo. Za njegovega življenja je bil osvobojen skoraj ves zahodni in srednji del Sudana, po njegovi smrti 1885. leta pa so se izjalovili poskusi njegovega naslednika Kalife, da bi pregnal Turke celo iz Egipta. Neenotna sudanska plemena so Britanci in Egipčani 1898. leta premagali, Kalifa pa ubili.

Vzlic tuji okupaciji in plemenskim sporom, sušam in lakoti, ki so razredčili prebivalstvo z devetih na dva milijona ljudi, pa je kot žerjavica tlel prebujeni sudanski duh. Po svoje ga je krepilo celo formiranje britansko-egiptovskega kondominija, ki je združil pokrajine sedanjega Sudana v skupno teritorialno enoto.

Trenja med obema partnerjema so prispevala h krepitvi vloge verskih in plemenskih poglavarjev, ki so preraščali z zmerom močnejšim gospodarskim in političnim položajem v višji družbeni sloj. Ta se je deloma vezal na

Predsednik Tito in general Abud, premier sudanske države, na »Galebu« v Port Saidu, 18. februarja 1959

Detajl iz Karthuma

Britance, deloma pa — nekoliko manj sicer — na Egipčane. Nastale so politične stranke in skupine, ki so — čeprav so bile pod vplivom enega ali drugega partnerja kondominija, prispevale k utrjevanju narodne zavesti, ki je prerasla po drugi svetovni vojni, kakor se je to zgodilo v nekaterih afriških in azijskih kolonijah, v močno gibanje za nacionalno neodvisnost. To gibanje je poskušala izkoristiti egiptovska monarhija za združitev obeh dežel ob Nilu. Britanci so se nasprotno zavzemali, naj bi postal Sudan neodvisna dežela in snovali so sudansko samoupravo. Proegiptovske stranke, katerim na čelu je bila stranka NUP, so britansko name-ro bojkotirale, pozneje, leta 1952, pa je ta stranka zmagala na volitvah v sudanski senat in skupščino.

Državni udar in boj za neodvisnost

Kakor hitro so se novembra 1955, leta po doseženem sporazumu Britanci in Egipčani umaknili iz dežele, pa je prišlo do nenadnega preobrata. Stranka NUP je spremenila svoje dotedanje stališče in napovedala boj za neodvisnost. Gotovo je k tej odločitvi prispevala tudi bojazen, da ne bi prišlo v primeru združitve z Egiptom do odcepitve sudanskega juga. Tega so Britanci namreč dolga leta spretno odtujevali od severnega dela dežele, da bi služil kot zaščitni pas proti prodi-

ranju islama v njihove vzhodno-afriške kolonije.

V luči vsega tega dogajanja, prepletajočih se vplivov in interesov postajajo razumljive vse težave in naporji za ohranitev neodvisnosti v prvih letih mlade države. Organiziranje moderne države, pospeševanje gospodarstva, kulturni in splošni napredek so začeli spodbujati temelje dotedanjemu življenju, ki se trdoživo otepa. Trenja med strankami so bila zmerom hujša in videti je bilo, kot da so za svojo zmago pripravljena odpirati vrata tujim vplivom. Tako je prišlo kakor v nekaterih drugih afriških in azijskih deželah do nekrvavega državnega udara oboroženih sil, ki so lani novembra pod vodstvom generala Abuda prevzele oblast.

Abudova nastopna izjava ni napovedovala le odločnosti za vzpostavitev notranje varnosti, dolžitev jasne zunanje politične orientacije ter obračuna s korupcijo, ki se je pojavljala v politiki in upravi. General Abud se s tem ni izrekel le za izvenblokovsko politiko ter prizadevanja za dobre in enakopravne odnose s Kairo. Posredno se je s tem izrekel za izvajanje dosledne politike, ki pa se v takih okoliščinah, v kakršnih je Sudan, neogibno srečuje s kompromisarskimi stališči nedosednežev. In res: pred nedavnim smo bili priča imenovanju novega Vojaškega sveta; nekateri člani starega Sveta so se povezovali z voditelji nekdanjih političnih

strank, katere je Abudov državni udar moralno obsodil in onemogočil.

Odnosi Jugoslavije do Sudana

Ob vsem povedanem ni čudno, da smo Jugoslovani s simpatijami spremljali vse zgodovinske premike v tej deželi, tam od krepitve protikolonialističnega gibanja neposredno po drugi svetovni vojni, zlasti pa neposredno pred in pa po proglasitvi neodvisnosti. V veliko zadoščenje nam je bilo, da je bil naš boj za neodvisnost in enakopravne odnose med narodi velika moralna opora Sudancem, ki so n. pr. predlagali našo državo, še preden so bili vzpostavljeni diplomatski stiki, za članico mednarodne komisije za nadzorstvo nad svojim referendumom. Delo komisije je pozneje sicer odpadlo, ker se je za neodvisnost dežele polnoveljavno izrekel že sudanski parlament. Ta zgodovinski dogodek je Jugoslavija med prvimi pozdravila in priznala novo državo v osrčju Afrike. Ze dober mesec kasneje je prišlo do vzpostavitve diplomatskih stikov. Se pred proglasitvijo neodvisnosti Sudana, ob prvem obisku predsednika Tita Aziji in Afriki, pa je bila izražena želja, da bi obiskal tudi to deželo. Pozneje, leta 1957, je predsednik Tito vabilo tudi sprejel.

Čedalje tesnejše vezi

Jugoslovansko delegacijo s predsednikom Titom na čelu so v minulem februarju Sudanci sprejeli z vsemi simpatijami in prijateljstvom. Boj Jugoslavije je Sudancem že dolgo za zgled. Sudanski tisk, ki je že prej pogosto poročal o Jugoslaviji, o Titu, o naših gospodarskih naporih, zlasti pa naših doslednih stališčih, je našo politiko označeval za najprimernejšo politiko malih in mladih držav. Hkrati pa so se uspešno razvijali trgovinski odnosi, ki prav tako temelje še v času pred proglasitvijo sudanske neodvisnosti (december 1955). Prvi tovrstni stiki, kajpak, niso mogli mimo začetnih težav, a tudi okviri so bili preozko postavljeni. Bistven napredek pa je bilo opaziti v lanskem letu, zlasti še proti koncu decembra in v letošnjem januarju. Sudanska podjetja so se zanimala in uvozila različne izdelke naše industrije, glikozo, tkanine, proizvode naše kovinske predelovalne industrije itd., mi

pa naj bi med drugim uvozili letos tisoč ton bombaža, kar pomeni še enkrat več kot lani. Hkrati s tem so bile postavljene na trdnejšo osnovo tudi druge oblike gospodarskega sodelovanja, zlasti z udeležbo naših podjetij v investicijski izgradnji Sudana in drugih oblikah tehnične pomoči. Sudanci se razen tega zanimajo za naše strokovnjake.

Razgovori za časa obiska našega predsednika v Karthumu so zgovoren izraz simpatij, ki so jih izkazovali Sudanci ves čas jugoslovanski vladni delegaciji in predsedniku Titu, s tem pa jugoslovanski politiki. Ti razgovori bodo nedvomno prispevali k nadaljnjemu razvoju političnih, gospodarskih in kulturnih odnosov med obema deželama. V teh sti-

kih bodo prav gotovo zelo velikega pomena za boljše medsebojno sodelovanje na političnem polju — trgovinska izmenjava, tehnična pomoč in druge oblike gospodarskih stikov. Dobro poznavanje tržišča, tenko uho za potrebe in načrte partnerja namesto gonje za dobički, solidnost in poštenost bodo utrjevali medsebojno zaupanje in prijateljstvo, s tem pa krepili vezi za obrambo vsega tistega, kar sta si obe sicer dokaj oddaljeni deželi vsaka na svoj način in v drugačnih okoliščinah s težavo priborili.

Srečanje naše vladne delegacije s predsednikom Titom na čelu s prijateljskim sudanskim državnim vodstvom je pokazalo, da obstaja še zmerom mnogo neizko-

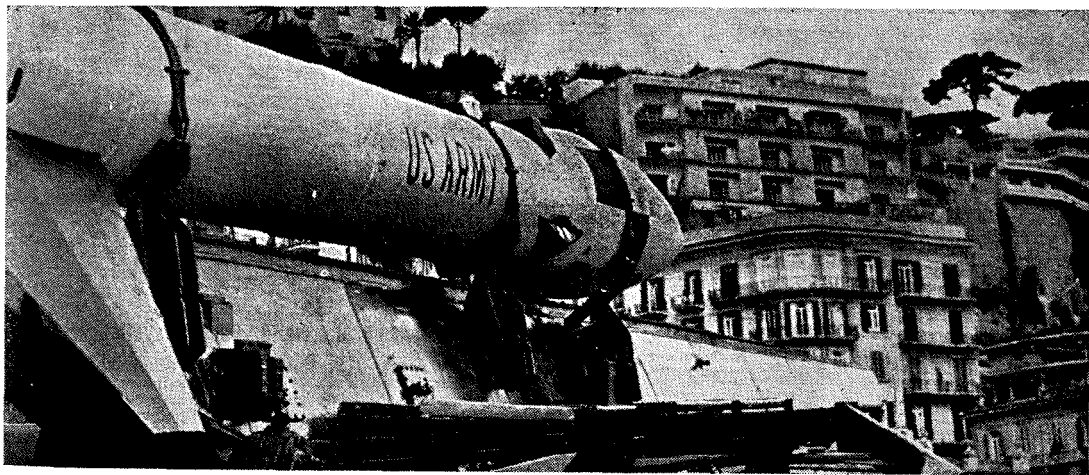
rišenih možnosti za poglobitev medsebojnega sodelovanja. Prizadevanje, da jih izkoristimo, nas bo z mlado državo tesneje povežalo. Pri tem ne gre pozabiti, da je Sudan dežela, ki se v njej šele oblikuje nov narod in ki ima razen kopice notranjih problemov — organiziranje in utrjevanje državnosti in napor, da bi deželo s pomanjkljivimi sredstvi iztrgali iz zaostalosti, tudi zunanjepolitične težave, ko si utira pot v skupnost neodvisnih narodov. Naše iskreno prijateljstvo, ki naj se izkazuje v nesebičnih odnosih, v duhu enakopravnega sodelovanja med narodi, potem ne bo le utrdilo slovesa Jugoslavije v tej prostrani deželi, temveč tudi krepilo sile miru na svetu.

S. S.

Proč s strahotnim orožjem!

POSREDUJEMO vam dva značilna posnetka iz sodobnega sveta, ki mu še vedno grozi nevarnost jedrskega orožja. Na sliki v levem kotu vidimo del spreveda ob »pohodu proti H bombi« v Angliji, ki se ga je udeležilo okrog pet tisoč ljudi. Pohod so je začel v atomskem centru Aldernaston in se je usmeril proti Londonu, trajal pa je štiri dni. Razen Angležev so sodelovali v njem tudi delegati iz Francije, Nemčije, Švice, Švedske, s Cipra, iz Avstralije, Južne Afrike, s Trinidada in iz Tanganjike. — Spodaj pa vidimo prizor z »atomske parade« oziroma parade jedrskih projektlov v Neaplju ob 10. obletnici Atlantskega pakta. Ob tej priložnosti so se na neapeljskih ulicah pojavili protestni napisi proti politiki igranja z jedrskim orožjem. Komentator nekega italijanskega časnika je ob tej fotografiji zapisal: »Igra, v katero se je zapletel naš režim, utegne postati smrtna, tragična...«

Arhiv smrti

V ZAHODNI Nemčiji, v provinci Hoes, leži prijazno mestoce Arolsen, ki je po vojni postalo znano širom po svetu.

V tem mestu, polnem starinskih zgradb, so zgradili moderno stavbo. Pred vhodom vanjo je velik zid z napisom:

»Ta stavba je bila sezidana zato, da se v njej hrani arhiv dokumentov o množičnem uničevanju, o mučenju, o suženjstvu in nacionalsocialistični diktaturi... Naj služi tudi kot opomin prihodnim pokolenjem, ki naj nikoli več ne dopustijo, da pride takšna katastrofa na človeštvo.«

Več kot 250 uslužbencev dela v tej arolsenški hiši, ki jo začasno upravlja Mednarodni komite Rdečega križa. Arhiv bi moral že priti v upravljanje nemške vlade, pa so se uprla združenja nekdanjih internirancev in deportirancev.

V tej trinadstropni stavbi, oziroma v njenih arhivih, so skrite usode milijonov ljudi, žrtev nacizma. Tu so imena ljudi, deportiranih v Nemčijo, kot tudi imena žrtev nacizma nemške narodnosti. Največja sekcija arhiva vsebuje podatke o koncentracijskih taboriščih z originalnimi dokumenti iz več kot 1000 taborišč. To so osebni dokumenti in osebni podatki zapornikov, vprašalne pole, listki o osebnem imetju, sezname taboriščnih krvnikov, bolniški listi, spiski na delo poslanih, spiski številčnih stanj, administrativne in računske knjige, sprejemne knjige, blokovne knjige, transportni spiski, poročila o spremembah, izvidi taboriščnih zdravnikov, podatki o zunanjih in notranjih »komanдах« itd.

V arhivu je nad dva in pol milijona imen. Vsi ti dokumenti so se ohranili, ker so zato poskrbeli sami zaporniki še pred osvoboditvijo. Tako so dokumenti iz Buchenwalda skoraj nedotaknjeni. Za nekatera druga taborišča, kakor na primer za Oswiecim, Sachsenhausen, Bergen-Belsen, Rawensbrück in Mittelbau-Dora pa so značilne velike praznine v arhivih.

V Arolsensu so tudi spiski deportirancev, oseb, poslanih na prisilno delo, kot tudi »prostovoljcev«. Nikjer pa ni imen stotisočev Poljakov in državljanov Sovjetske zveze, ki so jih nacisti prignali v ta taborišča samo zato, da so jih takoj postrelili ali poslali v plinske celice, nato pa zmetali v ogromne skupne grobnice ali krematorije. Ti ljudje so izginiti, ko da jih nikoli niso rodile matere. Nadalje so v arhivu tudi spiski in transportne liste iz taborišč izven Nemčije, iz taborišč v Holandiji, Franciji, Češkoslovaški in Jugoslaviji.

Tako je nemški nacionalizem vzgajal mladino...

...in jo vzgojil v morilce

V registru umrlih taborišča Ebensee (podružnica taborišča Mauthausen v zgornji Avstriji) so pod datumom 23. maj 1944 imena, številke in narodnost devetih jetnikov s pripombo uslužbenca, esesovca: »Ustrelil jih je poveljnik taborišča.« Nekdo drug je pripisal: »Pijan.« To pripombo je morda dodal nekdo kasneje, morda tudi kak jetnik, ki je tako hotel povedati, da je bil hudodelec, poveljnik taborišča pijan, ko je izvršil svoje hudodelstvo.

V knjigi umrlih v Mauthausenu je zapisano, da je bilo dne 20. aprila 1942 ustreljenih 48 jetnikov (od številke 1088 do 1136) po nalogu »Glavne pisarne za varnost Reicha«. Tega dne je bil Hitlerjev rojstni dan. V oklepaju je zapisano »Izvršeno«. Esesovci so pripisali še tole: »Začetek ob 11. uri 20 minut, končano ob 12. uri 54 minut.« Drugače rečeno — za vsakega človeka so potrebovali dve minuti.

Neka druga pripomba 7. septembra 1944 pri imenih od številke 96.501 do 96.546: »Ustreljeni pri poskusu pobega.« Šestinštideset imen, razvrščenih po rednih številkah! Kako podoben je ta »poskus pobega« množičnemu pobijanju ljudi!

V drugem oddelku je napisano na zidu nad črnimi mapami: »Register umorov v Berlinu.« Tam je 10.000 obsodb, ki jih je izreklo »ljudsko sodišče« nemškim državljanom zaradi poslušanja tujih radijskih postaj ali zaradi »defetističnega zadržanja« proti Hitlerjevi državi. Tam so tudi obsodbe tujcev, ki so jih pripeljali na prisilno delo, pa so »poskušali onečastiti nemško žensko«, kot je napisano v pripombah esesovcev.

Dolga leta niso družine — žene, starši in otroci — nič vedeli o svojih dragih, ki so izginili v nacističnih taboriščih med vojno. Z ureditvijo arhiva v Arolsensu je bilo omogočeno mnogim, da so dobili o svojih zanesljive podatke. Lani je prišlo v Arolsen 32.000 poizvedb za izginulimi osebami, 134 prošenj za potrdilo o tem, da so bili posamezniki res zaprti v taborišču, ter 36.000 prošenj za izdajo mrliških listin.

Kakor vidimo, je arhiv v Arolsensu zelo pomemben in potreben. Toda mnoge organizacije žrtev fašizma so zelo v skrbeh glede prihodnosti tega arhiva. Po končani okupaciji Zahodne Nemčije, točneje rečeno — 5. maja 1955, je bil v soglasju z vlado Zvezne

Neznana deklica za bodečo žico nemškega koncentracijskega taborišča

republike Nemčije sklenjen sporazum, da bo Mednarodni komite Rdečega križa začasno upravljal arhiv še pet let, torej do 5. maja 1960. Potem bi morali skleniti nov sporazum.

Čez dobro leto bo poteklo teh pet let. Vsekakor bi kazalo poskrbeti za ohranitev tega arhiva, da bo ostal skupaj in neokrnjen kot spomenik milijonom žrtev nacizma, kot opomin sedanjim in bodočim rodovom.

Samo vsak deseti je ozdravel

ZDRAVNIKI iz več držav so na dveh zborovanjih, ki sta bili istočasno v Moskvi in Kjöbenhavnu, razpravljali o vplivu koncentracijskih taborišč na zdravje internirancev. Na podlagi sklepov in ugotovitev obeh zborovanj so izdali 70 strani obsegajočo knjižico »Progresivna kronična oslabeledost teles«.

V knjižici so pisce pojasnili na zanimiv in zgoščen način mnenje slovečih zdravnikov Francije, Danske, Romunije, ZSSR, Madžarske, Nemčije in Čekoslovaške o vprašanih fizične zmogljivosti nekdanjih zapornikov v nacističnih taboriščih.

Mnogi zdravniki so takoj po končani vojni mislili, da bodo osebe, ki so preživele strahote taborišč — mučenje, poskuse sstrupi, zmrzovanje in lakoto, v nekaj letih ob rednih življenjskih pogojih zopet okrevale. Predvidevanja pa se niso uresničila. Preživeli zaporniki so še zdaj bolelni in le 10 % je bilo takih, ki se jim je v nekaj letih normalizirala telesna ali duševna uravnovešenost. Pa tudi ta majhen odstotek se je naglo zmanjševal, ker je 4 % na videz ozdravelih zapornikov kaj kmalu umrlo. Če se stanje nekdanjih internirancev zboljša, se zboljša le za krajši čas, kajti nenehno se jim vračajo stare bolezni, kar kaže na kronični značaj obolenj.

Dognali so že več metod zdravljenja, ki so se izkazale dokaj dobre in koristne za nadaljnje življenje nekdanjih zapornikov. Zborovanji v Kjöbenhavnu in Moskvi sta pripravili gradivo še za eno knjižico važnih zdravniških ugotovitev, in sicer za »Prerano staranje bivših internirancev«. Ta pojav je posledica zmanjševanja življenjske sile celic in tkiva zaradi strašnega stradanja v taboriščih.

Nekaj dni po Novem letu 1943 se je naše poveljstvo odločilo za ponovni napad na belogardistično postojanko Primskovo. Vsaka od naših štirih brigad naj bi določila za napad po en bataljon. Tako bi se razvilo med bataljoni in s tem tudi med brigadami tekmovanje, kdo bo prej v postojanki in kdo se bo najbolj izkazal.

Zvečer pred napadom smo se zbrali štabi bataljonov, da bi se dogovorili o napadu. Obenem smo sklenili ogledati si obrambne položaje, da bi kasneje lahko razporedili svoje enote. Zvečer smo se čisto tiho splazili v vas in napeto prisluškovali. Vse je bilo tiho, o sovražniku ne duha ne sluha. To nas je opogumilo, da smo se približali postojanki, ki je bila pri cerkvi in v župnišču. Spominjam se, kako smo skakali od kapelice do kapelice »Križevega pota« in se nazadnje znašli pred španskim jezdecem, ki je zapiral vhod. Nekaj časa smo poslušali, prepričani, da se je sovražnik pritajil in da nas skuša tako zvabiti v svoje roke. Potem je nekdo s puškino cevjo odrinil španskega jezdeca in se splazil v postojanko. Za njim smo šli tudi drugi in se znašli pred zaprtimi vrati župnišča.

Nekaj časa smo oprezovali, poslušali, pa tudi preiskovali vse kote. Nikakor si nismo mogli predstavljati, kaj naj bi pomenila čudna in nenavadna praznina v tem gnezdu, ki je slovelo po svoji zagrizenosti in krvoločnosti. Potem smo razbili krilo vrat v župnišče in se splazili skozi luknjo v notranjost. Razlezli smo se po župnišču in začeli stikati po sobah. Sovražnika nikjer!

Prišel sem v neko sobo, ki je kazala sledove nedavne prisotnosti belih. Še vedno je bilo dosti hrane v shrambah in kuhinji, celo ogenj je še gorel v štedilniku. Kar sami smo si postregli iz bogate farovške zaloge. Tako sem jaz z nekaterimi tovariši ostal v pritličju, ostali pa so se splazili v prvo nadstropje in kdo ve kam še.

V neki kamri smo našli starinski gramofon z ogromnim zvočnikom v obliki trobente. Še plošča je bila v njem. Začel sem ga navijati — in nenadoma so priplavali iz trobente veseli zvoki. Bolje rečeno, zadonela je vesela tirolska kmečka muzika z jodlanjem in vriskanjem. Po stopnicah, ki so držale proti vratom, pa je tedaj nastal hrušč in trušč. Tovariši iz prvega nadstropja so jo vsi hkrati ucvrli proti vratom, ki pa so imela premajhno odprtino, da bi zlahka ušli ven. Mislili so, da vriskajo belogardisti, ker so nas ujeli v past.

Ko so zvedeli, da prihaja vriskanje iz gramofona, so se vsi tolkli po kolenih, tako so se smejali sami sebi in svojemu strahu.

Potem smo ugotovili, da so belogardisti zvedeli za naš napad, ki smo ga pripravljali, in jo zato v prvem mraku skrivaj popihali v zavetje italijanske posadke v Stični.

V internaciji na otoku Rabu je bilo mnogo podgan. Kjerkoli je bila kakšna luknja, povsod je bilo podganje gnezdo. Tudi v mojem šotoru so se vgnezdile, in sicer pod deskami, na katerih sem si bil uredil ležišče. Na njihovo cviljenje in škrabljanje sem se počasi navadil, saj je mrgolelo v taborišču toliko golazni, da je nam bila že nekako domača. Ko pa je postal podganji zarod preveč nadležen, sem mu napovedal boj. Podganam bo treba posvetiti — razkopal bom ležišče in ugonobil zalego!

Tisti večer, ko sem to sklenil, je nenadoma stopil v šotor karabinjer, ki je opravljal dežurno službo. Zelo sem se prestrašil — pred nekaj urami sem namreč bral v taborišče pritihovaljeno ilegalno poročilo o položaju na bojiščih, pa sem ga pozabil skriti. Strahoma se ozrem proti lesenemu zaboju, kjer sem bil pustil tisti papir — toda papirja ni bilo nikjer. Oddahnil sem se. Kam je izginilo poročilo, pa si nisem znal pojasniti.

Drugi dan sva s tovarišem razkopala ležišče in pobila nekaj podgan (večina nama jih je ušla). Potlej sva preiskala gnezdo. Najprej so nama obstale oči na raznih predmetih, ki so bili tam: žlica, milo, nogavica itd. Ko pa sva si ogledala še papir v gnezdu, sva našla med njim tudi ilegalno poročilo, ki je bilo tako skrivnostno izginilo z zaboja. Zazijal sem od začudenja in se na tihem zahvalil podgani, ki ga je bila pravočasno odnesla...

Majhna deklica in njena velika žrtev

(Poglavje iz povesti »Deklica z junaškim srcem«)

KATKINI kravici je bilo ime Ruma. Kdo ve, od kod izhaja to ime? Pa saj to ni važno; kravica je bila pač Ruma, ker so jo kupili na hrvaški strani in tam je kravam ime Ruma, Srna, Jelena in Meda, a voličkom pravijo najrajši Peram. V siromašni hiši, kakršna je bila Katkina, pa pomeni krava veliko bogastvo. Krava daje mleko, z mleka posnamejo smetano, iz smetane napravijo surovo maslo, a to so, zlasti v vojni, dragocene stvari!

In neke noči se je zgodilo, da je Ruma dobila telička. Lepega, zlatorjavega telička, ki se je nerodno skušal skobacati na noge. Dali so mu ime Peram, kajti Katkina prijateljica onstran Kolpe, na hrvaški strani, je prav tako imela telička s takim imenom. In kar Nevenka — tako Katka! In Peramu se je dobro godilo. Mati Ruma je imela zanj vedno dovolj mleka, pa tudi še za marsikaterega partizana ga je ostalo. Teliček je imel med ušesi temnordeče svitke močne rdeče dlake, kar mu je dajalo še prav po-

sebno imenitnost in mikavnost. Pred vojno bi prekupčevalci hlastno vtikali svoje mersarske buče med hlevska vrata in bi z očedom mešetarili, kajti po treh mesecih so ga sosedje kar z očmi obtipavali, tako lep je bil Katkin teliček.

In vsa življenjska pot Perama bi gladko in mirno potekala, če bi ne bilo vojne. Hočeš nočeš, je tudi Perama zgrabilo ognjeno kolo neusmiljene vojne. To so grde stvari, ampak vsaka vojna je grda, je vse zaman, kajti kadar mrtvaške ragle zapojo, stisne človeka za srce, a kadar človeka srce boli, tedaj ni lepo živeti.

Bela krajina je majhna dežela, tako majhna, da na velikem zemljevidu prav nič ne pomeni. V tistih časih pa je bila Bela krajina srce partizanske vojske. To je bila takrat popolnoma osvobodjena deželica, a njen skrajni vzhodni rob je tvorila dolina Kolpe. Zato ni nič čudnega, da so hoteli sovražniki tudi ta košček naše zemlje pomenirati. Iz Zagreba, Karlovca, iz Novega me-

sta in iz Kočevja so pritisnili sovragi kot še nikoli. Naše partizanske brigade so hitale od vseh strani proti Metliki. Tudi v dolini Kolpe je bilo prav tako vse živo partizanov, ki so hoteli na bojišče. Grmelo je in pokalo, kakor da bi se tisoč neviht nagrmadilo nad Belo krajino. Tudi Katkin dom je bil v nevarnosti in prav tako vse vasi ob Kolpi. Katkin oče je vihral noč in dan od vasi do vasi, zbiral hrano za partizansko vojsko in z drugimi terenci vred je vodil ženske, starce in otroke v globoke gozdove, kajti sovražnikova moč je bila tolikšna, da ni bilo moč presoditi, na kateri strani bo zmaga. Ljudje so odvedli v gozdove tudi vso živino in najbolj dragocene svoje reči.

Katka in mati sta odvedli kravo in teletčka v strmo skalovje nad Kolpo, kjer sta v skriti, dobro zavarovani kotlini spravili obe živali.

»Le tam ostani z materjo!« ji je velel oče. »Lahko se zgodi, da sem pridrve. Sam se bom že pravočasno umaknil.«

»Nič se ne boj zame, očka! Doma, pri tebi bom ostala, morda me boš potreboval,« je dejala Katka.

Vas je bila zapuščena, prazna, mrtva. Vse se je poskrilo, pokanje pa je bilo slišati vedno bliže. Od nekdaj je pritekel oče ves zasopel, in ko je zagledal Katko, ji je razburjeno zaklical:

»Katka, naglo na hrvaško stran! Borcem primanjkuje hrane! Vsaka hiša škaf krompirja, korec fižola, lonček zabele in hlebec kruha! Takšna je zapoved! Z Nevenko prebrodita hrano na naš breg, z vozom bodo vsak čas tu!«

Kot vihra je švignila Katka proti brodišču. Zažvižgala je na prste poseben znak, ki ga je Nevenka, njena prijateljica, kmalu slišala in že je bila s čolnom na tej strani. Tudi na hrvaški strani je bilo le malo ljudi v vasi. Vse je bežalo v gozdove. Z Nevenko sta obšli vse hiše in nobena hiša ni odrekla. Ponekod so dali še več, kot je bilo rečeno, saj je vsakdo vedel, da borci ne smejo biti lačni in da se borci tepo tudi za njihovo vas.

Pri brodišču je obstal voz, na katerem sta se pripodila dva partizana od tamkaj, kjer se fantje bojujejo z Nemci in z ustaši. Naglo so zmetali vso nabrano hrano na voz. Že sta skočila partizana na voz, da bi pogrnala, ko so zapeketala po cesti konjska kopita.

»Intendant našega bataljona je, seveda, intendant Janez!« je zaklical partizan na vozu. »Kaj bo novega tamkaj, tovariš Janez?«

Intendant Janez je pogledal na voz, se namrščil in dejal:

»Krompir, krompir... Hudirja, fantje so že tri dni in tri noči na položajih! Mesa jim je treba za moč, za moč, hudirja, drugače ne bodo vzdržali!«

Partizana sta se spogledala. Meso...? Kje ga dobiti?

»Nobene živine ni nikjer, tovariš Janez. Je ni, pa gotova stvar!« sta pojasnjevala partizana.

»A kje je živina? Se je v zemljo vdrla?« je zakričal intendant.

»Globoko v gozdove so jo odgnali,« je dejala Katka. »Tako je bilo svetovano od partizanske komande.«

»A kje so ti nesrečni globoki gozdovi?« je zaječal intendant.

»Tri ure hoda od tod ali pa še dlje,« je rekla Katka.

»Oh, oh, to je pa hudir, to je pa velik hudir!« je ves v obupu zakričal intendant Janez. »Fantje se bijejo kot levi, Nemce tolčejo, da je prejoj! Saj bodo omagali. Krompir, krompir, hudirja, eh, eh...! No, fanta, odpeljita naglo! Grem pogledat še na vrh!« in že je odpeketal po strmi cesti na planoto.

Tudi partizana sta pognala voz po cesti proti peklenškemu ognju in brž ko sta partizana oddirjala, je že privihral oče, za njim pa se je vila dolga vrsta voz.

»Katka, Nevenka, ranjence peljejo! Čez trideset jih je. Tu bodo nočevali. Pri nas bomo kuhali za vse!« je v naglici zdrdral oče.

»A kaj bomo kuhali, oče?« je vprašala Katka.

»Kaj krepkega, seveda, meso, kaj pa drugega!« je kriknil oče. »Moj duš, Katka, meso, slišiš, meso, meso!«

»Dobro, oče, kar pripravite ogenj!« je prav tako ihtivo kriknila Katka, ko je zagledala prve ranjence na vozu, kako so bili izmučeni.

»Kam?« je zaklical oče, ko je Katka odvihrala iz vasi.

»Po meso!« je zaklicala nazaj Katka in že je ni bilo več videti.

Katkino srce je vzplamtelo v pekočem ognju krute odločitve. Ko je bila na samem, je na ves glas zajokala, tako milo in tako presunljivo, da je oblak na nebu obstal in se zastrmel v to ubogo deklico, ki je jokala na ves glas. Muri, ki je pritekel za njo, je pričel cviliti, ker je čutil, da je Katka žalostna. Ptice so utihnile, ko so jo slišale

jokati, in Kolpa je šumela kar naprej in kar naprej, kakor da odnaša žalost iz doline. Veter se je sklonil nad Katko in jo pobožal in potlej so se ji solze posušile. Izza Metlike pa je grmelo neprestano; tam so trpeli ljudje v ognju in blisku, tam je smrt in so grobovi, tam je študent Tinek, ki ga ima tako rada, tam je neusmiljeni ogenj, ki žre našo zemljo in naše ljudi, ki branijo to našo zemljo in kličejo: Pomagajte, pomagajte!

Jablana ob cesti stoji in kliče: Pomagajte, pomagajte!

Njive, preko katerih hiti Katka, kličejo: Pomagajte, pomagajte, ustavite sovražnika!

Hiše v vasi, osamele in zapuščene, kličejo: Pomagajte, da nas ne bodo požgali!

Starček, ki ni mogel bežati, sedi ob cesti in prosi: Pomagajte, da me ne bodo ubili!

In v Katkinih ušesih in v Katkinem srcu in v Katkini poslednji kaplici krvi zveni strahoten krik ljudi, njiv, hiš, dreves in vode: Pomagajte, pomagajte!

Ko se je prerila med skalami v kotlinico, kjer so bili skriti mati, krava in teliček, se je zgrudila Katka k materi na kolena in začela:

»Mati, pomagaj, pomagaj!«

»Kaj pa se je zgodilo, otrok moj ljubi?« je zadrhtela mati. »Ali so očeta ubili?«

»Niso ga še, pa ga bodo! In mene bodo in tebe, če ne bomo pomagali,« vzdihuje Katka in odvezuje telička.

»Kam pa s teličkom?« se ustraši mati.

»Pomagat, mati!« krikne Katka in že vleče telička za seboj.

Mati spozna, kako huda je ura, če se je Katka tako odločila, in nič ne reče. Spusti se na tla in objame veliko grudo zemlje in jo stisne na srce. Krvavica žalostna muka in se trga z vrvi, ker jo je teliček zapustil in se gorje ruši na ubogega človeka.

Teliček voljno teče za Katko. Teliček nič ne ve, kam gre. A na sončnem obronku se Katka ne more premagati. Objame telička in se stisne k njemu in teliček jo liže po rokah in po obrazu.

»Sončece moje!« vzklikne Katka vsa obupana.

»Peram moj zlati! Ti moje ljubo veselje!«

Bum, bum, bum... Grooom, grooom..., bobni izza Metlike in Katka se ove. Obriše si solze in vodi telička v vas. Na dvorišču Katkinega doma že kurijo velik ogenj, kotel visi na njem, partizani lupijo krompir in intendant Janez šviga od hiše do hiše. Ko zagleda deklico s teličkom, poskoči v zrak, ploskne z rokami in krikne:

»Oh, mar sanjam? Meso!«

»Tu ga imate, za ranjence!« pravi Katka zamolklo.

»Punčka, kje si ga pa dobila?« vpije intendant Janez od sreče in že izroča telička partizanu, ki se razume na take reči.

»Pusti ,punčko' in pametno govori, intendant Janez!« zakriči Katka od gneva, ker se ji srce trga in v glavi meša od žalosti. »Mar ti je katera punčka že pripeljala telička?«

Intendant takoj sprevidi, kako je s to stvarjo. Skloni se nad Katko in ji reče očetovsko:

»Oprosti, srce junaško! Ali je tvoj?«

»Moj, moj!« zastoče Katka in spet se ji solze ulijejo.

»Tvoj...? In mi ga daš?« vpraša intendant presunjen.

»Moj! Naj bo za ranjence... Oh!« zavzdihne Katka in se kar tam zgrudi na tla od žalosti.

Toda intendant Janez jo dvigne v svoje naročje, jo objame k sebi in z drugo roko stisne njeno drobno dlan v pest in z njo divje požuga proti bobnenju in zakriči:

»Ne boste nas! Ne boste nas!«

In nato dolgo časa gleda to ubogo deklenco, dokler je ne obrosi s svojimi moškimi solzami. Katka se ga oklene in mu dahne:

»Nič nikar ne jokajva, tovariš Janez! Pojdiva pomagat ranjencem!«

»Pet minut raja« in drugi filmi

SLOVENSKI režiser Igor Pretnar režira v Sarajevu za »Bosna-film« celovečerni igrani film pod naslovom PET MINUT RAJA. Film prikazuje delo ene izmed takih imenovanih »Vnebohodnih komand«. Po prikazu grozot v nemškem koncentracijskem taborišču nas zgodba popelje do vile upokojenega generala, v katero je med bombardiranjem padla bomba, ki še ni eksplodirala. In tu doživita mlada Jugoslovana, Stefan in Lucijan, pet minut »raja«. Po bedi in grozotah taborišča se jima pred očmi iznenada pokaže obilje vsega, česar si človek le more želeli. Tedaj pozabita na vse in uživata ta nenavadni »raja«, pri tem pa komaj slišita vpitje esesovcev, ki so od daleč blokirali vilo. Končno pride še francoska deportiranka Lisette, ki jo je bil general kot svojo služkinjo poslal po odlikovanja iz prve sve-

tovne vojne. Po razburljivih scenah se Francozinji in Stefanu posreči pobegniti skozi klet, potem ko se je Lucijan žrtvoval, da je beg omogočil vsaj njima.

Film ima po svoji literarni plati precej pogojev, da uspe, končno sodbo pa bo seveda mogoče izreči šele po njegovi realizaciji. V filmu sodelujejo kot igralci tudi nekateri Slovenci — tako Stevo Zigon in Lojze Rozman v glavnih vlogah, Boris Krajč pa v vlogi surovega esesovca Mietkeja.

V polnem teku je tudi snemanje filma OSMa VRATA (prej SLUČAJ V TRAMVAJU), ki pripoveduje o usodi neke beograjske družine med okupacijo in njeno vlogo v osvobodilni borbi. Film režira Nikola Tanhofer, ki je pokazal znatno mojstrstvo z režijo

filma »H-8«. Scenarij za film je napisal Miodrag Djurdjević, posnet pa bo v črno-belem cinemascopu v proizvodnji Avala-filma.

Slovak Leopold Lahola je s sodelovanjem našega tržaškega režiserja Jožeta Babiča napisal scenarij TRI ČETRTINE SONCA. Tema zajema vojno, in to dogodka na češki železniški postaji 1945. leta. Film bo posnelo podjetje Triglav-film, za režiserja pa je določen Jože Babič.

Jože Gale je s Slavkom Mičaničem napisal končno redakcijo scenarija za film LUČI OB ZORI, katerega bo režiral za Bosna-film. Film govori o revolucionarju Vasji Pelagiću, ki je vse življenje posvetil prosvetljevanju ljudstva, dokler ga niso končno spravili v ječo v Požarevacu.

Končno — »Edini izhod«

Precej dolgo se je vlekla obdelava in montaža posnetih kadrov za film o znani diverzantski akciji v Postojnski jami. Naša revija je o tem filmu že večkrat poročala. Dne 20. marca letos pa je bila končno v postojnski kino dvorani njegova slovesna premiera. Poleg gostov sta se prve predstave udeležila tudi dva tovariša, ki sta sodelovala v akciji, po katere motivih je bil zasnovan scenarij za film: Rudi Bašelj, zdaj progovni čuvaj v Baški grapi, in aktivni kapitan I. razreda Mirko Tušar. Oba sta prejela iz rok pionirjev šopek rdečih nagljev. S tem so se priredilji skromno oddolžili tistim ljudem, katerih junaštvo je osnovni motiv filma. Skromna je ta oddolžitev tudi spricho dejstva, da pomeni film zelo uspešno reklamo za lepote Postojnske jame in Jugoslavije sploh.

ŽE MED snemanjem so se slišali o filmu različni glasovi. Nekateri so trdili, da bo to samo kavbojka s tematiko iz NOB, da to sploh ni nobena umetnost in podobno. Res so tvorca filma ubrali za našo filmsko proizvodnjo dokaj nezahojeno stezo. Lotili so se umetniške obdelave resničnega dogodka, kar ni lahka stvar. Povrh tega je »Edini izhod« prvi igrani celovečerni film vojaškega filmskega podjetja »Zastava film«. To je hkrati prvi igrani celovečerni jugoslovanski film, ki so ga napravili tovariši iz drugih republik o dogodku med NOB v Sloveniji, pa tudi drugi jugoslovanski celovečerni igrani film, posnet v barvah.

V turistično-propagandnem oziru bi lahko ocenili film kot izredno uspel in posrečen. Sploh kaže, da je njegove tvorce pri delu vodila v dokajšnji meri zamisel, ustvariti turistično zanimiv film, kjer bi diverzija igrala samo vlogo kulise, ne pa obratno. Barve so čudovite in nepopisno lepo

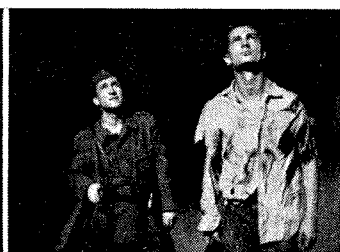
ponazarjajo veličastvo prirode v podzemlju. Tudi zunanji posnetki kraškega gozda in skalovja so presenetljivo lepi.

Kaj pa samo dogajanje v filmu? Vseskozi je film napet in dinamičen. Prizori držijo gledalca v stalni napetosti, še celo takega, ki mu je iz drugih virov znana vsa zgodba o junaškem dejanju diverzantov IX. korpusa NOV. Sicer je film predvsem akcijski, čeprav so njegovi tvorca tu in tam poskušali vplesti vanj tudi scene, ki naj bi dale filmu psihološko poanto. Toda o tem pozneje.

V glavnem se je scenarist držal resničnosti dogajanja le v prvem delu filma, kjer je predručal le nekatere malenkosti, ki niso bistvene. V drugem delu pa je scenarist do godek »obogatil« s spopadom v sami jami. Skupina diverzantov, ki jo zasledujejo Nemci, se prebija po temnih in mokrih hodnikih in odbija nemške napade. Končno ji uspe priti na beli dan. Toda eden izmed članov skupine je smrtno ranjen in umre ob zori v gozdu, eden

pa je ostal v jami. To je tovariš Rudi, ki je z rutico, namočeno v bencin, zažgal skladišče. Vsa skupina se je bila že sprijaznila z mislijo, da je Rudi mrtev, le umirajoči ne. Zato se komandir vrne v jamo, najde izgnanjenega borca, mu pomaga odbiti napad Nemcev in skupaj se vrneta v gozd.

Resnično dogajanje je bilo drugačno. Tovariš Rudi je ostal v jami, nihče ni šel ponj, ker so bili prepričani, da je zgorel. V vojnih časih je vedno nekaj ljudi več vrednih kot en sam, posebno še, ako je skoraj izključno, da bi bil živ. Ta diverzant pa je kljub vsemu ostal živ in se sam umikal skozi jamo, čeprav so ga Nemci iskali in ga čakali pri izhodu. Mar ne bi bilo bolje, če bi tvorca filma prikazali tekmo med Nemci, ki so drveli k izhodom, in skupino, ki je hitela, da bi prišla spet na svetlo? Veliko nesmotrnost so zagrešili, ker niso znali izkoristiti resničnosti za realizacijo na platnu v vseh tistih podrobnostih, ki bi pokazale brezupni boj zaostalega diverzanta z zahrbtnim podzemljem. Mar njegova zgodba ne bi zelo obogatila filma? Prikazovala bi človeka, na pol golega, ranjenega, opečenega, omamljenega, ki je ostal sam samcat sredi teme in vlage, obkoljen od sovražnikov. Toda človek ni sédel v kot in od obupa zajokal, ni se vdal v usodo, ampak je vztrajno in dosledno iskal izhod. Poanta, ki je dala filmu naslov, je v filmu kaj medlo prikazana — to je namreč junaška vztrajnost zaostalega partizana. Njegovo trpljenje pa ni prenehalo, ko je prišel iz jame. Še dolgo je

Trije prizori iz umetniškega filma »Edini izhod«

ves izčrpan, lačen in na pol nezavesten iskal svoje tovariše. Njegova epopeja bi nedvomno napravila film še bolj človeški, bolj psihološko utemeljen in realističen. Pokazala bi človeka, ki se čisto sam in zapuščen ne vda, pač pa se do zadnjih moči bojuje za svoje življenje, pri čemer bi lahko prišlo do učinkovitejšega izraza tudi psihološko dogajanje med tem bojem.

Sicer so režiserji in scenaristi, kot je že rečeno, poskušali dati filmu tudi psihološko poanto. Po vsem videzu so bili pri tem pod močnim vplivom ameriških barvnih vojaških filmov, ki smo jih precej videli tudi v naših dvoranih. V teh filmih, ki so v vsakem oziru navadno na izredni višini in po svoje tudi napredni, prikazujejo filmarji iz ZDA in drugih zahodnih držav večidel dogodke med zadnjo vojsko. V njih živi in se bojuje mali ameriški človek, nasilno odtrgan od svoje družine in zemlje, poklica in dežele. Niso mu povedali, zakaj se mora bojevati, ve le nekaj propagandnih fraz; kaj je fašizem, morda samo sluti. Zato se mu porajajo v glavi vprašanja: »Čemu je sploh vse to potrebno?« Iz udobja so ga pognali v krvav boj in pomanjkanje. To je mobiliziraneč, ki nagonsko sovraži vse, kar diši po vojaščini. Njegova notranjost je drugačna kot notranjost slovenskega partizana. Slovenski partizan je bil po

Politični aktivisti, ki so pripravljali akcijo v Postojnski jami. Od leve proti desni: Maks Milavec iz Velikega otoka, Jože Čuk iz Hrašč, Viktor Hajna iz Postojne in Viktor Bizjak iz Postojne

večini prostovoljec, prva leta pa izključno. Biti tedaj prostovoljec pa je pomenilo, imeti veliko zavest. K diverzantom so prišli najbolj hrabri izmed prekaljenih borcev. Sploh pa je za obdobje NOV ob času, ko se je zgodila diverzija v Postojnski jami, značilno nekaj drugega, ne pa omahovanje, notranje krize in podobno. Zaradi velikih uspehov NOB na vseh področjih se je med partizani marsikdaj pojavilo podcenjevanje sovražnika, v zvezi s tem pa tudi nebudnost, površnost

v pripravi akcij in zaletavost, kar je stalo NOV hude žrtve. Ljudje, ki sovražnika — čeprav po nepotrebnem — podcenjujejo, pa se ne obnašajo tako, kot se obnašajo diverzanti v filmu »Edini izhod«.

Zato razpravljanje med člani diverzantske skupine in dogodki, predvsem v začetku filma, kazijo celoto in celoten namen filma. Tako partizani med seboj niso razpravljali, posebno pa ne izbrane skupine, kakršna so bili diverzanti. Režiser ali scenarist sta se poslu-

Tovariša

NA SLIKI vidimo tovariša Rudija Bašlja in Mirka Tušarja (v uniformi), ki sta v diverzantski akciji v Postojnski jami 23. aprila 1944 odigrala glavno vlogo. Tovariš Tušar je bil namreč vodja akcije, tovariš Bašelj pa je v kritičnem položaju zažgal bencin, in sicer tako, da je vrgel goreč robec vanj.

Ko smo ju po premieri filma »Edini izhod« vprašali, kakšen je njun vtis ob primerjavi resničnega dogodka s filmom in z odigranimi vlogami v njem, sta nam odgovorila:

»Bolje bi bilo, če bi naju filmarji, preden so začeli snemati, povabili na posvet. Marsikaj bi jim lahko povedala, kar bi jim koristilo.«

V tem oziru se tudi mi strinjamo z njima.

Mirko Tušar in Rudi Bašelj sta stara minerca, saj sta se že pred akcijo v Postojnski jami udeležila mnogih pomembnih diverzantskih podvigov. Tovariš Tušar je sodeloval tudi v znani akciji miniranja idrijskega rudnika, ki jo je vodil tovariš Evgen Matejka.

žila dokaj vulgarnega načina, da bi dala svojim likom bolj »človeško« vsebino. Podobno je z nezaupanjem, ki ga kažejo diverzanti do novega komandirja. To nezaupanje se razreši šele takrat, ko se komandir vrne sam v jamo iskat izgubljenega borca. Celotna zamisel razvoja diverzanta Rudija med samo akcijo (spočetka se boji, tik pred akcijo pa postane spet priseben in celo dokonča akcijo, ki bi se drugače najbrž ponesrečila) ni niti najmanj psihološko utemeljena. Psihologija vojaka je nekaj posebnega, čemur niti naši znanstveniki ne posvečajo dovolj pozornosti; še posebno nenavadna pa je včasih psihologija vojaka revolucionarne vojske, kakršna je bila NOV. Partizani so preživljali trenutne notranje krize, toda drugače.

Nihče ne trdi, da med diverzanti, pa tudi med drugimi, še tako prekaljenimi revolu-

cionarji, ni kdo vztrepetal, vsaj včasih. Nasprotno, kadar se človek sploh ni več bal, je to že pomenilo popolno apatičnost, zaradi katere je marsikdo padel. Vendar se ni nihče bal »glasno«, to je z besedami ali dejanji, kadar za to ni imel neposrednega vzroka. Nedvomno je stiskala srca diverzantov, ki so se spuščali v temno in neznano podzemlje, vajeni bojev v gozdovih pod nebom, nekakšna tesnoba, ki so jo vsak na svoj način poskusili razbiti. Prav gotovo pa je niso razganjali z govoričenjem o dekletih in z razvijanjem nezaupanja proti novemu komandirju. Najbrž so bili zaskrbljeni pogledi v temno globino, globoki vdih svežega gozdnega zraka in potne roke, ki so se nekoliko tresle, vsi znaki tega »strahu« kot »najbolj človeške« lastnosti. Kasneje je navadno ob takih prilikah vse prevzela skrb za uspeh in morda je le

kdaj komu med šepetanjem nenadoma zadrgnilo glas kot z vrvjo, morda so sunkovito in nekoliko smešno reagirali na nenadne glasove in vidne znake sovražnikov nezaupnosti. Če so tvorci filma hoteli dati filmu tudi psihološko poanto, bi se lahko poslužili takih elementov. Ti bi bili bolj realni, bolj originalni, ne pa vulgarno presajeni iz nam tujega psihološkega okolja.

Kljub naštetim pomanjkljivostim pa si je film vredno ogledati, saj kljub vsemu ponazarja odlomek iz veličastnega osvobodilnega gibanja našega ljudstva. Morda je v tem članku več napisanega o slabih straneh filma kot pa o dobrih, toda to ne pomeni, da je film pretežno slab. Ne, nasprotno. Lahko ga imenujemo novo pridobitev naše mlade filmske industrije, ki je to pot krenila v naših razmerah na pionirsko pot.

Mile Pavlin

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Kako reševati probleme bivših borcev

Za letošnje zbere krajevnih in občinskih organizacij Zveze borcev NOV je značilna velika udeležba članstva, ki kaže povečano zanimanje za delo v organizaciji. Napredek organizacije pa se zrcali tudi v aktualnejši vsebini zborov in večjem poudarku odgovornosti pri reševanju problemov, povezanih z vsakodnevnim delom in življenjem borcev.

Točne so ugotovitve zborov, da je pretežen del borcev, udeležencev osvobodilnega boja, s svojo prizadevnostjo, uporabljajoč bogate izkušnje revolucionarne borbe, dosegel v času po osvoboditvi velik politični in strokovni razvoj ter da dandanes z jasno perspektivo ustvarja in se udeležuje v družbenem življenju.

Res pa je tudi, da nekaj tovarišev — bodisi iz objektivnih vzrokov ali osebne nezainteresiranosti — zaostaja za družbenimi dogajanjem. Med njimi so nekateri zaostali tudi v svojem osebnem razvoju —

nimajo strokovnih kvalifikacij in so zato nizki tudi njihovi osebni prejemki. Če upoštevamo tudi dejstvo, da udeležence revolucije v večji ali manjši meri bremene posledice vojne in vojnih naporov, ki se posebno v zadnjem času močneje odražajo v zdravstvenem stanju in delovni sposobnosti, kakor tudi, da nekateri tovariši še vedno nimajo urejenih stanovanjskih razmer in podobno, potem so razumljive in tudi upravičene zahteve teh tovarišev do organizacije in družbe, da jim pri reševanju teh vprašanj pomagata.

To niso nove ugotovitve in bilo bi tudi napačno iz tega delati zaključke, da organizacija Zveze borcev in družba kot celota teh vprašanj nista reševali. Zbori so namreč ugotovili že dosežene rezultate teh prizadevanj, istočasno pa razpravljali o novih možnostih, katere tudi naša socialna zakonodaja nudi pri reševanju

teh vprašanj udeležencem osvobodilnega boja.

V vsakodnevni praksi pa se zdaj pojavljajo nekatere nejasnosti, predvsem v tem, kako reševati te probleme, ali bolje, kako reševati vsak posamezen primer, da bo to res v korist ne pa v škodo tistemu, ki to našo pomoč pričakuje. Naše organizacije, ki so dolžne razviti tu potrebno iniciativa, večkrat ne najdejo najboljšega načina za reševanje zamotanih problemov svojih članov. Če pa se zapirajo še v krog svoje ozke problematike in ostajajo tako nepovezane z družbeno stvarnostjo, potem je razumljivo, da je njihovo delo prakticistično, da nastale probleme skušajo reševati le z denarnimi podporami ali s predlogi za upokojevanje, kar sicer trenutno rešuje nastalo krizo, ne rešuje pa taka praksa nastalih težav za daljšo dobo, zato se le-te v tej ali drugi obliki v zelo kratkem času ponovno pojavljajo. Zato naša skrb za ljudi, ki so še mladi in željni, da se uveljavijo v družbi, ne more in ne

šme biti zreducirana na neko odškodnino, ki naj jo družba da, oziroma daje nekemu, ki je zaradi aktivnega udejstvovanja v osvobodilnem boju in po njem iz kakršnih koli vzrokov ostal brez strokovnih kvalifikacij in je zaradi zdravstvenega stanja ter zmanjšane delovne sposobnosti v neenakopravnem položaju v primeri s tistimi, ki jih manj, oziroma sploh ne bremene posledice vojne in vojnih naporov. Takša orientacija, ki je sicer v praksi najlažja, nas nujno vodi v napake, in sicer že v samem začetku, kar pa je v prvi vrsti v škodo tistih, katerim želimo pomagati. Skrb in pomoč organizacije pri reševanju konkretnih osebnih problemov borcev bo zato uspešna in koristna v večini primerov le takrat, če bo usmerjena v odpravljanje vzrokov, ki povzročajo razne težave, če si bomo prizadevali, da vsem tovarišem omogočimo nadoknaditi zamujeno, da bodo na delovnih mestih napredovali, dobili zdravju primerne delovne mesta, da jim omogočimo sistematično zdravljenje ter rešujemo tudi vsa druga njihova osebna vprašanja, skratka — če težimo k maksimalni rehabilitaciji vseh teh tovarišev na delov-

nih mestih in v družbenem življenju sploh. Vse to pa jim bo odpiralo tudi osebno perspektivo, povečalo njihovo osebno zadovoljstvo in jih v večji meri vključilo v aktivno politično življenje.

Gre torej za to, kako doseči ta cilj, pa tudi, komu in kako pomagati. Če upoštevamo, da je zdaj povprečna starost borcev 40 let, nam to kaže, da bodo ti tovariši še več kot 10 let aktivno ustvarjali, preden dosežejo pogoje za upokožitev. Če gre tu za kolikor toliko zdrave ljudi, potem je jasno, da moramo iskati tak način, ki jih bo osebno zadovoljil in pripomogel, da bodo k skupnim naporom socialistične graditve dali še kar največji delež.

Drugo je seveda vprašanje tistih tovarišev, ki so starejši in rahlega zdravja, pri katerih je upokožitev že normalna. Pri predlogih za predčasno upokoževanje pa se moramo vedno zavedati, da zakon daje le možnosti, ne pa pravice posameznikom, in da je naša dolžnost v vsakem konkretnem primeru pretehtati, ali je izkoriščanje teh možnosti res edina in najboljša rešitev.

Na sestankih borcev, zaposlenih v gospodarskih organizacijah, ob prisotnosti pred-

stavnikov vodstva podjetja, organizacije ZKJ in sindikatov, so tovariši obširno pojasnjevali svoje težave v pogledu delovnih mest, kvalifikacij, zasluzka, stanovanj in podobno. Nasploh lahko ugotavljamo, da razen nekaterih izjem v podjetjih ni bilo neke posebne skrbi za te ljudi. Njihovi problemi so se reševali enako kot za ves ostali kolektiv, ne da bi upoštevali dejstvo, da te tovariše spremlja več težav, da jim je štiriletna borba prekinila razvoj ter da jim nizka splošna izobrazba ne dovoljuje normalnega napredovanja. Zato tudi ni mogoče zaslediti neke posebne pomoči kolektivov, pa razumljivo tudi ne rezultatov. Ni slučaj, da vodstva podjetij sama ugotavljajo, da bi nekateri ob majhni pomoči lahko že polagali izpite za kvalificirane delavce, da drugi spet izražajo željo in voljo na delovnem mestu pridobiti kvalifikacije, in celo, da že kvalificirani streme za tem, da bi še napredovali. Seveda v podjetjih, kjer niti ne vedo, koliko je takšnih tovarišev, tega ni mogoče doseči, čeprav obstoje objektivne možnosti in so v organih delavskega upravljanja, pa tudi na vodilnih mestih podjetij večidel bivši borci.

Nič boljši ni položaj nekaterih tovarišev, ki so zaposleni v naši upravi. Kadri, ki dandanes prihajajo iz šol, jih po strokovnosti preraščajo in zato njihova perspektiva ni velika. Razumljiva je težnja teh kadrov po strokovnem izpopolnjevanju, ki je najbolj vidna pri diplomiranih Ekonomске srednje šole, kateri pod težavnimi pogoji vztrajajo in dosežajo na izpitih dobre uspehe. V procesu samega šolanja pa se že opažajo tudi prvi rezultati boljšega dela na delovnih mestih, kar pa bi ob večjem razumevanju nekaterih ustanov in gospodarskih organizacij, ob nekaterih študijskih ugodnostih rodilo še večje uspehe.

Kot rečeno, tudi zdravstveno stanje nekaterih tovarišev ni najboljše. Zato bi bilo treba čimprej rešiti vprašanje zdravju primernih delovnih mest v vseh tistih primerih,

V zadnji številki »Borca« smo objavili članek o volitvah v NOO leta 1944. Zdaj pa objavljamo še sliko, na kateri vidimo, kako čakajo volivci v Semiču, da pridejo na vrsto (marca 1944). Sliko nam je poslal tovariš Rastko Bradaščka

kjer zdravstvene indikacije to zahtevajo. Predvsem pa gre za zdravljenje bolezni, kar nekateri sami zanemarjajo, pa tudi za skrbnejše preglede zdravnikov, posebno kadar gre za potrebo po sistematičnem zdravljenju v klinikah, kopališčih in drugod.

Najteže rešljivo je vsekakor vprašanje stanovanj borcev. Res je, da so objektivne težave, vendar v tem oziru za borce NOV ni bilo napravljeno vse, kar bi bilo lahko. Težko je včasih razumeti prakso nekaterih gospodarskih organizacij in ustanov, ki razpolagajo s stanovanji, da potreb borcev v svojem kolektivu premalo ali pa sploh ne upoštevajo. Zadnji čas se za rešitev teh vprašanj vsaj v nekaterih okrajih odpira več možnosti, ob večjem razumevanju kolektivov pa bi lahko

v kratkem času rešili vse pereče probleme.

Iz vsega tega lahko zaključimo, da problemi, s katerimi se srečujejo nekateri tovariši in organizacije, niso stvar samo Zveze borcev, pač pa naše družbe kot celote. Zato je praksa nekaterih organizacij ZB, ki iščejo rešitve le v okviru svojih možnosti, slaba, saj brez sodelovanja vseh družbenih činiteljev praktično ni moč ničesar napraviti. Organizacija in vsak posameznik je upravičen zahtevati od družbe, da v okviru možnosti pomaga reševati te probleme, ker to ni nikakršen privilegij in ker take zahteve, ki upoštevajo tudi objektivne okolnosti, ne morejo ostati brez odmeva. Organizacija ZB pa lahko preko svojih članov, vključenih v delavsko-družbeno upravljanje, dosežejo mno-

go več kot so doslej, saj pri večini vodstev podjetij in ustanov ne gre za neko nerazumevanje, pač pa za nepoznavanje problematike, posebno še tam, kjer tovariši sami ne dajejo dovolj lastnih pobud in predlogov.

Kot rečeno, to niso nove niti vse stvari, s katerimi naj se v bodoče bolj kot doslej ukvarja naša organizacija. Konkretna skrb za človeka zahteva tudi konkretnjših oblik reševanja ter jasne politične orientacije ob upoštevanju vsega, kar je v konkretnem primeru za posameznika in družbo bolj in primernejše. Za tak način dela pa mora organizacija pritegniti k sodelovanju vse možne činitelje, ker bo le tako zagotovljena uspešna pomoč tistim, ki jo pričakujejo.

Marijan Bertoncelj

MAČKOVA Tilka iz Spodnje Zadobrove pri Ljubljani — kdo med starimi komunisti in partizani je ne pozna? Malokdo lahko verjame, da je ta mladostna in življenja polna ženska praznovala 10. aprila svojo petdesetletnico.

Zdaj je Tilka že 10 let tajnica komisije za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja pri Glavnem odboru Zveze borcev NOV Slovenije. S svojimi nasveti in tovariško besedo je marsikomu, ki je pri njej iskal pomoči, pomagala na težavni poti skozi življenje. Posebno pa še tistim, ki so bili zaradi boja za našo svobodo prikrajšani za ljubezen staršev, ker so jim ti padli. S svojimi globokimi življenjskimi izkušnjami se je uvrstila med tiste delavke na socialnem področju, ki svojim varovancem in varovankam niso samo svetovalec, ampak tudi prijatelj in tovariš. Zato je njen lik zapisan v tisočih srcih!

Rekli smo »s svojimi globokimi življenjskimi izkušnjami...« Sedem bratov in sestra je imela, oče pa jih je preživljal z delom na majhni kmetiji in čevljarstvom. V otroških letih je trpela pomanjkanje in komaj 14 let stara si je že mo-

Življenjski jubilej revolucionarke

rala sama služiti kruh. Kasneje se je zaposlila v tekstilni tovarni v Trzinu. To je bilo takrat, ko je svetovna gospodarska kriza trkala na vrata naših delovnih ljudi in ko so kapitalisti presežek delovne sile neusmiljeno metali na cesto, ostale pa še bolj izkoriščali.

Tudi Tilka se je udeležila velike tekstilne stavke leta 1936, nakar so jo podjetniki odpustili iz službe. Dve leti ni dobila dela, potem pa se je zaposlila znova v Kranju, v tekstilni tovarni Sirc. Tega leta je bila sprejeta tudi v Komunistično partijo.

Potem je prišla okupacija in z njo osvobodilni boj. Tilka je bila že 22. julija 1941 borka Kranjske čete. Jeseni je odšla v domače kraje po nalogu OF. Naslednje leto so jo belogardisti aretirali in italijansko vojaško sodišče jo je obsodilo na 22 let zapor. Decembra 1943 se je znova vrnila v vrste borcev. Opravljala je vrsto funkcij na Dolenjskem, nazadnje pa je bila članica okrožnega odbora OF za Notranjsko.

Naj naša draga Tilka ve, da jo bomo spoštovali kot tovarišico in borko, kot predstavnico revolucionarne delavske garde z vzhodnega dela Ljubljane, ki je dal našemu ljudstvu tolikšno število revolucionarjev kot malokateri del naše domovine. Ob njeni petdesetletnici pa ji želimo še dolgo življenje, tako polno uspehov, kot je bilo njeno dosedanje, toda lepše in boljše.

Samorastnik

»Gospod predsednik, z mano ni nič. Nepismen sem. Ne znam ne brati ne pisati.«

Udeleženci sestanka so se začudeno ozrli proti možakarju, ki je tako nenavadno začel razpravo o izobraževanju odraslih. Kako čudno zveni, če te nekdo nagovori z gospodom, zlasti pa, če te tako nagovori nekdo, ki je bil med vojno med partizani! Še bolj čudno pa se ti zdi, če slišiš, da ne zna nekdo ne brati ne pisati.

»Veste, doma sem iz hribovske vasi, kjer ni bilo možnosti in časa za šolo. Drugače sem pa dober delavec, nobenega dela se ne ustrašim.«

Nekdo iz podjetja, kjer je tisti možakar zaposlen, je skušal stvar opravičiti in olepšati, češ da je tovariš že star in da ni vredno siliti ga k učenju, ko je pa drugače dober delavec. Toda...

Mnogi udeleženci sestanka so bili drugačnega mnenja. Mar se 14 let po osvoboditvi res lahko zadovoljimo z odgovorom, da je nekdo nepismen in da je »drugače dober delavec«? Mar je tisti delavec lahko tudi sam zadovoljen s tem? Se res ni mogel naučiti brati in pisati?

Prej, ko smo živeli v kapitalističnem družbenem redu, je bilo seveda drugače. Kapitalistu je bilo malo mar, kako je kdo izobražen, da je bil le »dober delavec«, ki mu je ustvarjal profit. Nešteto je bilo samorastnikov, ki niti pomisliti niso smeli na kakršnokoli izobrazbo.

Kaj pa dandanes? Razvoj gre naprej — in vzporedno s tem razvojem naraščajo tudi potrebe po znanju, družba pa daje vsakomur možnost, da si ga pridobi in si izbere tak poklic, ki ga najbolj veseli in v katerem bo družbi lahko največ koristil. Tudi tisti, ki v mladih letih niso imeli možnosti šolanja, se lahko pomaknejo višje v svojem strokovnem znanju.

Izobraževanje odraslih je še zlasti potrebno spričlo delavskega in družbenega samoupravljanja. Sodelovati v samoupravljanju ima vsakdo pravico — toda kako bo pri tem so-

deloval tisti, ki nima niti osnovne šolske izobrazbe! Več kot jasno je, da sta uspeh samoupravljanja in dviganje produktivnosti odvisna predvsem od tega, kakšna je raven izobrazbe članov delovnega kolektiva. Prav tako je jasno, da ni moč postaviti na važno delovno mesto človeka, ki nič ne zna, in da mu ni moč dati take plače in pokojnine, kakršno lahko dobi kvalificiran ali visoko kvalificiran delavec.

Se torej lahko zadovoljimo z odgovorom, da je nekdo nepismen in da je »drugače dober delavec«? Nikakor ne! Prva dolžnost tistega tovariša je, da se nauči brati in pisati,

V Trbovljah so bili letos občni zbori organizacij Zveze borcev precej kasneje kakor v drugih občinah. Ko smo se pozanimali, zakaj tako, smo ugotovili, da se v tej zakasnitvi zrcali niz pomanjkljivosti občinskega odbora Zveze borcev. Poglavitna pomanjkljivost je bila v tem, da je zašlo vodstvo občinske organizacije ZB v togo administrativno smer, kjer je bilo vse delo prepuščeno pravzaprav eni sami osebi — tajniku občinskega odbora Zveze borcev. V vrsti napak, do katerih je prišlo spričlo takega dela, pa zasluži najostrejšo kritiko postopek v zvezi z dvema občinama zboroma, ki sta bila sklicana januarja.

Dne 24. januarja ob petih popoldne je prišlo na občni zbor nad 400 članov osnovne organizacije Trbovlje-Center. Prišli so tudi delavci, rudarji — mnogi izmed njih so zamenjali šiht, samo da bi se lahko udeležili občnega zbora. Toda... prišli so zaman, občnega zbora ni bilo. »Občni zbor je zaradi nekih formalnosti odpovedan,« jim je dejal predsednik.

Istega dni in ob isti uri se je zbralo na občni zbor okrog 200 članov osnovne organizacije Dobrna. Tudi ta občni zbor je bil odpovedan...

za kar ima dovolj možnosti, saj živi v industrijskem kraju, kjer sta dve osemletki in popolna gimnazija. Pa tudi vodstvo podjetja in osnovna organizacija Zveze borcev, katere član je, bi mu morala pri tem pomagati. Je pa zelo žalostno, da nekateri tovariši — namesto da bi nekvalificiranemu delavcu priporočali učenje — pravijo: »Kaj se boš učil, saj si že prestar!«

»Saj človeka delo uči,« se je skušal opravičiti nepismeni tovariš.

»Res je, da ga uči, toda ne nauči ga vsega, kar bi moral znati, če hoče družbi več koristiti ter priti do večje plače in večjega osebnega zadovoljstva,« mu je nekdo odgovoril.

To je bilo 8. aprila v Idriji.

Tovariši, tako ne gre!

Naročilo, naj odpovesta občna zbora, sta dobila predsednika omenjenih dveh organizacij dopoldne med enajsto in dvanajsto uro. Če bi bilo v njuni moči, bi bila takoj sporočila članom, da občnih zborov ne bo. Ker pa so bili člani na delu, sta jim lahko to povedala šele ob petih, ko so se že zbrali. Sicer pa je jasno, da v tako kratkem času — od poldne do petih — ni moč prenesti obvestila na vse člane.

Da je treba občna zbora odpovedati, je naročil predsednikoma tajnik občinskega odbora Zveze borcev. Na tem mestu ne nameravamo razpravljati, iz kakšnih razlogov je to storil, oziroma, kdo mu je to ukazal. Tako ali tako — prav ni, da sta bila občna zbora odpovedana! Če so bili razlogi za tak postopek res tehtni, bi se lahko občinski funkcionarji kaj drugega pogovorili z zbranimi ljudmi. Še veseli bi morali biti, da se jih je toliko zbralo, saj ni lahko sklicati tolike množice v industrijskem kraju, kjer se marsikdo stežka odtrga od dela!

Nad 700 ljudi je prišlo zaman na občni zbor... Tistim, ki so to zakrivali, moramo kar naravnost povedati: Tovariši, tako ne gre!

Kranjčani v Gabrju

Kolektiv kranjske tekstilne tovarne »Tiskanina« je v nedeljo, 12. aprila, obdaril otroke in starše padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja, vojne vdove in šolo v Gabrju pod Gorjanci.

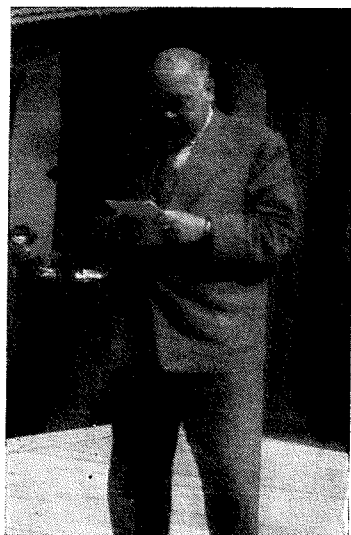
Tudi Gabrci so storili vse, da bi pokazali, kako so še vedno partizanska vas. Stoodstotno so se udeležili volitev v novi občinski ljudski odbor združenih občin Novo mesto in Sentjerne. Pred obdarovanjem pa so priredili pravi partizanski miting, ki je vsem navzočim vzbudil spomine na prisrčnost takih prireditev med NOB.

Lepa je Dolenjska, njen biser pa so Gorjanci. V njihovem vznožju leži vasica Gabrje. Po vojni je vstala iz razvalin; še vedno pa vidiš sem in tja kako hišo s preperelo slamnato streho. Kako toplo je bilo zavetje v taki hiši lačnemu

in premraženemu partizanu, zlasti če so bili ljudje v njej takšni, kakor so bili v partizanski vasi Gabrje.

Leta teko, ljudje pa so še vedno ponosni na svoj prispevek med NOB. Posebno Gabrčani, saj so lahko. Kar po domače, po partizansko, so postregli gostom na šolskem dvorišču z velikimi kosi pečene svinine z litri domačega vina. Kosi pečenke so bili prav po partizansko veliki, vino prav nič »šolano« in zaradi tega po njem ni nikogar bolela glava.

Podgorci so bili že od nekdaj nepopustljivi, kadar so se bojevali za svoje pravice. Za časa kmečkih uporov so uporniki izpod Gorjancev zažgali graščino na Mehovem — grofica s hčerami je morala takrat kopati zemljo, da bi videla, kako »raste« kruh. Tudi po končani I. svetovni vojni so

Slavnostni govor je imel tovariš Zamljen, ki ga Podgorci dobro poznajo kot starega borca

bile podgorske vasi močno razgibane. Med NOB pa so dale vasi Gabrje, Jugorje in Suhadol 242 borcev (skoraj pol partizanske brigade). Padlo jih je 48, ob bombardiranjih je bilo ubitih 17. Okupator je razdejalo 114 hiš in 119 gospodarskih poslopij v teh vaseh.

Navadno so Gorenjci »zajubljeni« v svoje visoke skal-

Gabrčani so se predstavniku »Tiskanine« zahvalili s šopom rož

Popravek

Popravljamo tri tiskovne napake, ki so se vrinile v 4. številki revije »Borec«.

Besedilo pod sliko na 173. strani se pravilno glasi: Stara hiša Andreja Kumarja na Ježici, kjer je delovala v kleti prva partijska tehnika v Sloveniji (namesto partizanska).

Drugi odstavek v prvi koloni na strani 189 (v članku o posvetovanju za Cinkom) pa se glasi pravilno: V tej delegaciji so bili namreč tudi tisti člani Izvršnega odbora OF, ki niso bili člani Partije, ampak predstavniki posameznih koalicijskih skupin, ki so se vključile v OF (namesto ... vključile vanjo).

Druga vrsta v drugi kitici pesmi »Hej Slovenci« na 180. strani se pravilno začne: puntarije spev glasi se ... (namesto puntarjev ...).

nate planine. Zanje in za mnoge Ljubljancane je Dolenjska bila v preteklosti nezanimiva deželica, kjer edino cviček nekaj velja. Tudi po značaju so Gorenjci navadno drugačni kakor Dolenjci. Gorenjska je trda, Dolenjska pojoča in mehka. Toda ko so člani ZB iz Kranja prišli med svoje tovariše in soborce iz Gabrja, so menda vsi čutili, da so prišli v zanimiv kraj z zanimivimi ljudmi, kamor se je vredno še vračati. Saj so Gabrčani med Dolenjci še posebno gostoljubni, vabilo v »hram« ali zidnico pa je za človeka iz krajev, kjer ne raste trta, večje

doživetje kakor gostija v lepo opremljeni gostilni prvega reda.

*

Lepo je tudi to, da se je kolektiv tovarne »Tiskanina« spomnil vasi, ki je toliko žrtvovala za vse, kar danes imamo. V gospodarskem pogledu je bila vas po vojni čisto na tleh in vse posledice tega še dolgo ne bodo odpravljene.

Darila, ki so jih pripeljali s seboj Kranjčani, so le skromna oddolžitve, majhno priznanje ljudem, ki so največ trpeli, ne pa miloščina, kot bi morda kdo pomislil.

D. F.

Kupi prošnji

Pred komisijami za priznavanje udeležbe v NOB v delovno dobo so se nabrali kupi prošenj. Mnogo ljudi si beli glave z njimi, mnogo truda zahtevajo, saj ni lahka stvar vse preveriti in pravilno oceniti.

Minuli mesec smo obiskali več občinskih odborov Zveze borcev in se pozanimali, kako te prošnje rešujejo in na kakšne pojave so naleteli pri tem delu. Ugotovili smo naslednje:

Najdaljše so prošnje tistih, ki se v bistvu nimajo s čim pohvaliti in ki sploh nimajo pogojev za to, da bi jim komisije priznale dvojno štetje časa med NOB in službena leta. Večina teh ljudi je podprla svoje prošnje tudi z izjavami prič — pregovorili so prijatelje in znance, naj jim bodo za priče, čeprav le-te ne vedo nič konkretnega o njihovem delovanju med NOB. Zato zasluži grajo ne samo prosilci, ampak tudi priče, ki so se dale pregovoriti, »da ne bi bilo zamere«.

Se bolj pa so obsojanja vredne tiste »priče«, ki so podpisale nekaj, česar sploh ni bilo. Tako na primer si je v T. izposloval priznanje dvojnega štetja nekdo, ki je bil leta 1941 kurir nekega znanega aktivista, potlej pa je bil v nemški vojski. S kakšno moralno pravico sta mu priči podpisali, da zasluži dvojno štetje let, ko sta nedvomno vedeli, da je bil nemški vojak?

Mnogo je ljudi, ki so sicer leta 1941 ali 1942 organizirano sodelovali v narodnoosvobodilnem boju, potlej pa so odpadli in prebili čas do osvoboditve v dvomljivih okoliščinah. Kaj bi bilo, če bi tem ljudem tebi nič meni nič priznali, da so bili vse do osvoboditve aktivisti in da imajo enake pravice po zakonu o pokojniškem zavarovanju kakor borci, ki tudi v najhujših dneh niso klonili? Kaj bi rekli naši borci, če bi bili ljudje, ki so do konca vojne na mehkem spali, deležni po pokojniškem zakonu enakih pravic kakor oni?

Priče, ki so takim ljudem podpisale prošnje — bodisi zato, ker so njihovi prijatelji in znan-

ci, ali pa zato, ker so se povzpeli na važnejša službena mesta — v imenu vseh borcev in pravih aktivistov ostro obsojamo. Hkrati jim moramo povedati, da krivo pričevanje ni samo nemoralno, ampak tudi kazniv!

Komisije se včasih ustavijo pred vprašanjem, ki ni prav nič težavno, če bi ga premotrile v zrcalu zakona in splošnih, objektivnih meril. Tako na primer je neka komisija premišljala, ali naj prizna nekemu 4 mesece, ki jih je prebil kot domobranec v postojanki — k domobrancem je bil namreč mobiliziran in je po 4 mesecih dezertiral k partizanom. Naposled so se člani komisije zedinili, da tiste 4 mesece priznajo. Je to prav? Nikakor ne! Naj pregledajo zakon, pa si bodo takoj na jasnem, saj ni v nobenemu členu govora o tem, da se mobiliziranim domobrancem karkoli prizna. Prav tako pa je jasno, da je treba tistemu tovarišu priznati v delovno dobo (dvojno) čas od tistega dne, ko je dezertiral iz postojanke in prišel k partizanom, če je bil do osvoboditve v NOV.

Med prosilci za priznanje dvojnega štetja časa udeležbe v NOB pa je tudi precej takih, ki so bili vse do osvoboditve borci in požrtvovalni aktivisti, ki so mnogo žrtvovali za NOV — so pa skromni, preskromni, kakor so bili zmerom, zato pišejo kratke, z nepopolnimi podatki opremljene prošnje. »Saj nas poznajo,« si mislijo. To je res — mnogo partizanov in aktivistov jih pozna, toda vedeti morajo, da so prošnja in izjave prič podlaga za uradni akt, zato morajo biti sestavljene in opremljene po predpisih. Ker pa so mnogi izmed takih prosilcev nerodni pri sestavljanju prošenj in podobnih reči, jim je treba pomagati. Zelo bi bilo krivično, če ti ljudje ne bi dobili priznanja, ki so si ga krvavo zaslužili. Tega nikdar ne pustimo, omogočimo jim, da bodo čimprej dobili, kar jim je družba z zakonom priznala!

Sicer pa naj bo poglobljeno vodilo pri reševanju prošenj stroga objektivnost in visoka moralna odgovornost.

Č. E.

Podrobnejša navodila o postopku za priznanje udeležbe v NOB v delovno dobo

Že v 3. številki »Borca« smo objavili kratko navodilo o načinu in postopku za priznanje časa iz NOB v delovno dobo. Ker pa je pri tem še vedno dokaj nejasnosti, objavljamo podrobnejša navodila. Podobna navodila je že sestavil in objavil okrajni odbor ZB NOV Celje.

Ker Zakon o pokojninskem zavarovanju predpisuje posebne ugodnosti samo za udeležence narodnoosvobodilne vojne ter udeležence španske državljanske vojne, moramo najprej opredeliti, kdo se šteje po tem zakonu za udeleženca NOV in kdo velja za sodelavca narodnoosvobodilnega gibanja. (Sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja namreč niso deležni posebnih ugodnosti, ampak veljajo zanje splošni predpisi.)

Za udeležence narodnoosvobodilne vojne veljajo tiste osebe, ki jim je moč priznati čas udeležbe v NOV v razdobju od 6. aprila 1941 do 15. maja 1945 dvojno, in sicer pod pogojem, da je trajal čas od začetka te udeležbe nepretrgoma do 15. maja 1945.

Če je torej nekdo postal udeleženec NOV na primer 22. julija 1942 in svoje udeležbe ni prekinil do 15. maja 1945, se mu šteje čas med navedenima datumoma dvojno. Kdor pa je bil na primer leta 1941 udeleženec NOV, potem pa je prenehal udeležbo, se ne šteje za udeleženca NOV.

Kdor je svojo udeležbo v NOV prekinil, se šteje za udeleženca NOV od tistega dne dalje, ko je znova začel delo in ga nadaljeval neprekinjeno do 15. maja 1945. Potemtakem se oseba, ki je bila udeleženec NOV leta 1941, pa je leta 1942 ali pozneje prekinila udeležbo, leta 1944 pa ponovno postala udeleženec NOV, šteje za udeleženca NOV od leta 1944, ne pa od leta 1941.

Za udeležence španske državljanske vojne veljajo enake pravice kakor za udeležence NOV od leta 1941.

Dvojno štetje časa v razdobju od 6. aprila 1941 do 15. maja 1945

V delovno dobo se šteje čas do 15. maja 1945, ki ga je prebil zavarovanec:

a) v partizanskih odredih Jugoslavije, v Narodnoosvobo-

dilni vojski Jugoslavije in v Jugoslovanski armadi; ta čas se šteje dvojno, četudi udeleženec še ni bil star med NOB 15 let;

b) na aktivnem in organiziranem delu v narodnoosvobodilnemu gibanju;

c) v zaporih, taboriščih in internacijah, če je bil kdo kot pripadnik revolucionarnega gibanja leta 1941 ob kapitulaciji stare Jugoslavije v zaporu ali taborišču — pod pogojem, da je takoj po prihodu iz zapora, taborišča ali internacije aktivno in organizirano delal za narodnoosvobodilno gibanje;

č) v zaporih, taboriščih in internacijah, za tiste, ki so bili ujeti ali aretirani zaradi tega, ker so se borili ali opravljali naloge narodnoosvobodilnega gibanja. Za dvojno štetje tega časa morajo biti izpolnje-

ni tile pogoji: da je zavarovanec nadaljeval aktivno delo za narodnoosvobodilno gibanje v zaporu, taborišču ali internaciji, da se je po prihodu iz zapora, taborišča ali internacije stavil na razpolago NOG in nadaljeval aktivno in organizirano revolucionarno delo in da mu je dvojno štet tudi čas neposredno pred zaporom, oziroma pred odhodom v taborišče ali internacijo.

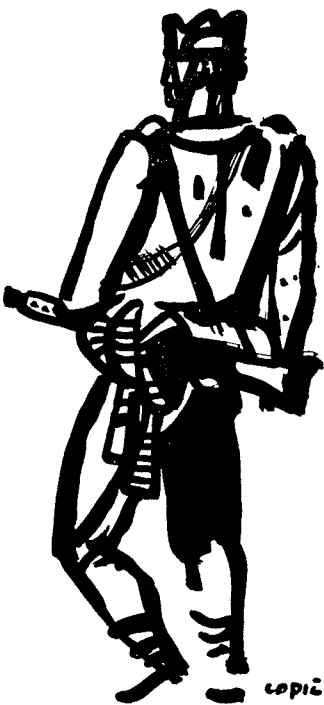
Dvojno se šteje za pokojnino tudi čas, prebit v bivši španski republikanski armadi.

Kdaj se šteje čas od 6. aprila 1941 do 15. maja 1945 enojno

Kdor ne izpolnjuje pogojev za dvojno štetje let, se mu šteje v delovno dobo čas do 15. maja 1945, če je v tem času aktivno sodeloval z NOG in dalj časa opravljal posamezne naloge ali zadeve v odborih ali organizacijah NOG, oziroma, če je delal po nalogi odborov ali organizacij, ne glede na to, ali je delal na osvobojenem ali neosvobojenem ozemlju. Ta čas pa se šteje v delovno dobo le tisti osebi, ki je stopila v delovno razmerje do konca leta 1946. Kdor ni stopil v delovno razmerje do konca leta 1946, se mu šteje čas do 15. maja 1945 za pokojnino le tedaj, če ima najmanj 15 let delovne dobe.

Postopek

Z zvezno uredbo o organih in o postopku za ugotovitev posebne delovne dobe (Ur. list FLRJ št. 45/58) ter dopolnitvami in tolmačenjem Sekretariata za delo FLRJ (Ur. list FLRJ št. 1/59) se določa, da posebno delovno dobo priznavajo v teh primerih občinski ljudski odbori, odnosno njihove komisije. Tako bosta v prihodnje priznavala posebno delovno dobo za čas med NOV komisija pri občinskem ljudskem odboru in okrajni zavod za socialno zavarovanje; oba pa ob sodelovanju organizacije ZB NOV in republiško komisijo v primerih, ko gre za ugotavljanje pokojninske dobe predvojnim revolucionarjem, internirancem, deportirancem, zapornikom, vojnim ujetnikom itd., ki jih navaja 172. člen Zakona o pokojninskem zavarovanju.

Osebe, ki uveljavljajo posebno delovno dobo, morajo napisati vlogo, ki ji priložijo izjave prič in ostala dokazila.

V vlogi je treba podati življenjepis, v katerem mora posameznik poleg osnovnih podatkov (generalij) o sebi, natančno in izčrpno opisati svoje delo za NOV od leta 1941 do 15. maja 1945. Navesti je treba tudi kar se da bolj točne datume. Navesti je treba dan začetka dela za NOV, če je bil organiziran aktivist, kaj je delal in kje je delal, imena oseb, s katerimi je delal za NOV, in njihove funkcije, funkcije, ki jih je sam opravljal v odborih, komisijah, organizacijah itd. na terenu. Dalje je treba navesti dan vstopa v NOV in v katero vojno enoto je vstopil (četa, bataljon, brigada, odred), kje je vstopil, nadalje vse ostale enote, ki je bil v njih, funkcije, ki jih je opravljal v teh enotah.

Za dokaz udeležbe v enotah NOV zadostuje prepis vojaških dokumentov (vojaške knjižice ali potrdila o demobilizaciji), iz katerih je udeležba razvidna.

V ostalih primerih pa se mora delo za NOV na terenu in udeležba v NOV dokazati po izjavah dveh prič za vsako posamezno obdobje dela za NOV.

Priče morajo v svojih izjavah poleg svojih osnovnih podatkov (generalij) navesti natančno in izčrpno delovanje za NOV tiste osebe, za katero dajejo izjavo. Nadalje, kaj je oseba delala, kje in kakšne dolžnosti je opravljala in kakšne funkcije je imela.

Poleg obširnega in izčrpnega opisa dela za NOV tiste osebe, za katero se daje izjava, mora priča opisati tudi svoje delo za NOV, dolžnosti, ki jih je opravljal, kdaj in kje.

Izjave prič morajo biti pisane vsaka za sebe v dveh izvodih, podpisane in potrjene pri organizacijah ZB, katere član je priča.

Priče so lahko samo tiste osebe, ki so z osebo, za katero dajejo izjavo, skupaj delale za NOV kot organizirani aktivisti na terenu, ali pa so bili skupaj z njo v enotah NOV.

Izjave svojcev ali izjave oseb iz tujine niso veljavne. Priče morajo imeti čas iz NOV že

priznan v delovno dobo, in to vsaj od tistega časa dalje, ko oseba, za katero dajejo izjavo, zahteva priznanje zase. Izjave se lahko dajejo samo za čas, oziroma obdobje, ko sta delala za NOV tako priča kakor tudi oseba, ki uveljavlja posebno delovno dobo, skupno na terenu, oziroma bila skupaj v enotah NOV.

Kam vlagamo prošnje?

Prošnjo je treba vložiti pri tistem občinskem odboru ZB NOV, na katere ozemlju je prosilec organizirano deloval za NOB. To pomeni, da prošnjo prosilec ne more vložiti pri občinskem odboru ZB NOV, na katere ozemlju ima prosilec zdaj stalno bivališče, če na tem ozemlju ni delal za NOV.

Vlogo z izjavami prič in ostalimi dokazi se mora vložiti v dveh izvodih, ker je en izvod potreben organizaciji ZB za zgodovinski arhiv.

Organizacija ZB NOV bo po končanem delu na vlogi to vlogo odstopila v dokončno rešitev zavodu za socialno zavarovanje, oziroma komisiji pri občinskem ljudskem odboru.

Pravna posvetovalnica

K. I., SUHA 56, ŠKOFJA LOKA

V pismu sprašujete, ali imate pravico do pokojnine. Stari ste 47 let. Pred vojno ste bili osemnajst let v službi. Za čas osvobodilnega boja imate priznano dvojno dobo. Po osvoboditvi ste bili zaposleni od maja 1945 do konca leta 1947. Takrat ste rodili sina, zaradi katerega pa ste morali zapustiti službo, ker je otrok popolnoma hrom in nem. Mnenja ste, da ste upravičeni do pokojnine ali vsaj invalidske pokojnine, kot to predvideva Zakon o pokojninskem zavarovanju.

Odgovor: Žal Vam moramo sporočiti, da po določbah Zakona o pokojninskem zavarovanju nimate pravice do pokojnine. Vsaj ne praviloma, temveč kvečjemu le izjemno. Po določbah čl. 19 navedenega zakona ima pravico do pokojnine zavarovavec, ki dopolni 35 let pokojninske dobe in 55 let starosti, zavarovanka pa, ki dopolni 30 let pokojninske dobe in 50 let starosti. Ker ste stari šele 47 let in imate razen tega (vsaj kot razumemo iz Vašega pisma) skupno 27 let in 3 mesece priznane delovne dobe, ne izpolnjujete prej navedenih pogojev za priznanje osebne pokojnine. Člen 20 Zakona o pokojninskem zavarovanju pozna sicer tudi nepolno pokojnino. Do te ima pravico zavarovavec, ko dopolni 65 let, zavarovanka pa, ko dopolni 55. leto starosti. Izpolnjeni pa morajo biti še pogoji glede delovne dobe in časa zaposlitve. Toda ta člen za Vas ne prihaja v poštev, ker daje možnost priznanja pokojnine osebam, ki so že dosegle določeno starost, v kateri se predvideva, da že težko opravljajo svojo službo (65 let za moške in 55 let za ženske), nimajo pa še potrebne delovne dobe. Predpogoj za doseg take nepolne pokojnine pa je vsekakor do-

ločena starost. Ker imate Vi šele 47 let, Vam torej tudi po teh določbah pokojnina ne bi šla.

V svojem dopisu navajate, da Vam po Vašem mnenju pripada pokojnina morda po členu 22 Zakona o pokojninskem zavarovanju. Res je, da omenjeni člen v točki 3 govori o primeru, ko je zavarovanka prekinila delovno razmerje zaradi nege svojega otroka do sedmih let ali tudi starejšega, če mu je zaradi nesposobnosti potrebna stalna nega in pomoč. Toda tudi te določbe se tičejo samo olajšav glede priznanja delovne dobe, ni pa tu nobenih določb glede starosti zavarovanca. Pogoji glede starosti ostanejo še vedno splošni, za žene izpolnjeno 50. leto. Zato tudi določbe, za katere Vi mislite, da bi veljale za Vas, ne prihajajo v poštev v Vašem primeru.

Tudi po Zakonu o invalidskem zavarovanju nimate pogojev za doseg invalidske pokojnine.

Pač pa bi prišle v poštev določbe čl. 73 Zakona o pokojninskem zavarovanju, v kolikor ste bila udeleženka narodnoosvobodilnega boja in ste stopili v narodnoosvobodilni boj pred 9. septembrom 1943. Toda v tem primeru gre le za neke vrste izjemno pokojnino. Člen 73 namreč v 2. odstavku določa, da lahko posebna zvezna komisija tistim udeležencem osvobodilnega boja, ki so vanj stopili pred 9. septembrom 1943, ki imajo najmanj 15 let pokojninske dobe, od te najmanj 10 let delovne dobe, prizna pravico do pokojnine tudi pred 55. oziroma 50. letom starosti, če spozna, da je to potrebno glede na splošno zdravstveno stanje in delovno zmoglost.

Kaj naj Vam glede na razloženo svetujemo? Ker je vprašanje, ali boste uspeli z zahtevkom za izjemno pokojnino po čl. 73 (vendar poskusite vložiti prošnjo), boste morali pač počakati še tri leta, da dopolnite 50 let in šele nato zaprosite za pokojnino.

V mariborskem okraju je včlanjenih v ZB nad 3000 bivših internirancev

Tudi pri Okrajnem odboru Zveze borcev NOV v Mariboru je bil ustanovljen začasni odbor, ki je sestavljen smernice in dal pobudo za organizacijo občinskih odborov internirancev in deportirancev. V mariborskem okraju je članov Zveze borcev 3058 internirancev, izseljencev, političnih zapornikov in vojnih ujetnikov, ki so se po občinah združili v enotno sekcijo. Internirancev je 1262, izseljencev, 464, političnih zapornikov 1240, bivših vojnih ujetnikov pa 82.

Posamezni občinski občni zbori so potekali v kaj živahnem vzdušju. Obravnavali so nič koliko problemov. Interniranci so predvsem postavljali problem priznanja let, in sicer

tako, da bi bili izenačeni z borci. Bilo je govora tudi o mnogih naših grobovih v tujini, ki jih nihče ne oskrbuje. S tem v zvezi so udeleženci načeli vprašanje stikov z interniranskimi organizacijami v tujini.

Skoraj vsi so poudarjali potrebo po obširnem pisanju spominov iz raznih taborišč. Dokončno bi bilo treba urediti evidenco vseh bivših internirancev (in sicer ločeno po posameznih taboriščih) — tistih, ki so včlanjeni v ZB, pa tudi ostalih. Čim bo to uresničeno, bo moč začeti tudi akcijo, da se doslej nevčlanjeni bivši interniranci in deportiranci, ki imajo za to pogoje, včlanijo v organizacijo ZB. F. F.

Stanovanja, šolanje, spomeniki ...

Konec marca je bila občinska konferenca ZB NOV občine Ljubljana-Šiška. Udeleženci so razpravljali o več vprašanjih, ki trenutno člane ZB najbolj zanimajo.

Kot povsod v mestih je tudi v Šiški stanovanjsko vprašanje zelo pereče. V nekdanih vojaških barakah izpred I. svetovne vojne živi precej članov ZB, med njimi tudi starši dveh narodnih herojev, v skrajno slabih stanovanjskih razmerah. Zdaj so ustanovili stanovanjsko zadružno članov ZB, da bodo tako nekateri izmed njih, ki imajo nekaj lastnih sredstev, prišli prej do stanovanja. Občinski ljudski odbor kaže do reševanja stanovanjskih problemov članov ZB zadovoljivo razumevanje, kar je prav in razveseljuje. Članom ZB bo potrebno urediti stanovanjske prilike v najkrajšem času.

V Šiški je zdaj 20 spominskih plošč in spomenikov. V jubilejnem letu ZKJ predvidevajo postavitev dveh spomenikov. Prvega bodo odkrili ob priliki »Pohoda ob žici okupirane Ljubljane« ob Celovski cesti, na kraju, kjer je italijanski blok križal cesto in kjer so stali bunkerji. Jeseni namestijo blizu muzeja NO v Cerkovnem gradu odkriti spomenik padlim Slovincem v španski državljanski vojni in v NOV padlim udeležencem te vojne.

Direktor Dopsne ekonomske srednje šole narodni heroj France Pokovec je udeleženec konferenc povedal precej spodbudnih besed. Težave pri zaposlitvi članov ZB so pogosto posledica njihove nizke strokovnosti. Ljudje so zamudili v vojnih in povojnih letih precej časa pri reševanju konkretnih nalog. Nihče jih ni spodbujal, da bi se šolali, zato so ostali pri takšnih kvalifikacijah, kot so jih imeli pred vojno. Razvoj našega gospodarstva in današnji tempo življenja pa terja vedno bolj izobražene ljudi.

Občinski odbor ZB je tudi obdaril najstarejšo članico ZKJ v občini, tovarišico Marijano Drakslarjevo. en

Lepi obeti za rešitev stanovanjskega vprašanja

Znano je, da stanovanjsko vprašanje bivših borcev še vedno ni zadovoljivo rešeno, kar velja zlasti za borce, živeče v mestnih področjih. Prav gotovo bo marsikoga zanimalo, recimo, koliko bivših borcev je dobilo v ljubljanskem okraju stanovanja v zadnjih dveh letih. Iz poročila Sveta za stanovanjske zadeve okrajnega ljudskega odbora Ljubljana smo povzeli naslednje podatke:

Največ stanovanj so v letu 1957 in 1958 dobili bivši borci v občini Trbovlje, in sicer 140, v občini Kočevje 57 in v Zagorju 44 stanovanj.

Ljubljanske mestne občine so v zadnjih letih dodelile bivšim borcem skupaj 61 stanovanj. V to število pa niso všteta stanovanja, ki so jih borci dobili neposredno od gospodarskih in drugih organizacij, kjer so zaposleni.

Občinski ljudski odbori v ljubljanskem okraju so dodelili v zadnjih dveh letih bivšim borcem 354 stanovanj.

Ljubljanske mestne občine pa so že lani na pobudo okrajnega odbora Zveze borcev izdelale načrt za dokončno re-

šitev stanovanjskega problema bivših borcev in vojnih invalidov v Ljubljani. Po tem dolgoročnem programu bodo dobili borci v letošnjem letu 43 stanovanj, v 1960. letu 132, v 1961. letu pa 121 stanovanj, skupaj torej 300 stanovanj. V tem številu pa niso zajeta stanovanja, ki jih bodo dobili posamezni člani Zveze borcev neposredno kot delavci ali uslužbenci gospodarskih organizacij. Za izvršitev tega programa sta zadolžena Zavod za stanovanjsko izgradnjo OLO Ljubljana in Zavod za zadružno gradnjo OLO Ljubljana.

Če primerjamo te številke oziroma načrt programa za dokončno rešitev stanovanjskega problema bivših borcev, vidimo vsekakor lepe obete. Žal bodo morali mnogi borci, preden bodo dobili ustrezno stanovanje, predvideno po tem programu, čakati še leto ali dve. Toda, če imajo ljudje, v tem primeru bivši borci, ki živijo v stanovanjski stiski, vsaj perspektivo, da se bodo le rešili stanovanjskih neprilik, tudi eno ali dve leti nista dosti v primeri z dosedanjim čakanjem.

B. A.

KRATKE NOVICE

● **PARIZ** — Dnevnik »Monde« je objavil podatke o življenju Alžircev v koncentracijskih taboriščih za preselence. Življenjski pogoji so v taboriščih zelo slabi. Posebej je velika umrljivost otrok. V taborišča za preselence kolonialne oblasti zapirajo prebivalce »prepovedanih pasov«. Za bodečo žico se znajdejo cele vasi in občine, od dojenčkov do žensk in starcev. V teh taboriščih je blizu milijon Alžircev. Več kot 900.000 Alžircev pa je pobegnilo pred selitvijo v Tunis in Maroko. Pred uporom je živelo v Alžiru 9 milijonov ljudi. Zdaj je torej nasilno preseljen vsak sedmi prebivalec. Koliko Alžircev je zaprtih v koncentracijskih taboriščih, pa časopisno poročilo v »Monde« ne pove.

● **TRST** — Marca so v Štaranu pri Trzinu pokopali Antona Simonija, ki se je med vojno bojeval v Tržaški brigadi v IX. korpusu NOVJ. Zaradi mraza sta mu zmrznili obe nogi in je bil vasa leta po vojni hrom ter so ga morali voziti. Rimska vlada mu ni dodelila invalidnine, čeprav je vložil prošnjo in je bil stoo odstotni invalid. Zato sta ga morali preživljati mati in poročena sestra. To je pokojnika tako potro, da je napravil samomor.

● **REKA** — Ob obletnici smrti velikega revolucionarja Moše Pijada so na Reki 15. marca odkrili doprni kip velikega pokojnika. Izdelal ga je kipar Anton Avgustinci.

● **NIS** — V zgradbi okroglega sodišča so odkrili spomenik Moši Pijadi. Na svečanosti je govoril podpredsednik zvezne ljudske skupščine Vladimir Simić.

● **SREMSKA MITROVICA** — Prve dni marca je generalni polkovnik Kosta Nagy odkril v vasi Jarku spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Na spomeniku so vklesana imena nad 200 ljudi iz bližnje okolice, ki so padli med zadnjo vojso.

● **VALJEVO** — Konec februarja so v Splošni bolnišnici v Valjevu odkrili spominsko ploščo dr. Miši Pantiću članu okroglega komiteja in enega izmed organizatorjev vstaje v okolici Valjeva. Pantić je padel leta 1944 na reki Lim ob prehodu enot NOV v Srbijo. Poleg plošče v spomin Pantiću so vzdali tudi ploščo v spomin na dr. Dimitrija Kičovića, znanega revolucionarja.

● **TESLIĆ** — Med Banjo Vručico in Teslićem stoji kraj nenavaden spomenik — pokonci postavljeno letalsko krilo. To je spomenik na kraju, kjer je 4. oktobra 1944 padel letalski major Ratko Jovanović, komandir I. lovске eskadrilje NOV.

● **VRŠAC** — Na zgradbi, kjer so živeli Braca, Olga, Beba in Dragica Petrović, so odkrili spominsko ploščo. Pri odkritju je bilo navzočih blizu 3000 ljudi, o liku teh mladih revolucionarjev pa je govoril sekretar okrajnega komiteja Ljudske mladine.

● **NOVA GORICA** — V Kostanjevici so 22. marca odkrili spominsko ploščo na mestu, kjer je bil tega dne leta 1922 prvi sestanek komunistov iz teh krajev. Udeleženci so bili v glavnem domačini iz Kostanjevice, Vojske in Temnice, pogovarjali pa so se o nalogah naprednega gibanja na Krasu. Svečanosti ob odkritju plošče se je udeležilo mnogo ljudi.

● **BEOGRAD** — V Studentskem domu, ki nosi ime po narodnem heroju Veri Blagojević, so 15. marca letos odkrili njen doprni kip, delo kiparke Vide Jocić. Svečanosti so se udeležili tudi njeni starši. Vera Blagojević je bila študentka medicine, ustrelili pa so jo gestapovci v njenem rojstnem kraju, v Sabcu.

V osemletki v Novem Beogradu, ki nosi ime narodnega heroja Žikice Jovanovića-Spanca, so odkrili njegov doprni kip. Izdelal ga je nekdanji učitelj v tej šoli, kipar Miodrag Zivković. Žikica Jovanović je znan po tem, da je izstrelil prvi partizanski strel v Srbiji.

● **BEOGRAD** — V Domu Jugoslovanske ljudske armade je bil sredi marca družabni večer nekdanjih borcev vzhodnobosenskih brigad. Udeležili so se ga poleg preživelih borcev teh brigad tudi tovariši Aleksander Ranković, Cvijetin Mijatović, Avdo Humo, Koča Popović in drugi.

● **BAKOVO** — V vasi Budrovci so uredili partizansko pokopališče, kjer je pokopanih 280 padlih borcev NOV in JLA iz Srbije in Makedonije. Leti so padli večinoma v bojih na sremski fronti. Na pokopališču so jim postavili tudi skupen spomenik.

● **BEOGRAD** — Poštna uprava je za 40.letnico Zveze komunistov izdala

jubilejno znamko z napisom »Proletarci vseh dežel, združite se!« Na znamki, ki bo izšla v štirih barvah, bo upodobljen šopek zastav. Osnutek je izdelal akademski slikar Đorđe Andrejević-Kun. Naklada znaša tri milijone izvodov, cena znamke pa je 20 dinarjev po kosu.

● **KRANJ** — Ob obletnici smrti narodnega heroja Staneta Žagarja so dne 27. marca pred vojašnico v Kranju priredili žalno svečanost, obnemem pa odkrili tudi spominsko ploščo pokojnemu vodilnemu organizatorju vstaje na Gorenjskem. Po Stanetu Žagarju je vojašnica dobila tudi svoje ime.

● **PULJ** — Na Učki so 29. marca slovesno proslavili 15. obletnico ustanovitve I. istrske brigade »Vladimira Gortana« in obletnico prve konferen-ce USAOH za Istro. Proslave se je udeležilo več tisoč ljudi. Ob tej priliki so odkrili tudi spominsko ploščo, z Učke pa je odšla štafeta izvidnikov s pozdravi IV. kongresu Zveze komunistov Hrvat-ske.

● **BERLIN** — V Dortmundu je bilo konec marca zborovanje, posvečeno spomnu 289 protifašistov iz Nemčije, Holandije, Belgije, ZSSR, Francije, Jugoslavije in Poljske, ki so jih nacisti leta 1945 tik pred koncem vojne pobili v tem mestu. Zborovanja se je udeležilo več kot 20.000 prebivalcev Porurja, navzoče pa so bile tudi delegacije organizacij odporniškega gibanja iz raznih držav.

● **LJUBLJANA** — Upravni odbor Društva novinarjev Slovenije je razpisal v okviru Tomšičevih nagrad za leto 1959 tri posebne nagrade za najboljše izvirne novinarske prispevke, posvečene 40.letnici Zveze komunistov in SKOJ. Prva nagrada znaša 50.000 dinarjev, druga 30.000 in tretja 20.000 dinarjev.

● **LJUBLJANA** — Ob obletnici prvega zbora slovenskih komunistov, ki je bil v prostorih nekdanje gostilne Švicarije v Tivoliju v aprilu 1919, so odkrili v okviru proslave 40.letnice ZKJ spominsko ploščo.

● **LJUBLJANA** — Konec marca so bile v Ljubljani demonstracije dijakov proti odloku avstrijske vlade o ukinitvi slovenske kot učnega jezika

v nekaterih šolah na Koroškem, oziroma proti pritisku, ki ga izvajajo posamezni ljudje nad starši, da bi se njihovi otroci ne učili slovensčine.

● **LJUBLJANA** — Centrala Narodne banke LRS je sklenila štipendirati 30 otrok padlih borcev in žrtv fašističnega nasilja, ki bi se po končanem študiju zaposlili v centrali ali po podružnicah v Sloveniji.

● **BEOGRAD** — Delegacija ZB NOV Jugoslavije je prve dni aprila odpotovala na desetdnevni obisk k Nacionalnemu združenju italijanskih partizanov (ANPI). Člani delegacije so obiskali vodstva in organizacije ANPI v Milanu, Bologni in Rimu ter nekatere kraje v provinci Maccera, kjer so se bojevale partizanske enote, sestavljene iz jugoslovanskih in italijanskih državljanov.

● **SOKO BANJA** — Ob štiridesletnici ZKJ so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je stanoval narodni heroj Aleksa Markišić, novinar, znan komunist in organizator vstaje v tem kraju.

● **PARIZ** — Narodno združenje bivših borcev francoskega odporniškega gibanja, ki je članjeno v Svetovni federaciji bivših borcev, je izdalo svoje poročilo o delu na socialnem področju. Več kakor 180 otrok francoske narodnosti je bilo na počitnicah v sedmih državah, 55 poljskih, nemških, nizozemskih in belgijskih otrok pa je preživeło počitnic pri francoskih družinah. Združenje ima svoje okrevališče s 100 posteljami, središče za odmor slepih s 25 posteljami in letovišče za 400 otrok.

● **TRST** — Na Pikelcu pri Opčinah je bilo dne 3. aprila zborovanje več sto antifašistov slovenske in italijanske narodnosti. Tega dne so leta 1944 Nemci na tem kraju z brzostrelkami in mitraljezi pokoliši 71 talcev, pripadnikov obeh narodov. Več govornikov je obudilo spomin na slavne dni boja proti okupatorju. Predstavniki oblasti se zborovanja niso udeležili.

● **MOSKVA** — Jugoslovanski vojaški ataše in drugi sekretar jugoslovanskega veleposlaništva sta položila venec na grob heroja Oktobrske revolucije v SZ Aleksa Dundica v mestu Rovnu. Obiskala sta tudi muzej, kjer hranijo dokumente in predmete, ki jih je uporabljal Dundić.